Національний університет
водного господарства
та природокористування

Міністерство освіти і науки України
Національний університет водного господарства та природокористування

І.М.Жмура

ПРАВОЗНАВСТВО

Інтерактивний комплекс навчально-методичного забезпечення дисципліни

Кредитно-модульна система організації навчального процесу

Для студентів всіх напрямів підготовки

Рівне –2009

Національний університет
водного господарства
та природокористування

УДК 34 (075.8)
ББК 67я 73
Ж 77

Затверджено вченою радою Національного університету водного господарства та природокористування
(Протокол № 2 від «27» лютого 2009р.)

Рецензенти:

Вовк Ю.Є., кандидат юридичних наук, доцент Міжнародного економіко-гуманітарного університету ім. С.Дем'янчука.

Новічков Г.В., кандидат філософських наук, доцент Національного університету водного господарства і природокористування;

Жмура І.М.
Ж 77 Правознавство. Інтерактивний комплекс навчально-методичного забезпечення дисципліни. – Рівне: НУВГП,2009. – 354с.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Інтерактивний комплекс підготовлений у відповідності до програми навчальної дисципліни «Правознавство». Комплекс містить 2 змістові модулі, які охоплюють 14 тем, які диференційовано вивчаються студентами всіх напрямів підготовки НУВГП. Кожна тема містить мінімально необхідні теоретичні основи для вивчення засад правового механізму регулювання конституційних, цивільних, трудових, сімейних, екологічних, адміністративних, кримінальних, господарських, банківських правовідносин та відносин соціального захисту населення, а також включає в себе завдання для самоконтролю студентом за вивченням теми та підготовки до здачі модульних та підсумкових контролів.

Комплексний підхід до подачі програмного матеріалу робить видання цікавим для всіх хто вивчає та викладає правознавство.

Для студентів, магістрів, аспірантів технічних та економічних напрямів підготовки, викладачів правових дисциплін.

УДК 34 (075.8)
ББК 67я 73

© Жмура І.М., 2009
© Національний університет водного господарства та природокористування, 2009

Національний університет
водного господарства
та природокористування

ЗМІСТ

Вступ 4
1. Опис предмета навчальної дисципліни “Правознавство” 6
2. Структури залікових кредитів 7
3. Програмний матеріал модулів дисципліни “Правознавство” 13
4. Методичні вказівки до вивчення окремих тем модулів 16
4.1.Змістовий модуль 1
Тема 1. Загальні положення теорії держави і права 16
Тема 2. Основи конституційного права України 40
Тема 3. Загальні положення цивільного права України 92
Тема 4. Основи зобов’язального права 112
Тема 5. Право власності та інші речові права. Право інтелектуальної власності 126
Тема 6. Основи спадкового права 142
4.2.Змістовий модуль 2
Тема 7. Основи трудового права 151
Тема 8. Основи екологічного права 182
Тема 9. Основи сімейного права 202
Тема 10. Основи адміністративного права 216
Тема 11. Основи кримінального права 244
Тема 12. Основи права соціального захисту 255
Тема 13. Основи господарського права 270
Тема 14. Основи банківського права 301
5. Плани практичних занять 312
6. Загальні методичні поради до виконання тестових завдань 316
7. Загальні методичні поради до виконання практичних завдань 316
8. Термінологічний словник 321
9. Рекомендована література 348
10. Система оцінювання навчальної роботи студента 353
11. Шкала підсумкових результатів контролю знань і критерії оцінювання студента 354

Національний університет водного господарства та природокористування

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Вступ

Зі створенням власної держави Україна поступово рухається у напрямку побудови демократичного суспільства та інтеграції у європейське співтовариство. На цьому шляху наша держава вже немало зробила, але ще більше праці попереду. Поступово змінюються та реформуються всі сфери суспільної діяльності, набуваючи все більше рис загальноєвропейських стандартів. Підходить час реформування системи вищої освіти України. І першим кроком на цьому шляху є проведення педагогічного експерименту щодо запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищих навчальних закладах III – IV рівня акредитації за результатами якого Україна має намір приєднатися до Болонського процесу спрямованого на створення найбільш потужного, конкурентоспроможного і розвинутого освітнього простору на території Європи та у всьому світі.

Організація навчального процесу за європейськими стандартами передбачає значний обсяг самостійної роботи студента, а тому потрібне відповідне методичне забезпечення для самостійного вивчення дисципліни.

Для демократичного суспільства правові науки завжди відігравали важливу роль, оскільки неможливо уявити жодну модель такого типу суспільства у якому б основою його існування було б щось інше, а не закон (право). А звідси випливає необхідність знання основних принципів функціонування правової системи держави, дії механізму правового регулювання та основних законодавчих положень базових галузей права. Набуття таких знань сприяє формуванню відповідного рівня правосвідомості учасників суспільних відносин, ствердженню правових і демократичних засад державного устрою, що є вкрай важливим на сучасному етапі реформування суспільства та системи суспільних відносин.

Основною метою вивчення дисципліни “Правознавство” є формування системи знань про суть і роль механізму правового регулювання суспільних відносин, про систему права і законодавства України, про місце держави і громадянина в суспільстві, про систему державного устрою України.

Навчальна дисципліна «Правознавство» має забезпечити загальну правову підготовку інженерних кадрів, спеціалістів економічного профілю; підвищити рівень їх правової культури; дати певну систему правових знань, необхідних в практичній діяльності; сприяти зміцненню законності у суспільному житті держави.

Основними завданнями дисципліни “Правознавство” є:

Національний університет водного господарства та природокористування

- ✓ вивчення основних понять права і елементів механізму правового регулювання базових видів суспільних правовідносин;
- ✓ набуття практичних навичок вирішення конкретних правових ситуацій;
- ✓ набуття навичок роботи з нормативними актами;
- ✓ формування вміння аналізувати практичні правові ситуації та застосовувати до них норми права і вміння будувати алгоритми розвитку проблемних видів правовідносин.

В результаті вивчення дисципліни студенти повинні:

- **знати:** основні поняття теорії держави і права; систему державних органів влади і місцевого самоврядування та їх повноваження; місце органів державної влади і місцевого самоврядування у системі суспільних відносин; загальні положення конституційного, цивільного, сімейного, трудового права; адміністративні та кримінальні покарання та підстави і порядок їх накладення; систему судової влади України та загальні моменти цивільного і господарського процесів. Крім того студенти повинні знати відповідну законодавчу базу та правову термінологію;
- **уміти:** працювати з нормативними актами, вирішувати правові ситуації; давати загальну правову оцінку практичним ситуаціям; аналізувати процес реалізації правовідносин та будувати його алгоритм.

Національний університет водного господарства та природокористування

Інтерактивний комплекс методичного забезпечення дисципліни повинен допомогти студентові зорієнтуватись у самостійній роботі по вивченню дисципліни та підготуватись до складання контрольних модульних і підсумкових завдань.

Комплекс розрахований на студентів технічних та гуманітарних вищих навчальних закладів бакалаврського рівня підготовки, що будуть вивчати “Правознавство” в умовах кредитно-модульної системи організації навчального процесу.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

1. Опис предмета навчальної дисципліни "Правознавство"

Курс: підготовка бакалаврів	Напрям, спеціальність, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни
Кількість кредитів, відповідних ECTS – 2,25 **Модулів – 1** **Змістових модулів - 2** **Загальна кількість годин: 81 або 108** **Кількість тижневих годин: 7 або 11, з них аудиторних: 2або4** **СРС: 5 або 7**	**Всі напрями підготовки НУВГП: 6.050301, 6.030508, 6.030504, 6.030509 6.030505, 6.040301, 6.040106, 6.080101, 6.090101, 6.090201, 6.050503, 6.050601, 6.050602, 6.060101, 6.050202, 6.070101, 6.070106, 6.060103, 6.060102, 6.030601** **Освітньо-кваліфікаційний рівень: бакалавр**	**Нормативна** **Рік підготовки: 1,2,3** **Семестр: 1,2,3,4,5,6** Лекцій – 16 або 20 або 26 годин **Практичні – 12 або 18 або 20 годин** **Самостійна робота – 68 або 56 або 53 або 39 годин** **Індивідуальна та самостійна робота:** **Вивчення тем модуля 1 за заданим планом – від 13 до 23 год** **Вивчення тем модуля 2 за заданим планом – від 10 до 24 год** **Реферат – 6 годин** **Вирішення правових ситуацій – 10 або 12 або 15 годин** **Вид контролю: залік, іспит**

Примітка: співвідношення кількості годин аудиторних занять та самостійної і індивідуальної роботи студента становить 35% до 65% або 39% до 61% для денної форми навчання.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

2. Структури залікових кредитів

2.1. Структура залікового кредиту дисципліни "Правознавство" за напрямом підготовки 6.050301 «Гірництво»

Назви тем змістових модулів	Кількість годин									
	Денна форма					Заочна форма				
	Л	П	Ср	І	Разом	Л	П	Ср	І	Разом
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Змістовий модуль1 Держава та правовий механізм регулювання суспільних відносин. Основи цивільного права.										
Тема 1: Загальні положення теорії держави і права.	2	2	2	2	8	0,5	-	6,5	1	8
Тема 2: Основи конституційного права України.	4	2	2	2	10	0,5	-	7,5	2	10
Тема 3: Загальні положення цивільного права України.	2	1	3	2	8	0,5	0,5	5	2	8
Тема 4: Основи зобов'язального права.	2	1	2	1	6	0,5	0,5	3	2	6
Тема 5: Право власності та інші речові права. Право інтелектуальної власності.	2	1	2	2	8	0,5	0,5	5	2	8
Тема 6: Основи спадкового права.	2	1	2	1	5	0,5	0,5	3	1	5
Змістовий модуль 2. Основи трудового, сімейного, екологічного, господарського, адміністративного і кримінального права України.										
Тема 7: Основи трудового права.	4	2	2	1	9	0,5	0,5	6	2	9
Тема 8: Право природокористування.	2	1	2	1	6	0,5	-	3,5	2	6
Тема 9: Основи сімейного права.	2	1	1	1	5	0,5	0,5	2	2	5
Тема 10: Основи адміністративного права.	1	1	2	1	5	0,5	0,5	2	2	5
Тема 11: Основи кримінального права.	1	1	1	1	4	0,5	0,5	1	2	4
Тема 13. Основи господарського права.	2	2	2	1	7	0,5	-	4,5	2	7
Всього годин:	26	16	23	16	81	6	4	49	22	81
Форма підсумкового контролю залік										

Національний університет водного господарства та природокористування

2.2. Структура залікового кредиту дисципліни "Правознавство" за напрямами підготовки 6.030508 «Фінанси і кредит», 6.030504 «Економіка підприємства», 6.030509 «Облік і аудит», 6.030505 «Управління персоналом та економіка праці»

Назви тем змістових модулів	Кількість годин									
	Денна форма					Заочна форма				
	Л	П	Ср	І	Разом	Л	П	Ср	І	Разом
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Змістовий модуль1 Держава та правовий механізм регулювання суспільних відносин. Основи цивільного права.										
Тема 1: Загальні положення теорії держави і права.	2	2	3	2	9	0,5	-	6,5	2	9
Тема 2: Основи конституційного права України.	2	2	5	2	11	0,5	-	7,5	3	11
Тема 3: Загальні положення цивільного права України.	2	2	4	3	11	0,5	0,5	7	3	11
Тема 4: Основи зобов'язального права.	2	2	2	2	8	0,5	0,5	4	2	7
Тема 5: Право власності та інші речові права. Право інтелектуальної власності.	1	1	2	2	6	0,5	0,5	4	2	7
Тема 6: Основи спадкового права.	1	1	2	2	6	0,5	0,5	3	2	6
Змістовий модуль 2. Основи трудового, соціального, сімейного, екологічного, адміністративного і кримінального права України.										
Тема 7: Основи трудового права.	4	2	4	3	13	0,5	0,5	9	3	13
Тема 9: Основи сімейного права.	2	2	4	2	10	0,5	0,5	6	3	10
Тема 10: Основи адміністративного права.	1	1	3	2	7	0,5	0,5	3	3	7
Тема 11: Основи кримінального права.	1	1	3	2	7	0,5	0,5	3	3	7
Тема 12. Основи права соціального захисту.	1	2	4	2	9	0,5	-	6,5	2	9
Тема 14. Основи банківського права.	1	2	6	2	11	0,5	-	8,5	2	11
Всього годин:	20	20	42	26	108	6	4	68	30	108
Форма підсумкового контролю – іспит										

Національний університет водного господарства та природокористування

2.3. Структура залікового кредиту дисципліни “Правознавство” за напрямом підготовки 6.040301 «Прикладна математика»

Назви тем змістових модулів	Кількість годин									
	Денна форма					Заочна форма				
	Л	П	Ср	І	Разом	Л	П	Ср	І	Разом
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Змістовий модуль1 Держава та правовий механізм регулювання суспільних відносин. Основи цивільного права.										
Тема 1: Загальні положення теорії держави і права.	2	2	5	1	10	0,5	-	7,5	2	10
Тема 2: Основи конституційного права України.	2	2	5	1	10	0,5	-	6,5	3	10
Тема 3: Загальні положення цивільного права України.	2	2	3	3	10	0,5	0,5	6	3	10
Тема 4: Основи зобов’язального права.	2	2	2	3	9	0,5	0,5	6	2	9
Тема 5: Право власності та інші речові права. Право інтелектуальної власності.	1	1	4	3	9	0,5	0,5	6	2	9
Тема 6: Основи спадкового права.	1	1	2	3	7	0,5	0,5	4	2	7
Змістовий модуль 2. Основи трудового, соціального, сімейного, екологічного, адміністративного і кримінального права України.										
Тема 7: Основи трудового права.	4	2	4	3	13	0,5	0,5	9	3	13
Тема 9: Основи сімейного права.	2	2	3	3	10	0,5	0,5	6	3	10
Тема 10: Основи адміністративного права.	1	1	3	1	6	0,5	0,5	2	3	6
Тема 11: Основи кримінального права.	1	1	3	1	6	0,5	0,5	2	3	6
Тема 12. Основи права соціального захисту.	1	1	4	2	8	0,5	-	5,5	2	8
Тема 13. Основи господарського права.	1	1	6	2	10	0,5	-	7,5	2	10
Всього годин:	20	18	44	26	108	6	4	68	30	108
Форма підсумкового контролю – залік										

Національний університет водного господарства та природокористування

2.4. Структура залікового кредиту дисципліни "Правознавство" за напрямами підготовки 6.040106 «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування», 6.080101 «Геодезія, картографія та землеустрій», 6.090101 «Агрономія», 6.090201 «Водні біоресурси та аквакультура»

Назви тем змістових модулів	Кількість годин									
	Денна форма					Заочна форма				
	Л	П	Ср	І	Разом	Л	П	Ср	І	Разом
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
Змістовий модуль1 Держава та правовий механізм регулювання суспільних відносин. Основи цивільного права.										
Тема 1: Загальні положення теорії держави і права.	2	2	4	1	9	0,5	-	7,5	1	9
Тема 2: Основи конституційного права України.	2	2	4	1	9	0,5	-	6,5	2	9
Тема 3: Загальні положення цивільного права України.	2	1	4	2	9	0,5	0,5	6	2	9
Тема 4: Основи зобов'язального права.	1	0,5	2,5	2	6	0,5	0,5	3	2	6
Тема 5: Право власності та інші речові права. Право інтелектуальної власності.	-	-	4	2	6	0,5	0,5	3	2	6
Тема 6: Основи спадкового права.	1	0,5	2,5	2	6	0,5	0,5	3	2	6
Змістовий модуль 2. Основи трудового, соціального, сімейного, екологічного, адміністративного і кримінального права України.										
Тема 7: Основи трудового права.	3	2	2	2	9	0,5	0,5	6	2	9
Тема 8: Право природокористування.	-	-	4	1	5	0,5	-	2,5	2	5
Тема 9: Основи сімейного права.	2	1	3	2	8	0,5	0,5	5	2	8
Тема 10: Основи адміністративного права.	1	1	2	1	5	0,5	0,5	2	2	5
Тема 11: Основи кримінального права.	1	1	1	1	4	0,5	0,5	2	1	4
Тема 12. Основи права соціального захисту.	1	1	2	1	5	0,5	-	2,5	2	5
Всього годин:	16	12	35	18	81	6	4	49	22	81
Форма підсумкового контролю – залік										

Національний університет водного господарства та природокористування

2.5. Структура залікового кредиту дисципліни "Правознавство" за напрямами підготовки 6.050503 «Машинобудування», 6.050601 «Теплоенергетика», 6.050602 «Гідроенергетика», 6.060101 «Будівництво», 6.050202 «Автоматизація та комп'ютерно-інтегровані технології", 6.070101 «Транспортні технології», 6.070106 «Автомобільний транспорт», 6.060103 «Гідротехніка», 6.060102 «Архітектура»

Назви тем змістових модулів	Кількість годин									
	Денна форма					Заочна форма				
	Л	П	Ср	І	Разом	Л	П	Ср	І	Разом
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Змістовий модуль1 Держава та правовий механізм регулювання суспільних відносин. Основи цивільного права.										
Тема 1: Загальні положення теорії держави і права.	2	2	4	1	9	0,5	-	7,5	1	9
Тема 2: Основи конституційного права України.	2	2	4	1	9	0,5	-	6,5	2	9
Тема 3: Загальні положення цивільного права України.	2	1	4	2	9	0,5	0,5	6	2	9
Тема 4: Основи зобов'язального права.	1	0,5	2,5	2	6	0,5	0,5	3	2	6
Тема 5: Право власності та інші речові права. Право інтелектуальної власності.	-	-	5	2	7	0,5	0,5	4	2	7
Тема 6: Основи спадкового права.	1	0,5	2,5	2	6	0,5	0,5	3	2	6
Змістовий модуль 2. Основи трудового, соціального, сімейного, екологічного, адміністративного і кримінального права України.										
Тема 7: Основи трудового права.	3	2	2	2	9	0,5	0,5	6	2	9
Тема 8: Право природокористування.	-	-	3	1	4	0,5	-	2,5	1	4
Тема 9: Основи сімейного права.	2	1	2	1	6	0,5	0,5	3	2	6
Тема 10: Основи адміністративного права.	1	1	1	2	5	0,5	0,5	2	2	5
Тема 11: Основи кримінального права.	1	1	1	2	5	0,5	0,5	2	2	5
Тема 13. Основи господарського права.	1	1	3	1	6	0,5	-	3,5	2	6
Всього годин:	16	12	34	19	81	6	4	49	22	81
Форма підсумкового контролю – залік										

Національний університет водного господарства та природокористування

2.6. Структура залікового кредиту дисципліни "Правознавство" за напрямом підготовки 6.030601 «Менеджмент»

Назви тем змістових модулів	Кількість годин									
	Денна форма					Заочна форма				
	Л	П	Ср	І	Разом	Л	П	Ср	і	Разом
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Змістовий модуль1 Держава та правовий механізм регулювання суспільних відносин. Основи цивільного права.										
Тема 1: Загальні положення теорії держави і права.	2	2	5	1	10	0,5	-	8,5	1	10
Тема 2: Основи конституційного права України.	4	2	5	1	12	0,5	-	10	1,5	12
Тема 3: Загальні положення цивільного права України.	2	1	5	2	10	0,5	0,5	6,5	2,5	10
Тема 4: Основи зобов'язального права.	2	1	2	2	7	0,5	0,5	4	2	7
Тема 5: Право власності та інші речові права. Право інтелектуальної власності.	2	1	4	2	9	0,5	0,5	6	2	9
Тема 6: Основи спадкового права.	2	1	2	2	7	0,5	0,5	4	2	7
Змістовий модуль 2. Основи трудового, соціального, сімейного, екологічного, адміністративного і кримінального права України.										
Тема 7: Основи трудового права.	4	2	4	2	12	0,5	0,5	9	2	12
Тема 8: Право природокористування.	-	-	4	1	5	-	-	4	1	5
Тема 9: Основи сімейного права.	2	2	3	1	8	0,5	-	5,5	2	8
Тема 10 + 11: Основи адміністративного і кримінального права.	2	2	4	4	12	1	1	6	4	12
Тема 12. Основи права соціального захисту.	2	2	3	2	9	0,5	-	6,5	2	9
Тема 14. Основи банківського права	2	-	4	1	7	0,5	0,5	5	1	7
Всього годин:	26	16	45	21	108	6	4	75	23	108
Форма підсумкового контролю – іспит										

Національний університет водного господарства та природокористування

3. Програмний матеріал модулів дисципліни “Правознавство”

Змістовий модуль 1. Держава та правовий механізм регулювання суспільних відносин. Основи цивільного права

Тема 1. Загальні положення теорії держави і права

Поняття, ознаки та функції держави.

Поняття, ознаки й функції права. Принципи права. Поняття, ознаки і види правових норм. Структура норми права. Способи реалізації норми права.

Джерела права та їх види. Нормативно-правові акти. Співвідношення системи законодавства і системи права. Поняття галузі права та правового інституту.

Поняття, ознаки, зміст та елементи правовідносин. Суб’єкти і об’єкти правовідносин. Юридичні факти.

Законність та правопорядок. Правомірна поведінка.

Поняття та склад правопорушення. Причини правопорушень.

Поняття та ознаки юридичної відповідальності. Види юридичної відповідальності. Підстави і цілі юридичної відповідальності.

Тема 2. Основи конституційного права України

Конституція України - Основний Закон держави. Конституційна форма правління, державного устрою та політичного режиму України.

Громадяни як суб’єкти конституційних прав. Конституційні права, свободи та обов’язки людини і громадянина. Поняття громадянства України.

Принцип поділу державної влади (законодавча, виконавча, судова).

Система органів державної влади за Конституцією України.

Правовий статус та структура Верховної Ради України. Законотворчий процес.

Президент України, його функції і повноваження.

Правовий статус Кабінету Міністрів України. Центральні та місцеві органи виконавчої влади в Україні.

Система органів судової влади в Україні. Третейський суд. Основні завдання та принципи діяльності судової влади. Правосуддя та його принципи. Судочинство та його форми. Основи цивільного, господарського та адміністративного судочинства.

Поняття місцевого самоврядування. Система органів місцевого самоврядування та їх правовий статус.

Тема 3. Загальні положення цивільного права України

Предмет, метод, принципи та система цивільного права України. Підстави виникнення, зміни та припинення цивільних правовідносин.

Суб’єкти цивільних правовідносин. Юридичні властивості суб’єктів цивільного права. Об’єкти.

Цивільний правочин.

Національний університет водного господарства та природокористування

Представництво як цивільне правовідношення і його характеристика.

Поняття, строки та значення позовної давності. Здійснення і захист цивільних прав і обов'язків.

Тема 4. Основи зобов'язального права

Поняття, склад, зміст та види зобов'язань. Підстави виникнення зобов'язальних правовідносин. Загальні положення про договори. Порядок укладення, зміни і розірвання договору. Виконання зобов'язань. Наслідки невиконання зобов'язань. Способи забезпечення виконання зобов'язань. Загальні підстави припинення зобов'язань.

Тема 5. Право власності та інші речові права. Право інтелектуальної власності

Поняття власності та права власності. Зміст та умови здійснення права власності. Підстави набуття і припинення права власності. Характеристика форм і видів власності в Україні.

Захист права власності та інших речових прав.

Речові права на чуже майно.

Поняття та зміст права інтелектуальної власності. Суб'єкти і об'єкти прав інтелектуальної власності. Набуття та здійснення прав інтелектуальної власності.

Тема 6. Основи спадкового права

Основні поняття спадкового права. Спадкування за законом та за заповітом. Виконання заповіту. Реалізація та оформлення прав на спадщину. Спадковий договір.

Змістовий модуль 2. Основи трудового, господарського, банківського, соціального, сімейного, екологічного, адміністративного та кримінального права України

Тема 7. Основи трудового права

Трудове законодавство. Право на працю. Трудові правовідносини: поняття, види, суб'єкти та об'єкти. Колективний договір.

Трудовий договір, його зміст. Види трудових договорів. Порядок укладення трудового договору. Випробовування при прийнятті на роботу. Переведення та переміщення. Загальні підстави припинення трудового договору. Припинення та розірвання трудового договору.

Поняття і види робочого часу та часу відпочинку за законодавством України.

Трудова дисципліна. Правила внутрішнього трудового розпорядку. Види дисциплінарних стягнень (догана, звільнення). Порядок накладення і зняття дисциплінарних стягнень.

Підстави та умови накладення матеріальної відповідальності на працівника. Види матеріальної відповідальності.

Національний університет водного господарства та природокористування

Органи, що вирішують індивідуальні трудові спори. Підвідомчість індивідуальних трудових спорів. Порядок розгляду індивідуальних трудових спорів.

Тема 8. Право природокористування

Право природокористування: зміст, суб'єкти, об'єкти. Різновиди права природокористування. Право власності на природні ресурси.

Загальна характеристика законодавства про охорону навколишнього природного середовища. Завдання та принципи охорони природи. Суть правової охорони навколишнього природного середовища.

Екологічні права і обов'язки громадян. Соціально-правовий механізм здійснення екологічної експертизи.

Підстави та види юридичної відповідальності за порушення екологічного законодавства.

Тема 9. Основи сімейного права

Поняття та принципи сімейного права. Загальна характеристика Сімейного кодексу. Основні завдання сімейного законодавства.

Поняття шлюбу та сім'ї. Право на шлюб та сім'ю і умови його реалізації. Порядок укладання і реєстрації шлюбу. Шлюбний контракт. Порядок його укладення та правове регулювання. Підстави та порядок розірвання шлюбу. Визнання шлюбу недійсним.

Майнові права та обов'язки подружжя. Взаємні права та обов'язки батьків та дітей. Реєстрація батьківства. Позбавлення батьківських прав.

Опіка та піклування. Правове регулювання усиновлення. Патронат. Державна допомога сім'ям з дітьми. Встановлення батьківства.

Тема 10. Основи адміністративного права

Поняття та предмет адміністративного права України. Джерела адміністративного права. Адміністративно-правові відносини. Суб'єкти адміністративного права.

Поняття та юридичне значення актів управління. Класифікація актів управління. Вимоги до правових актів управління. Чинність правових актів управління. Дефектність актів управління. Адміністративно-правовий договір. Право скарги. Суть та види адміністративного процесу.

Поняття адміністративного правопорушення. Види адміністративних правопорушень: поняття, характеристика та застосування. Суб'єкти адміністративних правопорушень.

Поняття адміністративного стягнення. Види адміністративних стягнень та порядок їх призначення. Органи, уповноважені розглядати справи про адміністративне правопорушення. Порядок притягнення до адміністративної відповідальності.

Тема 11. Основи кримінального права

Загальна характеристика Кримінального кодексу України. Основні завдання кримінального законодавства. Принципи кримінального права.

Національний університет водного господарства та природокористування

Поняття, ознаки, склад та стадії вчинення злочину. Види злочинів.

Поняття кримінальної відповідальності. Обставини, що обтяжують чи пом'якшують кримінальну відповідальність.

Кримінальне покарання та його характеристика. Види покарань.

Тема 12. Основи права соціального захисту

Поняття та види соціального захисту та соціального забезпечення.

Правові основи загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Державна соціальна підтримка.

Соціальний захист окремих категорій громадян.

Тема 13. Основи господарського права

Поняття господарської діяльності та її види.

Правовий статус суб'єктів господарської діяльності. Організаційно-правові форми суб'єктів господарської діяльності.

Господарський договір: поняття, укладення, виконання.

Господарсько-правова відповідальність. Банкрутство суб'єктів господарської діяльності.

Тема 14. Основи банківського права

Банківські правовідносини, їх види та суб'єкти. Банківська система України. Правові основи банківських операцій. Банківське регулювання й банківський нагляд.

Національний університет водного господарства та природокористування

4. Методичні вказівки до вивчення окремих тем модулів

4.1.Модуль 1. Держава та правовий механізм регулювання суспільних відносин. Основи цивільного права

Тема 1. Загальні положення теорії держави і права

Ключові терміни теми: ***держава, об'єктивне право, суб'єктивне право, принципи права, правова норма, реалізація правових норм, джерела права, нормативно-правовий акт, закон, підзаконний нормативно-правовий акт, система права, галузь права, підгалузь права, інститут права, правовідносини, правоздатність, дієздатність, деліктоздатність, юридичні факти, правопорушення, юридична відповідальність, правопорядок, законність.***

1.1. Поняття, суть і функції держави і права. Принципи права

Людське суспільство, як і будь-яка інша складна система, може нормально функціонувати та розвиватися лише на основі певних правил, з поміж яких обирається лише найоптимальніший, з точки зору суспільства, варіант поведінки окремої людини з багатьох можливих. Задля регулювання поведінки людей та їх об'єднань у суспільстві в той чи інший спосіб формуються певні правила поведінки, котрі орієнтують на

Національний університет водного господарства та природокористування

досягнення тієї чи іншої мети. Правила поведінки, що покликані регулювати життя суспільства, забезпечувати в ньому бажаний порядок і стабільність, називаються соціальними нормами.

Якби не існувало системи соціальних норм, які регулюють стосунки між людьми (суспільні відносини), то в суспільстві була б анархія і всі відносини між людьми вирішувались би можливо лише з позиції сили. Соціальні норми представляють собою загальні правила поведінки людей у суспільстві, що зумовлені об‘єктивними закономірностями його існування і які є результатом свідомо-вольової діяльності індивіда або якоїсь групи індивідуумів чи всього суспільства і забезпечуються різноманітними засобами соціального впливу. Залежно від способу їх утворення і забезпечення вони поділяються на: юридичні (норми права), моральні, релігійні, корпоративні (громадських організацій, політичних партій, інших форм об‘єднань громадян), звичаї та традиції. Особливу роль у регулюванні суспільних відносин завжди відіграють норми права. Мораль і інші соціальні норми не можуть замінити норми права, які формуються і забезпечуються безпосередньо за участю держави.

Об’єктивне право - це система загально обов’язкових, формально-визначених правил фізичної поведінки (правових норм), встановлених або санкціонованих державою, спрямованих на врегулювання і охорону суспільних відносин і соціальних цінностей, реалізація яких забезпечується державою.

Право регламентує свободу діяльності і поведінки окремої людини та/або колективних утворень людей так званих *суб’єктів* суспільних відносин, в тому числі правовідносин.

В своєму походженні, стабільності, розвитку, удосконаленні, зміні, авторитетності і гарантованості право залежить від держави, оскільки саме державна влада є основним творцем права. Держава, її органи, посадові особи встановлюють нові правила поведінки, санкціонують вже існуючі соціальні норми, надаючи їм усім властивостей норм права, гарантують використання, виконання чи дотримання вимог норм права, створюють для цього необхідні умови, в тому числі забезпечують відновлення порушених прав суб‘єктів, примусове виконання обов‘язків чи покарання правопорушників.

Право є ознакою цивілізації, культури людського суспільства і являє собою соціальну цінність, благо як для суспільства взагалі, так і для кожного його члена зокрема.

Держава є історичною формою організації життя суспільства. Держава забезпечує стабільність і впорядкованість суспільства.

Держава – це організація політичної влади домінуючої частини суспільства, яка діє в першу чергу в інтересах цієї домінуючої частини суспільства і за допомогою якої здійснюється керівництво суспільством та управління всіма загальносуспільними справами.

Національний університет водного господарства та природокористування

Держава характеризується наступними *ознаками*:

1) наявність відокремленої, чітко визначеної кордонами території, на яку поширюється суверенна влада держави і яка є матеріальною основою існування держави;

2) наявність публічної влади, яка є верховною в суспільстві, відокремлена від суспільства але і здійснюється від імені суспільства;

3) наявність суверенітету влади держави, а саме верховенство, незалежність, неподільність, єдність і рівноправність у міжнародних відносинах;

4) наявність специфічного апарату держави: система органів держави які і здійснюють її функції і завдання;

5) наявність власної правової системи:

а) системи загальнообов'язкових правил поведінки;

б) системи правоохоронних органів;

в) системи матеріальних джерел правових норм;

6) наявність власної податкової системи, за рахунок якої утримується апарат держави і забезпечуються загальносуспільні видатки;

7) наявність власної грошової і фінансово-кредитної системи;

8) наявність державних символів (герб, прапор, гімн), державної мови тощо.

Функції держави – це напрямки діяльності держави, які відображають соціально-економічну і політичну суть держави.

Всі функції держави існують у постійній динаміці і постійно видозмінюються відповідно до завдань конкретного історичного етапу розвитку держави і суспільства. Але є і сталі функції держави, які відображають управлінську суть держави як суспільного утворення.

Функції держави класифікують за різними критеріями:

1. За принципом поділу державної влади: законодавчі, виконавчо-розпорядчі, судові, контрольно-наглядові.

2. За соціальним значенням: основні і другорядні.

3. За сферами територіального впливу: зовнішні і внутрішні.

4. За сферами суспільного життя: економічні, політичні, соціальні, екологічні, гуманітарні, ідеологічні.

5. За часом виконання: постійні і тимчасові.

Держава залежить від права: у своїй організації, побудові, структурі, вдосконаленні і розвитку. Держава виконує свої завдання і функції, опираючись на систему права і законодавства, які регламентують діяльність держави, її органів і посадових осіб. Держава безпосередньо зв'язана з правом і залежить від нього, і навпаки, система права і законодавства залежить від держави. Норми права не відокремлені одна від одної, а взаємопов'язані і у своїй сукупності становлять ієрархічну структуру. Цей зв'язок проявляється в правотворчій, правоохоронній і правореалізаційній функціях держави. Право тісно пов'язане і з

Національний університет водного господарства та природокористування

економікою. З однієї сторони економічні відносини визначають систему права і законодавства, з іншої сторони система права і законодавства визначає економічні відносини. Економіка обумовлює зміст права опосередковано через потреби і інтереси особи, соціальних груп, класів. Право може стимулювати або стримувати економічний розвиток чи ж нейтрально відноситись до розвитку економічних відносин.

Право залежить також від політики класів, соціальних груп і їх політичних партій. В праві відображається політика правлячих класів, партій і всього народу залежно від того, кому належить державна влада. Право, закон – це концентрований вираз економічної, соціальної і політичної структури держави і суспільства. Політика оформлюється у праві у вигляді юридичних прав і обов'язків суб'єктів суспільних відносин. Політика теж залежить від права, оскільки воно є засобом: вираження, декларування політики; реалізації політики; захисту, гарантування політики; переконання, пропаганди на користь певної політики тощо.

Соціальне призначення права, його місце і роль у системі регулювання суспільних відносин відображається в його функціях.

Функції права – це основні напрями впливу права на суспільні відносини. Функції права поділяються на соціальні і спеціально-юридичні.

Соціальні функції права – це напрямки взаємодії права та інших соціальних явищ як єдності форми і змісту. Можна виділити такі загальносоціальні функції права:

а) гуманістична – право охороняє і захищає права народу, людини;

б) організаторсько-управлінська – право учасників правовідносин на розв'язання певних соціальних проблем;

в) інформаційна – право інформує людей про волю законодавця;

г) оціночно-орієнтаційна – поведінка людей оцінюється з позицій законів держави, вказує на безконфліктні соціально допустимі шляхи і засоби задоволення потреб людини в межах правомірної поведінки;

д) ідеологічно-виховна – право формує у людини певний світогляд, виховує в ній зразки правомірної поведінки;

е) гносеологічна (пізнавальна) – право саме виступає джерелом знань.

До *соціально-юридичних функцій* права відносять:

а) регулятивну функцію, яка спрямована на врегулювання суспільних відносин шляхом закріплення бажаної поведінки їх учасників у формі суб'єктивних прав та юридичних обов'язків в тих чи інших правових нормах;

б) охоронну функцію, яка спрямована на захист позитивних суспільних відносин шляхом усунення соціально шкідливих і небезпечних діянь людей і їх об'єднано, відновлення порушених прав суб'єктів.

Суб'єктивні права і юридичні обов'язки складають ***зміст*** норм права.

Суб'єктивне право – це міра дозволеної поведінки особи наділеної законом певним правом, яка забезпечуються юридичними обов'язками

Національний університет водного господарства та природокористування

інших осіб. **Юридичний обов'язок** – це міра необхідної поведінки зобов'язаної законом особи.

Система юридичних обов'язків забезпечує можливість реалізації суб'єктивних прав, а виконання юридичних обов'язків забезпечується шляхом застосування від імені держави заходів юридичної відповідальності.

Принципи права – це основні домінуючі ідеї (погляди), що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображають головні вимоги до системи права певної держави.

Принципи права є узагальненими відображеннями об'єктивних закономірностей розвитку суспільства, об'єднуючими зв'язками, ідеологічною основою виникнення, становлення і функціонування багатьох правових явищ. Вони визначають нормоутворюючу і правозастосовчу діяльність, координують функціонування механізму правового регулювання, є критеріями оцінки законності рішень органів держави, дій громадян, формують правове мислення і правову культуру, цементують систему права.

Важливою *ознакою* принципів права є спосіб їх матеріалізації у праві. Розрізняють 2 основні *способи вираження* принципів права безпосереднє формулювання їх у нормах права (текстуальне закріплення) і виведення принципів права із змісту нормативно-правових актів (змістове закріплення). У розвинутих правових системах правові принципи найчастіше виконують роль перехідної ланки від суспільних відносин до систем права і правового регулювання.

Залежно від функціонального призначення і об'єму відображення принципи права поділяються на *соціально-правові* і *спеціально-правові*.

Соціально-правові принципи відображають систему цінностей, що властиві суспільству і мають або повинні мати правову форму виразу і забезпечення (домінування загальнолюдських цінностей над інтересами класів, націй тощо єдність суспільних і особистих інтересів).

Спеціально-правові принципи узагальнюють засади формування та існування власне права як специфічного соціального явища і поділяється на загально-правові, міжгалузеві, галузеві принципи, принципи правових інститутів.

Соціально-правовими принципами є:

1. принцип гуманізму – домінування у формуванні і функціонування правової системи невід'ємних природних прав та свобод людини;
2. принцип рівності громадян перед законом – всі громадяни незалежно від національної, статевої, релігійної й іншої належності, посадового стану мають рівні загальногромадянські права і обов'язки, несуть рівну відповідальність перед законом;
3. принцип законності – здійснення всіх правових форм діяльності держави, функціонування громадянського суспільства, громадян на основі

Національний університет водного господарства та природокористування

і у відповідності з нормами права, природними правами і обов‘язками людини;

4. принцип демократизму – право, законодавство адекватно відображають волю народу, формуються через безпосередню і посередню форми демократії;

5. повновладдя народу;

6. принцип взаємної відповідальності держави і особи – і держава і особа пов‘язані між собою взаємними правами і обов‘язками;

7. принцип розподілу влади на законодавчу, виконавчу і судову;

8. принцип справедливості;

9. верховенство права і конституції;

10. громадяни здійснюють свої права за принципом дозволено все, що не заборонено законом”, а держава – за принципом: “дозволено лише те, що визначене законом”.

Спеціально-правові принципи визначаються предметом регулювання тієї чи іншої галузі (інституту) права.

1.2. Поняття і види правових норм. Структура норми права. Способи реалізації норми права

Правова норма – це формально-визначене загальнообов’язкове правило фізичної поведінки, встановлене або санкціоноване державою з метою регулювання суспільних відносин між громадянами, організаціями та державою через надання їм суб’єктивних прав та покладення на них юридичних обов’язків, яке забезпечене організаційною, виховною та примусовою діяльністю держави.

Норма права складається у загальному з трьох *частин*: гіпотеза, диспозиція та санкція. Гіпотезу і диспозицію має кожна норма права.

Диспозиція – частина норми, в якій зазначаються права та обов’язки суб’єктів. Це центральна, основна частина юридичної норми, яка власне й визначає і описує дозволену (можливу), обов’язкову (необхідну) чи заборонену поведінку суб’єкта.

Гіпотеза – частина норми, в якій зазначаються умови, обставини, з настанням яких можна чи необхідно здійснювати її диспозицію. Ці обставини відображаються спеціальним поняттям “юридичні факти”. Призначення гіпотези – визначити сферу і межі регулятивної дії диспозиції правової норми.

Санкція – частина норми, в якій зазначаються заходи державного примусу в разі невиконання, порушення її диспозиції. Призначення санкції – забезпечувати здійсненність диспозиції і правової норми.

Нормі права властиві наступні **риси**:

- це загальновизнане правило поведінки, яке формулюється державою і має загальнообов‘язковий характер;
- це формально визначене правило поведінки (у вигляді суб’єктивних прав та юридичних обов’язків);

Національний університет
водного господарства
та природокористування

- це правило поведінки загального характеру (адресоване невизначеному колу учасників суспільних відносин);
- це правило поведінки, яке набуває якостей нормативності і загальнообов‘язковості у чітко встановленому порядку;
- це правило поведінки, здійснення якого забезпечується виховною, організаційною примусовою тощо діяльністю держави.

Реалізація норм права забезпечується, з одного боку, створенням державою реальних умов і засобів, що сприяють безперешкодному добровільному здійсненню відповідними суб‘єктами сформульованих у правовій нормі зразків поведінки, а з іншого – засобами заохочення, переконання і примусу до бажаної поведінки, а також можливістю застосування санкцій у разі невиконання вимог правової норми.

Реалізація правових норм–це здійснення їх приписів у практичних діях суб’єктів. Розрізняють чотири основних способи реалізації норм права: дотримання, виконання, використання та застосування.

Дотримання – це форма реалізації за якої особа повинна у своїх діях (активних чи пасивних) виконати заборону правової норми, тобто утриматись від якоїсь поведінки забороненої правом. Ця форма властива реалізації заборонних норм права.

Виконання – це форма реалізації за якої особа своїми активними діями повинна виконати припис правової норми. Ця форма властива реалізації зобов’язуючих норм права.

Використання – це форма реалізації за якої особа своїми активними діями на власний розсуд використовує надані їй юридичні можливості певних видів поведінки. Ця форма властива для реалізації уповноважуючих норм права.

Застосування – це форма реалізації за якої особа на власний розсуд проявляє ініціативу своїми власними активними діями щодо застосування до неї відповідним державним органом певного правового припису. Ця форма теж властива реалізації уповноважуючих норм права.

Стаття нормативно-правового акту виступає зовнішньою формою норми права і нормативно-правового припису як цілісного, логічно завершеного державно-владного веління нормативного характеру. Стаття нормативного акту і норма права часто збігаються, але не завжди.

У будь-якій державі існує та постійно розвивається значний масив правових норм, що робить доцільним і необхідним поділ їх на певні види, тобто класифікацію всієї сукупності норм права на групи.

Так, за *функціональною спрямованістю* норми права поділяються на:

а) регулятивні (правоустановчі) – що встановлюють права та обов‘язки суб‘єктів;

б) правоохоронні – що регламентують засоби юридичної відповідальності за порушення прав і невиконання обов‘язків, встановлених регулятивним нормами.

Національний університет водного господарства та природокористування

За предметом правового регулювання (за галузями права) норми права поділяються на: конституційні, адміністративні, цивільні і інші. Галузеві норми поділяються на:

а) матеріальні – що встановлюють бажане правило поведінки, права та обов‘язки суб‘єктів;

б) процесуальні що регламентують порядок і методи реалізації прав і обов‘язків, встановлених в нормах права.

За *функціональним призначенням* норми права поділяються на:

а) відправні, що мають найбільш загальний характер, достатньо високу форму абстрагування і містить у собі відправні начала, основи правового регулювання суспільних відносин;

б) норми-правила поведінки. На відміну від відправних – це норми, що безпосередньо регулюють поведінку людей, суспільні відносини.

З точки зору характеру приписів, що включають норми права, вони поділяються на:

а) зобов‘язуючі – які закріплюють обов‘язки певних суб‘єктів і зобов‘язують суб‘єктів виконати певні позитивні дії;

б) забороняючі – що містять у собі заборону щодо здійснення тих або інших діянь і вимагають утриматись від певного роду дій;

в) уповноважуючі – котрі наділяють суб‘єктів певними правами і дають суб‘єктам можливість здійснення певних позитивних дій.

За формою закріплення бажаної поведінки суб‘єктів норми права поділяються на:

а) диспозитивні – які встановлюють певні правила і обов‘язки суб‘єктів, але за згодою суб‘єктів допускають її доповнення;

б) категоричні (імперативні) – що приписують чітко визначені дії, однозначно закріплюють вичерпний перелік прав та обов‘язків суб‘єктів і не допускають від них ніяких збочень;

в) рекомендаційні – що встановлюють варіанти бажаної, але не обв‘язкової поведінки;

г) заохочувальні – які встановлюють засоби заохочування за здійснення бажаних або корисних для держави і суспільства діянь.

По сфері дії в просторі: загальнодержавні і локальні.

По сфері дії в часі: постійні і тимчасові.

За дією на коло суб‘єктів:

а) загальні норми (на всіх громадян розповсюджується);

б) спеціальні (лише на певну групу суб‘єктів);

в) виняткові (щодо певних конкретних суб‘єктів).

1.3. Джерела права та їх види. Нормативно-правові акти. Система права і система законодавства. Співвідношення системи законодавства і системи права. Поняття галузі права та правового інституту

Джерела (форми) права – це способи зовнішнього вираження і закріплення правових норм.

Національний університет водного господарства та природокористування

Розрізняють наступні джерела права*:*

– **Правовий звичай** – це санкціоноване державою звичаєве правило поведінки загального характеру.

– **Правовий прецедент** – це об'єктивно виражене зовнішньо рішення органу державної судової чи виконавчої (адміністративної) влади в конкретній справі, якому надається формальна обов'язковість при розв'язанні всіх наступних аналогічних справ.

– **Нормативно-правовий договір** –це письмовий документ, в якому формально виражені та закріплені загальнообов'язкові правила поведінки, що встановлюються за взаємною згодою кількох правотворчих суб'єктів.

– **Релігійно-правові норми** – релігійні норми, яким держава надала загальнообов'язкового характеру. Наприклад у Ватикані.

– **Нормативно-правовий акт** - це письмовий документ правотворчого органу держави, в якому формально виражені та закріплені загальнообов'язкові правила поведінки.

– **Міжнародно-правові акти** – це письмові документи міжнародних утворень, дія яких з санкції (згоди) держави розповсюджується на територію цієї держави.

Основне джерело права України – нормативно-правовий акт. Нормативно-правові акти завжди мають чітко визначену форму: закон, указ, постанова, положення тощо, якої вони набувають у спеціальному встановленому законом порядку. Вони не мають зворотної дії в часі (тобто діють лише на відносини, що складаються після введення їх в дію і не поширюються на відносини що склалися раніше), крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність певної особи.

Розрізняють два основні **види** нормативно-правових актів**:**

1. Закон – це нормативно-правовий акт вищого представницького органу державної влади або самого народу, який врегульовує найбільш важливі суспільні відносини та приймається в особливому порядку і має найвищу юридичну силу щодо всіх інших нормативно-правових актів.

Вища юридична сила законів проявляється в тому, що:

- ніхто, крім органу законодавчої влади не може створити, змінити чи скасувати закон так ввести його в дію;
- усі інші нормативно-правові акти повинні розроблятися у відповідності з законом;
- у разі колізій між нормами закону і підзаконного акту, оскаржити і скасувати можна норму підзаконного акту, а норми закону лишаються чинними.

Закони повинні бути об'єктивними, точними і логічними, чітко регламентувати відповідні правовідносини. Повага до законів забезпечується: примусовою (правоохоронною) діяльністю державних органів та рівнем суспільної правосвідомості і правової культури.

Національний університет водного господарства та природокористування

2. Підзаконні нормативно-правові акти – це нормативні акти правотворчих органів держави, які вміщують правові норми та видаються на підставі закону, відповідно до закону і для його виконання.

Вони поділяються на:

- загальні, дія яких поширюється на всю територію держави і на всіх;
- відомчі, дія яких поширюється лише на певну сферу суспільних відносин;
- місцеві, діють лише на території певної адміністративної одиниці;
- локальні, які врегульовують діяльність конкретних підприємств, установ і організацій.

Підзаконні нормативно-правові акти є результатом нормотворчої діяльності уповноважених на це законом органів державної влади, які розвивають, деталізують норми закону та забезпечують їх реалізацію.

Розрізняють:

– Укази й розпорядження Президента України;

– Постанови Верховної Ради України;

– Постанови і декрети Кабінету Міністрів України;

– Накази, правила, інструкції, положення міністерств і державних відомств України;

– Рішення і розпорядження органів місцевого самоврядування;

– Накази і розпорядження місцевих органів виконавчої влади.

При характеристиці дії нормативних актів у часі слід розрізняти:

а) введення в дію. В теорії права розрізняють такі варіанти введення в дію нормативно-правового акту:

- після 10 днів з моменту його офіційного оприлюднення в друкованих органах влади, якщо інший порядок не передбачений самим актом;
- термін введення в дію з моменту оприлюднення передбачається самим нормативним актом;
- з моменту одержання нормативно-правового акту виконавцем, якщо він не оприлюднюється;

б) припинення дії нормативно-правового акту внаслідок:

- закінчення терміну на який був виданий акт;
- прямої відміни акту органом влади, який його видав;
- введенням в дію нового акту, який регулює ті ж питання що і попередній акт і фактично замінює попередній акт про що зазначається в самому новому акті;

в) зворотня сила дії акту - це вплив на правовідносини, які виникли до створення акту, але теоретично передбачені самим актом, начебто він існував у момент виникнення правовідношення. Загальне правило теорії права говорить: норма права зворотної сили немає, крім випадків передбачених законом. Наприклад в кримінальному праві прийнятий акт, який звільняє від відповідальності чи пом'якшує її за певні види злочинів має

Національний університет водного господарства та природокористування

зворотній виплив на всіх осіб, які відбувають покарання за такі злочини, в т. числі і за вчинені до прийняття акту.

Дія нормативних актів у просторі характеризується певною територією, на яку поширюється обов'язковість акту: територія держави, територія відповідної адміністративно-територіальної одиниці, певної організації чи підприємства тощо.

По колу осіб нормативно-правові акти діють на всіх осіб, які перебувають на території, на яку поширюється дії акту: громадян, осіб без громадянства, іноземних громадян (за винятком тих іноземців, які мають імунітет від юрисдикції держави на території якої перебувають. Наприклад дипломатичні працівники).

Система права–це об'єктивно зумовлена внутрішня структура права, яка характеризується єдністю і узгодженістю всіх чинних правових норм певної держави з розподілом їх на галузі, підгалузі та інститути права.

Основними *ознаками* системи права є:

- єдність і узгодженість всіх норм права, які утворюють єдине "мереживо" права, що охоплює всі найважливіші види суспільних відносин;
- об'єктивність виділення внутрішніх складових системи права, що зумовлено рівнем розвитку суспільних відносин;
- диференціація норм права по структурним елементам системи права залежно від особливостей суспільних відносин регулюванню яких присвячені ті чи інші норми права.

Можна виділити наступні *елементи* системи права: сукупність діючих правових норм закріплених у системі законодавства; сукупність правових принципів, ідей, концепцій, поглядів, які формують правову свідомість і правову культуру суспільства; юридична практика; правова політика – система заходів, яка здійснюється органами державної влади з метою забезпечення функціонування системи права.

Структурними елементами системи права України є: галузь права, підгалузь права, інститут права, норма права.

Галузь права – це сукупність правових норм, які регулюють певну сферу однорідних суспільних відносин.

Галузі права є поняттям динамічним, тобто перебувають у постійному розвитку і поряд з історично-традиційними народжуються і нові галузі відповідно до потреб суспільства.

Кожна галузь права складається з певної кількості інститутів права.

Підгалузь права – це сукупність норм, що входить до окремої галузі або суміжних галузей і регулює тісно взаємопов'язані між собою правовідносини. Наприклад торгівельне право можна назвати комплексною підгалуззю господарського і цивільного права.

Інститут права – це сукупність правових норм, що регулюють певний вид суспільних відносин в межах певної сфери однорідних відносин.

Національний університет водного господарства та природокористування

Базовим елементом (найменшою частинкою) системи є норма права.

Матеріальною формою існування системи права є *система законодавства*. Система законодавства створюється державою раціонально виходячи з потреб суспільства і самої держави в процесі упорядкування та систематизації законотворчої діяльності.

Система законодавства відрізняється від системи права наступними *ознаками*:

1) первинним елементом системи законодавства є нормативно-правовий акт, який містить не одну норму права а їх визначену кількість;

2) по об'єму система законодавства набагато ширше, оскільки включає в свій зміст крім норм права правові поняття, завдання, цілі і мотиви прийняття нормативних актів, програмні положення, декларації тощо;

3) внутрішня структура системи законодавства не співпадає з внутрішньою структурою системи права;

4) окремий нормативно-правовий акт може бути матеріальною основою кількох галузей права, оскільки містить норми, які регулюють відносини, які є предметами різних галузей права.

Отже, **система законодавства** – це єдина система всіх чинних джерел права (нормативно-правових актів – для України) певної держави взаємопов'язаних між собою та розподілених на певні структурні елементи (галузі, підгалузі та законодавчі інститути – для України), яка виражає і закріплює зміст системи права.

Розрізняють горизонтальну і вертикальну внутрішні структури системи законодавства України. Горизонтальна структура системи законодавства відображає структуру системи права, її поділ на галузі, підгалузі та інститути, що присвячені регулюванню різних сфер суспільного життя. Вертикальна структура системи законодавства (рис.1) відображає ієрархічність (відмінності у рівні юридичного впливу (сили) на реалізацію прав і обов'язків у правовідносинах) різних видів нормативно-правових актів України і їх взаємозалежність, виходячи з того, який суб'єкт правотворчої діяльності створив нормативний акт. Ієрархічність нормативних актів зумовлена ієрархічністю державного апарату.

Діяльність щодо упорядкування численних чинних актів законодавства та приведення їх у певну систему, яка придатна до використання, називається **систематизацією законодавства**.

Мета систематизації полягає в забезпеченні доступності законодавства для учасників правовідносин, усуненні «прогалин» в його нормах, дублювання та суперечностей норм, полегшенні його розуміння та застосування на практиці. *Систематизація здійснюється 3-ма основними способами*: кодифікація (структурування норм акту законодавства в процесі його створення), інкорпорація (систематизація нормативних актів у групи за певними спільними ознаками) та консолідація (розрізнені акти з одного і того ж питання об'єднаються в один новий акт).

Національний університет
водного господарства
та природокористування

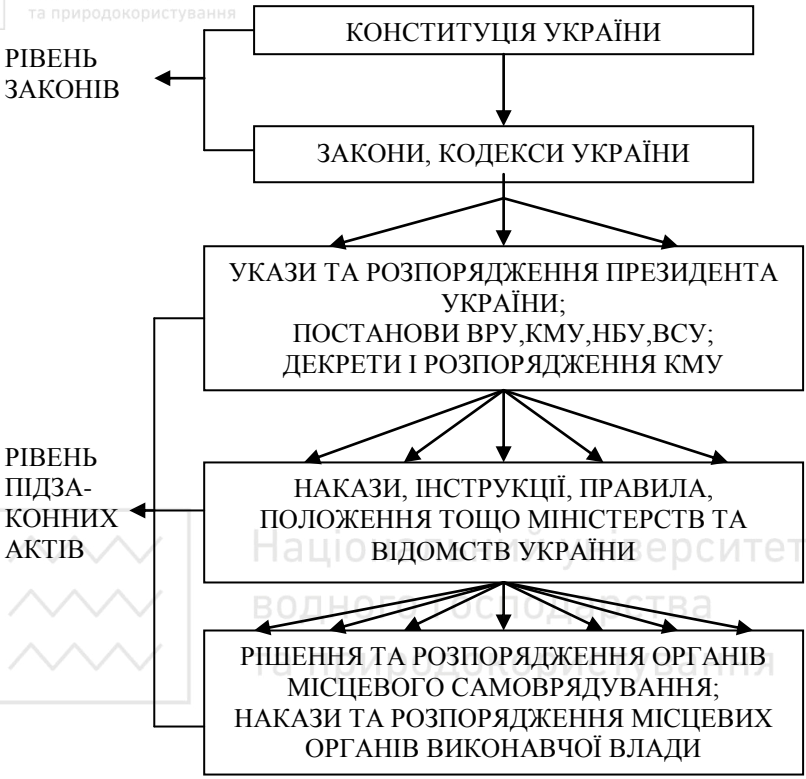

Рис.1. Вертикальна структура системи законодавства України

Кількість стрілочок відображає той факт, що чисельність нормативно-правових актів даного рівня більша ніж попереднього.

1.4. Поняття та зміст правовідносин. Структура правовідносин. Суб'єкти і об'єкти правовідносин. Юридичні факти

Правовідносини – це специфічні свідомо-вольові суспільні відносини, які виникають та припиняються з настанням певних юридичних фактів, передбачених відповідними правовими нормами, учасники яких взаємопов'язані суб'єктивними правами та юридичними обов'язками.

Ознаки правовідносин:

– є результатом свідомо-вольової діяльності людей;
– виникають та реалізуються відповідно до норм права;
– це особлива форма взаємозв'язку осіб через їх права та обов'язки;
– реалізація прав та обов'язків учасників правовідносин забезпечена можливістю застосування заходів державного примусу;

Національний університет водного господарства та природокористування

– виникають в результаті волевиявлення людей.

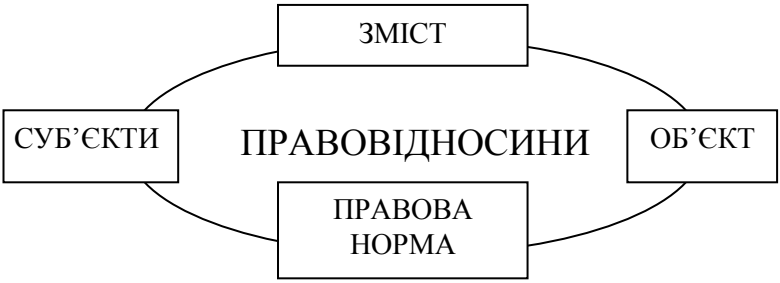

Рис.2. Структура правовідносин

Суб'єкти правовідносин – це їх учасники**:**

– фізичні особи: громадяни України; іноземні громадяни; особи без громадянства;

– юридичні особи: підприємства та організації різних форм власності; громадські організації та об'єднання; державні та інші органи влади і управління;

– держави; республіки; територіальні громади.

Для того щоб бути суб'єктом правовідносин фізичні і юридичні особи повинні володіти належною правосуб'єктністю, яку утворюють відповідні правоздатність, дієздатність та деліктоздатність особи у сукупності.

Правоздатність – це здатність особи бути носієм юридичних прав та обов'язків. **Дієздатність - з**датність особи своїми діями реалізовувати надані йому права і створювати для себе юридичні обов'язки. **Деліктоздатність –** це здатність особи нести юридичну відповідальність.

Об'єкт правовідносин – це те на що спрямовані спільні дії учасників правовідносин: речі, результати творчої діяльності, особисті майнові та немайнові блага, суспільні блага тощо.

Суб'єктивні права та юридичні обов'язки учасників правовідносин складають їх **зміст**. Правовідносини мають фактичний і юридичний зміст.

Юридичний зміст правовідносин полягає у за фіксованості у нормах права суб'єктивних прав і юридичних обов'язків їх учасників.

Фактичний зміст полягає у реально здійснюваних їх учасниками діях, спрямованих на реалізацію їх юридичних прав і обов'язків.

Підставами виникнення, зміни або припинення правовідносин є юридичні факти.

Юридичні факти – це конкретні життєві обставини, що передбачені гіпотезами правових норм, настання яких викликає виникнення, зміну або припинення правовідносин (прав та обов'язків у певних осіб).

Види юридичних фактів:

1) за складом: прості, складні;

Національний університет водного господарства та природокористування

2) за юридичними наслідками: правостворюючі, правозмінюючі, правоприпиняючі;

3) за характером тривання в часі: однократні (купівля-продаж речі); триваючі (перебування в шлюбі);

4) за наявністю волі суб'єкта: дії (активна поведінка суб'єктів, яка відбуваються по їх волі), події (відбуваються незалежно від волі суб'єктів правовідносин); бездіяльність (відсутність активної дії, яка може викликати юридичні наслідки); стан (сп'яніння, вагітності тощо за наявності якого можуть виникати певні правовідносини).

1.5. Види правової поведінки. Правопорушення: поняття, ознаки, склад, види. Юридична відповідальність. Законність та правопорядок

З т. зору теорії права правову поведінку людини розглядають як єдність двох протилежностей: правомірну та неправомірну (протиправну) поведінку, останню і прийнято називати правопорушеннями. Правова поведінка представляє собою соціально значиму діяльність людей та їх організованих колективів, яка контролюється їх свідомістю і волею, передбачена нормами права і тягне за собою певні юридичні наслідки. Правомірна поведінка є суспільно необхідною і бажаною з т. зору інтересів суспільства поведінкою людей та їх організованих колективів , яка полягає в здійсненні приписів норм права. Вона гарантується і охороняється державою. Протиправною поведінкою вважається поведінка, яка суперечить нормам права та/або порушує суб'єктивні права та законні інтереси учасників суспільних відносин. Ступінь шкідливості неправомірної поведінки вимірюється кількістю суспільних зв'язків, що були нею порушені та ступенем можливості їх відновлення.

Правопорушення – це свідомо-вольовий, суспільно шкідливий або суспільно-небезпечний, винний та протиправний вчинок, що передбачений чинним законодавством і здійснення якого передбачає притягнення до юридичної відповідальності.

Ознаки правопорушення:

– суспільна шкідливість (для проступків) або суспільна небезпечність (для злочинів): наносить шкоду інтересам суспільства, держави або окремої особи чи є небезпечною для них;

– протиправність: порушує встановлені норм права або чиїсь суб'єктивні права;

– винність: характеризується свідомим ставленням особи до свого протиправного вчинку;

– караність: за його вчинення передбачена юридична відповідальність нормами законодавства;

– причинно-наслідковий зв'язок між протиправним діянням і його шкідливим наслідком**.**

В залежності від ступеня суспільної небезпечності правопорушення розрізняють злочини і проступки.

Національний університет водного господарства та природокористування

Склад правопорушення – це сукупність названих законом ознак, при наявності яких діяння людини визнається конкретним правопорушенням.

Правопорушення включає у себе наступні складові: суб'єкт, об'єкт, об'єктивна сторона та суб'єктивна сторона.

Суб'єкт правопорушення – це фізична особа, що є деліктоздатною і осудною. В окремих випадках суб'єктами правопорушень визнаються певним чином організовані колективи людей, так звані юридичні особи.

Осудність – здатність фізичної особи усвідомлювати значення своїх вчинків та їх наслідки і керувати своїми діями.

Об'єкт – це ті суспільні відносини і суспільні блага, які охороняються нормами права і на які посягає дане правопорушення.

Об'єктивна сторона правопорушення – це зовнішній прояв суспільно-небезпечного діяння, яке посягає на охоронюваний нормами права об'єкт, завдає йому шкоди чи створює загрозу заподіяння шкоди. Вона характеризується такими ознаками: наявністю протиправного діяння; наявністю шкідливого або суспільно-небезпечного наслідку; причинно-наслідковим зв'язком між ними; місцем, часом, способом, засобами, обставинами скоєння правопорушення.

Суб'єктивна сторона – це внутрішня психічна діяльність особи, що зумовлює скоєння нею правопорушення. Ознаками її є мета, мотив, вина.

Мотив – це внутрішні процеси, що відображаються у свідомості особи та спонукають її до скоєння правопорушення.

Мета – це уявлення особи, яка скоює правопорушення, про бажаний результат, до якого вона прагне.

Вина – це психічне ставлення особи у формі умислу або необережності до скоєного нею суспільно-небезпечного (суспільно-шкідливого) діяння та його суспільно-небезпечних наслідків. *Умисел* розрізняють прямий (коли особа усвідомлює протиправність свого вчинку і шкідливість його наслідків і бажає настання цих наслідків) і непрямий (коли особа усвідомлює протиправність свого вчинку і можливість його шкідливих наслідків але байдуже ставиться до їх настання). *Необережність* в свою чергу теж буває двох видів: протиправна самовпевненість (коли особа усвідомлює протиправність свого вчинку і можливість настання його шкідливих наслідків, але сподівається що ці наслідки все ж таки не настануть) і протиправна недбалість (коли особа усвідомлює протиправність свого вчинку але не передбачає можливість його настання шкідливих наслідків, хоча може і повинна це передбачити).

Юридична відповідальність – це закріплена у законодавстві міра державного примусу, що застосовується до правопорушника і полягає у позбавленні або обмеженні його певних матеріальних та соціальних благ. Розрізняють конституційну, кримінальну, адміністративну, цивільну, дисциплінарну та матеріальну юридичну відповідальність. **Підставами притягнення** до юридичної відповідальності є наявність: а)факту

Національний університет водного господарства та природокористування

вчинення правопорушення; б)повного складу правопорушення передбаченого законом; в)нормативного акту, який визначає зміст і склад правопорушення та покарання за його вчинення; г)правозастосовчого акту, який ґрунтується на законі і застосовує до правопорушника санкції юридичної відповідальності.

Принципами юридичної відповідальності є:

1) обґрунтованість – юридична відповідальність повинна бути накладена дійсно за правопорушення, що є доведеним фактом;

2) законність – юридична відповідальність повинна бути накладена на законних підставах, у порядку визначеному законом;

3) доцільність і ефективність – юридична відповідальність повинна бути максимально спрямована на відновлення відносин, що були зруйновані правопорушенням і допомогти учасникам цих відносин вірно оцінювати свою поведінку і її значення;

4) невідворотність – жодне правопорушення не повинно залишатись від відповідної реакції і оцінки держави та суспільства;

5) справедливість і індивідуалізація – покарання повинно бути відповідним правопорушенню і його соціальній оцінці.

Юридична відповідальність переслідує наступну **мету**:

- відновлення (або компенсація втраченого) стану суспільних відносин і благ, що постраждали внаслідок правопорушення;
- покарання правопорушника і позбавлення його на деякий час можливості вчиняти нові правопорушення;
- виховний вплив на правопорушника та суспільство з метою запобігання новим правопорушенням;
- соціальна адаптація покараних до правомірного способу життя у суспільстві.

По-суті юридична відповідальність є способом впливу з боку держави на людину, яка не дотримується правомірної поведінки у суспільстві. Чим більше є правомірною поведінка членів суспільства, тим ближче таке суспільство до реального правопорядку і режиму законності.

Законність – це такий правовий режим у державі за якого відбувається виконання та точне застосування актів законодавства усіма суб'єктами правовідносин для забезпечення прав і свобод людини і громадянина, стабільності правопорядку у державі.

Основними засадами законності можна вважати:

- верховенство закону у суспільстві і системі суспільних відносин;
- єдність і узгодженість законодавства;
- не протиставляння закону моральним засадам суспільства та принципам соціальної справедливості;
- реальність механізму виконання законів;
- забезпечення прав людини;

Національний університет водного господарства та природокористування

- невідворотність і все загальність юридичної відповідальності за вчинення правопорушення;
- взаємозв'язок законності, доцільності, соціальної справедливості, суспільної культури, моралі тощо.

На забезпечення законності спрямовані загально-правові принципи:

1) щодо громадян: "дозволено все, що не заборонено законом";
2) щодо органів влади та їх посадових осіб: "дозволено лише те, що визначено законом".

Юридичні гарантії законності – це передбачені законодавством засоби реалізації, охорони і відновлення законності.

До них відносять:

– наявність системи законодавства;
– наявність правових заборон;
– встановлення відповідальності за вчинення правопорушення;
– законність і ефективність діяльності державного апарату при виконання своїх функцій;
– право громадян оскаржувати незаконні дії;
– формування правової культури учасників правовідносин;
– розширення впливу громадськості.

Результатом законності є **правопорядок –** це такий стан суспільних відносин за якого досягається максимально повна реалізація норм права.

Правопорядку притаманні такі вимоги:

- не порушення загально-правових заборон;
- безперешкодна реалізація прав, свобод та законних інтересів учасників суспільних відносин та виконання ними юридичних обов'язків;
- невідворотність юридичної відповідальності щодо правопорушників.

Контрольні запитання

1. Що таке право, юридичний обов'язок?
2. Які умови виникнення права?
3. Які існують галузі права в Україні?
4. Які є джерела права?
5. Що таке нормативно-правовий акт?
6. Які є види нормативно-правових актів?
7. Яка будова правової норми?
8. Які є форми реалізації правових форм?
9. Яка структура правовідносин?
10. У чому полягає фактичний та юридичний зміст правовідносин?
11. Які є види юридичних фактів?
12. Який склад правопорушення?
13. Яку мету переслідує притягнення до юридичної відповідальності?
14. Які підстави притягнення до юридичної відповідальності?

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Теми рефератів

1. Проблеми реалізації норм права.
2. Співвідношення права, моралі та етики у суспільних відносинах та їх взаємозв'язок.
3. Види суспільних відносин та методи правового управління ними.
4. Історичний розвиток держави і права.
5. Система права та система законодавства України за кваліфікаційними ознаками.
6. Проблеми єдності та узгодженості джерел права.
7. Види правових систем світу та їх особливості.
8. Методи забезпечення законності та правопорядку у суспільстві.
9. Принципи права.
10. Види юридичної відповідальності та проблеми їх розмежування.

Практичні завдання

1. Складіть порівняльну таблицю ознак та властивостей законів та підзаконних нормативно-правових актів.

2. Виділіть у наведеній нижче нормі права гіпотезу, диспозицію та санкцію:

"За порушення трудової дисципліни до працівника може бути застосовано тільки один з таких заходів стягнення:

1) догана;

2) звільнення.

Законодавством, статутами і положеннями про дисципліну можуть бути передбачені для окремих категорій працівників й інші дисциплінарні стягнення."

3. Доповніть логічний ряд та визначте що в ньому перераховано:

Державне право, цивільне право, кримінальне право, фінансове право ... - це ... .

4. Визначте, що з наведеного нижче відноситься до законів, а що – до підзаконних нормативно-правових актів? Відповідь оформіть у вигляді таблиці.

А. Указ Президента України.

Б. Дисертація на здобуття вченого ступеня доктора юридичних наук.

В. Конституція України.

Г. Рішення Рівненської міської ради народних депутатів.

Д. Інтерв'ю Голови Верховної Ради України.

Е. Підручник "Кримінальне право України".

Є. Постанова Верховної Ради України.

Ж.Постанова Кабінету Міністрів України.

З. Рішення з`їзду Народного Руху України.

И.Наказ Міністерства освіти та науки України.

І. Рішення міського суду.

Ї. Кодекс.

Національний університет водного господарства та природокористування

5. Визначте і вкажіть, що з наведеного нижче відноситься до подій, а що – до дій, з якими закон пов'язує виникнення правовідносин. Відповідь оформіть у вигляді таблиці.

А. Укладення шлюбу. **Д.** Народження дитини.
Б. Вінчання. **Є.** Перегляд кінофільму.
В. Аварія літака. **Ж.** Складання іспиту.
Г. Читання книжки. **Е**. Повінь.

Тести для самоконтролю

1. З наведених нижче визначень оберіть те, що найповніше відображає поняття "право":

А. Право – це сукупність норм, які прийняті більшістю суспільства як загальнообов'язкові, порушення яких тягне за собою громадський осуд.

Б. Право – це система загальнообов'язкових, формально визначених, гарантованих державою норм, що встановлюють права та обов'язки учасників правовідносин та виступають регулятором суспільних відносин.

В. Право – це норми, за порушення яких настає юридична відповідальність.

Г. Право – це сукупність норм поведінки, які охоплюють всі сфери суспільних відносин та стабілізують їх.

2. Зазначте ті пункти, що вірно відображають ознаки властиві нормі права:

А. Мають загальнообов'язковий характер.

Б. Підтримуються лише позицією громадськості, громадським осудом за протиправні діяння.

В. За порушення настає юридична відповідальність.

Г. Підтримуються державою, її правоохоронними органами.

Д. Регулюють найважливіші суспільні відносини, тобто ті що мають суттєве значення для людини та суспільства в цілому.

Е. Значною мірою закріплюються у законах та інших нормативних актах.

Є. Поступово утверджуються у суспільній свідомості і лише після цього стають обов'язковими для громадян.

Ж. Мають добровільний характер.

3. Що з наведеного нижче є нормативно-правовими актами?

А. Указ Президента України.

Б. Дисертація на здобуття вченого ступеня доктора юридичних наук.

В. Наказ Міністерства освіти та науки України.

Г. Рішення Рівненської міської ради народних депутатів.

Д. Інтерв'ю Голови Верховної Ради України.

Е. Підручник "Кримінальне право України".

Є. Рішення міського суду.

Ж.Постанова Кабінету Міністрів України.

Національний університет водного господарства та природокористування

4. Що з наведеного нижче найповніше відображає поняття “закон”?

А. Закон – це нормативний акт вищого представницького органу влади, що регулює найважливіші суспільні відносини і має вищу юридичну силу стосовно інших нормативно – правових актів.

Б. Закон – це правило, яке необхідно виконувати.

В. Закон – це документ, у якому містяться вимоги до громадян країни і який опублікований.

Г. Закон – це документ, що надає людині певні права та накладає певні обов’язки.

5. Закінчіть фразу: *Суб’єктом правовідносин може бути .....*

А. Правопорушення. **В.** Юридичний факт.
Б. Особа без громадянства. **Г.** Правосвідомість.

6. Базовим елементом системи законодавства є:

А. Закон. **В.** Правова норма. **Д.** Правозастосовчий акт.
Б. Указ. **Г.** Нормативно-правовий акт. **Е.** Рішення суду.

7. Базовим елементом системи права є:

А. Закон. **В.** Правова норма. **Д.** Правозастосовчий акт.
Б. Указ. **Г.** Нормативно-правовий акт. **Е.** Рішення суду.

8. З наведених нижче визначень оберіть те, що вірно відображає зміст поняття “нормативно-правовий акт”.

А. Письмовий документ судового органу, що вміщує індивідуальні приписи щодо певної особи.

Б. Письмове розпорядження державного службовця.

В. Письмовий документ правотворчого органу держави, що вміщує правові норми.

Г. Письмовий документ у якому норми права встановлюються за згодою сторін.

9. Підставою для притягнення до юридичної відповідальності є:

А. Нормативно-правовий акт. **В.** Правоохоронний орган.
Б. Санкція. **Г.** Правопорушення.

10. Суб’єктом правопорушення може бути лише:

А. Дитина 5-ти річного віку.

Б. Особа, визнана недієздатною.

В. Особа, що досягла певного встановленого законом віку і є осудною.

Г. Будь-хто з громадян.

11. Які Ви знаєте форми реалізації норми права?

А. Споживання. **Г.** Застосування. **Є.** Виконання.
Б. Використання. **Д.** Дотримання. **Ж.**Заборона.
В. Невиконання. **Е.** Споглядання.

12. Закінчіть фразу: *Одним з видів юридичної відповідальності є ... .*

А. Правопорушення. **В.** Дисциплінарна.
Б. Довічне ув’язнення. **Г.** Адміністративний проступок.

Національний університет водного господарства та природокористування

13. Вкажіть, що з наведеного нижче може відігравати роль юридичного факту, з якими закон пов'язує виникнення правовідносин.
А. Укладення шлюбу. **В.** Читання книжки. **Д.** Перегляд кінофільму.
Б. Вінчання. **Г.** Народження дитини. **Е.** Складання іспиту.
14. Що собою представляє юридичний факт?
А. Це конкретні життєві обставини, що передбачені гіпотезами правових норм, настання яких викликає виникнення, зміну або припинення правовідносин (прав та обов'язків у певних осіб).
Б. Це міра необхідної поведінки зобов'язаної законом особи.
В. Це здійснення приписів норм права у практичних діях суб'єктів.
Г. Це способи зовнішнього вираження і закріплення правових норм.
15. Що розуміють під правовідносинами?
А. Це урегульовані нормами права суспільні відносини, учасники яких взаємопов'язані юридичними правами та обов'язками і які забезпечені державою.
Б. Це загальні правила поведінки людей у суспільстві, що зумовлені об'єктивними закономірностями і забезпечені різними засобами соціального впливу.
В. Це будь-які загальні правила поведінки людини у суспільстві, які є результатом свідомо-вольової діяльності людини.
Г. Це будь-які свідомі стосунки, що виникають між людьми за будь-яких обставин.
16. Що є змістом правовідносин?
А. Наміри учасників правовідносин.
Б. Норма права.
В. Права та обов'язки учасників правовідносин.
Г. Обставини правовідносин.
17. Що є підставою виникнення, зміни або припинення правовідносин?
А. Норма права. **Б.** Закон.
В. Правовий звичай. **Г.** Юридичний факт.
Д. Юридичний обов'язок. **Е.** Нормативно-правовий акт.
18. Що представляє собою гіпотеза (або диспозиція, або санкція)?
А. Це частина правової норми, яка містить обставини та умови, при настанні яких можна або необхідно дотримуватись поведінки передбаченої даною правовою нормою.
Б. Це частина правової норми, яка містить саме правило поведінки, а саме юридичні права та обов'язки.
В. Це частина правової норми, яка містить міру державного примусу, що буде застосований до особи у разі недотримання обов'язкової поведінки передбаченої даною правовою нормою.
Г. Це частина правової норми, яка описує зміст поведінки учасників відносин і обставини що її обумовлює.
19. Що з наведеного нижче є джерелами права?

А. Правова норма. **Б.** Юридичний факт.
В. Правовий звичай. **Г.** Нормативно-правовий договір.
Д. Нормативний факт. **Е.** Правовий прецедент.
Є. Нормативно-правовий акт. **Ж.** Ненормативний прецедент.

20. Що входить до суб'єктивної сторони правопорушення?
А. Мета. **Б.** Мотив**.** **В.** Гріх.
Г. Осудність. **Д.** Дієздатність. **Е.** Вина.

21. Що розуміють під виною (або осудністю) особи, яка є суб'єктом правопорушення?
А. Це уявлення особи, яка скоює правопорушення, про бажаний результат, до якого вона прагне.
Б. Це внутрішні процеси, що відображаються у свідомості особи і спонукають її до скоєння правопорушення.
В. Це ознака того, що особа розуміє характер своїх дій і може керувати ними.
Г. Це психічне ставлення особи до своїх дій та їх суспільно-небезпечних наслідків.

22. Які форми вини ви знаєте?
А. Надуманість. **Б.** Умисел. **В.** Ненавмисність.
Г. Небажаність. **Д.** Халатність. **Е.** Необережність.

23. Що входить до складу правопорушення?
А. Об'єктивна сторона. **Б.** Юридичний факт. **В.** Осудність**.**
Г. Об'єкт. **Д.** Суб'єкт. **Е.**Правопорушення.
Є. Суб'єктивна сторона. **Ж.** Права та обов'язки.

24. Що розуміють під джерелами (формами) права?
А. Це спосіб описання правових норм.
Б. Це спосіб зовнішнього вираження та закріплення правових норм.
В. Це спосіб створення правових норм.
Г. Це спосіб осмислення змісту правової норми.

25. Що розуміють під юридичною відповідальністю?
А. Це сумлінне виконання своїх обов'язків перед суспільством.
Б. Це обов'язок нести втрати матеріального або соціального характеру за скоєння правопорушення.
В. Це усвідомлення необхідності накладення покарання на особу у разі скоєння нею правопорушення.
Г. Це звинувачення особи іншим учасником правовідносин.

26. Які елементи входять до поняття правовідносини?
А. Об'єктивна сторона. **Б.** Юридичний факт. **В.** Осудність**.**
Г. Об'єкт. **Д.** Суб'єкти. **Е** Правова норма.
Є. Суб'єктивна сторона. **Ж.** Права та обов'язки.

27. Що представляє собою об'єктивне право (суб'єктивне право, юридичний обов'язок)?

Національний університет
водного господарства
та природокористування

А. Це міра дозволеної поведінки особи наділеної законом певним правом, яка забезпечуються юридичними обов'язками інших осіб.

Б. Це система загально обов'язкових, формально-визначених правил фізичної поведінки (правових норм), встановлених або санкціонованих державою, що спрямовані на врегулювання і охорону суспільних відносин і соціальних цінностей і які забезпечуються державою.

В. Це основні домінуючі ідеї та погляди, що відображають головні вимоги до системи права тієї чи іншої держави.

Г. Це міра необхідної поведінки зобов'язаної законом особи.

28. Що таке правовий прецедент (правовий звичай, нормативно-правовий договір)?

А. Це письмовий документ правотворчого органу держави, в якому формально виражені та закріплені загальнообов'язкові правила поведінки.

Б. Це об'єктивно виражене зовнішньо рішення органу державної судової чи виконавчої (адміністративної) влади в конкретній справі, якому надається формальна обов'язковість при розв'язанні всіх наступних аналогічних справ.

В. Це санкціоноване державою звичаєве правило поведінки загального характеру.

Г. Це письмовий документ, в якому формально виражені та закріплені загальнообов'язкові правила поведінки, що встановлюються за взаємною згодою кількох правотворчих суб'єктів.

29. Що входить до об'єктивної сторони правопорушення?

А. Мета.
Б. Протиправне діяння**.**
В. Гріх.
Г. Осудність.
Д. Причинно-наслідковий зв'язок між протиправними діями та шкідливим наслідком.
Е. Дієздатність.
Є. Вина.
Ж. Шкідливий наслідок.

30. Що таке деліктоздатність (правоздатність, дієздатність)?

А. Це здатність особи бути носієм цивільних прав та обов'язків.

Б. Це здатність особи своїми діями набувати наданих йому прав і створювати для себе юридичні обов'язки.

В. Це здатність особи нести юридичну відповідальність.

Г. Це здатність особи звертатися до державних органів влади.

Відповіді до тестових завдань

1. Б. 2.А,В,Г,Д,Е. 3. А,В,Г,Ж. 4. А. 5. Б. 6.Г. 7.В 8.В. 9.Г. 10.В. 11.Б,Г,Д,Є. 12.В. 13.А,Г,Е. 14.А. 15.А. 16.В. 17.Г. 18. А (або 18.Б. або 18.В.) 19. В,Г,Е,Є. 20. А,Б,Е. 21. Г. (або 21. В.) 22. Б,Е. 23. А,Г,Д,Є. 24.Б. 25.Б. 26.Г,Д,Е,Ж. 27.Б. (або 27.А. або 27.Г.) 28.Б. (або 28.В. або 28.Г.) 29. Б,Д,Ж. 30.В. (або 30.А або 30.Б)

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Тема 2. Основи конституційного права України

Ключові терміни теми: ***Конституція, конституційний лад, форма державного правління, форма державного устрою, політичний режим, правовий статус людини, конституційні права громадянина, конституційній обов'язки громадянина, громадянство, законотворчий процес, імпічмент президента, територіальна громада, місцеве самоврядування, територіальна громада, правосуддя, принципи здійснення правосуддя, судочинство, орган влади, юрисдикція, третейський суд, провадження у справі, позов, підсудність.***

2.1. Конституція України як основний закон. Конституційна форма правління, державного устрою та політичного режиму України

Конституція – це Основний Закон держави, який приймається вищим представницьким органом держави або самим народом в особливому порядку, визначає суспільний, державний і адміністративно-територіальний устрій, порядок формування та діяльність органів державної влади і управління, основні права та обов'язки громадян і має найвищу юридичну силу.

Конституція характеризується наступними *юридичними властивостями*:

- нормативність, тобто є загальнообов'язковою до виконання;
- установчий і програмний характер;
- особлива правова природа;
- особливий предмет правового регулювання;
- підвищена стабільність і охорона з боку держави;
- вища юридична сила;
- здатність здійснювати вплив на систему суспільних відносин щодо їх ідеології і формування світогляду.

Конституція має основоположний характер для всіх видів суспільних відносин і є основою всієї правової системи держави та законодавства.

Преамбула (у перекладі з латинської - "той, що передує") - це вступна частина законодавчого акта, міжнародного договору, декларації тощо, в якій викладено обставини, що стали підставою для його видання або укладення.

Як частина будь-якої конституції, Преамбула здебільшого містить положення ідейно-правового характеру, часто з явним ідеологічним навантаженням. Зазвичай у преамбулах зазначено причини прийняття конституцій, мета, завдання і мотиви прийняття. В Преамбулі Конституції України зокрема зазначено:

"Верховна Рада України від імені Українського народу - громадян усіх національностей, виражаючи суверенну волю народу, спираючись на багатовікову історію українського державотворення і на основі здійсненого українською нацією, усім Українським народом права на самовизначення, дбаючи про забезпечення прав і свобод людини та гідних

Національний університет водного господарства та природокористування
умов її життя, піклуючись про зміцнення громадянської злагоди на землі України, прагнучи розвивати і зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу, усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім та прийдешніми поколіннями, керуючись Актом проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року, схваленим 1 грудня 1991 року всенародним голосуванням, приймає цю конституцію - Основний закон України".

Структура Конституції України має наступний вигляд:

Преамбула.

Розділ І. Загальні засади.

Розділ П. Права, свободи і обов'язки людини і громадянина.

Розділ ІІІ. Вибори. Референдум.

Розділ IV. Верховна Рада України.

Розділ V. Президент України.

Розділ VI. Кабінет Міністрів України, інші органи виконавчої влади.

Розділ VII. Прокуратура.

Розділ VIII. Правосудця.

Розділ IX. Територіальний устрій України.

Розділ X. Автономна Республіка Крим.

Розділ XI. Місцеве самоврядування.

Розділ XII. Конституційний суд України.

Розділ XIII. Внесення змін до Конституції України.

Розділ XIV. Прикінцеві положення.

Розділ XV. Перехідні положення.

Розділи I-XIV об'єднують *161 статтю;* останній *XV розділ "Перехідні положення"* містить приписи, пов'язані з поступовим введенням у дію окремих положень Конституції, об'єднаних у 14 пунктів.

За загальними *класифікаційними ознаками* Конституцію України можна визначити як:

- писану, постійну та кодифіковану конституцію унітарної держави з автономним утворенням;

- жорстку конституцію, оскільки внесення змін і доповнень до неї, на відміну від внесення змін і доповнень до інших законів, потребує в окремих випадках як спеціальних суб'єктів, так і кваліфікованої більшості голосів (не менше 2/3 голосів від конституційного складу ВР);

- за порядком прийняття Конституція України є демократичною, оскільки прийнято її було 26 червня 1996 р. парламентом від імені народу України: громадян усіх національностей.

Предметом правового регулювання конституційних норм є **конституційний лад –** сукупність основоположних правовідносин, закріплених нормами конституційного права, які визначають основи суспільного ладу і державного устрою.

Національний університет водного господарства та природокористування

У Конституції України (Розділ І "Загальні засади") визначено форми української держави, а саме:

1. Форма державного правління відображає визначений Конституцією порядок утворення та організації вищих органів влади. Форма правління характеризує структуру органів державної влади, порядок їх створення, розподіл повноважень, принципи взаємодії органів влади між собою та з іншими суспільно-політичними утвореннями.

2. Форма державного устрою відображає спосіб територіально-політичного устрою держави та порядок організації і взаємодії центральної і регіональної державної влади та місцевого самоврядування. Ця форма держави характеризує принципи поділу держави на складові частини та організації влади народу на її території з врахуванням та поєднанням інтересів держави, людини і суспільства в цілому.

Політичний режим визначає методи та засоби здійснення політичної влади держави. Він характеризує способи взаємодії влади з суспільством, політичний статус суспільно-політичних утворень та співвідношення різноманітних способів і засобів здійснення влади.

У *ст. 1* Конституції України недвозначно зазначено, що "Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава".

Україна дійсно відповідає таким **критеріям державності**:

- "Територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканною" *(ст. 2, ч.* 5),

- "В Україні існує єдине громадянство. Підстави набуття і припинення громадянства України визначаються законом" *(ст. 4).*

- "Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою усього Українського народу."

Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України.

Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом" (ст.*17).*

Як суверенна держава Україна має всі необхідні державні атрибути, зокрема державні символи: "Державний Прапор - стяг із двох рівновеликих горизонтальних смуг синього і жовтого кольорів; Великий Державний Герб, який встановлюється законом, із урахуванням малого Державного Герба і герба війська Запорізького; Державний Гімн України - національний гімн на музику М. Вербицького із словами, затвердженими законом. Столицею України є місто Київ" *(ст. 20).*

"Державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування укр. мови в усіх сферах суспільного життя на території України..." *(ст. 10).*

"Грошовою одиницею України є гривня" *(ст. 99.)*

За *формою державного правління* Україна є парламентсько-президентською республікою. "...Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами. Ніхто не може узурпувати державну владу" *(ст.5).*

За *формою державного устрою* Україна є унітарна держава з автономним утворенням у вигляді Автономної Республіки Крим: "Суверенітет України поширюється на всю її територію. Територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканною"(ст. 2).

Юридична категорія *"територіальний устрій держави"* близька до категорії *"державний устрій"*. Вона дає відповідь на питання про те, як організована територія держави, з яких частин вона складається і яким є правове становище як території взагалі, так і окремих її складових.

Цій проблемі присвячено спеціально розділ *IX Конституції України,* який так і називається - *"Територіальний устрій України" (ст. 132-233).* Тут визначено *загальні засади* територіальної організації держави:

- принцип єдності та цілісності державної території;
- принцип поєднання централізації та децентралізації у здійсненні державної влади;
- принцип збалансованості соціально-економічного розвитку регіонів з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних та демографічних особливостей, етнічних та культурних традицій *(ст. 132).*

Державна територія України вперше означена у законі "Про правонаступництво України" від 12 вересня 1991 р. Акт проголошення незалежності України проголосив територію України неподільною та недоторканною. Питання зміни території України віднесене до відання всеукраїнського референдуму *(ст. 73 Конституції та ст. 3 Закону "Про всеукраїнський та місцеві референдуми").*

Ст. 133 Конституції вказує, що систему адміністративного устрою України складають: Автономна Республіка Крим, області (24), райони, міста, райони в містах, селища і села.

Правовому статусу Автономної Республіки Крим присвячено *Розділ X Конституції України (ст. 134-139),*

На виконання Конституції 4 жовтня 1996 р. Верховна Рада України відхилила 20 із 136 статей представленої на її затвердження кримської конституції: про символіку, про окреме громадянство Криму, про кримський статус Севастополя, про голову виконавчої влади в Криму, про Уповноваженого представника з прав людини в Криму тощо. У разі невідповідності актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим

Конституції та законам України Президент України може зупинити їхню дію з одночасним зверненням до Конституційного Суду України.

Автономна Республіка Крим є невід'ємною складовою України.

Ст. 133 Конституції зазначає, що міста Київ та Севастополь мають спеціальний статус, який визначається законами України.

Надання *Києву* спеціального статусу обумовлено тим, що він є столицею країни.

Особливий же статус *Севастополя,* який не є складовою Автономної Республіки Крим, спричинений конкретними політико-правовими проблеми пострадянського періоду, а саме - базуванням у місті Військово-Морських Сил України та на правах оренди ряду портових структур - Чорноморського флоту сусідньої держави Росії, що зумовлює перебування території м. Севастополя певною мірою в юрисдикції двох держав.

3. За *формою політичного (державного) режиму* Україна - демократична держава (ст. 1 Конституції). Розрізняють *безпосередню та представницьку* демократію народу. Конституційними формами прямої демократії в Україні є вибори та референдум. Представницька демократія реалізується через державу і місцеве самоврядування.

2.2. Конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина. Поняття громадянства України

Одним з основних конституційних принципів побудови правової системи нашої держави є те, що людина, її життя і здоров'я, честь та гідність, недоторканість і безпека є вищою соціальною цінністю нашого суспільства, а права і свободи людини та їх гарантії повинні визначати спрямування діяльності держави та її органів.

За кожною людиною визнається певна сукупність природних, невід'ємних прав та властивостей, які забезпечують сам факт її існування і є певною гарантією такого існування. Ці права і властивості відображені в правовому понятті «права людини», що є основою правового статусу особи.

Правовий статус особи – це юридично закріплена сукупність прав, обов'язків, відповідальності та їх гарантій за певною особою.

Крім Конституції України права людини закріплені також в міжнародно-правових документах, дія яких на території України ратифікована Верховною Радою. Зокрема до таких документів належать:

- Загальна декларація прав людини (1948р.);
- Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966р.);
- Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966р.);
- Європейська конвенція про права і основні свободи людини (1950р.);
- Європейська соціальна хартія (1961р.);
- Конвенція про права дитини (1989р.) тощо.

Національний університет водного господарства та природокористування

Конституційно-правових статус громадянина України базується на наступних **принципах:**

- рівноправність всіх громадян;
- єдність прав і обов'язків громадян;
- загальність прав, свобод і обов'язків людини і громадянина;
- невід'ємність прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина;
- гарантованість конституційних прав і свобод;
- взаємної відповідальності держави і громадянина;
- вільного розвитку особистості.

Конституційні права – це гарантовані Конституцією України можливості людини і громадянина брати участь у громадському та державному житті держави, вносити пропозиції про покращення роботи державних органів, їх службових осіб та об'єднань громадян, брати участь у громадських об'єднаннях.

Конституційні права нерозривно пов'язані з **політичними свободами**, які представляють собою юридично-закріплені реальні можливості громадян України впливати на суспільно-політичні процеси в державі через вираження своїх переконань, поглядів з найрізноманітніших проблем громадського і державного життя.

Конституція України визначає такі основні групи прав людини і громадянина:

Особисті права:

– на життя; на недоторканість особи, житла; (ст..27-30);

– на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної кореспонденції; (ст..31);

– на приватне життя та невтручання у нього; (ст..32);

– на вибір місця проживання, свободу пересування; (ст..33);

– на свободу власної думки і слова, на вільне волевиявлення своїх поглядів і переконань; (ст..34);

– на свободу світогляду і віросповідання; (ст..35).

Політичні права:

– брати участь в управлінні державними та громадськими справами;(ст.38);

– обговорювати і приймати закони та рішення загальнодержавного і місцевого значення; (ст.39);

– надсилати індивідуальні і колективні звернення до державних органів; (ст.40);

– обирати та бути обраним до державних органів та органів місцевого самоврядування; (ст.38);

– . утворювати і брати участь в об'єднанні громадян; (ст..36,37).

Економічні права:

– на приватну власність; (ст.41);

Національний університет
водного господарства
та природокористування

– на підприємницьку діяльність; (ст..42);
– на працю; (ст.43);
– на вільний вибір роду занять і роботи; (ст.43);
– на справедливу оплату праці; (ст.43);
– на страйк; (ст.44);
– на відпочинок; (ст.45).

Соціальні права:

– на охорону здоров'я; (ст.49);
– на житло; (ст.47);
– на матеріальне забезпечення в старості, в разі хвороби, втрати непрацездатності; (ст.46);
– на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї; (ст.48).

Екологічні права:

– на безпечне для життя і здоров'я довкілля; (ст.50);
– на екологічно безпечні продукти харчування та предмети побуту(ст.50);
– на відшкодування завданої порушенням цих прав шкоди; (ст.50).

Культурні права:

– на освіту; (ст.53);
– на користування досягненнями вітчизняної і світової культури;(ст.54);
– на свободу наукової, технічної і художньої творчості; (ст.54).

Окремо варто виділити такі найважливіші конституційні права, як право на захист (ст.55); право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень (ст.56); право знати свої права та обов'язки (ст.57); право на правову допомогу (ст.59). Дану групу прав сміливо можна назвати найважливішою, оскільки крім іншого вони виконують функції правових гарантій конституційних прав та свобод громадян. А також до конституційних гарантій можна віднести те що ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного й того ж виду за одне і те саме правопорушення (ст.61) та "презумпцію невиновності" (людина вважається невинною у вчинені злочину і не може бути притягнута до кримінальної відповідальності, доки її вину не доведено у встановленому законом порядку і не встановлено обвинувачу вальним вироком суду).

Конституційний обов'язок громадянина України – це встановлена конституцією міра і вид його необхідної поведінки.

Основними *обов'язками* громадян України є:

– поважати права та законні інтереси інших осіб; (ст.68);
– дотримуватися Конституції та законів України; (ст.68);

Національний університет водного господарства та природокористування

– зберігати природу та охороняти її багатства; (ст.66);

– сплачувати податки і збори, подавати декларації про свій майновий стан і доходи; (ст.67);

– захищати Вітчизну; (ст.65).

Громадянство – це правова приналежність особи до певної держави, яка свідчить про наявність між людиною і цією державою певних юридичних прав і обов'язків.

Громадянин – це особа, яка належить до постійного населення певної держави, користується правами і виконує обов'язки встановлені законами цієї держави.

Конституція України закріплює невід'ємне право людини на громадянство. Відповідно до ст..4,25,92,106 Конституції України:

1) в Україні встановлено єдине громадянство;

2) ніхто не може бути позбавлений громадянства;

3) ніхто не може бути позбавлений права змінити громадянство;

4) громадянин не може бути виданий іншій державі;

5) держава гарантує піклування та захист своїм громадянам, які перебувають за її межами;

6) питання громадянства вирішуються виключно законами України.

Відповідно до Закону України "Про громадянство" *громадянство* України *набувається*:

1) за народженням;

2) за територіальним походженням;

3) внаслідок прийняття громадянства;

4) внаслідок поновлення у громадянстві;

5) внаслідок усиновлення;

6) внаслідок встановлення над дитиною чи особою, яка визнана судом недієздатною, опіки чи піклування;

7) у зв'язку з перебуванням у громадянстві України одного чи обох батьків дитини;

8) внаслідок встановлення батьківства;

9) за іншими підставами визначеними міжнародними договорами України.

Умовами прийняття до громадянства України є:

1) визнання і дотримання Конституції та законів України;

2) зобов'язання припинити іноземне громадянство;

3) безперервне проживання на території України на законних підставах протягом останніх 5-ти років;

4) отримання дозволу на постійне проживання на території України;

5) володіння державною мовою України або її розуміння в обсязі, достатньому для спілкування (виняток – особи з фізичними вадами: сліпі, глухі, німі);

Національний університет водного господарства та природокористування

6) наявність законних джерел існування (крім біженців, яким офіційно надано притулок в Україні).

До громадянства України не приймається особа, яка:

- вчинила злочин проти людства чи здійснила геноцид;
- засуджена в Україні до позбавлення волі за вчинення тяжкого злочину (до погашення судимості);
- вчинила на території іншої держави діяння, яке визнається законодавством України тяжким злочином.

Громадянство України припиняється:

1) внаслідок виходу з громадянства України;
2) внаслідок втрати громадянства України;
3) за підставами, що визначені міжнародними договорами України.

Документами, які підтверджують громадянство України є:

1) паспорт громадянина України (дипломатичний, службовий паспорт);
2) свідоцтво про належність до громадянства України;
3) паспорт громадянина України для виїзду за кордон;
4) тимчасове посвідчення громадянина України;
5) проїзний документ дитини;
6) посвідчення особи моряка;
7) посвідчення члена екіпажу;
8) посвідчення особи на повернення в Україну.

2.3. Система органів державної влади. Правовий статус Верховної Ради України. Правовий статус Президента України. Кабінет міністрів України та система органів виконавчої влади

Влада в Україні належить народу, який реалізує її демократичним шляхом: безпосередньо або через свої представницькі органи (рис.3).

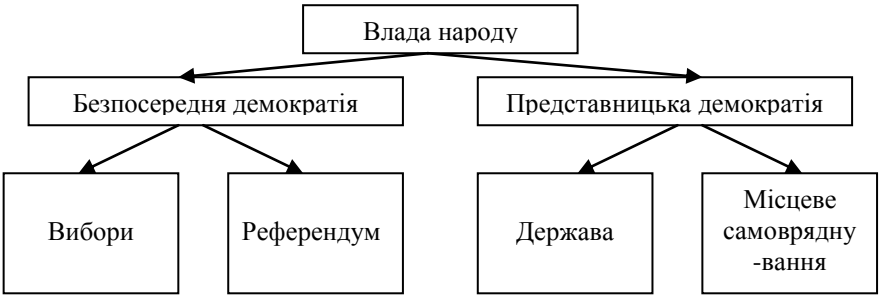

Рис. 3. Способи реалізації влади народу

Державна влада в Україні формується шляхом виборів і організована за принципом поділу влад.(рис.4).

Національний університет
водного господарства
та природокористування

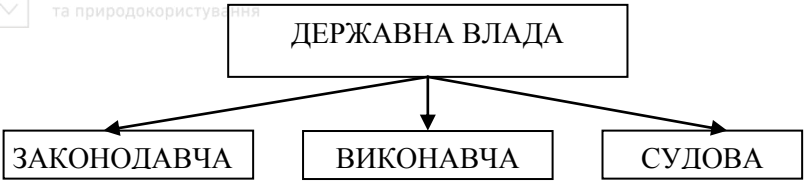

Рис.4. Поділ влади у державі демократичного типу

Відповідно до Конституції України система органів державної влади в Україні у спрощеному варіанті має наступний вигляд (рис 5.):

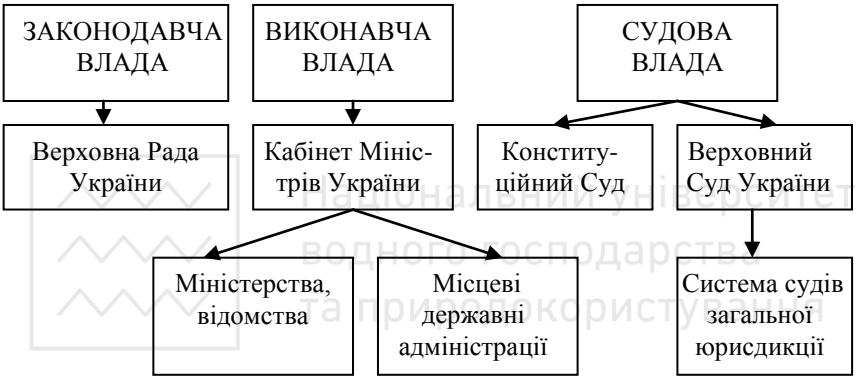

Рис.5. Загальна організація держави України

Відповідно до ст.75 Конституції України **Верховна Рада України (ВРУ)** єдиний в Україні **орган законодавчої влади**.

Конституційний склад ВРУ – 450 народних депутатів, які обираються на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на 4 роки.

Народним депутатом може бути обраний громадянин України, що досяг на день виборів 21-року, має право голосу і проживає в Україні протягом останніх 5-ти років. Депутати працюють у ВРУ на постійній основі і не можуть одночасно перебувати на державній службі або займатися іншою представницькою діяльністю.

ВРУ працює посесійно і повноважна за умови обрання не менше 2/3 від її конституційного складу. ВРУ збирається не пізніше 30 днів після офіційного оголошення результатів виборів. Перше засідання відкриває найстарший за віком депутат.

Однопалатний Український парламент обирає Голову ВРУ, його Першого Заступника та Заступника; затверджує перелік і створює постійні

Національний університет водного господарства та природокористування

комітети; обирає голів постійних комітетів; утворюється Секретаріат Верховної ради (який є робочим органом Верховної Ради України).

Також можуть створюватися тимчасові спеціальні комісії та тимчасові слідчі комісії ВРУ. Парламентський контроль за дотриманням конституційних прав і свобод людини і громадянина здійснює Уповноважений ВРУ з прав людини.

У парламенті створюються депутатські групи (не менше 14 осіб), які реєструються секретаріатом ВРУ. Такі групи мають право на відповідне пропорційне представництво у керівних органах ВРУ, на виступ свого представника з кожного питання порядку денного роботи ВРУ. Депутатська група сформована за однакою приналежності до однієї партії називається фракцією.

Повноваження Верховної Ради визначені ст.85 Конституції України.

Порядок діяльності (всі процедури) Українського парламенту регулює Регламент Верховної Ради України. Це нормативно-процесуальний акт, який має силу закону і складається з 11 розділів, 45 глав та 338 статей.

Згідно зі ст.93 Конституції України *право законодавчої ініціативи* належить: Народним Депутатам України; Президенту України; Кабінету Міністрів України; Національному банку України.

Законотворчий процес умовно можна поділити на такі **етапи**:

– підготовка законопроекту;
– внесення законопроекту на розгляд ВРУ;
– перше читання законопроекту в парламенті;
– друге читання законопроекту;
– третє читання законопроекту;
– прийняття законопроекту (закони приймаються простою більшістю від конституційного складу ВРУ, крім конституційних – останні 2/3 конституційного складу ВРУ);
– підписання законопроекту (схвалений ВРУ законопроект підписує Голова ВРУ, після чого він передається на підпис Президенту України. Президент має право у 15-ти денний термін з дня одержання прийнятого закону або підписати його і приступити до виконання або повернути його для повторного розгляду у ВРУ(право відкладального вето). Якщо парламент не менше 2/3 голосів на повторному розгляді схвалить закон, Президент зобов'язаний його підписати та оприлюднити впродовж 10 днів. Якщо Президент не підписує схвалений закон, то по закінченню 10 днів закон набирає юридичної сили за підписом Голови ВРУ і оприлюднюється. Ці зміни до законотворчого процесу набувають сили з 1 вересня 2005р. Якщо закон не містить порядку його введення в дію, то відповідно до ст.93-94 Конституції України він набирає чинності через 10 днів після його оприлюднення, але не раніше дня його оприлюднення.);
– опублікування і введення в дію закону.

Національний університет водного господарства та природокористування

Президент є главою держави та виступає від її імені. Він є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, дотримання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина.

Президент України обирається громадянами України на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на 5 років. Одна й та сама особа не може бути Президентом України більше ніж два строки підряд. Його правовий статус визначено Конституцією України (р.V,ст.102-112). Президент не може передавати свої повноваження іншим особам і органам. На час виконання повноважень Президент користується правом недоторканості.

Президентом України може бути обраний громадянин України, який досяг 35-ти річного віку, має право голосу, проживає в Україні постійно протягом останніх 10-ти років перед виборами та володіє державною мовою. Президент України не може мати іншого представницького мандату, займати одночасно будь-яку іншу посаду в державних органах та займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю.

При Президентові діє його апарат – Адміністрація Президента України.

Повноваження Президента припиняються при вступі на посаду новообраного Президента (по закінченню 5-річного терміну), а також достроково у випадках: смерті Президента, неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров'я, усунення з посади в порядку імпічменту та у разі відставки *(ст. 108 Конституції)*. У разі дострокового припинення повноважень Президента України вибори Президента України проводяться в період 90 днів від дня припинення повноважень.

Новообраний Президент вступає на пост не пізніше як через 30 днів після офіційного оголошення результатів виборів з моменту складення присяги народу України на урочистому засіданні ВРУ.

Достроково повноваження Президента України припиняються у разі:

- відставки;
- неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров’я;
- смерті;
- усунення з посади в порядку імпічменту.

У порядку *імпічменту* (у міжнародній практиці імпічмент - особлива процедура обвинувачення вищих посадових осіб держави у вчиненні злочинів та службових правопорушень. Термін походить від лат. "імпіус" - нечестивий, злочинний, мерзотний). Президент у разі вчинення державної зради або іншого злочину може бути усунений з посади парламентом. Питання про усунення Президента в порядку імпічменту має право ініціювати більшість від конституційного складу Верховної Ради. Після того парламент має створити спеціальну Тимчасову слідчу комісію, до складу якої включаються спеціальний прокурор і спеціальні слідчі; висновки даної комісії підлягають перевірці Конституційним судом

України на предмет дотримання конституційної процедури розслідування, а Верховний Суд повинен розглянути справу про імпічмент і дати висновок про те, чи є діяння, в яких обвинувачується Президент, державною зрадою або іншим злочином.

Тільки після дотримання вказаної процедури Верховна Рада України може розглянути питання про усунення Президента з поста в порядку імпічменту. Для прийняття останнього рішення необхідно, щоб за це проголосувало не менше 3/4 конституційного складу парламенту, тобто не менше як 338 народних депутатів *(ст. 111 Конституції України).*

У разі дострокового припинення повноважень Президента його обов'язки до вступу на пост нового Президента покладаються на Голову Верховної Ради України, крім виключних повноважень Президента (призначати Всеукраїнський референдум, ініціювання припинення повноваження Верховної Ради, здійснювати помилування тощо) *(ст. 112 Конституції України).* **Система органів виконавчої влади** (рис. 6) має наступний вигляд:

Рис.6. Система органів виконавчої влади

Цьому питанню присвячено *розділ VI Конституції України "Кабінет Міністрів України. Інші органи виконавчої влади" (ст. 113-120).* Норма *ст. 113* про те, що "**Кабінет Міністрів України (КМУ**) є вищим органом у системі органів виконавчої влади", формально означає, що Кабінет Міністрів як колегіальний орган повинен завершити виконавчу вертикаль у системі державних органів (тобто вся розгалужена система органів державної влади в Україні, починаючи з низових ланок - місцевих

Національний університет водного господарства та природокористування
державних адміністрацій, через центральні органи управління, "нагорі" завершується Кабінетом Міністрів України).

КМУ відповідальний перед Президентом України і Верховною Радою України та підконтрольний і підзвітний Верховній раді України. Призначенням КМУ в першу чергу є забезпечення виконання Конституції та законів України, реалізації політики держави, здійснення координації управління у різних сферах суспільного життя.

Повноваження КМУ наступні:

- вживає заходів по забезпеченню прав і свобод людини і громадянина, економічного і культурного розвитку України;
- забезпечує державний суверенітет і економічну самостійність України, здійснення внутрішньої і зовнішньої політики, виконання Конституції і законів України та актів Президента України;
- забезпечує проведення фінансової, грошової, цінової, податкової політики держави та оплати праці;
- здійснює державну політику в галузі освіти, науки, культури, охорони здоров'я та відповідає за стан навколишнього природного середовища, екологічну безпеку і раціональне природокористування;
- організовує і забезпечує здійснення зовнішньополітичної і зовнішньоекономічної діяльності України та митної справи;
- розробляє проект закону про Державний бюджет України і забезпечує виконання затвердженого ВРУ бюджету;
- здійснює заходи по забезпеченню обороноздатності і національної безпеки України, по охороні громадського порядку, боротьби зі злочинністю;
- здійснює управління майном, яке перебуває у загальнодержавній власності; створює загальнодержавні та інші фонди розвитку, ліквідації наслідків стихійного лиха та катастроф;
- спрямовує і координує роботу міністерств, інших підпорядкованих йому центральних та місцевих органів державної виконавчої влади.

КМУ є колегіальним органом, до *складу* якого входять: Прем'єр-міністр України; перший віце-прем'єр-міністр; віце-прем'єр-міністри; міністри. КМУ має свій апарат, який складається з прес-служби та інших відділів і управлінь.

Прем'єр-міністр України призначається Верховною Радою за поданням Президента України за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді. Персональний склад КМУ призначається Верховною Радою України за поданням Президента (Міністр закордонних справ та Міністр оборони) та Прем'єр-міністра України (решта міністрів).

КМУ складає повноваження перед новообраною Верховною Радою України і створюється на строк повноважень Верховної Ради України.

Члени КМУ мають право заявити Президенту України про свою відставку. Відставка Прем'єр-міністра має своїм наслідком відставку

Національний університет водного господарства та природокористування

всього складу КМУ, такий же наслідок має прийняття резолюції недовіри КМУ Верховною Радою України. Члени КМУ не мають права суміщати свою службову діяльність з іншою роботою, крім викладацької, наукової і творчої роботи та не можуть бути керівних органів господарських товариств, підприємств, метою діяльності яких є отримання прибутку.

Керівники центральних та місцевих органів виконавчої влади не можуть суміщати свою роботу з іншою.

До **центральних органів виконавчої влади** належать: міністерства, державні комітети та центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом.

Міністерства забезпечують розробку і впровадження Програми КМУ з відповідних питань, реалізацію державної політики у відповідній сфері державного управління.

Державний комітет вносить пропозиції щодо формування державної політики КМУ та забезпечує її реалізацію у відповідній дорученій сфері управління, а також міжгалузеву координацію та функціональне регулювання з питань віднесених до його компетенції.

До центральних відомств України відносяться державні агентства, інспекції, комісії, комітети, бюро, департаменти, ради, служби, управління і фонди, що виконують функції центральних органів виконавчої влади у доручених КМУ сферах управління. В загальному кількість центральних органів виконавчої влади понад 90 в Україні.

Нормативні акти міністерств та відомств України підлягають обов'язковій державній реєстрації у Міністерстві Юстиції України. Без такої реєстрації вони не мають юридичної сили.

Виконавчу владу в регіонах здійснюють обласні, районні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації.

Місцеві державні адміністрації – це місцеві, колегіальні державні органи виконавчої влади, які наділені правом представляти інтереси держави та приймати від її імені розпорядження в межах наданих повноважень, які діють на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

Держадміністрації діють за принципом субординації, відповідальності перед Президентом України, КМУ, підзвітності та підконтрольності органам виконавчої влади вищого рівня та районним і обласним радам депутатів у межах, визначених законодавством України.

Держадміністрації виконують надані та делеговані їм повноваження через створювані управління, відділи та інші структурні підрозділи, керівництво якими здійснює голова держадміністрації, який призначається і звільняється президентом України.

Рішення голів держадміністрацій, що суперечать Конституції та законодавству України можуть бути скасовані Президентом України або головою місцевої державної адміністрації вищого рівня у порядку

Національний університет водного господарства та природокористування

встановленому законом. Діяльність голів державних адміністрацій підлягає також контролю з боку районних та обласних рад, які представляють спільні інтереси територіальних громад. Голові місцевої державної адміністрації можуть висловити недовіру депутати обласної чи районної ради (2/3 складу відповідної ради) на підставі чого Президент України приймає відповідне рішення про його відставку. Голова місцевої державної адміністрації несе персональну відповідальність за виконання покладених на держадміністрацію завдань і здійснення нею своїх функцій.

Відповідно до ст.119 конституції України місцеві державні адміністрації на відповідній території забезпечують:

– виконання Конституції України та інших нормативних актів;
– законність і правопорядок, додержання прав і свобод громадян;
– виконання державних і регіональних програм розвитку, програм охорони довкілля;
– підготовку та виконання відповідних обласних і районних бюджетів;
– звіт про виконання відповідних бюджетів і програм;
– взаємодію з органами місцевого самоврядування;
– реалізацію інших наданих або делегованих повноважень.

2.4. Правосуддя: поняття, зміст, форми. Принципи здійснення правосуддя

Судова влада реалізується шляхом здійснення правосуддя у формі конституційного, цивільного, кримінального, господарського та адміністративного судочинства. **Судочинство –** це врегульований нормами процесуального права порядок провадження у цивільних, кримінальних, адміністративних або господарських справах, який визначається системою взаємопов'язаних процесуальних прав і обов'язків учасників провадження, в тому числі їх процесуальних дій і процесуальних дій суду, органу виконання судових рішень спрямованих на реалізацію цих прав і обов'язків у судовому провадженні відповідного виду.

Правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Суд здійснюючи правосуддя на основі верховенства права забезпечує захист гарантованих Конституцією України та законами прав і свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства і держави. Судова система повинна забезпечувати доступність правосуддя для кожної особи. Народ бере безпосередню участь у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних. Суди здійснюють правосуддя самостійно. Судді при здійсненні правосуддя незалежні від будь-якого впливу, нікому не підзвітні і підпорядковані лише закону.

Правосуддя представляє собою форму державного управління: засіб виконання державою внутрішньої функції охорони правопорядку, власності, прав і свобод громадян і організацій шляхом вирішення судом цивільних, кримінальних, адміністративних та господарських справ за

Національний університет водного господарства та природокористування

правилами, встановленими відповідним процесуальним законодавством, а саме – шляхом застосування від імені держави норм права до встановлених у судовому засіданні фактів і відносин та мір примусу до правопорушників у необхідних випадках.

Принципи здійснення правосуддя – це закріплені у законі панівні в державі політичні та правові ідеї щодо завдань, способу формування і здійснення правосуддя в цивільних, кримінальних і господарських справах, які визначають спрямованість і побудову відповідного процесу, форму і зміст його стадій та інститутів, порушення яких обов'язково тягне за собою скасування постанови, рішення або вироку суду. Розрізняють конституційні та спеціально-галузеві принципи здійснення правосуддя.

До конституційних принципів здійснення правосуддя відносять:

– законність – при здійсненні правосуддя судді підпорядковуються лише закону;

– рівність всіх учасників судового процесу перед законом і судом незалежно від статі раси, кольору шкіри, мови, політичних, релігійних та інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, роду і характеру занять, місця проживання та інших обставин;

– народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних. Участь народних засідателів і присяжних у здійсненні правосуддя є їхнім громадянським обов'язком;

– усім учасникам правовідносин гарантується захист їх прав, свобод і законних інтересів незалежним і неупередженим судом. Ніхто не може бути позбавлений права на розгляд його справи по суті і не може бути позбавлений права на участь у розгляді своєї справи. Угоди про відмову таких прав є недійсними в силу закону;

– змагальність сторін і свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їхньої переконливості;

– забезпечення обвинуваченому права на захист – кожен має право користуватися правовою допомогою при вирішенні його справи у суді. Для надання кваліфікованої правової допомоги при вирішення справи у суді в Україні створена і діє адвокатура;

– гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами. Розгляд справ у суді проводиться відкрито, крім винятків передбачених процесуальним законодавством;

– забезпечення доведення вини;

– підтримання державного обвинувачення в суді прокурором;

– забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду;

– обов'язковість до виконання рішень суду, що набрали законної сили;

– судочинство в Україні здійснюється державною мовою;

– самостійність судів і незалежність суддів. Суди у своїй діяльності є самостійними, нікому не підзвітні і підпорядковані лише закону.

Втручання у здійснення правосуддя, вплив на суддів або суд, неповага до суду чи суддів, збирання, зберігання, використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб з метою завдати шкоди їх авторитету чи вплинути на неупередженість суду забороняється.

2.5. Судоустрій України. Система органів судової влади

Судочинство здійснюється системою органів судової влади. До неї входять: Конституційний Суд України та система судів загальної юрисдикції. Система судів загальної юрисдикції (рис.7) будується за принципами територіальності і спеціалізації. Система судів загальної юрисдикції включає місцеві суди І –ї інстанції; апеляційні суди, Апеляційний суд України; Касаційний суд України; вищі спеціалізовані суди; Верховний Суд України. Верховний суд є найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції. Основні принципи і засади організації судової влади в Україні визначені Конституцією України та Законом України "Про судоустрій" від 07.02.2002р., відповідно до яких Верховна Рада та Президент України формують судові органи та їх склад.

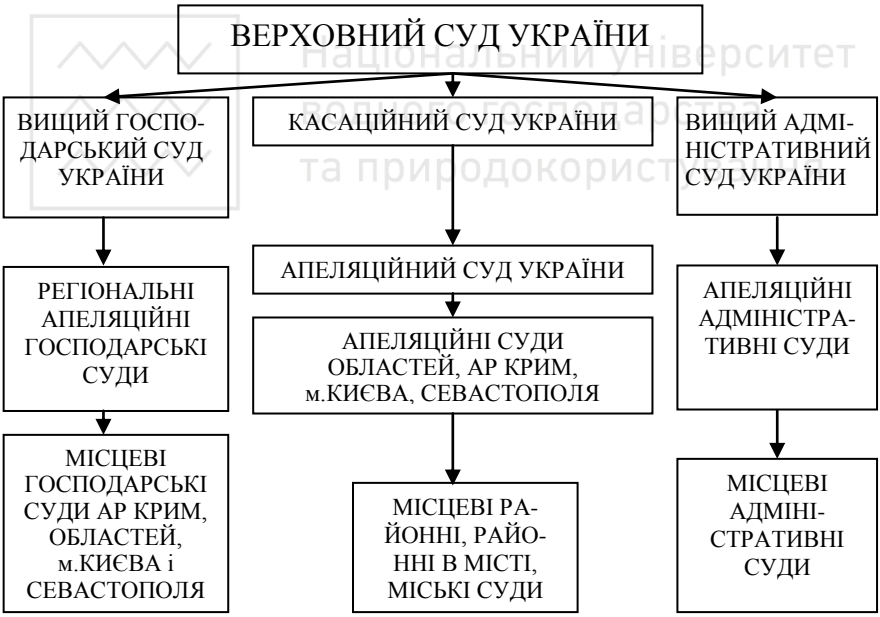

Рис.7. Система судів загальної юрисдикції

Загальні суди розглядають цивільні та кримінальні справи у порядку визначеному нормами Цивільно-Процесуального Кодексу України і Кримінально-Процесуального Кодексу України відповідно.

Національний університет водного господарства та природокористування

Господарські суди розглядають справи і спори, що виникають в господарських правовідносинах у процесі здійснення господарської діяльності між їх учасниками, а також інші справи віднесені Господарським Процесуальним Кодексом України до їх підсудності.

Адміністративні суди розглядають справи, пов'язані з правовідносинами у сфері державного управління та місцевого самоврядування, правовідносинами пов'язаними з реалізацією виборчих прав у порядку визначеному Кодексом адміністративного судочинства.

Система судів загальної юрисдикції є трирівневою:

Касаційні суди

↓

Апеляційні суди

↓

Місцеві суди І-ї інстанції.

Місцеві суди І-ї інстанції першими здійснюють розгляд справ по їх суті з винесенням відповідного рішення (вироку, постанови) по справі.

Апеляційні суди розглядають справи за апеляційними скаргами і поданнями на рішення (вироки, постанови) місцевих судів І-ї інстанції щодо їх правильності і законності відповідно до процесуального законодавства; розглядають справи по І інстанції, що віднесені до їх підсудності законом; ведуть та аналізують судову статистику, вивчають і узагальнюють судову практику; надають методичну допомогу у застосуванні законодавства місцевим судам тощо. Для розгляду справ, визначених процесуальним законом, у загальних апеляційних судах (крім Апеляційного суду України) діють суди присяжних.

Касаційні суди – це органи вищого судового контролю і нагляду за діяльністю судів І-ї та ІІ-ї інстанцій. Касаційні суди розглядають справи за касаційними скаргами на рішення (вироки, постанови) місцевих та апеляційних судів у порядку нагляду за дотриманням судової процедури при їх винесенні або у зв'язку з нововиявленими обставинами відповідно до процесуального законодавства; розглядають по І-й інстанції справи віднесені законом до їх підсудності; ведуть та аналізують судову статистику, вивчають і узагальнюють судову практику; надають методичну допомогу судам нижчих рівнів у застосуванні законодавства у судовій практиці на основі її узагальнення та аналізу судової статистики, дає рекомендаційні роз'яснення щодо вирішення справ тощо.

Верховний Суд України це найвищий судовий орган системи судів загальної юрисдикції, який здійснює правосуддя і забезпечує однакове застосування законодавства всіма судами загальної юрисдикції.

Верховний суд розглядає у касаційному порядку справи за скаргами на рішення місцевих та апеляційних судів, які набули чинності; переглядає справи у зв'язку з нововиявленими обставинами; дає судам роз'яснення з

Національний університет водного господарства та природокористування

питань застосування законодавства на основі узагальнення судової практики та аналізу судової статистики; дає висновок щодо наявності або відсутності у діях Президента України ознак державної зради або іншого злочину; звертається до Конституційного Суду України у випадках виникнення у судів загальної юрисдикції при здійсненні правосуддя сумнівів щодо законодавчих актів та щодо офіційного тлумачення актів законодавства; веде та аналізує судову статистику, вивчає та узагальнює судову практику; вирішує питання, що випливають з міжнародних договорів України; представляє суди загальної юрисдикції у відносинах з судами інших держав та вирішує в межах наданих повноважень питання, що виникають з міжнародних договорів тощо.

Юрисдикція державних судів поширюється на всі види правовідносин, що виникають у державі.

Юрисдикція – це встановлені законом (нормативно-правовим актом) повноваження відповідних державних органів щодо розв'язання правових спорів та вирішення справ про притягнення до юридичної відповідальності за вчинення правопорушення, тобто правомочність давати оцінку діям певної особи чи іншого суб'єкта правовідносин з погляду їх правомірності, вдаватися до юридичних санкцій стосовно право порушників. Юрисдикція визначається залежно від виду і характеру справи, яка розглядається, її територіальної належності, осіб, які беруть участь у справі. У більш широкому розумінні до поняття юрисдикція включають також сферу відносин, на яку поширюються вказані вище повноваження.

Крім органів судової влади в Україні можуть створюватися третейські суди з метою захисту майнових і немайнових прав та охоронюваних законом інтересів фізичних та юридичних осіб. До третейського суду за угодою сторін може бути переданий будь-який спір, що виникає з цивільних та господарських правовідносин, крім випадків, передбачених законом. **Третейський суд** це недержавний незалежний орган, що утворюється за угодою або відповідним рішенням заінтересованих фізичних та/або юридичних осіб у порядку встановленому Законом України "Про третейські суди" від 11.05.2004р. для вирішення спорів, що виникають із цивільних та господарських правовідносин, за винятком наступних справ:

1) справ у спорах про визнання недійсними нормативно-правових актів;

2) справ у спорах, що виникають при укладенні, зміні, розірванні та виконанні господарських договорів, пов'язаних із задоволенням державних потреб;

3) справ, пов'язаних з державною таємницею;

4) справ у спорах, що виникають із сімейних правовідносин, крім справ у спорах, що виникають із шлюбних контрактів (договорів);

5) справ про відновлення платоспроможності боржника чи визнання його банкрутом;

Національний університет водного господарства та природокористування

6) справ, однією із сторін в яких є орган державної влади, орган місцевого самоврядування, державна установа чи організація, казенне підприємство;

7) інших справ, які відповідно до закону підлягають вирішенню виключно судами загальної юрисдикції або Конституційним Судом України;

8) справ, коли хоча б одна із сторін спору є нерезидентом України.

Третейський суд утворюється та діє на принципах:

1) законності;

2) незалежності третейських суддів та підкорення їх тільки законові;

3) рівності всіх учасників третейського розгляду перед законом і третейським судом;

4) змагальності сторін, свободи в наданні ними третейському суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості;

5) обов'язковості для сторін рішень третейського суду;

6) добровільності утворення третейського суду;

7) добровільної згоди третейських суддів на їхнє призначення чи обрання у конкретній справі;

8) арбітрування;

9) самоврядування третейських суддів;

10) всебічності, повноти та об'єктивності вирішення спорів;

11) сприяння сторонам у досягненні ними мирової угоди на будь-якій стадії третейського розгляду.

В Україні можуть утворюватися та діяти постійно діючі третейські суди та третейські суди для вирішення конкретного спору (суди ad hoc). Такі суди утворюються без статусу юридичної особи.

Постійно діючий третейський суд очолює голова третейського суду, порядок обрання якого визначається Положенням про постійно діючий третейський суд.

2.6. Підвідомчість цивільних справ судам. Порядок розгляду і вирішення справ судом у порядку цивільного судочинства

Відповідно до ст.15 Цивільно-процесуального кодексу (ЦПК) України суди розглядають в порядку цивільного судочинства справи про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають із цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових відносин, а також з інших правовідносин, крім випадків, коли розгляд таких справ проводиться за правилами іншого судочинства. Кожна особа має право в порядку, встановленому законом, звернутися до суду за захистом своїх прав, свобод чи інтересів.

Підсудність – це правила розмежування компетенції між різними судами з розгляду й вирішення ними підвідомчих їм справ.

Усі справи, що підлягають вирішенню в порядку цивільного судочинства, розглядаються районними, районними у містах, міськими та міськрайонними судами.

Національний університет водного господарства та природокористування

Суд вирішує цивільні справи виходячи з наступних *принципів*:

1) гласності та відкритості судового розгляду;

2) поваги до честі і гідності усіх учасників цивільного судочинства та їх рівності перед законом і судом;

3) цивільне судочинство здійснюється державною мовою;

4) диспозитивності цивільного судочинства - суд розглядає цивільні справи не інакше як за зверненням фізичних чи юридичних осіб, в межах заявлених ними вимог і на підставі доказів сторін та інших осіб, які беруть участь у справі;

5) змагальності сторін;

6) права на правову допомогу;

7) забезпечення апеляційного і касаційного оскарження судових рішень;

8) обов'язковості судових рішень.

Учасниками цивільної справи можуть бути:

1) сторони - особи (громадяни і організації), матеріально-правовий спір між якими становить предмет (суть) розгляду і вирішення справи в цивільному судочинстві;

2) треті особи - це суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин, які вступають у порушену в суді цивільну справу для захисту особистих суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів нарівні з сторонами справи;

3) представники сторін, заявників та третіх осіб. **Представництво у цивільному процесі –** це процесуальна діяльність осіб (представників), яка спрямована на захист суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів іншої особи, держави або громадських інтересів або сприяння суду у з'ясуванні об'єктивної істини в суті справи й винесення законного й обгрунтованого рішення і яка бере безпосередню участь у справі;

4) заявники у справах окремого та наказного провадження;

5) органи та особи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб У випадках, встановлених законом, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, прокурор, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи можуть звертатися до суду із заявами про захист прав, свобод та інтересів інших осіб, або державних чи суспільних інтересів та брати участь у цих справах;

6) секретар судового засідання;

7) судовий розпорядник;

8) свідок, експерт, перекладач, спеціаліст тощо;

9) особа, яка надає правову допомогу.

Особи, які беруть участь у справі, *мають право*:

1) знайомитися з матеріалами справи, робити з них витяги, знімати копії з документів, долучених до справи, одержувати копії рішень, ухвал;

Національний університет водного господарства та природокористування

2) брати участь у судових засіданнях;

3) подавати докази, брати участь у дослідженні доказів;

4) задавати питання іншим особам, які беруть участь у справі, а також свідкам, експертам, спеціалістам;

5) заявляти клопотання та відводи;

6) давати усні та письмові пояснення судові, подавати свої доводи, міркування щодо питань, які виникають під час судового розгляду, і заперечення проти клопотань, доводів і міркувань інших осіб;

7) користуватися правовою допомогою;

8) знайомитися з журналом судового засідання, знімати з нього копії та подавати письмові зауваження з приводу його неправильності чи неповноти;

9) прослуховувати запис фіксування судового засідання технічними засобами, робити з нього копії, подавати письмові зауваження з приводу його неправильності чи неповноти;

10)оскаржувати рішення і ухвали суду тощо.

Особи, які беруть участь у справі позовного провадження, для підтвердження своїх вимог або заперечень зобов'язані подати усі наявні у них докази або повідомити про них суд до або під час попереднього судового засідання.

Особи, які беруть участь у справі, зобов'язані добросовісно здійснювати свої процесуальні права і виконувати процесуальні обов'язки.

Здатність особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді (цивільна процесуальна дієздатність) мають фізичні особи, які досягли повноліття, а також юридичні особи.

Провадження у справі – це сукупність процесуальних дій суду і учасників справи щодо порушення й вирішення окремої судової справи.

Провадження у справі починається з порушення справи за позовом (заявою, поданням) заінтересованої у цьому (уповноваженої не це) фізичної або юридичної особи у порядку встановленому законом.

Суди розглядають цивільні справи в порядку позовного, наказного та окремого провадження.

Наказне провадження. Судовий наказ є особливою формою судового рішення про стягнення з боржника грошових коштів або витребування майна за заявою особи, якій належить право такої вимоги. Судовий наказ підлягає виконанню за правилами, встановленими законом для виконання судових рішень.

Судовий наказ може бути видано (ст.96 ЦПК), якщо:

1) заявлено вимогу, яка ґрунтується на правочині, вчиненому у письмовій формі;

2) заявлено вимогу про стягнення нарахованої, але не виплаченої працівникові суми заробітної плати;

Національний університет водного господарства та природокористування

3) заявлено вимогу про компенсацію витрат на проведення розшуку відповідача, боржника, дитини або транспортних засобів боржника.

Суддя відмовляє у прийнятті заяви про видачу судового наказу (про що виноситься відповідна ухвала судді), якщо:

1) заявлено вимогу, не передбачену ст. 96 ЦПК;

2) із заяви і поданих документів вбачається спір про право.

У разі прийняття заяви стягувача про видачу судового наказу суд у триденний строк видає судовий наказ по суті заявлених вимог. Видача судового наказу проводиться без судового засідання і виклику стягувача та боржника для заслуховування їх пояснень. Після видачі судового наказу суд невідкладно надсилає його копію боржникові рекомендованим листом із повідомленням. Одночасно з копією судового наказу боржникові надсилається копія заяви стягувача з копіями доданих до неї документів та роз'яснюється його право в разі заперечення проти вимог стягувача протягом десяти днів з дня отримання судового наказу подати заяву про його скасування.

У разі ненадходження заяви від боржника протягом трьох днів після закінчення строку на її подання та за наявності даних про отримання боржником копії наказу судовий наказ набирає законної сили і суд видає його стягувачеві для пред'явлення до виконання.

Позовне провадження. За загальним правилом територіальної підсудності позови до фізичної особи пред'являються в суд за місцем її проживання, позови до юридичних осіб пред'являються в суд за їхнім місцезнаходженням.

Позов – це письмова заява до місцевого суду з вимогою про захист порушених цивільних прав та інтересів.

Справи в порядку позовного провадження розглядаються судом у наступні етапи:

1) Подання позову. Позов пред'являється шляхом подання позовної заяви, оформленої згідно вимог ст.119 ЦПК до суду першої інстанції, де вона реєструється, оформлюється і передається судді в порядку черговості. Суддя відкриває провадження у цивільній справі не інакше як на підставі позовної заяви.

2) Попереднє судове засідання. Воно проводиться з метою з'ясування можливості врегулювання спору до судового розгляду або забезпечення правильного та швидкого вирішення справи. Попереднє судове засідання проводиться суддею за участю сторін та інших осіб, які беруть участь у справі. Попереднє судове засідання повинно бути призначено і проведено протягом одного місяця з дня відкриття провадження у справі.

3) Судовий розгляд справи. Суд розглядає справи протягом розумного строку, але не більше двох місяців з дня відкриття провадження у справі, а справи про поновлення на роботі, про стягнення аліментів - одного місяця. У виняткових випадках за клопотанням сторони, з

Національний університет водного господарства та природокористування
урахуванням особливостей розгляду справи, суд ухвалою може подовжити розгляд справи, але не більш як на один місяць. Розгляд судом цивільної справи відбувається в судовому засіданні з обов'язковим повідомленням осіб, які беруть участь у справі. Особа, яка бере участь у справі, має право заявити клопотання про розгляд справи за її відсутності. Судове засідання проводиться в спеціально обладнаному для цього приміщенні суду - залі засідань.

4) Винесення рішення. Судовий розгляд закінчується ухваленням рішення суду. Рішення суду або його вступна та резолютивна частини проголошуються, як правило, негайно після закінчення судового розгляду і прилюдно. Головуючий роз'яснює зміст рішення, порядок і строк його оскарження. У разі проголошення у судовому засіданні тільки вступної та резолютивної частин судового рішення суд повідомляє, коли особи, які беруть участь у справі, зможуть ознайомитися з повним рішенням суду. Рішення суду набирає законної сили після закінчення строку подання заяви про апеляційне оскарження (10 днів після проголошення рішення), якщо заяву про апеляційне оскарження не було подано. Якщо було подано заяву про апеляційне оскарження, але апеляційна скарга не була подана у встановлений законом строк (протягом 20-ти днів після подання заяви про апеляційне оскарження), рішення суду набирає законної сили після закінчення цього строку. У разі подання апеляційної скарги рішення, якщо його не скасовано, набирає законної сили після розгляду справи апеляційним судом.

5) Оскарження рішення (ухвали) суду. Заяву про апеляційне оскарження рішення суду першої інстанції може бути подано протягом десяти днів з дня проголошення рішення. Апеляційна скарга на рішення суду подається протягом двадцяти днів після подання заяви про апеляційне оскарження. Заяву про апеляційне оскарження ухвали суду першої інстанції може бути подано протягом п'яти днів з дня проголошення ухвали. Апеляційна скарга на ухвалу суду подається протягом десяти днів після подання заяви про апеляційне оскарження. Заява про апеляційне оскарження чи апеляційна скарга, подані після закінчення цих строків залишаються без розгляду. Підставами касаційного оскарження є неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права. Касаційна скарга може бути подана протягом двох місяців з дня набрання законної сили рішенням (ухвалою) апеляційного суду. Сторони та інші особи, які беруть участь у справі, а також особи, які не брали участі у справі, коли суд вирішив питання про їх права і обов'язки, мають право оскаржити до Верховного Суду України судові рішення у цивільних справах у зв'язку з винятковими обставинами після їх перегляду у касаційному порядку. Судові рішення у цивільних справах можуть бути переглянуті у зв'язку з винятковими

обставинами після їх перегляду у касаційному порядку, якщо вони оскаржені з мотивів:

1) неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одного і того самого положення закону;

2) визнання судового рішення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, таким, що порушує міжнародні зобов'язання України.

6) Виконання рішення. Питання, пов'язані із зверненням судового рішення до виконання, вирішує місцевий суд, який розглянув справу. За кожним судовим рішенням, яке набрало законної сили, за заявою осіб, на користь яких воно ухвалено, видається один виконавчий лист. Якщо на підставі ухваленого рішення належить передати майно, що перебуває в кількох місцях, або якщо рішення ухвалено на користь кількох позивачів чи проти кількох відповідачів, суд має право за заявою стягувачів видати кілька виконавчих листів, точно зазначивши, яку частину рішення треба виконати за кожним виконавчим листом.

Окреме провадження - це вид непозовного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються цивільні справи про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав.

Суд розглядає в порядку окремого провадження справи про:

1) обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи;

2) надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності;

3) визнання фізичної особи безвісно відсутньою чи оголошення її померлою;

4) усиновлення;

5) встановлення фактів, що мають юридичне значення;

6) відновлення прав на втрачені цінні папери на пред'явника та векселі;

7) передачу безхазяйної нерухомої речі у комунальну власність;

8) визнання спадщини відумерлою;

9) надання особі психіатричної допомоги в примусовому порядку;

10) обов'язкову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу;

11) розкриття банком інформації, яка містить банківську таємницю, щодо юридичних та фізичних осіб.

У порядку окремого провадження розглядаються також справи про надання права на шлюб, про розірвання шлюбу за заявою подружжя, яке має дітей, про поновлення шлюбу після його розірвання, про встановлення режиму окремого проживання за заявою подружжя та інші справи у випадках, встановлених законом.

Національний університет водного господарства та природокористування

2.7. Підсудність господарських справ господарському суду. Господарське судочинство

Господарські справи у спорах, що виникають між юридичними особами, громадянами-підприємцями, державними та іншими органами при здійсненні господарської діяльності, підвідомчі господарському суду. Підприємства, установи, організації, інші юридичні особи (у тому числі іноземні), громадяни, які здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи і в установленому порядку набули статусу суб'єкта підприємницької діяльності (далі - підприємства та організації), мають право звертатися до господарського суду згідно з встановленою підсудністю господарських справ за захистом своїх порушених або оспорюваних прав і охоронюваних законом інтересів.

Відповідно до ст.12 Господарсько-процесуального кодексу (далі - ГПК) України господарському суду підвідомчі справи:

1) у спорах, що виникають при укладанні, зміні, розірванні та виконанні договорів;

2) майнові спори, що виникають з інших підстав;

3) у спорах про визнання недійсними актів ненормативного характеру з підстав, зазначених у законодавстві;

4) про банкрутство;

5) справи за заявами органів Антимонопольного комітету України, Рахункової палати з питань віднесених законодавством до їх компетенції.

Справи підвідомчі господарським судам розглядаються за загальним правилом територіальної підсудності:

1) справи з переддоговірних спорів та про визнання договорів недійсними розглядаються судом за місцезнаходженням сторони-боржника (зобов'язаної сторони);

2) справи по майнових спорах та про визнання недійсними актів розглядаються судом за місцезнаходженням відповідача;

3) справи за участю кількох відповідачів розглядаються судом за місцезнаходженням одного з відповідачів, за вибором позивача;

4) справи про банкрутство розглядаються судом за місцезнаходженням боржника.

Господарські суди розглядають справи за участю іноземних підприємств та організацій, якщо місцезнаходження відповідача на території України та якщо:

1) місцезнаходженням філії, представництва іншого відособленого підрозділу іноземного підприємства чи організації є територія України;

2) іноземна організація має на території України нерухоме майно, щодо якого виник спір.

Господарський суд розглядає справи у порядку позовного провадження.

Спір має бути вирішено господарським судом у строк не більше двох місяців від дня одержання позовної заяви.

Спір про стягнення заборгованості за опротестованим векселем має бути вирішено господарським судом у строк не більше одного місяця від дня одержання позовної заяви.

У виняткових випадках голова (його заступник) господарського суду має право продовжити строк вирішення спору, але не більш як на 1 місяць.

За клопотанням обох сторін чи клопотанням однієї сторони, погодженим з другою стороною, спір може бути вирішено у більш тривалий строк, ніж зазначено вище.

До складу учасників господарського процесу входять:

1) сторони: позивач і відповідач або кредитор і боржник;

2) треті особи: зацікавлені у вирішенні справи особи нарівні зі сторонами;

3) представники сторін та третіх осіб;

4) прокурор та його заступники (представляють інтереси громадянина або держави);

5) посадові особи та інші працівники підприємств, установ, організацій, державних та інших органів, коли їх викликано для дачі пояснень з питань, що виникають під час розгляду справи;

6) судовий експерт.

Учасники господарського процесу мають права, що практично аналогічні правам учасників цивільного процесу.

Справа розглядається господарським судом у наступні етапи:

1) Подання позову. Позов пред'являється шляхом подання позовної заяви, оформленої згідно вимог ст.54 ГПК до господарського суду першої інстанції. Суддя повинен розглянути поданий позов у 5-ти денний термін на предмет: чи підлягає порушенню провадження у господарській справі за даним позовом, про що виноситься відповідна ухвала. Суддя може відмовити у прийнятті позовної заяви у випадках передбачених ст.62 ГПК або залишити її без розгляду відповідно до ст.63 ГПК.

2) Підготовка справи до судового розгляду. З метою забезпечення правильного і своєчасного вирішення господарського спору суддя може вчиняти в необхідних випадках такі дії по підготовці справи до розгляду: вирішує питання про залучення до участі у справі іншого відповідача та про виключення чи заміну неналежного відповідача; виключає з числа відповідачів підприємства та організації, яким не було надіслано пропозицію про досудове врегулювання спору; викликає представників сторін для уточнення обставин справи і з'ясовує, які матеріали може бути подано додатково; зобов'язує сторони, інші підприємства, установи, організації, державні та інші органи, їх посадових осіб виконати певні дії (звірити розрахунки, провести огляд доказів у місці їх знаходження тощо); витребує від них документи, відомості, висновки, необхідні для вирише-

Національний університет водного господарства та природокористування
ння спору, чи знайомиться з такими матеріалами безпосередньо в місці їх знаходження; вирішує питання про призначення судової експертизи; провадить огляд і дослідження письмових та речових доказів у місці їх знаходження; вирішує питання про визнання явки представників сторін у засідання господарського суду обов'язковою; вирішує питання про виклик посадових та інших осіб для дачі пояснень по суті справи; вирішує питання про розгляд справи безпосередньо на підприємстві, в організації; вирішує питання про вжиття заходів до забезпечення позову тощо.

3) Судовий розгляд справи у присутності всіх учасників справи.

4) Винесення рішення. При вирішенні господарського спору по суті господарський суд ухвалює рішення іменем України, яке складається із вступної, описової, мотивувальної і резолютивної частин. Прийняте рішення оголошується суддею у судовому засіданні після закінчення розгляду справи. За згодою сторін суддя може оголосити тільки вступну та резолютивну частини рішення, про що зазначається у протоколі судового засідання. Рішення господарського суду набирає законної сили після закінчення десятиденного строку з дня його прийняття, а у разі, якщо у судовому засіданні було оголошено лише вступну та резолютивну частини рішення, воно набирає законної сили після закінчення 10-ти денного строку з дня підписання рішення, оформленого відповідно до вимог процесуального законодавства. У разі подання апеляційної скарги або внесення апеляційного подання рішення, якщо його не скасовано, набирає законної сили після розгляду справи апеляційною інстанцією.

5) Оскарження рішення (ухвали) суду. Сторони у справі мають право подати апеляційну скаргу, а прокурор - апеляційне подання на рішення місцевого господарського суду, яке не набрало законної сили. Апеляційна скарга подається, а апеляційне подання вноситься, протягом десяти днів з дня прийняття (повного оформлення) рішення місцевим господарським судом. Відновлення пропущеного строку подання апеляційної скарги (подання) можливе протягом трьох місяців з дня прийняття рішення місцевим господарським судом. Касаційна скарга (подання) може бути подана (внесена) протягом одного місяця з дня набрання рішенням місцевого господарського суду чи постановою апеляційного господарського суду законної сили. Верховний Суд України переглядає у касаційному порядку постанови Вищого господарського суду України у випадках, коли вони оскаржені:

а) з мотивів застосування Вищим господарським судом України закону чи іншого нормативно-правового акта, що суперечить Конституції України;

б) у разі їх невідповідності рішенням Верховного Суду України чи Вищого суду іншої спеціалізації з питань застосування норм матеріального права;

Національний університет водного господарства та природокористування

в) у зв'язку з виявленням різного застосування Вищим господарським судом України одного й того ж положення закону чи іншого нормативно-правового акта у аналогічних справах;

г) на підставі визнання їх міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, такими, що порушують міжнародні зобов'язання України.

Господарський суд може переглянути прийняте ним судове рішення, що набрало законної сили, за нововиявленими обставинами, які мають істотне значення для справи і не могли бути відомі заявникові.

6) Виконання рішення. Рішення і ухвали господарського суду, що набрали законної сили, є обов'язковими на всій території України. Примусове виконання рішення господарського суду провадиться на підставі виданого ним наказу, який є виконавчим документом. Наказ видається стягувачеві або надсилається йому після набрання судовим рішенням законної сили. Виданий стягувачеві наказ може бути пред'явлено до виконання не пізніше трьох місяців з дня прийняття рішення, ухвали. У цей строк не зараховується час, на який виконання судового рішення було зупинено.

Підвідомчий господарським судам спір може бути передано сторонами на вирішення третейського суду (арбітражу), крім спорів про визнання недійсними актів, а також спорів, що виникають при укладанні, зміні, розірванні та виконанні господарських договорів, пов'язаних із задоволенням державних потреб.

2.8. Підсудність справ адміністративним судам. Адміністративне судочинство

Завданням адміністративного судочинства є захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень.

До адміністративних судів можуть бути оскаржені будь-які рішення, дії чи бездіяльність суб'єктів владних повноважень (органів влади та управління, їх посадова чи службова особа, інший суб'єкт при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень), крім випадків, коли щодо таких рішень, дій чи бездіяльності Конституцією чи законами України встановлено інший порядок судового провадження.

Компетенція адміністративних судів *поширюється* на:

1) спори фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи правових актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності;

2) спори з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби;

Національний університет водного господарства та природокористування

3) спори між суб'єктами владних повноважень з приводу реалізації їхньої компетенції у сфері управління, у тому числі делегованих повноважень, а також спори, які виникають з приводу укладання та виконання адміністративних договорів;

4) спори за зверненням суб'єкта владних повноважень у випадках, встановлених законом;

5) спори щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму.

Компетенція адміністративних судів *не поширюється* на публічно-правові справи:

1) що віднесені до юрисдикції Конституційного Суду України;

2) що належить вирішувати в порядку кримінального судочинства;

3) про накладення адміністративних стягнень;

4) щодо відносин, які відповідно до закону, статуту (положення) об'єднання громадян віднесені до його внутрішньої діяльності або виключної компетенції.

Місцевим загальним судам як адміністративним судам підсудні: 1) адміністративні справи, у яких однією зі сторін є орган чи посадова особа місцевого самоврядування, посадова чи службова особа органу місцевого самоврядування, крім тих, які підсудні окружним адміністративним судам; 2) усі адміністративні справи з приводу рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень у справах про притягнення до адміністративної відповідальності.

Окружним адміністративним судам підсудні адміністративні справи, у яких однією зі сторін є орган державної влади, інший державний орган, орган влади АР Крим, їх посадова чи службова особа, крім справ з приводу їхніх рішень, дій чи бездіяльності у справах про адміністративні проступки.

Справи щодо оскарження дій або бездіяльності посадових чи службових осіб місцевих органів виконавчої влади розглядаються і вирішуються місцевим загальним судом як адміністративним судом або окружним адміністративним судом за вибором позивача.

Вищому адміністративному суду України як суду першої і останньої інстанції підсудні справи:

1) щодо встановлення Центральною виборчою комісією результатів виборів або всеукраїнського референдуму;

2) щодо скасування реєстрації кандидата на пост Президента України.

У разі невизначеності цим Кодексом предметної підсудності адміністративної справи така справа розглядається місцевим адміністративним судом за вибором позивача.

Адміністративні справи вирішуються адміністративним судом, за загальним правилом, за місцезнаходженням відповідача.

Національний університет водного господарства та природокористування

Місцеві адміністративні суди (місцеві загальні суди як адміністративні суди та окружні адміністративні суди), а також Вищий адміністративний суд України у випадках, встановлених Кодексом адміністративного судочинства, вирішують адміністративні справи як суди першої інстанції.

Особами, які беруть участь у справі, є: сторони, треті особи, представники сторін та третіх осіб.

Особи, які беруть участь у справі, мають рівні процесуальні права і обов'язки, а також вони зобов'язані добросовісно користуватися належними їм процесуальними правами і неухильно виконувати процесуальні обов'язки.

Особи, які беруть участь у справі, мають право:

1) знати про дату, час і місце судового розгляду справи, про всі судові рішення, які ухвалюються у справі та стосуються їхніх інтересів;

2) знайомитися з матеріалами справи;

3) заявляти клопотання і відводи;

4) давати усні та письмові пояснення, доводи та заперечення;

5) подавати докази, брати участь у дослідженні доказів;

6) висловлювати свою думку з питань, які виникають під час розгляду справи, задавати питання іншим особам, які беруть участь у справі, свідкам, експертам, спеціалістам, перекладачам;

7) подавати заперечення проти клопотань, доводів і міркувань інших осіб;

8) знайомитися з технічним записом та журналом судового засідання і подавати письмові зауваження до них;

9) робити із матеріалів справи виписки, знімати копії з матеріалів справи, одержувати копії судових рішень;

10) оскаржувати судові рішення у частині, що стосується їхніх інтересів;

11) користуватися іншими процесуальними правами, наданими їм законодавством.

Особи, які беруть участь у справі, можуть за власний рахунок додатково замовити та отримати в суді засвідчені копії документів і витяги з них.

Розгляд справи у порядку адміністративного судочинства проходить у наступні ***етапи***:

1. Подання позову. Адміністративний позов може бути подано в межах строку звернення до адміністративного суду: річний строк, який, за загальним правилом, обчислюється з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення своїх прав, свобод чи інтересів.

Пропущення строку звернення до адміністративного суду є підставою для відмови у задоволенні адміністративного позову за умови, якщо на цьому наполягає одна із сторін.

2. Підготовка справи до розгляду. Підготовку справи до судового розгляду здійснює суддя адміністративного суду, який відкрив провадження в адміністративній справі.

Національний університет водного господарства та природокористування

3. Попереднє судове засідання проводиться з метою з'ясування можливості врегулювання спору до судового розгляду справи або за забезпечення всебічного та об'єктивного вирішення справи протягом розумного строку. Попереднє судове засідання проводиться за участю справи.

4. Розгляд справи у судовому засіданні. Адміністративна справа має бути розглянута і вирішена протягом розумного строку, але не більше двох місяців з дня відкриття провадження у справі, у загальному випадку. По завершенню розгляду по суті справи виноситься судове рішення у формі постанови.

5. Оскарження рішення. Заява про апеляційне оскарження постанови суду першої інстанції подається протягом десяти днів з дня її проголошення, а в разі складення постанови у повному обсязі - з дня складення в повному обсязі. Апеляційна скарга на постанову суду першої інстанції подається протягом двадцяти днів після подання заяви про апеляційне оскарження.

Апеляційна скарга може бути подана без попереднього подання заяви про апеляційне оскарження, якщо скарга подається у строк, встановлений для подання заяви про апеляційне оскарження.

Касаційна скарга на судові рішення подається протягом одного місяця після набрання законної сили судовим рішенням суду апеляційної інстанції, а в разі складення постанови в повному обсязі - з дня складення постанови в повному обсязі.

Постанова або ухвала суду першої інстанції, в загальному випадку, набирає законної сили після закінчення строку подання заяви про апеляційне оскарження, якщо таку заяву не було подано.

А також справа може бути переглянута за винятковими обставинами чи за ново виявленими обставинами.

2.9. Місцеве самоврядування: поняття, суб'єкти. Система органів місцевого самоврядування

Місцеве самоврядування (далі - **МС**)– це право територіальної громади (жителів села чи добровільне об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста) самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції та законів України.

Місцеве самоврядування в Україні здійснюється на основі наступних **принципів**: народовладдя, законності, гласності, колегіальності, законності, поєднання державних і місцевих інтересів, правової, організаційної та матеріально-фінансової самостійності тощо.

Це право може здійснюватися територіальною громадою як безпосередньо (через загальні збори жителів певного населеного пункту, референдуми, інші способи обговорення і вирішення питань за участю жителів територіальної громади) так і через *представницькі органи МС:* сільського, селищного, міського голову; сільські, селищні, міські ради та їх

Національний університет водного господарства та природокористування

виконавчі органи. Представницькі органи місцевого самоврядування міст сіл і селищ утворюють базовий рівень місцевого самоврядування.

Органами місцевого самоврядування, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст, є районні та обласні ради. Ці органи утворюють регіональний рівень місцевого самоврядування.

До складу цих рад входять депутати, які обираються жителями села, селища, міста на основі загального, рівного, прямого виборчого права таємним голосуванням строком на чотири роки. Територіальні громади обирають також строком на 4 роки відповідних сільського, селищного або міського голів, які очолюють виконавчий орган ради та головують на її засіданнях.

Ради базового рівня можуть мати свої виконавчі органи, які безпосередньо організовують реалізацію рішень відповідної ради. Ці органи підзвітні і підконтрольні раді, яка їх створила. Діяльність виконавчого органу ради очолює міський, сільський, селищний голова відповідно. Рада може також дозволяти за ініціативою жителів створювати будинкові, вуличні, квартальні та інші органи самоорганізації населення і наділяти їх частиною власної компетенції, фінансів і майна. Ради регіонального рівня своїх виконавчих органів не створюють. Їх функції виконують відповідні державні адміністрації у межах встановлених відповідною радою. По виконанню цих функції держадміністрації підзвітні і підконтрольні радам, які делегували їм ці функції.

Правовий статус місцевого самоврядування визначений ст..142-146 Конституції України та ЗУ "Про місцеве самоврядування в Україні" від 21.05.1997р. Крім того органам МС можуть надаватися законом окремі повноваження органів виконавчої влади, з питань здійснення яких вони підконтрольні відповідним органам виконавчої влади.

Основні повноваження органів місцевого самоврядування:

- управління майном, що є у комунальній власності;
- затверджують програми соціально-культурного і економічного розвитку підпорядкованої території і контролюють їх виконання;
- затверджують бюджети відповідних територіально-адміністративних одиниць ті контролюють їх виконання;
- встановлюють передбачені законом місцеві податки і збори;
- забезпечують проведення місцевих референдумів та реалізацію їх результатів;
- здійснюють інші повноваження передбачені законом.

Повноваженнями рад базового рівня є:

- затвердження регламенту ради;
- утворення виконавчого комітету ради;
- розгляд запитів депутатів ради;
- встановлення розмірів місцевих податків і зборів передбачених законом;

Національний університет водного господарства природокористування

- прийняття рішення про проведення місцевого референдуму;
- прийняття рішень щодо випуску місцевих позик та інші.

Голова місцевої ради базового рівня:

- здійснює керівництво апаратом ради та її виконавчим комітетом;
- скликає загальні збори жителів;
- видає розпорядження в межах своїх повноважень;
- підписує рішення ради та її виконавчого комітету;
- забезпечує виконання рішень ради, місцевого референдуму виконавчого комітету ради.

Ради регіонального рівня:

- затверджують програми соціально-культурного та економічного розвитку відповідної території та контролюють їх виконання;
- затверджують районні і обласні бюджети та контролюють їх виконання;
- обирають і звільняють з посади голову ради та його заступника;
- затверджують регламент роботи ради та здійснюють інші повноваження передбачені законами України.

Контрольні запитання

1. Дайте характеристику Конституції України як Основному Закону.
2. Які конституційні форми держави Україна? Дайте їм характеристику.
3. Яка структура Конституції України?
4. Розкрийте зміст конституційних прав і свобод людини і громадянина.
5. Дайте класифікацію прав та свобод людини і громадянина.
6. Які конституційні обов'язки громадян України?
7. Яка структура Верховної Ради України?
8. Хто має право законодавчої ініціативи? Який вигляд має законодавчий процес?
9. Які завдання інституту Президента України?
10. Які випадки дострокового припинення повноважень Президента України Ви знаєте? Який порядок імпічменту Президента?
11. Які головні функції виконавчої влади України?
12. Які органи виконавчої влади Ви знаєте?
13. Яке місце місцевого самоврядування у системі державної влади? Які ланки судових органів існують в Україні?
14. На яких принципах грунтується правосуддя?
15. Які Ви знаєте види судових процесів?
16. З яких етапів складається розгляд цивільної справи? Господарської справи?
17. Коли набуває чинності рішення загального суду? Господарського суду?

18. Якими правами користуються учасники цивільного (господарського або адміністративного) процесу?

19. Хто займається примусовим виконанням рішень судів?

20. Які види судових актів Ви знаєте?

21. Що таке правосуддя?

22. В який термін можна звернутись з позовом до суду у цивільній справі (господарській або адміністративній)?

Теми рефератів

1. Демократична держава та її правова система.
2. Виконавчо-розпорядча діяльність органів державної влади.
3. Представницькі функції органів державної влади у зовнішній і внутрішній політиці.
4. Місце і значення Президента у системі державної влади.
5. Розвиток місцевого самоврядування в Україні.
6. Проблеми розмежування повноважень органів державної влади та органів місцевого самоврядування.
7. Конституційна реформа в Україні.
8. Правовий статус Автономної республіки Крим.
9. Проблеми реалізації конституційних прав та свобод громадян України.
10. Види діяльності вищого законодавчого органу влади. Види судочинства в Україні.
11. Форми діяльності третейського суду.
12. Правовий статус органу судової влади.
13. Види судових актів.
14. Види цивільних процесів.
15. Виконання судових рішень.
16. Правовий статус державної виконавчої служби України.
17. Підсудність справ судам загальної юрисдикції?
18. Судова реформа в Україні.
19. Альтернативні форми правосуддя.

Практичні завдання

1. Складіть порівняльну таблицю повноважень органів державної влади по типу:

Повноваження органу законодавчої влади	Повноваження органу виконавчої влади	Повноваження органу судової влади

2. Визначте які однорідні поняття представлені у нижченаведеному логічному ряду та знайдіть, які поняття включені у нього помилково:

Районна державна адміністрація, Виконавчий комітет міської ради депутатів, Державний митний комітет України, Міське управління освіти,

районне управління транспорту та зв'язку, міська податкова інспекція, Міністерство економіки України.

3. Місцева Сарненська міська рада розглядаючи питання виділення земельних ділянок попередньо не внесла це питання до порядку денного засідання ради.

Чи будуть легітимними рішення Ради з цього питання?

4. Полтавський завод продовольчих товарів заключив у 2003р році договір з торгово-закупівельною базою м. Полтави на поставку овочів. У жовтні місяці того ж року база недопоставила овочів на суму 24 000 грн.

Якому суду підсудний даний спір?

5. За договором підряду будівельна організація зобов'язалась збудувати для Гр.. Дворака будинок кошторисною вартістю 147 100 грн. Закінчення будівництва було призначене у травні. Але термін здачі об'єкту було порушено. Громадянин Дворак звернувся до суду.

Представник відповідача позову не визнав, у зв'язку з пропуском строку позовної давності.

Якому суду і у порядку якого судочинства підсудна така справа? Якими процесуальними правами наділений громадянин Дворак?

6. З вини водія таксомоторної фірми Паршина трапилась аварія, внаслідок якої автомобіль простояв на ремонті 12 днів. Адміністрація фірми висунула до шофера вимогу відшкодувати збитки, які складалися з вартості ремонту автомобіля (850 грн) і сум, недоотриманих з пасажирів за час простою таксі (420 грн). Добровільно відшкодовувати збитки Паршин відмовився, тоді адміністрація звернулася з позовом до суду, у якому просила стягнути з відповідача вищезазначені суми.

Якому суду підсудний даний спір? Чи підлягає позов задоволенню і в якій частині?

7. До запропонованих документів та подій державотворення України підберіть відповідні дати і поняття:

А. Акт проголошення державної незалежності України.

Б. Декларація про державний суверенітет України.

В. Референдум про підтвердження Акта незалежності України.

Г. Прийняття Конституції України.

1. 16 липня 1990р. **3.** 28 червня 1996р.

2. 24 серпня 1991р. **4.** 1 грудня 1991р.

8. Визначте, які з названі нижче організацій є органами влади і вкажіть до яких гілок влади вони належать. Відповідь оформіть у вигляді таблиці.

А. Верховна Рада України. **Є.** Вищий господарський суд України.

Б. Конституційний Суд України. **Ж**. Районна рада депутатів.

В. Президент України. **З**. Рада міністрів АР Крим

Г. Кабінет Міністрів України. **И**.Рада самоврядування

Д. Виконком сільської ради .

Національний університет водного господарства та природокористування

депутатів. мікрорайону міста.

9. Доповніть фрази:

Народні депутати України обираються строком на ... . Верховна Рада України працює ... . Для усунення з поста ….. в порядку імпічменту повинно проголосувати не менше ... конституційного складу Верховної ради України.

10. Визначте відповідність наведених визначень запропонованим термінам:

1. Людина.

2. Особа.

3. Громадянин.

А. Поняття, що визначає приналежність до певної держави.

Б. Істота, що належить до біологічного виду "Homo sapiens".

В. Людська істота, що має певний рівень самовизначення, певні переконання, поняття, що визначають її належність до людського суспільства.

11. Заповніть пропущені у реченнях місця:

Правосуддя по цивільних і кримінальних ... здійснюється системою судів …. Суд може у випадках передбачених законом ... провадження у справі. Правосуддя здійснюється формі конституційного, ... , ... , ... та ... судочинства та представляє собою форму державного ... .

12. Заповніть пропущені у реченнях місця:

Справа про визнання громадянина ... дієздатним є справою ... провадження. Підставами касаційного оскарження є неправильне застосування судом норм ... права чи порушення норм ... права.. Господарські спори розглядаються судом за місцем знаходження ... .

13. Заповніть пропущені у реченнях місця:

Позови до фізичної особи пред'являються в суд за ..... . Цивільні справи розглядаються судом за місцем знаходження ... . Позови до юридичних осіб пред'являються в суд за .... .

14. Заповніть пропущені у реченнях місця:

Суд може у випадках передбачених законом ... позовну заяву без ... . Рішення суду у цивільній справі набирає законної сили після ...строку подання заяви про ...., якщо заяву про .... не було подано.

15. Поділіть представлені поняття у два логічні ряди та поясність які однорядні поняття у них представлено:

Сільський голова, Голова обласної державної адміністрації, селищна рада, районна рада, районна у місті державна адміністрація, Антимонопольний комітет України, Обласне управління економіки, Обласне управління юстиції, обласна рада депутатів, Міський відділ освіти.

16. Заповніть у схемі реалізації влади народом пропущені складові:

Національний університет водного господарства та природокористування

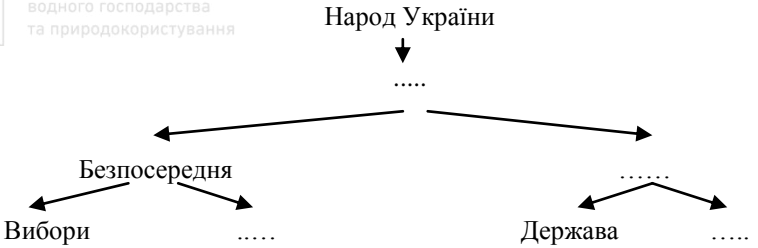

Тести для самоконтролю

1. Скільки областей входить до складу України?

А. 18. **Б.** 20. **В**. 22. **Г.** 24. **Д.** 25. **Е**. 26.

2. Які питання можуть бути винесені виключно на всеукраїнський референдум?

А. Про адміністративну реформу.
Б. Про імпічмент Президента України.
В. Про зміну території України.
Г. Про вибори народних депутатів України.

3. Закінчіть фразу: *Єдиним джерелом державної влади в Україні є ...*

А. Верховна Рада України. **Д**. Народ України.
Б. Кабінет Міністрів України. **Е.** Народний Рух України.
В. Президент України. **Є.** Верховний Суд України.
Г. Київський міський суд. **Ж.**Міністерство економіки України.

4. Що значить пряме або безпосереднє народовладдя?

А. Вибори. **В**. Референдум. **Д**. Мітинг.
Б. Збори. **Г**. Плебісцит. **Е.** Демонстрація.

5. Як називається вищий представницький орган державної влади в Україні?

А. Національні збори. **Д**. Бундестаг.
Б. Палата лордів. **Е**. Верховна Рада.
В. Народні збори. **Є**. Народна Дума.
Г. Конгрес. **Ж**. Сенат.

6. Які категорії осіб позбавлені виборчих прав у законодавчому порядку в Україні?

А. Діти. **В**. Психічно хворі. **Д**. Іноземці.
Б. Пенсіонери. **Г**. Жінки. **Е** Засуджені до позбавлення волі.

7. Яке питання повинно вирішуватись виключно всеукраїнським референдумом?

А. Прийняття, зміна або скасування законів України чи їх окремих положень.
Б. Питання зміни території України.
В. Питання про скасування податку на додану вартість.
Г. Питання проголошення амністії і звільнення від покарання.

Національний університет водного господарства та природокористування

8. В яких документах вперше в історії людства були проголошені ідеї природних невідчужуваних прав людини?

А. Декларація незалежності США.

Б. Декларація прав людини і громадянина.

В. Декларація про державний суверенітет України.

Г. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права.

9. Які з перерахованих нижче документів регламентують права і обов'язки громадян України?

А. Конституція України.

Б. Загальна декларація прав людини.

В. Декларація про державний суверенітет України.

Г. Акт проголошення незалежності України.

10. Що таке правовий статус людини і громадянина?

А. Поділ прав на права людини і громадянина.

Б. Можливість вільно діяти в межах території конкретної держави.

В. Переконання особи, що визначають її самостійність і її внутрішній світ.

Г. Обсяг тих прав, свобод і обов'язків, які за чинним законодавством належать громадянам цієї країни.

11. В яких міжнародних документах закріплено права людини?

А. Загальна декларація прав людини.

Б. Закон "Про міжнародний суд з прав людини".

В. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права.

Г. Закон "Про правовий статус іноземців".

Д. Закон "Про державний кордон".

Е. Закон «Про звернення громадян».

12. В чому відмінність прав людини від прав громадянина?

А. У різному трактуванні поняття "робити все, що не заборонено законом".

Б. Права останніх встановлюють приналежність до суспільства, держави та її інституцій.

В. Це відмінність прав, які поширюються на людей іншої національності.

Г. У різній соціальній ролі, яку вони виконують у суспільстві.

13. Які з перерахованих прав слід віднести до особистих прав і свобод людини?

А. Право на життя.

Б. Право брати участь в управлінні державними справами.

В. Право на мирні збори і демонстрації.

Г. Право знати свої права і обов'язки.

Д. Право виконувати відверто злочинні розпорядження чи накази.

Е. Право громадян на соціальний захист.

Є. Право на житло.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Ж. Право на захист від незаконного звільнення.

14. Які з перерахованих прав і свобод не є політичними правами громадян України?

А. Право на свободу думки, слова, на вільне вираження своїх поглядів.

Б. Право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію.

В. Право на свободу об'єднань у політичні партії та громадські організації.

Г. Право на участь у професійних спілках.

Д. Право на достатній життєвий рівень.

Е. Право брати участь у всеукраїнському та місцевих референдумах.

15. Серед перерахованих обов'язків назвіть обов'язки громадян України.

А.Не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані збитки.

Б. Сплачувати податки і збори.

В. Захищати Вітчизну.

Г. Дотримуватись Конституції та законів України.

Д. Шанувати народні традиції.

Е. Не поширювати неправдиву інформацію.

Є. Знати державний гімн.

Ж. Служити у військових формуваннях.

16. Що таке презумпція невиновності?

А. Визнання підсудним своєї вини.

Б. Доведення вини у встановленому законом порядку.

В. Доведення звинуваченим своєї невинності.

Г. Відшкодування державою матеріальної і моральної шкоди, заподіяної безпідставним позбавленням волі.

17. Що представляє собою кодифікована конституція?

А. Це система правових норм, що закріплюють засади конституційного ладу.

Б. Це закон, який приймається в особливому порядку і має найвищу юридичну силу.

В. Це документ, що містить єдиний текст конституційних норм.

Г. Це виключний документ, що систему прав і обов'язків учасників правовідносин.

18. Коли була прийнята нині діюча конституція України?

А. 16 вересня 1991р. **В**. 28 червня 1996р.

Б. 24 грудня 1994р. **Г**. 24 червня 1996р.

19. Якою є нині діюча Конституція України за кваліфікаційними ознаками?

А. Писана. **В.** Постійна. **Д**. Народна. **Є.** Гнучка.

Б. Неписана. **Г**. Тимчасова. **Е.** Жорстка. **Ж**. Парламентська.

Національний університет водного господарства та природокористування

20. Хто з названих суб'єктів не здійснює правового захисту Конституції України?

А. Президент України. **Д.** Народна Дума.
Б. Верховна Рада України. **Е.** Суди, прокуратура України.
В. Кабінет Міністрів України. **Є.** Збройні сили України.
Г. Конституційний Суд. **Ж**. Громадяни України.

21. Яка структура нині діючої конституції України?

А. Вступ і 22 розділи. **В**. Преамбула і 15 розділів.
Б. Преамбула і 18 розділів. **Г**. Вступ і 15 розділів.

22. Яким питанням присвячений І розділ Конституції України?

А. Правам, свободам і обов'язкам людини і громадянина.
Б. Порядку внесення змін і доповнень до Конституції.
В. Основним принципам організації державного і суспільного життя.
Г. Громадянству в Україні.

23. Який зміст ст.1 Конституції України?

А. Україна – суверенна, незалежна, демократична, соціальна і правова держава.
Б. Україна – парламентсько-президентська республіка і незалежна держава.
В. Державна влада здійснюється на засадах її розподілу на законодавчу, виконавчу і судову.
Г. Право змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народу.

Національний університет водного господарства та природокористування

24. Скільки розділів має регламент Верховної Ради України?

А. 9. **Б**. 11. **В**. 13. **Г**. 15.

25. На протязі якого терміну в загальному випадку набирає чинності прийнятий ВРУ закон, що був оприлюднений в установленому порядку?

А. 5 днів. **Б.** 10 днів. **В**. 15 днів. **Г.** 20 днів. **Д**. 25 днів. **Е**. 30 днів.

26. Хто виконує обов'язки Президента України у разі його дострокової відставки?

А. Голова Верховної Ради. **В**. Голова Конституційного суду.
Б. Віце-прем'єр-міністр. **Г.** Прем'єр-міністр.

27. На який термін обирається Президент України?

А. 3 роки. **Б.** 4 роки. **В**. 5 років. **Г**. 6 років.

28. Скільки віце-прем'єр міністрів входить до складу Кабінету Міністрів України на сьогоднішній день?

А. 1. Б. 2. **В**. 3. **Г**. 5.

29. Хто здійснює державну реєстрацію нормативних актів міністерств та інших центральних органів виконавчої влади?

А. Адміністрація Президента України..
Б. Секретаріат Верховної Ради України.
В.Апарат Кабінету Міністрів України.
Г. Міністерство Юстиції України.

Національний університет водного господарства та природокористування

30. Які з наведених нижче представницьких органів місцевого самоврядування відносяться до регіонального рівня місцевого самоврядування?

А. Рада депутатів Жовтневого району м. Києва.
Б. Рокитнівська районна рада депутатів.
В. Житомирська обласна рада депутатів.
Г. Вінницька міська рада депутатів.
Д. Іванівська сільська рада депутатів.
Е. Клеванська селищна рада депутатів.

31. Хто головує на засіданнях представницьких органів місцевого самоврядування базового рівня?

А. Голова відповідної ради. **В**. Голова місцевого суду.
Б. Перший заступник голови. **Г**. Міський (селищний, сільський) голова.

32. Скільки читань у Верховній Раді України проходить законопроект до його ухвалення?

А. 2. **Б**. 3. **В**. 4. **Г**.5.

33. Хто підписує нормативні акти КМУ (закони України)?

А. Прем'єр-міністр. **В**. Віце-прем'єр-міністр.
Б. Президент України. **Г.** Голова Верховної Ради.

34. Хто призначає голів державних адміністрацій?

А. Прем'єр-міністр. **В**. Віце-прем'єр-міністр.
Б. Президент України. **Г**. Голова Верховної Ради.

35. На який термін обирається міський або сільський голова?

А. 2 роки. **Б**. 3 роки. **В**. 4 роки. **Г.** 5 років.

36. Хто пропонує кандидатури міністрів України?

А. Прем'єр-міністр. **Г.** Віце-прем'єр-міністр.
Б. Президент України. **Д**. Голова Верховної Ради.
В. Голова Верховного Суду. **Е**. Голови депутатських фракцій.

37. Перед ким звітується за свою роботу Кабінет Міністрів України?

А. Президентом України. **Г**. Верховним Судом України.
Б. Верховною Радою України. **Д**.Конституційним судом України.
В. Народом України. **Е.**Національним банком України.

38. Які справи підвідомчі судам загальної юрисдикції у порядку цивільного судочинства?

А. Справи, що виникають з цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових відносин, а також з інших правовідносин, крім випадків, коли розгляд таких справ проводиться за правилами іншого судочинства.
Б. Справи про банкрутство
В. Майнові спори між юридичними особами
Г. Спори між суб'єктами підприємницької діяльності

39. В який термін може бути подана касаційна скарга на рішення суду загальної юрисдикції по цивільній справі?

Національний університет водного господарства та природокористування

А. На протязі 10 днів по набранню рішенням апеляційного суду законної сили

Б. На протязі 20 днів по набранню рішенням апеляційного суду законної сили

В. На протязі місяця по набранню рішенням апеляційного суду законної сили

Г. На протязі 2-х місяців по набранню рішенням апеляційного суду законної сили.

40. На підставі якого документу проводиться примусове виконання рішення господарського суду?

А. На підставі наказу **В**. На підставі постанови

Б. На підставі рішення **Г.** На підставі виконавчого листа

41.В який термін може бути подана касаційна скарга на рішення суду загальної юрисдикції по адміністративній справі?

А. На протязі 10 днів по набранню рішенням апеляційного суду законної сили

Б. На протязі 20 днів по набранню рішенням апеляційного суду законної сили

В. На протязі місяця по набранню рішенням апеляційного суду законної сили

Г. На протязі 2-х місяців по набранню рішенням апеляційного суду законної сили.

42. Що представляє собою окреме провадження?

А. Вид непозовного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються цивільні справи про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, цивільних прав тощо.

Б. Вид непозовного господарського судочинства, в порядку якого розглядаються господарські справи про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, цивільних прав тощо.

В. Вид непозовного адміністративного судочинства, в порядку якого розглядаються адміністративні справи про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, прав тощо.

Г. Вид непозовного кримінального судочинства, в порядку якого розглядаються кримінальні справи про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, прав тощо.

43. Що представляє собою місцевий суд загальної юрисдикції?

А. Суд який здійснює перегляд справи в зв'язку з ново виявленими обставинами

Б. Суд, який перший розглядає справу по суті

В. Суд, який здійснює перевірку законності рішення по справі

Г. Суд, який здійснює перегляд справ у порядку нагляду.

44. Треті особи – це :

А. Позивач та відповідач

Національний університет водного господарства та природокористування

Б. Особи, які представляють інтереси сторін
В. Особи, які представляють інтереси держави
Г. Особи, які зацікавлені у вирішенні справи

45. Протягом якого терміну з дня його видачі може бути пред'явлений до виконання наказ на рішення господарського суду?

А. Протягом 3-х місяців
Б. Протягом 6-ти місяців
В. Протягом 12-ти місяців
Г. Протягом 2-х років
Д. Протягом 3-х років
Е. Протягом 5-ти років

46. В який термін суддя повинен вирішити питання про відкриття провадження у цивільній справі?

А. Не пізніше 5-ти днів з дня надходження позовної заяви
Б. Не пізніше 10-ти днів з дня надходження позовної заяви
В. Не пізніше 15-ти днів з дня надходження позовної заяви
Г. Не пізніше 20-ти днів з дня надходження позовної заяви

47. Як називається звернення до суду у якому оспорюється законність рішення місцевого суду 1-ї інстанції?

А. Позовна **Б.** Касаційна **В.** Клопотання **Г.** Апеляційна

48. Яким нормативним актом визначено порядок розгляду справ у господарському судочинстві?

А. ГПК **Б.** КПК **В.** ЦПК **Г.** Конституція

49. За місцем знаходження якої сторони спору пред'являються позови у цивільних або господарських справах до місцевого суду?

А. За місцем знаходження свідків
Б. За місцем знаходження третьої сторони спору
В. За місцем знаходження позивача
Г. За місцем знаходження відповідача

50. Господарські суди здійснюють розгляд:

А. Будь-яких цивільних справ
Б. Земельних спорів
В. Кримінальних справ
Г. Господарських спорів

51. Позивач – це :

А. Особа, яка притягається судом до відповідальності
Б. Особа, яка представляє інтереси якоїсь сторони
В. Особа, яка звертається до суду за захистом своїх прав
Г. Особа, яка представляє інтереси держави

52. В який термін може бути подана апеляційна скарга на рішення господарського суду?

А. На протязі 10 днів до набрання рішенням законної сили з моменту його отримання сторонами справи.
Б. На протязі 20 днів до набрання рішенням законної сили з моменту його отримання сторонами справи.
В. На протязі 30 днів до набрання рішенням законної сили з моменту його отримання сторонами справи.

Національний університет водного господарства та природокористування

Г. На протязі 2-х місяців до набрання рішенням законної сили з моменту його отримання сторонами справи.

53. В який термін повинна бути розглянута місцевим судом цивільна або господарська справа у загальному випадку?

А. У 30-ти денний **В.** У 2-х місячний
Б. У місячний **Г.** у 3-х місячний

54. На підставі якого документу проводиться примусове виконання рішення суду загальної юрисдикції по цивільній справі?

А. На підставі наказу **Б.** На підставі постанови
В. На підставі рішення **Г.** На підставі виконавчого листа

55. Справи про банкрутство підвідомчі ... .

А. Загальним судам **В.** Адміністративним судам
Б. Господарським судам **Г.** Конституційному суду

56. Скільки судів касаційної інстанції у системі судів загальної юрисдикції Ви можете назвати?

А. 1. **Б.** 2. **В.** 3. **Г.** 4. **Д.** 5. **Е.** 6.

57. Закінчіть фразу: *Підсудність - це ...*

А. Розмежування повноважень різних рівнів органів державної влади
Б. Розмежування компетенції між різними судами з розгляду й вирішення підвідомчих їм цивільних справ по 1-й інстанції
В. Розмежування повноважень між загальними та господарськими судами
Г. Розмежування повноважень між органами місцевого самоврядування та органами державної влади.

58. В який термін можна звернутись до суду з позовом у порядку адміністративного судочинства з дня коли особа дізналася про порушення свого права?

А. У річний строк **В.** У 3-х річний строк
Б. У 2-х річний строк **Г.** У 5-ти річний

59. В який термін може бути подана касаційна скарга на рішення господарського суду?

А. На протязі 10 днів по набранню рішенням апеляційного суду законної сили
Б. На протязі 20 днів по набранню рішенням апеляційного суду законної сили
В. На протязі місяця по набранню рішенням апеляційного суду законної сили.
Г. На протязі 2-х місяців по набранню рішенням апеляційного суду законної сили.

60. Як називається заява суб'єкта правовідносин до місцевого суду?

А. Позовна **Б.** Касаційна **В.** Клопотання **Г.** Апеляційна

61. Що представляє собою судочинство?

Національний університет водного господарства та природокористування

А. Врегульований нормами процесуального права порядок провадження у цивільних, кримінальних, адміністративних або господарських справах, який визначається системою взаємопов'язаних процесуальних прав, обов'язків і процесуальних дій суду, органу виконання судових рішень та учасників процесу з їх реалізації у судовому процесі відповідного виду

Б. Форма державного управління: засіб виконання державою внутрішньої функції охорони правопорядку, власності, прав і свобод громадян і організацій шляхом вирішення судом цивільних, кримінальних, адміністративних та господарських справ за правилами, встановленими відповідним процесуальним законодавством

В. Встановлені законом (нормативно-правовим актом) повноваження відповідних державних органів щодо розв'язання правових спорів та вирішення справ про притягнення до юридичної відповідальності за вчинення правопорушення, тобто правомочність давати оцінку діям певної особи чи іншого суб'єкта правовідносин з погляду їх правомірності, вдаватися до юридичних санкцій стосовно правопорушників

Г. Встановлені законом (нормативно-правовим актом) повноваження відповідних органів місцевого самоврядування щодо розв'язання правових спорів та вирішення справ про притягнення до юридичної відповідальності за вчинення правопорушення, тобто правомочність давати оцінку діям певної особи чи іншого суб'єкта правовідносин з погляду їх правомірності, вдаватися до юридичних санкцій стосовно правопорушників

62. Що таке правосуддя?

А. Вирішення справ фахівцями-юристами з застосуванням норм права.

Б. Вирішення юридичних справ органами внутрішніх справ з застосуванням норм права.

В. Вирішення юридичних справ судами з застосуванням норм права.

Г. Вирішення юридичних справ органами прокуратури з застосуванням норм права.

63. Скільки етапів можна умовно виділити в позовному провадженні?

А. 3 **Б.** 4 **В.** 5 **Г.** 6 **Д.** 7 **Е.** 8

64. Що представляє собою правосуддя?

А. Врегульований нормами процесуального права порядок провадження у цивільних, кримінальних, адміністративних або господарських справах, який визначається системою взаємопов'язаних процесуальних прав, обов'язків і процесуальних дій суду, органу виконання судових рішень та учасників процесу з їх реалізації у судовому процесі відповідного виду

Б. Форма державного управління: засіб виконання державою внутрішньої функції охорони правопорядку, власності, прав і свобод

Національний університет водного господарства та природокористування

громадян і організацій шляхом вирішення судом цивільних, кримінальних, адміністративних та господарських справ за правилами, встановленими відповідним процесуальним законодавством

В. Встановлені законом (нормативно-правовим актом) повноваження відповідних державних органів щодо розв'язання правових спорів та вирішення справ про притягнення до юридичної відповідальності за вчинення правопорушення, тобто правомочність давати оцінку діям певної особи чи іншого суб'єкта правовідносин з погляду їх правомірності, вдаватися до юридичних санкцій стосовно правопорушників

Г. Встановлені законом (нормативно-правовим актом) повноваження відповідних органів місцевого самоврядування щодо розв'язання правових спорів та вирішення справ про притягнення до юридичної відповідальності за вчинення правопорушення, тобто правомочність давати оцінку діям певної особи чи іншого суб'єкта правовідносин з погляду їх правомірності, вдаватися до юридичних санкцій стосовно правопорушників

65. В який термін може бути подана апеляційна скарга на рішення місцевого суду загальної юрисдикції у цивільному судочинстві?

А. Негайно після подання заяви про апеляційне оскарження

Б. На протязі 10 днів після подання заяви про апеляційне оскарження

В. На протязі 20 днів після подання заяви про апеляційне оскарження

Г. На протязі місяця після подання заяви про апеляційне оскарження.

66. Скільки видів проваджень цивільного судочинства ви знаєте?

А. 1 **Б.** 2 **В.** 3 **Г.** 4 **Д.** 5 **Е.** 6

67. Касаційний суд є судом ...

А. Вищої інстанції. **Б.** ІІ-ї інстанції. **В.** І-ї інстанції **Г.** ІІІ-ї інстанції.

68. Вирішення судами загальної юрисдикції справ у порядку цивільного судочинства здійснюється на основі принципу ....

А. Необ'єктивності **В.** Змагальності

Б. Таємності **Г.** Гарантованості

69. Як називаються сторони у цивільному судочинстві позовного провадження?

А. Заявник і третя особа **Г.** Відповідач і боржник

Б. Боржник і кредитор **Д.** Позивач і відповідач

В. Позивач і прокурор **Е.** Позивач і боржник

70. Формою якого судового акту є судовий наказ?

А. Ухвала **Б.** Виконавчий лист **В.** Постанова **Г.** Рішення

71. Хто з наведених нижче осіб відноситься до учасників справи цивільного судочинства?

А. Експерт **Г.** Родич позивача **Є.** Глядач

Б. Відповідач **Д.** Суддя **Ж.** Журналіст

В. Свідок **Е.** Судовий розпорядник

Національний університет водного господарства та природокористування

72. Хто з наведених нижче осіб відноситься до учасників справи господарського судочинства?

А. Експерт **Г.** Позивач **Є.** Глядач
Б. Відповідач **Д.** Суддя **Ж.** Журналіст
В. Свідок **Е.** Судовий розпорядник

73. Які справи підвідомчі місцевим господарським судам?

А. Справи, що виникають з цивільних, сімейних, трудових і кооперативних правовідносин, у яких хоча б однією стороною є громадянин
Б. Справи про банкрутство
В. Кримінальні справи
Г. Спори між суб'єктами підприємницької діяльності

74. Хто з наведених нижче осіб відноситься до учасників справи адміністративного судочинства?

А. Експерт **Г.** Позивач **Є.** Глядач
Б. Боржник **Д.** Суддя **Ж.** Журналіст
В. Свідок **Е.** Судовий розпорядник

75. Закінчіть фразу: *Правосуддя в Україні здійснюється тільки ....*

А. Прокуратурою. **В**. Міліцією.
Б. Верховною Радою України. **Г**. Судами.

76. Відповідач – це :

А. Особа, яка притягається судом до відповідальності
Б. Особа, яка представляє інтереси якоїсь сторони
В. Особа, яка звертається до суду за захистом своїх прав
Г. Особа, яка представляє інтереси держави

77. В який термін повинно бути проведене попереднє засідання місцевого суду у цивільній справі позовного провадження?

А. 1 місяць **В.** 3 місяці **Д.** 5 місяців
Б. 2 місяці **Г.** 4 місяці **Е.** 6 місяців

78. Який державний орган займається примусовим виконанням рішень судових органів у цивільних справах?

А. Міністерство юстиції України
Б. Державна виконавча служба України
В. Державний департамент з виконання покарань
Г. Міністерство внутрішніх справ
Д. Державний нотаріат
Е. Наглядова Рада

79.Яким нормативним актом визначено порядок розгляду кримінальних справ судами загальної юрисдикції?

А. ГПК **Б.** КПК **В.** ЦПК **Г.** Конституція

80. З якого віку людина може самостійно реалізовувати право на судовий захист цивільних прав та інтересів?

А. З 12 років **Б.** З 14 років **В.** З 16 років **Г.** З 18 років

Національний університет водного господарства та природокористування

81. В який місцевий суд потрібно звернутися громадянину України за захистом порушеного цивільного права?

А. В адміністративний **В.** В господарський

Б. В міжнародний **Г.** У міський або районний

82. В який термін може бути подана заява про апеляційне оскарження рішення місцевого суду у цивільній справі?

А. Негайно по оголошенню рішення

Б. На протязі 10 днів після оголошення рішення

В. На протязі 20 днів після оголошення рішення

Г. На протязі місяця після оголошення рішення суду.

83. Що представляє собою апеляційний суд?

А. Суд який здійснює перегляд справи в зв'язку з нововиявленими обставинами

Б. Суд, який перший розглядає справу по суті

В. Суд який здійснює перевірку законності рішення по справі суду, який здійснював її розгляд по суті

Г. Суд який здійснює перегляд справи у порядку нагляду.

84. Скільки інстанцій оскарження включає судова система України?

А. 4 **Б.** 3 **В.** 2 **Г.** 1

85.У якому виді цивільного провадження буде розглядатись справа про усиновлення ?

А. Наказному **Б**. Позовному **В**. Окремому **Г.** Будь-якому

86. У якому виді цивільного провадження буде розглядатись справа про стягнення боргу за розпискою?

А. Наказному **Б.** Позовному **В.** Окремому **Г.** Будь-якому

87. У якому виді цивільного провадження буде розглядатись справа про належність виконання обов'язків за цивільно-правовим договором?

А. Наказному **Б.** Позовному **В.** Окремому **Г.** Будь-якому

88. У якій формі виноситься судове рішення по суті адміністративної справи?

А. Постанова **Б.** Рішення **В.** Ухвала **Г.** Наказ

89. Апеляційний суд є судом ...

А. Вищої інстанції. **В.** І-ї інстанції.

Б. ІІ-ї інстанції. **Г.** ІІІ-ї інстанції.

90. За місцем знаходження якого учасника справи місцевий суд повинен вирішувати цивільну або адміністративну справу згідно правила територіальної підсудності?

А. Відповідача **Б.** Заявника **В.** Позивача **Г.** Третьої особи

91. На скільки може бути продовжений строк вирішення господарської справи в особливих випадках?

А. На 1 тиждень **Б.** На 2 тижні **В.** На 3 тижні **Г.** На 1 місяць

92. У чому суть правосуддя?

Національний університет водного господарства та природокористування

А. У встановлені судом фактів та відносин у судовому засіданні та застосуванні до них норм матеріального права

Б. У встановлені слідчим органом фактів та відносин у судовому засіданні та застосуванні до них норм матеріального права

В. У встановлені прокуратурою фактів та відносин у судовому засіданні та застосуванні до них норм матеріального права

Г. У встановленні органом виконавчої влади фактів та відносин у засіданні та застосуванні до них норм матеріального права.

93. Що з наведеного нижче відноситься до справ наказного провадження?

А. Справа про хуліганство

Б. Справа про усиновлення

В. Земельний спір

Г. Справа про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності

Д. Справа про неправильність запису в свідоцтві про народження

Е. Скарга на дії державного службовця

Є. Справа про стягнення невиплаченої але нарахованої заробітної плати

Ж. Справа про відшкодування збитків.

94. Що представляє собою юрисдикція?

А. Врегульований нормами процесуального права порядок провадження у цивільних, кримінальних, адміністративних або господарських справах, який визначається системою взаємопов'язаних процесуальних прав, обов'язків і процесуальних дій суду, органу виконання судових рішень та учасників процесу з їх реалізації у судовому процесі відповідного виду

Б. Форма державного управління: засіб виконання державою внутрішньої функції охорони правопорядку, власності, прав і свобод громадян і організацій шляхом вирішення судом цивільних, кримінальних, адміністративних та господарських справ за правилами, встановленими відповідним процесуальним законодавством

В. Встановлені законом (нормативно-правовим актом) повноваження відповідних державних органів щодо розв'язання правових спорів та вирішення справ про притягнення до юридичної відповідальності за вчинення правопорушення, тобто правомочність давати оцінку діям певної особи чи іншого суб'єкта правовідносин з погляду їх правомірності, вдаватися до юридичних санкцій стосовно правопорушників

Г. Встановлені законом (нормативно-правовим актом) повноваження відповідних органів місцевого самоврядування щодо розв'язання правових спорів та вирішення справ про притягнення до юридичної відповідальності за вчинення правопорушення, тобто правомочність давати оцінку діям певної особи чи іншого суб'єкта правовідносин з

погляду їх правомірності, вдаватися до юридичних санкцій стосовно правопорушників

95. Що виноситься місцевим судом по завершенню розгляду цивільної справи позовного провадження?

А. Рішення **Б.** Протокол **В.** Акт **Г.** Постанова

96. Коли набирає чинності рішення місцевого суду у цивільній справі, якщо воно не було оскаржене у апеляційному порядку?

А. Негайно по отриманню його в повному обсязі сторонами справи

Б. Негайно по проголошенню рішення

В. По закінченню 20-ти денного строку на подання апеляційної скарги

Г. По закінченню 10-ти денного строку для подання заяви про апеляційне оскарження

97. Що представляє собою наказне провадження?

А. Вид непозовного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються цивільні справи про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, цивільних прав тощо.

Б. Вид непозовного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються справи про стягнення з державного органу безпідставно стягнутих ним коштів.

В. Вид непозовного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються справи про стягнення з боржника грошових коштів або витребування майна за заявою особи, якій належить право такої вимоги.

Г. Вид непозовного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються адміністративні справи про підтвердження наявності або відсутності певних прав.

98. Які з наведених нижче судових органів відносяться до місцевих судів?

А. Господарський суд Одеської області **Г.** Районний суд

Б. Львівський апеляційний суд **Д.** Київський міський суд

В. Окружний адміністративний суд **Е.**Апеляційний суд України

Відповіді до тестових завдань

1.Г. 2.Б. 3.Г. 4.А,В. 5.Е. 6.А,В,Д. 7.Б. 8.А. 9.А. 10.Г. 11.А,В. 12.Б. 13.А,Г. 14.А,Б,Д. 15.А,Б,В,Г. 16.Б. 17.Б. 18.В. 19.А,В,Е. 20.Д,Ж. 21.В. 22.В. 23.А. 24.Б. 25.Б. 26.А. 27.В. 28.В. 29.Г. 30.Б,В. 31.Г. 32.Б. 33.А (або 33.Б,Г.) 34. Б. 35.В. 36.А,Б. 37.Б. 38.А. 39.Г. 40.А. 41.В. 42.А. 43.Б. 44.Г. 45.Д. 46.Б. 47.Г. 48.Г. 49.Г. 50.Г. 51.В. 52.А. 53.В. 54.Г. 55.Б. 56.Г. 57.Б. 58.А. 59.В. 60.А. 61.А. 62.Б. 63.Г. 64Б. 65.В. 66.В. 67.А. 68.В. 69.Д. 70.Г. 71.А,Б,В,Е. 72.А,Б,Г,Е. 73.Б,Г. 74.А,В,Г,Е. 75.Д. 76.А. 77.А. 78.Б. 79.Б. 80.Г. 81.Г. 82.Б. 83.В. 84.В. 85.В. 86.А. 87.Б. 88.А. 89.Б. 90.А. 91.Г. 92.А. 93.Є. 94.В. 95.А. 96.Г. 97.В. 98.А,В,Г.

Національний університет водного господарства та природокористування

Тема 3. Загальні положення цивільного права України

Ключові терміни теми: ***цивільне право України, предмет правового регулювання, цивільно-правові відносини, метод правового регулювання, фізична особа, юридична особа, правочин, представництво, доручення, позовна давність.***

3.1. Поняття цивільного права України його предмет, метод та система. Принципи цивільного права. Підстави виникнення, зміни та припинення цивільних правовідносин

Цивільне право України – система правових норм, які регулюють майнові та особисті немайнові правовідносини, що засновані на юридичній рівності їх учасників, їх вільному волевиявленні та майновій самостійності кожного з них.

Найбільша частина суспільних відносин, учасниками яких щоденно виступають усі фізичні та юридичні особи з метою забезпечення, як правило, власних приватних потреб та інтересів є саме цивільні правовідносини – майнові та особисті немайнові. Вони і складають **предмет правового регулювання** цивільного права України.

Майнові цивільні відносини – система суспільних відносин, які зумовлені використанням товарно-грошової маси за участю фізичних осіб (громадян України, іноземців, осіб без громадянства), юридичних осіб (організацій будь-якої форми, будь-якого виду діяльності і будь-якої форми власності), держави, територіальних громад, АР Крим, а також іноземних держав і організацій.

Особисті немайнові відносини – це система суспільних відносин, що зумовлена реалізацією учасниками цивільних відносин прав на немайнові блага, які не віддільні від їх особистості: гідність; честь; ділова репутація; здоров'я; життя; ім'я; авторство.

Підставами виникнення цивільних правовідносин, а отже і відповідних прав та обов'язків у їх учасників, є певні юридичні факти передбачені цивільним законодавством:

1. договори та інші види правочинів;
2. заподіяння майнової та моральної шкоди однією особою іншій;
3. створення результатів інтелектуальної і творчої діяльності;
4. інші юридичні факти прямо передбачені цивільним законодавством (конкурс, рятування чужого майна тощо).

Правовідносини можуть виникати на підставі актів цивільного законодавства, актів органів державної влади, з рішень судів, а також в зв'язку настанням чи не настанням певної події.

Здійснюючи свої цивільні права на свій власний розсуд *особа повинна* дотримуватись вимог, щодо їх здійснення, встановленим чинним цивільним законодавством та/або договором, утримуватись від дій, які могли б порушити права та інтереси інших осіб, завдати шкоди довкіллю,

Національний університет водного господарства та природокористування

або культурній спадщині, а також повинна дотримуватись моральних засад суспільства і не зловживати своїми правами на шкоду іншим особам.

Цивільні обов'язки повинні виконуватись учасником правовідносин в межах встановлених договором та цивільним законодавством і від їх виконання особа може бути звільнений лише у випадках передбаченим цими актами. Жодна особа не може бути примушена до дій, що не є її обов'язками.

Метод правового регулювання представляє собою сукупність правових засобів та способів впливу норм відповідної галузі права на суспільні відносини, які становлять предмет її правового регулювання.

Цивільно-правовий **метод** регулювання майнових і особистих немайнових відносин характеризується такими ознаками:

1) Юридичною рівністю сторін цих відносин та їх незалежністю.
2) Вільним волевиявленням осіб до участі у таких правовідносинах.
3) Майновою самостійністю сторін цивільних правовідносин.
4) Диспозитивністю сторін цивільних правовідносин у виборі власної поведінки – вони можуть діяти вільно, на власний розсуд у межах визначених законом, керуючись власними інтересами.
5) Єдиним специфічним способом вирішення всіх майнових і не майнових цивільних спорів – судовим.
6) Єдиним видом цивільної відповідальності - майновою відповідальністю, яка носить компенсаційний характер і спрямовується на відновлення майнового стану потерпілої сторони.

Система цивільного права (рис.8) включає в себе загальну (норми якої присвячені регулюванню всіх без винятку цивільно-правових відносин) та особливу (норми якої стосуються регулювання лише окремих видів цивільних відносин) частини.

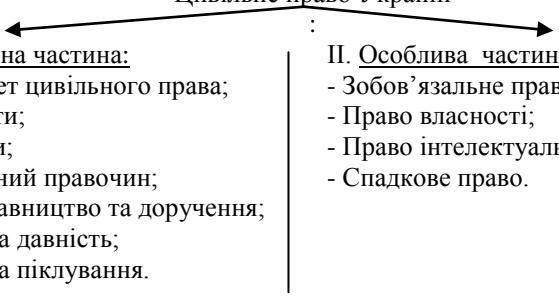

Рис.8 Структура цивільного права

Ст.3 Цивільного кодексу України закріплює наступні загальні **принципи** цивільного права:

1) Неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини.

Національний університет водного господарства та природокористування

2) Неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків передбаченим законодавством.

3) Свобода договору.

4) Свобода підприємницької діяльності, яка не заборонена законом.

5) Судовий захист цивільних прав та інтересів.

6) Справедливість, розумність, добросовісність цивільних відносин.

3.2. Суб'єкти цивільних правовідносин та їх юридичні властивості. Об'єкти

Фізична особа може стати учасником цивільних відносин, якщо володіє (у сукупності) необхідними юридичними властивостями, а саме:

1) **Цивільною правоздатністю**. Всі без винятку фізичні особи мають права та обов'язки, які виникають з народження людини і припиняються з її смерті. Усі люди рівні у цивільній правоздатності і не можуть бути позбавлені її. Люди реалізують свої права і обов'язки під власним ім'ям. В окремих випадках можна використовувати псевдонім (авторські права), або діяти без зазначення імені - анонімно (благодійництво). Фізична особа, що досягла 14 років вправі вільно обирати місце проживання. До 14 років вона проживає з батьками, чи особами, що виконують їх функцію. Фізична особа може мати кілька місць проживання.

2) **Цивільна дієздатність**. Її має кожна фізична особа, яка усвідомлює значення своїх дій та може керувати ними. В залежності від віку і стану психічного здоров'я, розрізняють наступні види цивільної дієздатності фізичної особи:

а) *Часткова.* Фізична особа, яка не досягла чотирнадцяти років (малолітня особа),має право самостійно:

- вчиняти дрібні побутові правочини. Правочин вважається дрібним побутовим, якщо він задовольняє побутові потреби особи, відповідає її фізичному, духовному чи соціальному розвитку та стосується предмета, який має невисоку вартість;

- здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної та творчої діяльності, що охороняються законом.

Решту цивільних прав частково дієздатної особи здійснюють від її імені її батьки чи інші особи, які виконують їх функції та є їх законними представниками. На цих же осіб покладається відповідальність за шкоду заподіяну малолітніми особами.

б) *Неповна.* Крім тих правочинів, що може вчиняти малолітня особа, фізична особа у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років (неповнолітня особа) має право самостійно:

- розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами;

- здійснювати права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом;

- бути учасником (засновником) юридичних осіб, якщо це не заборонено законом або установчими документами юридичної особи;

Національний університет водного господарства та природокористування

- укладати договір банківського вкладу (рахунку) та розпоряджатися вкладом, внесеним нею на своє ім'я (грошовими коштами на рахунку).

Неповнолітня особа вчиняє інші правочини за згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальників.

На вчинення неповнолітньою особою правочину щодо транспортних засобів або нерухомого майна повинна бути письмова нотаріально посвідчена згода батьків (усиновлювачів) або піклувальника.

Неповнолітня особа може розпоряджатися грошовими коштами, що внесені іншими особами у фінансову установу на її ім'я, за згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальника.

Згода на вчинення неповнолітньою особою правочину має бути одержана від будь-кого з батьків (усиновлювачів). У разі заперечення того з батьків (усиновлювачів), з яким проживає неповнолітня особа, правочин може бути здійснений з дозволу органу опіки та піклування.

За наявності достатніх підстав суд за заявою батьків (усиновлювачів), піклувальника, органу опіки та піклування може обмежити право неповнолітньої особи самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією чи іншими доходами або позбавити її цього права.

Суд скасовує своє рішення про обмеження або позбавлення цього права, якщо відпали обставини, які були підставою для його прийняття.

в) *Повна дієздатність* настає з 18 років, або з моменту укладення шлюбу, якщо це відбувається раніше. Може бути надана також за рішенням суду, або органів опіки та піклування з 16 років особам, що працюють за трудовим договором; які записані матір'ю, або батьком дитини або бажають займатися підприємництвом.

г) *Обмежена дієздатність,* може бути встановлена за рішенням суду щодо осіб, які зловживають спиртними, наркотичними або токсичними речовинами та якщо особа страждає на психічний розлад, який істотно впливає на її здатність усвідомлювати значення своїх дій та/або керувати ними. Над такими особам призначається піклувальник. Обмежено дієздатний самостійно може вчиняти лише дрібні побутові правочини, а решту – лише за згодою піклувальника. У разі поновлення стану здоров'я можливе поновлення повної дієздатності особи за рішенням суду. Заяву про обмеження дієздатності або поновлення у повній дієздатності можуть подати до суду члени сім'ї такої особи, орган опіки та піклування, наркологічний або психіатричний заклад.

д) *Недієздатність* встановлюється за рішенням суду, щодо осіб, які внаслідок хронічного, стійкого психічного розладу не здатні усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними. Над такими особами суд призначає опіку. Всі права та обов'язки від імені підопічного здійснює опікун. У разі поновлення стану здоров'я особа може бути поновлена у дієздатності за рішенням суду. Заява про визнання особи недієздатною або про поновлення у дієздатності можуть подати до суду

Національний університет водного господарства та природокористування

члени сім'ї такої особи, близькі родичі незалежно від їх спільного проживання, орган опіки та піклування, психіатричний заклад.

Опікуном (як і піклувальником) може бути призначена лише повністю дієздатна особа за її згодою. Як правило опікуни і піклувальники призначаються переважно з числа родичів підопічного.

3) **Цивільна деліктоздатність**. Вона визначається наявністю у учасника цивільних відносин майна, яке відокремлене від майна інших осіб. Малолітні особи не несуть відповідальності за шкоду заподіяну ними, цю відповідальність несуть їх батьки (усиновителі).

Неповнолітня особа особисто несе відповідальність за порушення договору, укладеного нею самостійно відповідно до закону та за порушення договору, укладеного за згодою батьків (усиновлювачів), піклувальника. Якщо у неповнолітньої особи недостатньо майна для відшкодування збитків, додаткову відповідальність несуть її батьки (усиновлювачі) або піклувальник. Неповнолітня особа несе відповідальність за шкоду, завдану нею іншій особі.

Повнолітня особа самостійно відповідає за заподіяну нею шкоду та по укладених нею договорах в межах свого майна.

Обмежено дієздатні особи несуть самостійно майнову відповідальність.

Відповідальність за шкоду заподіяну недієздатною особою несе її опікун.

Юридичною особою визначається організація створена і зареєстрована у зареєстрованому порядку, яка наділена цивільною право- і дієздатністю та може бути позивачем і відповідачем у суді.

Юридична особа характеризується наступними *ознаками*:

1) Організаційною єдністю, тобто юридична особа має певну структуру, яка характеризується наявністю системи внутрішніх взаємозв'язків членів цієї структури та їх функціональною диференціацією.

2) Легітимацією (легалізацією) у встановленому законом порядку.

3) Наявністю цивільної право-, дієз- та деліктоздатності, які носять індивідуально визначених характер.

4) Майновою відокремленістю – наявністю майна, яке відокремлене від майна інших учасників цивільного обороту.

5) Наявністю власного імені.

Юридичні особи можуть бути створені у формі: товариства, установи та інших формах не заборонених законом. В тому числі шляхом об'єднання майна (кооперативи, тощо). *Товариством* визнається організація, створена шляхом об'єднання осіб (її учасників), які мають право участі у цьому товаристві. Товариство може бути створене навіть однією особою. Товариства бувають: підприємницькі та непідприємницькі.

Установою визнається організація, створена однією або кількома особами (її засновниками), які не беруть участі в управлінні нею, шляхом

об’єднання їхнього майна, для досягнення ними визначеної мети, за рахунок цього майна.

Залежно від порядку створення юридичні особи бувають:

а) приватного права, які виникають у порядку встановленому цивільним законодавством на підставі установчих документів, розроблених їх учасниками відповідно до закону (ст.87 ЦК);

б) публічного права, які створюються за розпорядчим актом Президента України або органу державної чи місцевої влади у порядку визначеному конституцією України та законами.

Для створення юридичної особи її учасники (засновники) розробляють *установчі документи*, які викладаються письмово і підписуються всіма учасниками (засновниками), якщо законом не встановлений інший порядок їх затвердження. До установчих документів відносяться статути (положення) юридичних осіб та рішення про їх створення (накази, протоколи загальних зборів засновників, установчі договори тощо).

Юридична особа повинна мати своє найменування, яке повинне містити інформацію про її організаційно-правову форму та інформацію про характер її діяльності.

Найменування юридичної особи вказується в її установчих документах і вноситься до єдиного державного реєстру. Юридична особа не має права використовувати найменування іншої юридичної особи.

У разі зміни свого найменування юридична особа крім виконання інших вимог, встановлених законом, зобов'язана помістити оголошення про це в друкованих засобах масової інформації, в яких публікуються відомості про державну реєстрацію юридичної особи, та повідомити про це всім особам, з якими вона перебуває у договірних відносинах.

Юридична особа здатна мати такі ж цивільні права та обов'язки (цивільну правоздатність), як і фізична особа, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині. Цивільна правоздатність юридичної особи може бути обмежена лише за рішенням суду.

Цивільна правоздатність юридичної особи виникає з моменту її створення і припиняється з дня внесення до єдиного державного реєстру запису про її припинення. І правоздатність і дієздатність юридичної особи у цивільних правовідносинах носять індивідуальний та похідний від прав засновників характер. Обсяг прав і обов’язків щодо кожної конкретної юридичної особи визначається її установчими документами.

Юридична особа набуває цивільних прав та обов'язків і здійснює їх через свої органи, які діють відповідно до установчих документів та закону. Порядок створення органів юридичної особи встановлюється установчими документами та законом.

У випадках, встановлених законом, юридична особа може набувати цивільних прав та обов'язків і здійснювати їх через своїх учасників.

Національний університет водного господарства та природокористування

Орган або особа, яка відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону виступає від її імені, зобов'язана діяти в інтересах юридичної особи, добросовісно і розумно та не перевищувати своїх повноважень.

Якщо члени органу юридичної особи та інші особи, які відповідно до закону чи установчих документів виступають від імені юридичної особи, порушують свої обов'язки щодо представництва, вони несуть солідарну відповідальність за збитки, завдані ними юридичній особі.

Місцезнаходження юридичної особи - це адреса органу або особи, які відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону виступають від її імені, воно вказується в її реєстраційних документах.

Юридична особа має право на недоторканність її ділової репутації, на таємницю кореспонденції, на інформацію та інші особисті немайнові права, які можуть їй належати.

Юридична особа самостійно відповідає за своїми зобов'язаннями усім належним їй майном.

Учасник (засновник) юридичної особи не відповідає за зобов'язаннями юридичної особи, а юридична особа не відповідає за зобов'язаннями її учасника (засновника), крім випадків, встановлених установчими документами та законом.

Діяльність юридичної особи може бути припинена в результаті реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення), за якої права та обов’язки юридичної особи, яка припиняється, переходять до новостворених на базі її майна юридичних осіб або в результаті її ліквідації. Юридична особа є такою, що припинилася, з дня внесення до єдиного державного реєстру запису про її припинення.

Учасники юридичної особи, суд або орган, що прийняв рішення про припинення юридичної особи, зобов'язані негайно письмово повідомити про це орган, що здійснює державну реєстрацію, який вносить до єдиного державного реєстру відомості про те, що юридична особа перебуває у процесі припинення та призначають за погодженням з органом, який здійснює державну реєстрацію, комісію з припинення юридичної особи (ліквідаційну комісію, ліквідатора тощо) та встановлюють порядок і строки припинення.

Комісія з припинення юридичної особи поміщає в друкованих засобах масової інформації, в яких публікуються відомості про державну реєстрацію юридичної особи, що припиняється, *повідомлення про припинення юридичної особи* та про порядок і строк заявлення кредиторами вимог до неї. Цей строк не може становити менше *двох місяців* з дня публікації повідомлення про припинення юридичної особи. Комісія вживає усіх можливих заходів щодо виявлення кредиторів, а також письмово повідомляє їх про припинення юридичної особи.

Юридична особа *ліквідується*:

Національний університет водного господарства та природокористування

1) за рішенням її учасників або органу юридичної особи, уповноваженого на це установчими документами, в тому числі у зв'язку із закінченням строку, на який було створено юридичну особу, досягненням мети, для якої її створено, а також в інших випадках, передбачених установчими документами;

2) за рішенням суду про визнання судом недійсною державної реєстрації юридичної особи через допущені при її створенні порушення, які не можна усунути, а також в інших випадках, встановлених законом.

Ліквідаційна комісія після закінчення строку для пред'явлення вимог кредиторами складає проміжний ліквідаційний баланс, який містить відомості про склад майна юридичної особи, що ліквідується, перелік пред'явлених кредиторами вимог, а також про результати їх розгляду.

Після завершення розрахунків з кредиторами ліквідаційна комісія складає ліквідаційний баланс, який затверджується учасниками юридичної особи або органом, що прийняв рішення про ліквідацію юридичної особи.

Вимоги кредитора, заявлені після спливу строку, встановленого ліквідаційною комісією для їх пред'явлення, задовольняються з майна юридичної особи, яку ліквідовують, що залишилося після задоволення вимог кредиторів, заявлених своєчасно.

Вимоги кредиторів, які не визнані ліквідаційною комісією, якщо кредитор у місячний строк після одержання повідомлення про повну або часткову відмову у визнанні його вимог не звертався до суду з позовом, вимоги, у задоволенні яких за рішенням суду кредиторові відмовлено, а також вимоги, які не задоволені через відсутність майна юридичної особи, що ліквідується, вважаються погашеними.

Об'єктами цивільних прав є матеріальні та нематеріальні блага, які зумовлюють виникнення цивільно-правового відношення між певними особами як у процесі їх створення так і у процесі їх використання. Це речі, у тому числі гроші та цінні папери; інше майно; майнові права; результати робіт; послуги; результати інтелектуальної, творчої діяльності; інформація, а також інші матеріальні і нематеріальні блага.

Об'єкти цивільних прав можуть вільно відчужуватися або переходити від однієї особи до іншої в порядку правонаступництва чи спадкування або іншим чином, якщо вони не вилучені з цивільного обороту, або не обмежені в обороті, або не є невід'ємними від фізичної чи юридичної особи.

Види об'єктів цивільних прав, перебування яких у цивільному обороті не допускається (об'єкти, вилучені з цивільного обороту) або які можуть належати лише певним учасникам цивільного обороту ,мають бути прямо встановлені у законі.

3.3.Цивільний правочин

Правочином є дія особи, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Правочини можуть бути односторонніми (одностороння дія однієї особи) та дво- чи багатосторонніми (договори які представляють собою погоджені дії двох або більше сторін).

При вчинені правочину необхідно дотримуватись наступних вимог законодавства, що впливають на його дійсність (**вимоги дійсності правочину**):

1. Зміст правочину не може суперечити актам цивільного законодавства, а також моральним засадам суспільства.

2. Особа, яка вчиняє правочин, повинна мати необхідний обсяг цивільної право- і дієздатності.

3. Волевиявлення учасника правочину має бути вільним і відповідати його внутрішній волі.

4. Правочин має вчинятися у формі, встановленій законом.

5. Правочин має бути спрямований на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним.

6. Правочин, що вчиняється батьками (усиновлювачами), не може суперечити правам та інтересам їхніх малолітніх, неповнолітніх чи непрацездатних дітей.

Правочин є правомірним (тобто створює цивільні права та обов'язки), якщо його недійсність прямо не встановлена законом або якщо він не визнаний судом недійсним.

Правочин може вчинятися усно або в письмовій (простій письмовій, електронній письмовій, письмовій нотаріально-посвідченій, письмовій реєстраційній) *формі*. Сторони мають право обирати форму правочину, якщо інше не встановлено законом.

Правочин, для якого законом не встановлена обов'язкова письмова форма, вважається вчиненим, якщо поведінка сторін засвідчує їхню волю до настання відповідних правових наслідків.

У випадках, встановлених договором або законом, воля сторони до вчинення правочину може виражатися її мовчанням.

Усно можуть вчинятися правочини, які повністю виконуються сторонами у момент їх вчинення, за винятком правочинів, які підлягають обов'язковому нотаріальному посвідченню та/або державній реєстрації, а також правочинів, для яких недодержання письмової форми має наслідком їх недійсність.

Правочин вважається таким, що вчинений у письмовій формі, якщо його зміст зафіксований в одному або кількох документах, у листах, телеграмах, якими обмінялися сторони; якщо воля сторін виражена за допомогою телетайпного, електронного або іншого технічного засобу зв'язку; якщо він підписаний його стороною (сторонами).

Правочин, який вчиняє юридична особа, підписується особами, уповноваженими на це її установчими документами, довіреністю, законом або іншими актами цивільного законодавства, та скріплюється печаткою.

Національний університет водного господарства та природокористування

У *письмовій формі належить вчиняти*:

1) правочини між юридичними особами;

2) правочини між фізичною та юридичною особою (крім винятків передбачених ЦК);

3) правочини фізичних осіб між собою на суму, що перевищує у двадцять і більше разів розмір неоподатковуваного мінімуму доходів громадян (крім випадків передбачених ЦК).

4) інші правочини, щодо яких законом встановлена письмова форма.

Правочин, який вчинений у письмовій формі, підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню лише у випадках, встановлених законом або домовленістю сторін. На вимогу фізичної або юридичної особи будь-який правочин з її участю може бути нотаріально посвідчений. Правочин підлягає державній реєстрації лише у випадках, встановлених законом. Такий правочин є вчиненим з моменту його державної реєстрації.

Зміст правочину може бути витлумачений стороною (сторонами) або на вимогу однієї або обох сторін суд може постановити рішення про тлумачення змісту правочину.

Особа, яка вчинила односторонній правочин, має право відмовитися від нього, якщо інше не встановлено законом. Якщо такою відмовою від правочину порушено права іншої особи, ці права підлягають захисту.

Особи, які вчинили дво- або багатосторонній правочин, мають право за взаємною згодою сторін, а також у випадках, передбачених законом, відмовитися від нього, навіть і в тому разі, якщо його умови повністю ними виконані. Відмова від правочину вчиняється у такій самій формі, в якій було вчинено правочин.

Підставою недійсності правочину є недодержання в момент вчинення правочину стороною (сторонами) вимог його дійсності. Недійсність правочину може бути прямо встановлена законом (нікчемний правочин, у цьому разі визнання такого правочину недійсним судом не вимагається) або судом, якщо недійсність правочину прямо не встановлена законом, але одна із сторін або інша заінтересована особа заперечує його дійсність на підставах, встановлених законом (оспорюваний правочин).

Недійсний правочин не створює юридичних наслідків, крім тих, що пов'язані з його недійсністю (сторони повинні повернути одна одній все отримане на виконання недійсного правочину, а в разі неможливості такого повернення, зокрема тоді, коли одержане полягає у користуванні майном, виконаній роботі, наданій послузі, - відшкодувати вартість того, що одержано, за цінами, які існують на момент відшкодування.).

3.4. Представництво як цивільне правовідношення і його характеристика. Доручення

Представництвом є правовідношення, в якому одна сторона (представник) зобов'язана або має право вчинити правочин від імені другої сторони, яку вона представляє.

Національний університет водного господарства та природокористування

Представництво виникає на підставі договору, закону, акта органу юридичної особи (наказу, рішення тощо) та з інших підстав, встановлених актами цивільного законодавства.

Представник може бути уповноважений на вчинення лише тих правочинів, право на вчинення яких має особа, яку він представляє.

Представник не може вчиняти правочин від імені особи, яку він представляє, у своїх інтересах або в інтересах іншої особи, представником якої він одночасно є, за винятком комерційного представництва, а також щодо інших осіб, встановлених законом.

Правочин, вчинений представником, створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки особи, яку він представляє.

Правочин, вчинений представником з перевищенням повноважень, створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки особи, яку він представляє, лише у разі наступного схвалення правочину цією особою. Правочин вважається схваленим зокрема у разі, якщо особа, яку він представляє, вчинила дії, що свідчать про прийняття його до виконання.

Розрізняють три **види** представництва:

1) представництво за законом;
2) комерційне представництво;
3) представництво за довіреністю.

Довіреністю є письмовий документ, що видається однією особою іншій особі для представництва перед третіми особами. Довіреність на вчинення правочину представником може бути надана особою, яку представляють (довірителем), безпосередньо третій особі.

Форма довіреності повинна відповідати формі, в якій відповідно до закону має вчинятися правочин за її допомогою.

Довіреність, що видається у порядку передоручення, підлягає, як правило, нотаріальному посвідченню.

Довіреність військовослужбовця або іншої особи, яка перебуває на лікуванні у госпіталі, санаторії та іншому військово-лікувальному закладі, може бути посвідчена начальником цього закладу, його заступником з медичної частини, старшим або черговим лікарем.

Довіреність військовослужбовця, а в пунктах дислокації військової частини, з'єднання, установи, військово-навчального закладу, де немає нотаріуса чи органу, що вчиняє нотаріальні дії, а також довіреність робітника, службовця, члена їхніх сімей і члена сім'ї військовослужбовця може бути посвідчена командиром (начальником) цих частини, з'єднання, установи або закладу.

Довіреність особи, яка перебуває у місці позбавлення волі (слідчому ізоляторі), може бути посвідчена начальником місця позбавлення волі.

Довіреність особи, яка проживає у населеному пункті, де немає нотаріусів, може бути посвідчена уповноваженою на це посадовою особою органу місцевого самоврядування, крім довіреностей на право

Національний університет водного господарства та природокористування

розпорядження нерухомим майном, довіреностей на управління і розпорядження корпоративними правами та довіреностей на користування і розпорядження транспортними засобами.

Довіреності, посвідчені зазначеними посадовими особами, прирівнюються до нотаріально посвідчених.

Довіреність на одержання заробітної плати, стипендії, пенсії, аліментів, інших платежів та поштової кореспонденції (поштових переказів, посилок тощо) може бути посвідчена посадовою особою організації, в якій довіритель працює, навчається, перебуває на стаціонарному лікуванні, або за місцем його проживання.

Довіреність на право участі та голосування на загальних зборах може посвідчуватися реєстратором, депозитарієм, зберігачем, нотаріусом та іншими посадовими особами, які вчиняють нотаріальні дії, чи в іншому порядку, передбаченому законодавством.

Довіреність від імені юридичної особи видається її органом або іншою особою, уповноваженою на це її установчими документами, та скріплюється печаткою цієї юридичної особи.

Строк довіреності встановлюється у довіреності. Якщо строк довіреності не встановлений, вона зберігає чинність до припинення її дії.

Довіреність, у якій не вказана дата її вчинення, є нікчемною.

Представництво за довіреністю припиняється у разі:

1) закінчення строку довіреності;

2) скасування довіреності особою, яка її видала;

3) відмови представника від вчинення дій, що були визначені довіреністю;

4) припинення юридичної особи, яка видала довіреність;

5) припинення юридичної особи, якій видана довіреність;

6)смерті особи, яка видала довіреність, оголошення її померлою, визнання її недієздатною або безвісно відсутньою, обмеження її цивільної дієздатності. У разі смерті особи, яка видала довіреність, представник зберігає своє повноваження за довіреністю для ведення невідкладних справ або таких дій, невиконання яких може призвести до виникнення збитків;

7)смерті особи, якій видана довіреність, оголошення її померлою, визнання її недієздатною або безвісно відсутньою, обмеження її цивільної дієздатності.

У разі припинення представництва за довіреністю представник зобов'язаний негайно повернути довіреність.

Особа, яка видала довіреність, може у будь-який час скасувати довіреність або передоручення. Відмова від цього права є нікчемною.

Особа, яка видала довіреність і згодом скасувала її, повинна негайно повідомити про це представника, а також відомих їй третіх осіб, для представництва перед якими була видана довіреність.

Національний університет водного господарства та природокористування

Права та обов'язки щодо третіх осіб, що виникли внаслідок вчинення правочину представником до того, як він довідався або міг довідатися про скасування довіреності, зберігають чинність для особи, яка видала довіреність, та її правонаступників. Це правило не застосовується, якщо третя особа знала або могла знати, що дія довіреності припинилася.

Законом може бути встановлено право особи видавати безвідкличні довіреності на певний час.

Представник має право відмовитися від вчинення дій, які були визначені довіреністю, але зобов'язаний негайно повідомити особу, яку він представляє, про відмову від вчинення дій, які були визначені довіреністю.

Представник не може відмовитися від вчинення дій, які були визначені довіреністю, якщо ці дії були невідкладними або такими, що спрямовані на запобігання завданню збитків особі, яку він представляє, чи іншим особам.

Представник відповідає перед особою, яка видала довіреність, за завдані їй збитки у разі недодержання ним вимог, встановлених частинами другою та третьою цієї статті.

3.5. Поняття, строки, значення та порядок застосування позовної давності

Відповідно до ст.256 ЦК **позовна давність** - це строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу.

Розрізняють *загальну* та *спеціальну* позовну давність.

Загальний строк позовної давності встановлений законодавством у три роки. Він застосовується у всіх випадках, якщо законом спеціально не обумовлено інший строк позовної давності або він не збільшений за домовленістю (письмовим договором) між сторонами цивільного спору.

На окремі категорії позовних вимог встановлені спеціальні строки позовної давності більшої або меншої тривалості ніж загальний строк. Спеціальні строки позовної давності встановлені законодавством для таких категорій вимог:

1. Один рік для вимог:

а) про стягнення неустойки (штрафу, пені);

б) про спростування недостовірної інформації, поданої у засобах масової інформації;

в) про переведення на співвласника прав та обов'язків покупця у разі порушення переважного права купівлі частки у праві спільної часткової власності;

г) у зв'язку з недоліками проданого товару;

д) про розірвання договору дарування;

е) у зв'язку з перевезенням вантажу, пошти;

є) про оскарження дій виконавця заповіту.

Національний університет водного господарства та природокористування

2. У п'ять років - до вимог про визнання недійсним правочину, вчиненого під впливом насильства або обману.

3. У десять років - до вимог про застосування наслідків нікчемного правочину.

Позовна давність, встановлена законом, може бути збільшена за домовленістю сторін і не може бути скорочена за домовленістю сторін. Договір про збільшення позовної давності укладається у письмовій формі.

Порядок перебігу строку позовної давності визначений ст.261ЦК. У загальному випадку перебіг позовної давності починається від дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила. А фактично, відповідно до ст. 253 ЦК перебіг строку позовної давності починається з наступного дня після відповідної календарної дати або настання події, з якої особа довідалася або могла довідатись про порушення свого права чи про особу яка його порушила.

Перебіг позовної давності може бути:

1.зупинений у випадках і у порядку визначеному ст..263ЦК;

2. перерваний у випадках і у порядку визначеному ст..264ЦК;

Залишення позову без розгляду не зупиняє перебігу позовної давності.

Особа, яка виконала зобов'язання після спливу позовної давності, не має права вимагати повернення виконаного, навіть якщо вона у момент виконання не знала про сплив позовної давності. (ст.267 ЦК).

Заява про захист цивільного права або інтересу має бути прийнята судом до розгляду незалежно від спливу позовної давності. Позовна давність застосовується судом лише за заявою сторони у спорі, зробленою до винесення ним рішення. Сплив позовної давності, про застосування якої заявлено стороною у спорі, є підставою для відмови у позові. Якщо суд визнає поважними причини пропущення позовної давності, порушене право підлягає захисту.

Перебіг позовної давності зупиняється:

1) якщо пред'явленню позову перешкоджала надзвичайна або невідворотна за даних умов подія (непереборна сила);

2) у разі відстрочення виконання зобов'язання (мораторій) на підставах, встановлених законом;

3) у разі зупинення дії закону або іншого нормативно-правового акта, який регулює відповідні відносини;

4) якщо позивач або відповідач перебуває у складі Збройних Сил України або в інших створених відповідно до закону військових формуваннях, що переведені на воєнний стан.

Від дня припинення обставин, що були підставою для зупинення перебігу позовної давності, перебіг позовної давності продовжується з урахуванням часу, що минув до його зупинення.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Контрольні запитання

1. Що таке цивільне право і які відносини воно регулює?
2. Які інститути відносяться до галузі цивільного права?
3. Які є суб'єкти цивільного права, їх види?
4. Що є об'єктами цивільного права?
5. Які підстави виникнення, зміни, припинення цивільних правовідносин?
6. Що таке угода?
7. Як Ви розумієте представництво?
8. Що таке довіреність?
9. Які умови виконання і забезпечення виконання обов'язків у цивільному праві?
10. На чому можуть ґрунтуватись повноваження представника?
11. Які існують способи захисту цивільних прав?
12. Якими органами здійснюється захист цивільних прав?
13. Яке призначення строку позовної давності?
14. Яка відповідальність у цивільному праві?

Тематика рефератів

1. Приватне право та його основна галузь – цивільне право.
2. Відповідальність за шкоду заподіяну джерелом підвищеної небезпеки.
3. Відповідальність за шкоду заподіяну посадовими і службовими особами державних органів.
4. Відповідальність за шкоду заподіяну недієздатними громадянами.
5. Визнання громадян безвісти відсутніми та оголошення померлими.
6. Опіка та піклування у цивільних відносинах.
7. Представництво та його види.
8. Види цивільних правочинів.
9. Види юридичних осіб та проблеми їх класифікації.
10. Види цивільно-правової відповідальності.

Практичні завдання

1. Визначте, які із зазначених характеристик стосуються правоздатності, а які дієздатності особи. Відповідь оформіть у вигляді таблиці.

А. Настає з моменту народження.
Б. Полягає у можливості громадянина своїми діями набувати цивільних прав та створювати цивільні обов'язки.
В. Полягає у можливості мати своє майно, мати авторське право.
Г. Може бути обмежено у разі зловживання спиртними напоями.
Д. У повному обсязі набувається з 18 років.
Е. Особа вільно обирає місце свого проживання.

Національний університет водного господарства та природокористування

2. Визначте, у яких з наведених нижче випадків для учасників правовідносин необхідно мати належну форму дієздатності, а у яких достатньо мати правоздатність. Відповідь оформіть у вигляді таблиці.

А. Бути власником квартири.
Б. Купувати магнітофон.
В. Взяти позику.
Г. Бути автором статті до газети.
Д. Брати в тимчасове користування речі в пункті прокату.
Е. Отримати автомобіль у подарунок.
Є. Отримати гроші у спадщину.
Ж.Користуватися житловим приміщенням.
З. Обміняти фотоапарат на мопед.
І. Керувати автомобілем.

3. Доповніть фрази:

Громадянин набуває правоздатності з часу... та має її до ... Повну дієздатність громадянин отримує в ... або з моменту ... У віці з 14 до 18 років громадянин має .... . До 14 років неповнолітні мають право самостійно здійснювати лише...

4. Підприємство "Дар" уклало із ПП Новак М.П. договір купівлі продажу будинку, який належав підприємству "Дар". Працівник бюро технічної інвентаризації відмовився реєструвати цей договір, посилаючись на те, що він не оформлений нотаріально, а отже є нікчемним. ПП Новак звернувся до господарського суду з позовом про спонукання БТІ здійснити реєстрацію договору.

Які наслідки недодержання обов'язкової письмової, нотаріально-посвідченої форми договору? Яке рішення прийме господарський суд?

5. Експедитору заводу "Більшовик" Некрасову, який прибув на базу за одержанням вантажу, відмовили в його видачі з тієї причини, що минув строк дії виданої на його ім'я довіреності на отримання матеріальних цінностей з бази. Некрасов наполягав на видачі вантажу, мотивуючи свою вимогу тим, що довіреність була видана йому без зазначення строку дії, тобто безстроково. Завідуюча базою Шепелюк не погодилась з доводами експедитора і вантаж йому не видала. На другий день Некрасов приїхав на базу з новою довіреністю. База і на цей раз не видала йому вантаж, опираючись на те ,що в довіреності не вказана дата її видачі.

Чи вірно вчинила база, відмовивши експедитору у видачі вантажу?

6. 10 лютого 2006 року ПП "Новий шлях" надало ПП "Зоря" у тимчасове користування пилораму. Строк користування в договорі не був вказаний. 27 грудня 2008 року ПП "Новий шлях" письмово попередив наймача - ПП "Зоря" про припинення договору і попросив повернути пилораму. Однак, ця вимога не була виконана. 8 січня 2009 року ПП "Новий шлях" звернулося до суду з позовом про примусове стягнення з ПП "Зоря"

Національний університет водного господарства та природокористування

належної йому пилорами. При розгляді справи виникло питання про застосування строку позовної давності. *Визначити початок перебігу строку позовної давності.*

7. Між будівельною компанією і ливарно-механічним заводом був укладений договір, згідно з яким за надання заводом різних послуг проведення розрахунків повинно здійснюватися житлово-експлуатаційними конторами (ЖЕК) сторін договору. В зв'язку з виникненням спірних питань по розрахунках ЖЕК будівельної компанії пред'явив до ЖЕК заводу позов про стягнення заборгованості. Відповідач заперечував проти позову, посилаючись на те, що позивач не є юридичною особою, оскільки входить до складу компанії, а результати його роботи становлять лише частину її господарської діяльності. Позивач стверджував, що діє згідно виданої компанією довіреності. *За якими ознаками можна встановити, чи є ЖЕК юридичною особою?*

8. Кабельний завод подав до суду позов до прорабської дільниці будівельної компанії, вимагаючи сплатити неустойку в сумі 300 грн. за неповернення тари з-під продукції. Позов було задоволено. При перегляді справи за скаргою відповідача виявилось, що хоча прорабська дільниця і заключила з заводом договір на придбання продукції, але фактично за нею не закріплені ні основні, ні оборотні засоби, а будівельна компанія не надавала дільниці ніяких повноважень щодо укладення договорів.

Хто має право здійснювати правочини і бути учасником цивільних правовідносин згідно законодавства? Чи вправі прорабська дільниця вчиняти правочини?

9. Гр-ка Левкова звернулась до бухгалтерії підприємства, де працює її чоловік Б. Левків, з письмовою заявою в якій просила підприємство не видавати чоловіку заробітну плату, бо він її пропиває і ставить сім'ю, де є 4 малолітніх дітей, у важке матеріальне становище. Бухгалтерія відмовила у задоволенні її прохання, роз'ясниви, що воно не відповідає закону.

Що таке дієздатність громадян? Якому органу належить право обмежувати дієздатність і на якій підставі? Як розв'язати скаргу гр. Левкової?

10. Який вид дієздатності може бути встановлений у таких осіб?

А. Учень 12 років**.**

Б. Одруженої жінки 17 річного віку.

В. Душевно хворого чоловіка.

Г. Робітника 17 років.

Д. 21-річного інваліда 1-ї групи по фізичній хворобі**.**

Е. Людини хворої на алкоголізм.

Тести для самоконтролю

1. Визначте на підставі яких із зазначених подій, виникають цивільно-правові відносини:

А. Патентування торгівлі. **Д**. Вступ на роботу

Національний університет водного господарства та природокористування

Б. Придбання телевізора у магазині.
В. Виключення з університету.
Г. Смерть людини
Е. Скоєння дорожньо-транспортної пригоди з пошкодженням автомобілів

2. З якого віку неповнолітні можуть самостійно укладати дрібні побутові правочини?

А. З моменту народження.
Б. З 10 років.
В. З 14 років.
Г. З 16 років.
Д. З 18 років.
Е. Законодавством не визначено.

3. З якого віку громадянин отримує правоздатність?

А. З моменту народження. **В.** З 16 років **Д.** З моменту одруження.
Б. З 10 років. **Г.** З 18 років. **Е**. З 21 року.

4. Визначте які з наведених нижче правочинів можуть бути визнані недійсними:

А. 16-річна П. за дорученням батьків придбала магнітофон.
Б. 19-річний М. без дозволу батьків подарував куртку товаришеві.
В. 13-річний С. без згоди батьків поміняв цифровий фотоапарат на собаку.
Г. 17-річний Г. без згоди батьків подарував своїй дружині коштовний перстень, що перейшов йому у спадщину.
Д. 11-річна Т. придбала зошити.
Е. 12-річний В., коли батьки виїжджали у відрядження, на залишені йому гроші придбав цифровий фотоапарат.
Є. 14-річний Н. на зароблені під час канікул гроші без згоди батьків придбав музичний плеєр.
Ж. 15-річний Б. за гроші батьків придбав без їх згоди придбав мобільний телефон.

5. З якого моменту громадянин може набувати повної дієздатності?

А. З моменту народження. **В**.З 16 років. **Д**. З моменту одруження.
Б. З 10 років. **Г.** З 18 років. **Е.** З 21 року.

6. Які саме відносини врегульовані цивільним законодавством?

А. Будь-які майнові відносини, пов'язані з накладенням покарання за правопорушення.
Б. Податкові та інші фінансові відносини.
В. Майнові відносини, що зумовлені використанням товарно-грошової маси та особисті немайнові відносини.
Г. Майнові відносини, що зумовлені оплатою роботодавцем найманої праці.

7. Які з наведених нижче правових інститутів відносяться до цивільно-правових?

А. Колективний договір. **Д**. Опіка та піклування.
Б. Зобов'язальне право. **Е**. Позовна давність.
В. Злочин. **Є.** Матеріальна відповідальність працівників.

Національний університет водного господарства та природокористування

Г. Платіжне право. **Ж.** Оплата праці.

8. Що називають юридичною особою?

А. Будь-яку організацію, що має відокремлене майно, може від свого імені набувати майнових і особистих не майнових прав, нести обов'язки, бути позивачем і відповідачем в суді.

Б. Будь-яку організацію, створену і зареєстровану у встановленому законом порядку і яка наділяється цивільною правоздатністю і дієздатністю, може бути позивачем та відповідачем у суді.

В. Будь-яку організацію , що має власний рахунок у банку та печатку.

Г. Будь-яку організацію створену людьми в будь-який спосіб.

9.У яких з цих випадків довіреність повинна бути нотаріально посвідчена?

А. Завжди, якщо довіреність видана від імені громадянина;

Б. Завжди, якщо довіреність видана для укладення угод, щодо яких законом передбачена нотаріальна форма;

В. Завжди, якщо довіреність видана для здійснення угод по відношенню до державних установ.

Г. Завжди, якщо довіреність видана від імені організації.

10. Які з наведених строків є строками позовної давності?

А. 1 рік. **Б**. 3 роки. **В**. 4 роки. **Г**. 6 років. **Д**. 7 років. **Е**. 10 років.

11. Що таке строк позовної давності?

А. Це строк протягом якого повинен бути вирішений спір між фізичними або юридичними особами.

Б. Це строк наданий законом для захисту порушеного права власності шляхом подання позову до суду.

В. Це строк наданий законом фізичній або юридичній особі для захисту будь-якого порушеного цивільного права шляхом подання позову до судового органу.

Г. Це строк встановлений судом для вирішення окремих питань при розгляді справи.

12. У якому випадку пропуск строку позовної давності не є підставою для відмови у задоволенні позову?

А. За умови незнання позивачем про існування такого строку.

Б. Якщо позивач не мав грошей для сплати державного мита за подання позову.

В. Будь-коли, якщо позивач подає таке клопотання до суду.

Г. За наявності поважних причин, які виключали можливість позивача вчасно звернутися до суду.

13. З якого моменту починається відлік строку позовної давності?

А. З моменту коли особа дізналася про своє право звертатися до суду.

Б. З моменту коли особа дізналася про порушення свого права або неминуче повинна була дізнатися.

В. З моменту коли особа подала письмову заяву до суду.

Національний університет водного господарства та природокористування

Г. З наступного дня після відповідної календарної дати або настання події, з якою пов'язано початок подій, які привели до спору в суді.

14. Які саме майнові відносини входять до предмету цивільного права?

А. Відносини що виникають у зв'язку зі сплатою штрафу за вчинений злочин.

Б. Відносини щодо управління майном підприємств.

В. Відносини пов'язані з вилученням земель для державних і громадських потреб.

Г. Відносини пов'язані з набуттям, володінням, користуванням та розпорядженням майном.

Д. Відносини по виплаті заробітної плати і премій.

Е. Відносини пов'язані з вилученням майна, яке стало знаряддям вчинення адміністративних правопорушень.

15. Які з наведених нижче цивільно-правових інститутів відносяться до загальної частини цивільного права?

А. Спадкування.
Б. Право інтелектуальної власності.
В. Позовна давність.
Г. Право власності.
Д. Суб'єкти.
Е. Представництво.
Є. Зобов'язання.
Ж. Право на винахід.

16. Які з наведених нижче цивільно-правових інститутів відносяться до особливої частини цивільного права?

А. Спадкування.
Б. Право інтелектуальної власності.
В. Позовна давність.
Г. Право власності.
Д. Суб'єкти.
Е. Представництво.
Є. Зобов'язання.
Ж. Право на винахід.

17. Які з наведених нижче правових статусів відносяться до цивільно-правових?

А. Громадянин. **В.** Посадова особа. **Д.** Службова особа**.**
Б. Фізична особа. **Г.** Юридична особа. **Е.** Соціальне утворення.

18. Які з наведених нижче довіреностей будуть мати юридичну силу?

А. Довіреність на отримання заробітної плати, завірена по місцю роботи.

Б. Довіреність на управління автомобілем завірена ЖЕКом.

В. Довіреність військовослужбовця на продаж квартири завірена командиром в/ч, яка знаходиться далеко від населених пунктів.

Г. Довіреність на отримання пенсії завірена ЖЕКом по місцю проживання довірителя.

Д. Довіреність на управління особистим майном людини завірена по місцю її роботи.

Е. Довіреність на продаж автомобіля завірена за місцем роботи довірителя.

19. Продовжте фразу: *Довіреність – це ...* .

Національний університет водного господарства та природокористування

А. Письмове розпорядження власника щодо свого майна на випадок його смерті.

Б. Письмове замовлення на виконання певних робіт.

В. Письмове уповноваження що видається однією особою іншій, для представництва перед третіми особами.

Г. Письмове розпорядження особи щодо свого майна**.**

20. Способами припинення юридичних осіб серед наведеного нижче є:

А. Ліквідація. **В.** Розформування. **Д.** Розпорядження.

Б. Поділ. **Г.** Злиття. **Е.** Створення.

21. Який правовий наслідок недотримання сторонами при здійсненні правочину умов його дійсності?

А. Сторони можуть недотримуватись умов такої угоди.

Б. Така може бути угода оскаржена до органів внутрішніх справ.

В. Угода може бути визнана недійсною у встановленому законом порядку.

Г. За укладення такої угоди настає кримінальна відповідальність.

22. Що таке представництво?

А. Це певна цивільна угода про перехід права власності

Б.Це таке цивільне правовідношення за якого одна особа зобов'язана або має право вчиняти правочин від імені іншої особи, яку вона представляє.

В. Це письмове розпорядження власника на випадок власної смерті.

Г. Це письмове уповноваження, яке видається однією особою іншій для пред'явлення перед третіми особами.

23. До якого виду довіреностей належить довіреність на отримання матеріальних цінностей працівником певної організації?

А. Разової. **Б.** Генеральної. **В.**Спеціальної. **Г**. Нелегітимної.

Відповіді до тестових завдань

1.Б,Г,Е. 2.Е. 3.А. 4.В,Е,Ж. 5.В,Г,Д. 6.В. 7.Б,Д,Е. 8.Б. 9.Б. 10.А,Б,Е. 11.В. 12.Г. 13.Б. 14.Г. 15.В,Д,Е. 16.А,Б,Г,Є. 17.Б,Г. 18.А,В,Г. 19.В. 20.А,Б,Г. 21.В. 22.Б. 23.В.

Тема 4. Основи зобов'язального права

Ключові терміни теми: ***зобов'язання, договір, способи забезпечення виконання договору, зміст договору, укладення договору, виконання зобов'язання, припинення зобов'язання.***

4.1. Поняття та зміст зобов'язань. Підстави виникнення зобов'язальних правовідносин. Договірні і недоговірні зобов'язання

Зобов'язання – це правовідношення в якому одна сторона (боржник) зобов'язання вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послуги, сплатити гроші) або

Національний університет водного господарства та природокористування

утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку.

За підставою виникнення всі зобов'язання поділяють на 2 групи:

1) Договірні, що виникають на підставі цивільно-правових договорів;

2) Недоговірні, що виникають з підстав передбачених цивільним законодавством:

а) в результаті заподіяння шкоди;

б) за результатами конкурсу;

в) внаслідок публічного обіцяння винагороди;

г) внаслідок придбання або збереження майна за рахунок коштів іншої особи, без достатніх правових підстав;

д) внаслідок рятування, або охорони чужого майна.

Структура зобов'язань:

1) Суб'єкти зобов'язань наступна:

а) боржник (суб'єкт обов'язку щодо виконання зобов'язання): може бути один або більше осіб-боржників у одному зобов'язанні;

б) кредитор (суб'єкт права вимоги виконання зобов'язання): може бути один або більше осіб-кредиторів у одному зобов'язанні;

Кредиторами і боржниками можуть виступати фізичні і юридичні особи.

2) Об'єкт зобов'язань (певна дія): передача майна; виконання роботи; надання послуг; сплата грошей.

3) Зміст зобов'язання: складають права і обов'язки боржника і кредитора, що визначені законом і договором між ними.

4) Правова норма (Закріплює зміст та учасників зобов'язальних відносин, може міститись в цивільному законодавстві та/або в договорі, що укладений відповідно до вимог законодавства).

4.2. Загальні положення про договори. Укладення, зміна і розірвання договорів. Відповідальність за порушення зобов'язань і за порушення виконання договорів

Договір – домовленість двох, або більше сторін, яка спрямована на встановлення, зміну, або припинення цивільних прав і обов'язків (ст.626 ЦКУ).

Може бути двостороннім або багатостороннім. А за змістом – одностороннім (якщо боржник має лише обов'язків, а кредитор лише права) і двостороннім (якщо і кредитор і боржник мають взаємні права і обов'язки). Як правило договір є відплатним. Не відплатним він є тільки у випадках прямо зазначеним законодавством або умовами договору чи суть зобов'язання така, що не передбачає оплати.

Сторони зобов'язання є вільними в укладанні договорів, виборі контрагента та визначені умов договору, з врахуванням вимог законодавства, звичаїв ділового обороту, а також вимог розумності та справедливості.

Національний університет водного господарства та природокористування

Договір є обов'язковим для виконання його сторонами.

До змісту договору можуть входити такі **умови**:

1) ***Істотні*** умови – умови, які обов'язково повинні бути включені до договору, відповідно до вимог його сторін і законодавства. Завжди істотними є умови, про предмет договору, умови визначені необхідними законодавством для договору певного виду і ті на яких настоюють сторони.

2) ***Звичайні та типові*** – умови, які присутні у змісті договірного зобов'язання не залежно від включення їх до змісту договору в силу вимог законодавства. Як правило, у договорах норми законодавства не дублюються, а в них робиться посилання на ці норми, або посилання на умови типових договорів оприлюднених у встановлених законом порядку.

3) ***Випадкові*** – умови, які включаються до договору на розсуд самих сторін і є обов'язковим до виконання лише тому, що включені в договір, який і є правовим актом, такі умови не повинні суперечити законодавству.

Договір набуває чинності з моменту його укладення.

Ціна договору встановлюється за домовленістю сторін, якщо, сторони в договорі не визначили ціну (або порядок її визначення), то вона визначається виходячи із звичайних цін, які склалися на аналогічні товари, роботи, або послуги на ринку відповідного товару на момент укладення договору.

Якщо сторони не можуть дійти згоди у тлумаченні умов договору, то вони вправі звернутися до суду (до ст.637,213 Цивільного Кодексу).

Укладення договору – зустрічні договірно-процедурні дії сторін щодо вироблення умов договору та оформлення його як правового акту.

Договір вважається укладеним, якщо сторони, в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору.

Договір укладається шляхом здійснення пропозиції (оферти) однією стороною і її прийняття (акцепт) іншою.

Моментом укладення договору, в загальному випадку, є момент отримання відповіді на пропозицію, або вчинення якоїсь дії на користь особи, яка зробила пропозицію і яка свідчить про згоду іншої сторони.

Договір може бути укладений в усній формі (ст.206 ЦК); в простій письмовій формі (як паперовій так і електронній) (ст.207ЦК); в письмовій, нотаріально посвідченій (ст.209ЦК) і в реєстраційній формі (ст.209-211ЦК). Якщо законом прямо не передбачено чітко форму договору, то сторони вправі вільно обирати форму договору.

Договір, який згідно закону підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню та/або державної реєстрації вважається укладеним з моменту його посвідчення та/або реєстрації.

Пропозиція укласти договір, повинна містити всі істотні умови майбутнього договору і виражати реальний намір особи взяти на себе зобов'язання.

Пропозиція вважається прийнятою, якщо відповідь на неї надійшла у зазначений в ній строк, якщо строк в ній не був зазначений, то особа

Національний університет водного господарства та природокористування

повинна негайно дати відповідь на пропозицію протягом мінімально необхідного часу.

Відповідь, яка запізнилась вважається новою пропозицією. І відповідь і пропозицію можна змінити або відкликати не пізніше як в момент її одержання адресатом.

Одностороння відмова від договору не допустима крім як у випадках передбаченим договором або законом. В односторонньому порядку договір може бути розірваний (змінений) за рішенням суду у разі істотного порушення умов договору другою стороною (ст.651 ЦК) або у разі істотних обставин, які сторони не могли передбачити при укладенні договору і як би вони їх знали, вони б не укладали договір або уклали б його на інших умовах.

Договір може бути змінений, або розірваний за згодою сторін, якщо інше не встановлене договором, або законом. Зміна, або розірвання договору вчиняється в тій самій формі в який був укладений даний договір, якщо інше не випливає із закону, умов договору, чи звичаїв ділового обороту.

4.3. Виконання зобов'язань. Забезпечення виконання зобов'язань. Загальні підстави припинення зобов'язань

Зобов'язання має виконуватись належним чином відповідно до умов договору, вимог законодавства, звичаїв ділового обороту або інших вимог, що звичайно ставляться до виконання. **Належне виконання договору** – точне, повне, своєчасне і фактичне виконання всіх умов договору з дотриманням вимог законодавства, яке припиняє договірні зобов'язання між його сторонами. Належне виконання є нормальним способом припинення зобов'язань. Неналежне виконання не припиняє зобов'язання між сторонами в натурі, а лише приводить до виникнення додаткових обов'язків щодо сплати майнових санкцій, що передбачені договором або законом. Як правило, виконання зобов'язань це обов'язок самого боржника, але він може перекласти виконання на іншу особу, якщо з умов договору, законодавства, або суті зобов'язання не випливає обов'язок боржника виконати його особисто. Кредитор не вправі у таких випадках відмовитись від прийняття виконання здійсненого іншою особою.

Строк виконання повинен бути визначений у договорі, але якщо він не визначений, то кредитор має право пред'явити вимогу про виконання в будь-який час, а боржник має право виконати цю вимогу у семиденний строк з дня її пред'явлення, якщо інший варіант не передбачений у договорі або законодавстві чи не випливає з суті зобов'язання.

Місце виконання повинне бути визначене в договорі, але якщо воно не встановлене, то виконання проводиться:

1) про передачу нерухомого майна –за місцем знаходження майна;

2) про передачу товару, або майна за договором перевезення – за місцем здавання товару чи майна перевізникові;

Національний університет водного господарства та природокористування

3) про передачу за іншими договорами – за місцем виготовлення, або зберігання товару чи майна, якщо воно було відоме кредитору на момент укладення договору;

4) грошового зобов'язання – за місцем проживання чи знаходження кредитора;

5) інші зобов'язання – за місцем проживання чи знаходження боржника.

Якщо суми зробленого боржником платежу не достатньо для погашення грошового зобов'язання в повному обсязі, то вимоги кредитора погашаються в такій черговості:

1) Витрати кредитора пов'язані з одержанням виконання.
2) Проценти і неустойка .
3) Основна сума боргу.

Якщо кредитор, або його представник відсутні в місці виконання, то боржник вправі провести виконання шляхом внесення належних з нього грошей, або цінних паперів на депозит у нотаріуса. Це він вправі зробити і у випадку, коли кредитор (або його повноважний представник) ухиляється від прийняття виконання.

Кредитор зобов'язаний на вимогу боржника видати документ, який підтверджує виконання.

Якщо боржник при укладанні договору видав борговий документ кредитору, то приймаючи виконання кредитор зобов'язаний повернути цей документ боржнику, а якщо не може це зробити - видати відповідну розписку у якій засвідчити виконання та зазначити причини неповернення боргового документу, інакше боржник вправі затримати виконання.

Виконання зобов'язання може бути забезпечене додатковими правовими гарантіями, які дозволяють кредитору досягнути задоволення своїх інтересів, незалежно від виконання зобов'язання.

Такими гарантіями ***(способами забезпечення)*** виконання зобов'язань є: неустойка; порука; гарантія; застава; притримання; завдаток.

Правочин про забезпечення виконання повинен бути вчинений у письмовій формі інакше він є нікчемним. Але недійсність або нікчемність такого правочину не впливає на дійсність основного зобов'язання, на гарантію виконання якого він був вчинений.

Неустойка (штраф, пеня) - це грошова сума, або інше майно, яке боржник повинен передати кредиторові, у разі порушення боржником зобов'язання. Право на неустойку виникає у кредитора незалежно від наявності збитків. Сплата неустойки не звільняє боржника від обов'язку виконання зобов'язання у натурі.

За договором **поруки**, поручитель поручається перед кредитором боржника за виконання ним свого обов'язку.

Порукою може забезпечуватися виконання зобов'язання частково або у повному обсязі. У разі порушення боржником зобов'язання забезпеченого порукою, боржник і поручитель відповідає перед кредитором, як солідарні

Національний університет водного господарства та природокористування

боржники, якщо договором поруки не встановлено додаткову (субсидіарну) відповідальність поручителя.

Поручитель відповідає перед кредитором у тому ж обсязі, що і боржник включаючи сплату основного боргу, процентів, неустойки, відшкодування збитків якщо інше не передбачено договором поруки.

В разі одержання вимоги кредитора поручитель зобов'язаний повідомити про це боржника, а в разі пред'явлення до нього позову, подати клопотання про залучення боржника до участі у справі. Боржник, який виконав зобов'язання забезпечене порукою, повинен негайно повідомити про це поручителя. До поручителя, який виконав зобов'язання забезпечення порукою, переходять всі права кредитора у цьому зобов'язанні, у тому числі, що забезпечували його виконання. Поручитель має право на оплату послуг наданих ним боржникові.

За **гарантією** банк чи інша фінансова установа, страхова організація (гарант), гарантує перед кредитором (бенефіціантом) виконання боржником (принципалом) свого обов'язку. Гарантія діє протягом строку на який вона видана. Гарантія не може бути відкликана гарантом, якщо в ній не встановлено інше.

У разі порушення боржником зобов'язання забезпеченого гарантією, гарант зобов'язаний сплатити кредиторові грошову суму, відповідно до умов гарантії.

Вимога кредитора до гаранта про сплату грошової суми відповідно до виданої гарантії пред'являється у письмовій формі, у вимозі до гаранта кредитор повинен вказати у чому полягає порушення боржником зобов'язання, забезпеченого гарантією.

Після одержання вимоги кредитора, гарант повинен повідомити про це боржника і передати йому копії вимог разом з доданими до неї документами.

Гарант має право на оплату послуг наданих ним боржникові.

Гарант має право на зворотну вимогу (регрес) до боржника в межах суми, сплаченої ним за гарантією кредиторові, якщо інше не встановлене договором.

Завдатком є грошова сума, або рухоме майно, що видає кредиторові боржник в рахунок належних з нього за договором платежів і на забезпечення його виконання. Якщо не буде встановлено, що сума сплачена в рахунок належних з боржника платежів є задатком, вона вважається авансом, якщо порушення зобов'язання сталося з вини боржника завдаток залишається у кредитора. Він зобов'язаний повернути боржникові завдаток, та додатково сплатити суму в розмірі завдатку.

В силу **застави**, кредитор (заставодержатель) має право у разі невиконання боржником (заставодавцем) зобов'язання забезпеченого заставою, одержати задоволення за рахунок заставленого майна переважно

Національний університет водного господарства та природокористування

перед іншими кредиторами цього боржника, якщо інше не визначено законом.

Застава виникає на підставі договору, закону, або рішення суду. Предметом застави може бути будь-яке майно (зокрема: річ; майнові права; цінні папери), що може бути відчужене заставодавцем і на яке може бути звернене стягнення, крім національних, культурних та історичних цінностей. Заставодавцем може бути не тільки боржник.

У разі не виконання зобов'язання забезпеченого заставою заставодержатель набуває право звернення стягнення на предмет застави, яке здійснюється за рішенням суду, якщо інше не встановлене договором або законом. Реалізація предмета застави, на яке звернене стягнення проводяться шляхом його продажу з публічних торгів, якщо інше не встановлене договором або законом.

Кредитор, який правомірно володіє річчю, що підлягає передачі боржникові або особі вказаній боржником, у разі невиконання ним у строк зобов'язання, щодо оплати цієї речі, або відшкодування кредиторові пов'язаних з нею витрат або інших збитків має право **притримати** її у себе до виконання боржником зобов'язання.

Зобов'язання як правовідношення є певним процесом, який відбувається у часі а тому має момент виникнення та момент припинення. Припинення зобов'язання, як правове поняття, означає що у його сторін припиняються всі взаємні права та обов'язки, що становили його зміст.

Нормальним способом **припинення зобов'язання** є його належне виконання, але крім того цивільне законодавство передбачає ряд додаткових підстав припинення зобов'язань. Їх можна поділити на дві групи:

1) Такі, що залежать від волі його сторін:

- *Передання відступного* – передача боржником кредитору грошей, певного майна, виконання робіт чи надання послуг як відкупу від обов'язку виконання зобов'язання. Передача відступного засвідчується відповідним договором.
- *Зарахування зустрічних однорідних вимог* строк виконання яких настав або визначений моментом пред'явлення вимоги щодо виконання. Зарахування може бути здійснене за заявою однієї із сторін. Не допускається зарахування зустрічних вимог:

а) про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю;

б) про стягнення аліментів;

в) щодо довічного утримання (догляду);

г) у разі спливу позовної давності;

д) в інших випадках, встановлених договором або законом.

У разі заміни кредитора боржник має право пред'явити проти вимоги нового кредитора свою зустрічну вимогу до первісного кредитора.

Національний університет водного господарства та природокористування

У разі заміни кредитора зарахування проводиться, якщо вимога виникла на підставі, що існувала на момент одержання боржником письмового повідомлення про заміну кредитора, і строк вимоги настав до його одержання або цей строк не встановлений чи визначений моментом пред'явлення вимоги. Якщо боржник не був письмово повідомлений про заміну кредитора, зарахування проводиться, якщо вимога виникла на підставі, що існувала на момент пред'явлення боржникові вимоги новим кредитором або, якщо боржник виконав свій обов'язок до пред'явлення йому вимоги новим кредитором, - на момент його виконання.

- *Домовленість сторін* про сплату відступного, прощення боргу, заміну одного зобов'язання іншим за змістом між тими ж сторонами.
- *Поєднання боржника та кредитора в одній особі* яке може мати місце при реорганізації юридичних осіб.

2) Такі, що не залежать від волі сторін зобов'язання:

- *Неможливість виконання зобов'язання* внаслідок існування обставин, що унеможливлюють виконання зобов'язання і за які жодна зі сторін зобов'язання не відповідає.
- *Смерті фізичної особи боржника або кредитора,* якщо зобов'язання за змістом нерозривно пов'язане із особою боржника або кредитора і не може бути виконане за їх відсутності. Наприклад зобов'язання із відшкодування шкоди завданої каліцтвом чи іншим ушкодженням здоров'я.
- *Ліквідація юридичної особи боржника чи кредитора.* Але у випадках, якщо законом чи іншим нормативним актом виконання зобов'язання ліквідованої юридичної особи буде перекладене на іншу юридичну особу, то зобов'язання не припиняється.

Контрольні запитання

1. З яких підстав виникають цивільні зобов'язання?
2. На які типи поділяються зобов'язання?
3. Які функції виконують договори?
4. Які вимоги законодавства до оформлення договорів?
5. Який порядок укладення договору?
6. Яким повинно бути виконання договору?
7. Як виконуються договори, у яких не визначений строк виконання?
8. В які способи можуть бути припинені договірні зобов'язання?
9. Які є види позадоговірних зобов'язань?
10. Як може бути змінений зміст договору?

Тематика рефератів

1. Система цивільних зобов'язань.
2. Недоговірні зобов'язання: поняття, види та підстави виникнення.
3. Основні види договірних зобов'зань.
4. Особливості грошових зобов'язань.

Національний університет водного господарства та природокористування

5. Цивільно-правовий та господарський договір та їх співвідношення.

6. Визначення змісту договору та свобода договору.

7. Виконання зобов'язань третіми особами.

8. Особливості правочинів щодо забезпечення виконання зобов'язань.

Практичні завдання

1. У процесі розгляду судової справи з'ясувалося що громадянин К. погрозами та насильством (побоями) змусив громадянина С. Укласти з ним угоду купівлі-продажу мотоцикла за мізерною ціною, що не відповідає його реальній вартості. *Наскільки правомірною є дана угода? Чи може вона бути визнана недійсною і в якому порядку?*

2. Між ТОВ "Мета" та ВАТ "Захід", в усній формі їх директорами була укладена усна угода щодо придбання ТОВ у ВАТ запчастин. Згідно з цією угодою поставка здійснювалась за умови повної передоплати запчастин. Але Ват повернуло гроші та відмовилось поставити запчастини. Директор ТОВ вимагав від ВАТ виконання цієї угоди. *Чи правомірні вимоги директора ТОВ? У якій формі укладаються договори між юридичними особами?*

3. За договором з будівельною компанією цегельний завод поставив своєму партнеру чергову партію цегли загальною вартістю 140000 грн. Під час прийняття товару отримувачем виявилось, що частина цегли вартістю 38000 грн. не відповідає технічним умовам (цегла деформована, побита), про що в присутності представника заводу було складено відповідний акт. На претензію адміністрації будівельної компанії про виплату неустойки за поставку браку і заміну неповноцінної цегли якісною – завод дав негативну відповідь, мотивуючи її низькою якістю сировини, з якої вироблено цеглу. *Яка відповідальність передбачена за поставку недоброякісної продукції? Що таке неустойка? Який порядок її стягнення.*

4. Торгове підприємство повернуло електромеханічному заводу три магнітофони його виробництва, забраковані актами експертизи у предторговій стадії. Вартість магнітофонів складає 1539 грн. За поставку неякісної продукції торгове підприємство нарахувало штраф у розмірі 20%, у сумі 307 грн. 80 коп. і звернулося з позовом до суду.

Завод відмовився задовольнити вимоги позивача з наступних підстав: забраковані магнітофони заводом виготовлені у лютому, березні, травні 2006р., отримані торговим підприємством у жовтні 2006 р., а акт експертизи складений у квітні 2007 р., тобто через 6 місяців зберігання на складі торгівельного підприємства. Таким чином, позивач пропустив 20-денний термін для складання акту приймання продукції по якості.

Торгівельне підприємство рахує, що магнітофони, як встановлено експертизою, мали приховані виробничі дефекти, термін зберігання

Національний університет водного господарства та природокористування

радіоапаратури в торгівельній мережі встановлений в 2 роки, а тому акти про вибракування магнітофонів мають юридичну силу незалежно від терміну отримання товару. *Хто правий в даному спорі?*

5. Державне підприємство (ДП) уклало договір на оренду складів приватного підприємства (ПП) з 1 січня 2003 р. без зазначення терміну оренди. За 2005 р. ПП не отримавши орендну плату, направило претензію про її сплату в сумі 10200 грн., але ДП відмовило в цьому, оскільки в 2005 р. складами не користувалося і рахує дію договору закінченою в 2004 р. по день фактичного користування ними. *Яким рахується термін дії договору по закону, якщо при його укладенні він не був обумовлений? Чи правомірна вимога приватного підприємства?*

6. Між приватним підприємством та командитним товариством було укладено договір поставки. Приватне підприємство в особі директора підписало договір та скріпило його печаткою. Керівник командитного товариства у зв'язку з тим, що забув печатку, тільки підписав договір. На виконання договору приватне підприємство в строк поставило товар товариству. Незважаючи на це, товариство затримувало його оплату. На пред'явлену підприємством претензію товариство відповіло, що вимоги заявлені у претензії не визнає, оскільки вважає договір поставки неукладеним за відсутності відбитку печатки однієї із сторін. Підприємство звернулося до господарського суду. *З якого моменту договір вважається укладеним? Якими нормативними актами вказано необхідність відбитку печатки на договорі? Яке рішення має прийняти суд?*

7. Між двома АТ було укладено договір перевезення. Від імені замовника договір підписав генеральний директор, а від імені перевізника – заступник директора, оскільки останній перебував у відпустці. Оскільки перевізник своїх зобов'язань за договором не виконав, замовник звернувся до суду з позовом про відшкодування збитків. Але перевізник, в особі директора, який повернувся з відпустки, подав позов про визнання договору недійсним як такого, що суперечить законодавству, оскільки заступник директора не мав за статутом повноважень на підписання договорів. *Хто має право від імені юридичної особи підписувати договори? Якими документами може бути встановлені повноваження на підписання договору від імені юридичної особи? Чи створює цивільно-правові наслідки договір підписаний від імені його сторони, яка не мала на це відповідних повноважень?*

8. Які з наведених нижче видів зобов'язань є договірними, а які - недоговірними? Відповідь оформіть у вигляді таблиці.

А. Зобов'язання за договором купівлі-продажу.

Б. Зобов'язання за державними замовленнями.

В. Зобов'язання за заподіяння шкоди.

Г. Зобов'язання за договором-доручення.

Д. Зобов'язання з оголошення конкурсу.

Е. Зобов’язання за результатами оголошення в газеті.

Є. Зобов'язання з рятування або охорони державного чи колективного майна.

Ж. Зобов’язання за результатами приватних комерційних переговорів.

9. Вставте пропущені слова:

Всі зобов’язання поділяються на … групи: договірні і ... . Недоговірні зобов’язання виникають з ... передбачених ... . Зміст будь-якого договору характеризується ... типами умов: ..., звичайні і ... .

10. Вставте пропущені слова:

Випадкові умови набувають обов’язковості лише у силу ... договору як ... акту в цілому. Змістом будь-якого договору є ... і ... сторін договору. Договір набуває безумовної юридичної сили за ... сторонами при його укладенні ... законодавства.

Тести для самоконтролю

1. Які права має покупець у разі придбання речі невідповідної якості ?

А. Вимагати розірвання угоди купівлі-продажу та повернення йому грошей.

Б. Вимагати відшкодування витрат на ремонт товару.

В. Вимагати зменшення ціни товару.

Г. Вимагати заміни товару на аналогічний належної якості.

Д. Вимагати безплатного ремонту товару.

Е. Покупець має право обрати будь-який шлях відшкодування своїх збитків з вищезазначених, в залежності від обставин.

2. Як називаються сторони зобов’язання:

А. Боржник та кредитор.

Б. Продавець та покупець.

В. Поручитель та зобов’язаний.

Г. Законом не визначено.

3. Куди повинен звернутися покупець у разі придбання товару неналежної якості для безплатного ремонту товару?

А. До магазину, де придбав річ.

Б. На підприємство, на якому була виготовлена придбана річ.

В. До державного органу управління торгівлею.

Г. До комітету у справах захисту прав споживачів.

Д. До державного органу управління економікою.

Е. До органу державної податкової служби.

4. Що таке зобов'язання?

А. Це цивільне правовідношення в якому одна сторона, що називається боржником, зобов’язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу або сплатити гроші тощо), або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов’язку.

Б. Це цивільно-правовий обов'язок, покладений законодавством на юридичних осіб, які реалізують товари, виконують роботи або надають послуги.

В. Це правовідношення за яким одна особа повинна відшкодувати іншій заподіяні невиконанням цивільних обов'язків збитки.

Г. Це цивільне правовідношення у якому одна особа доручає іншій особі вчинити від її імені цивільний правочин.

5. Що таке неустойка?

А. Це грошова сума або інше майно, які боржник повинен передати кредиторові у разі порушення боржником зобов'язання.

Б. Це певне майно або цінні папери, що надається боржником для забезпечення виконання зобов'язання.

В. Це сума яку сплачує одна з сторін договору в рахунок належних з неї платежів за договором.

Г. Це грошова сума або рухоме майно, що боржник видає кредитору в рахунок належних з нього за договором платежів, на підтвердження договору і на забезпечення його виконання.

6. Що таке завдаток?

А. Це грошова сума або інше майно, які боржник повинен передати кредиторові у разі порушення боржником зобов'язання.

Б. Це певне майно, яке надається боржником для забезпечення виконання зобов'язання.

В. Це сума яку сплачує одна з сторін договору в рахунок належних з неї платежів за договором.

Г. Це грошова сума або рухоме майно, що боржник видає кредитору в рахунок належних з нього за договором платежів, на підтвердження договору і на забезпечення його виконання.

7. Що з наведеного нижче є способом забезпечення договірних зобов'язань?

А. Аванс. **Г**. Акредитив.
Б. Договір гарантії. **Д**. Завдаток.
В. Застава. **Е.** Вексель.

8. Закінчіть фразу: *Договір може бути укладений в ...* .

А. Усній, письмовій або нотаріально-посвідченій чи реєстраційній формі.

Б. Письмовій або засвідченій формі.

В. Усній або договірній формі.

Г. Зареєстрованій або завіреній формі.

9. Істотними (звичайними, випадковими) умовами договору називаються:

А. Будь-які умови внесені сторонами в договір на власний розсуд і які не суперечать законодавству.

Б. Умови, які незалежно від внесення в текст договору присутні у договірному зобов'язанні в силу загальних вимог законодавства.

Національний університет водного господарства та природокористування

В. Кваліфікуючі умови договору, визначені сторонами або чинним законодавством, що обов'язково повинні бути присутні в ньому.

Г. Умови, які традиційно включаються у договори певного виду, які укладає одна і та ж організація.

10. Недотримання яких з наступних положень при укладенні і оформленні договорів впливають на їх дійсність?

А. Відсутність звичайних умов договору.

Б. Відсутність поштових реквізитів у договорі.

В. Відсутність нотаріального посвідчення договору застави.

Г. Відсутність згоди на укладення договору у однієї з його сторін.

Д. Укладення організацією договору, який суперечить її статуту.

Е. Укладення договору на виконання робіт фізичною особою.

11. Що називають договором?

А. Дозвіл певної особи на вчинення якоїсь дії.

Б. Домовленість двох або більше осіб про встановлення зміну або припинення цивільних прав і обов'язків.

В. Письмове уповноваження, що видається однією особою іншій для пред'явлення перед третіми особами.

Г. Рішення якоїсь особи щодо заснування організації.

12. З якою метою укладається господарський договір?

А. З метою задоволення особистих потреб громадян.

Б. З метою задоволення суспільних потреб у товарах.

В. З метою отримання прибутку або комерційної вигоди.

Г. З метою обслуговування потреб органів державної влади.

13. Що розуміють під належним виконанням договору?

А. Реальне виконання істотних умов договору.

Б. Своєчасне виконання основних умов договору в належний спосіб.

В. Повне, точне, реальне і своєчасне виконання всіх умов договору.

Г. Виконання в належний спосіб основних умов договору відповідно до вимог законодавства.

14. Хто може бути виконавцем зобов'язань по договору?

А. Будь-яка особа.

Б. Боржник.

В. Дочірнє підприємство боржника.

Г. Засновник боржника.

Д. Гарант.

Е. Будь-яка третя особа.

Є. Банк боржника.

Ж. Поручитель.

15. Що означає, у загальному випадку, відсутність боргового документу у боржника, виданого ним в підтвердження взяття на себе цивільного зобов'язання?

А. Зобов'язання не було виконане ним.

Б. Зобов'язання було виконане.

В. Відмову боржника від виконання зобов'язання.

Г. Відмову кредитора від прийняття виконання зобов'язання.

16. Чи можлива зміна ціни договору після його укладення?

А. Так, якщо зміна ціни передбачена умовами договору.
Б. Так, по вимозі виконавця.
В. Так, за рішенням однієї із сторін договору.
Г. Ні.

17. Чи допускається одностороння відмова від виконання договору?
А. Ні.
Б. Так, по вимозі боржника.
В. Так, у випадку істотних порушень умов договору однією із сторін.
Г. Так, за рішенням кредитора.

18.Чи можливе одночасне стягнення неустойки та збитків при невиконанні договору?
А. Ні.
Б. Можливе у випадках передбачених законом або умовами договору.
В. Стягується або неустойка або збитки.
Г. Можливе у будь-якому випадку.

19. Які вимоги чинного законодавства щодо правосуб'єктності громадян-підприємців, що можуть виступати стороною господарського договору?
А. Це можуть бути громадяни, що досягли 18 річного віку.
Б. Це можуть бути повністю дієздатні громадяни, що зареєстровані у встановленому законом порядку як суб'єкти підприємницької діяльності.
В. Це можуть бути громадяни, що зареєстровані у встановленому законом порядку як суб'єкти підприємницької діяльності.
Г. Це можуть бути тільки одружені громадяни.

20. В якому з наведених нижче варіантів відповідей вірно перераховано всі підстави припинення договірних зобов'язань?
А. Неналежне виконання, зарахування, новація, відступне, прощення боргу.
Б. Належне виконання, зарахування, за домовленістю сторін, неможливість виконання, смерть громадянина-боржника (ліквідація юридичної особи-боржника), збіг боржника і кредитора в одній особі, передача відступного, прощення боргу.
В. Неналежне виконання, зарахування, відступне, неможливість виконання, збіг боржника і кредитора в одній особі, смерть громадянина-боржника (ліквідація юридичної особи-боржника).
Г. Належне виконання, зміна боржника, зарахування, неможливість виконання, прощення боргу, новація, відступне, смерть або ліквідація боржника.

21. У якому з наведених нижче випадків зобов'язання може бути припинене збігом боржника і кредитора в одній особі?
А. При спадкуванні. **В.** При реорганізації підприємств.
Б. При одруженні. **Г.** При ліквідації підприємства.

22. Які зобов'язання не допускаються до зарахування для їх припинення?

А. З простроченим виконанням.

Б. Зобов'язання без забезпечення.

В. Зобов'язання по яких минув строк позовної давності.

Г. Зобов'язання посвідчені борговими документами.

Д. Зобов'язання по довічному утриманню.

Е. Зобов'язання по відшкодуванню моральної шкоди.

23. Які ви знаєте види боргових документів?

А. Розписка. **В.** Вексель. **Д.** Гарантія.

Б. Порука. **Г.** Акредитив. **Е.** Чек.

24. Хто такий оферент (Хто такий акцептант)?

А. Той, хто приймає пропозицію укласти договір.

Б. Той**,** хто робить пропозицію укласти договір.

В. Той, хто надає поручительство по договору.

Г. Той, хто надає гарантію по договору.

25. З якого моменту договір вважається укладеним у загальному випадку?

А. З моменту підписання.

Б. З моменту надходження пропозиції.

В. З моменту надходження відповіді на пропозицію.

Г. З моменту засвідчення у нотаріуса.

26. В який строк з дня пред'явлення вимоги кредитора про виконання повинно бути виконане зобов'язання, в загальному випадку, якщо строк його виконання не був визначений договором?

А. 2 дня. **Б.** 3 дні. **В.** 5 днів. **Г.** 7 днів.

27. Хто такий боржник (Хто такий кредитор)?

А. Той, хто має право вимоги за договором.

Б. Той**,** хто робить пропозицію укласти договір.

В. Той, хто є зобов'язаним по договору.

Г. Той, хто надає гарантію по договору.

28. В скількох примірниках складається договір?

А. Одному**.** **В.** Трьох.

Б. Двох. **Г**. У стількох, скільки є сторін цього договору**.**

Відповіді до тестових завдань

1.Е. 2.А. 3.А,Б,Г. 4.А. 5.А 6.Г. 7.Б,В,Д. 8.А. 9.В. (9.Б. 9.А.) 10.В,Г,Д. 11.Б. 12.В. 13.В. 14.Б,В,Д,Ж. 15.А. 16.А. 17.В. 18.Б. 19.Б. 20.Б. 21.В. 22.В,Д,Е. 23.А,В. 24.Б. (24.А.) 25.В. 26.Г. 27.В (27.А.) 28.Г.

Тема 5. Право власності та інші речові права. Право інтелектуальної власності

Ключові терміни теми: ***власність, право власності, власник, повноваження власника, речове право, суміжне речове право, захист права власності, право інтелектуальної власності.***

Національний університет водного господарства та природокористування

5.1. Поняття власності. Суть і зміст права власності. Набуття і припинення права власності. Види та форм власності в Україні

Власність - це конкретні, історично зумовлені суспільні відносини окремих індивідів та їх колективів, що складаються в процесі використання засобів виробництва і розподілу продуктів праці через відповідні форми привласнення.

Право власності в об'єктивному значенні – це сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини з приводу володіння, користування та розпорядження майном (відносини власності).

Право власності в суб'єктивному значенні – є основним видом речового права особи. Під ним розуміють право, яке забезпечує задоволеність інтересів уповноваженої особи шляхом впливу за власною волею у межах закону на річ, яка знаходиться у сфері її господарського відання. **Право власності –** це юридично закріплена можливість кожного конкретного власника володіти, користуватись та розпоряджатись належним йому майном, в межах визначених законом. Повноваження володіння, користування та розпорядження складають *зміст права власності*.

Право власності є абсолютним правом, тобто юридична належність речі певній особі означає, що усі інші особи зобов'язані визнавати цю належність і не порушувати її, а отже обов'язок щодо власника належить кожному учаснику цивільних правовідносин. Це протилежний зобов'язальним вид цивільних правовідносин, оскільки в них задоволення власних потреб здійснюється суб'єктом права не за рахунок дій зобов'язаної особи (як у зобов'язальних відносинах), а за рахунок власних дій. Відповідно законом визначено правовий статус лише суб'єкта права власності, а зобов'язані перед ним виступають всі, хто його оточує.

1. Право володіння – це можливість власника фактично утримувати в себе майно та безпосередньо впливати на нього. Законодавство передбачає володіння законне і незаконне. Незаконне володіння, в свою чергу поділяється на добросовісне і недобросовісне.

Незаконне добросовісне володіння має місце тоді, коли особа-володілець не знає і не може знати, що у її володінні перебуває чуже майно. Якщо особа знає або не може не знати про незаконність свого володіння майном, вона вважається **недобросовісним незаконним володільцем.**

2. Право користування – це закріплена нормами права можливість власника вилучати корисні властивості майна для задоволення своїх потреб або потреб інших осіб. Користування може бути законним і незаконним.

3. Право розпорядження – це закріплена у нормах права можливість власника визначити юридичну чи фактичну долю майна.

Власник – це особа, за якою юридично закріплені одночасно всі три повноваження, які складають зміст права власності.

Національний університет водного господарства та природокористування

Власник вправі передавати окремі з цих повноважень у тимчасове користування іншим особам за цивільними правочинами. Власник здійснює свої повноваження на власний розсуд і має право вчиняти, щодо свого майна будь-які дії, які не суперечать закону. Власник ***зобов'язаний*** дотримуватись моральних засад суспільства та утримувати своє майно, якщо інше не встановлене договором або законом. Власник не вправі використовувати своє майно на шкоду правам та інтересам інших осіб та зовнішньому середовищу. Право власності є непорушним, тобто ніхто не може позбавити права власності, або обмежити у його здійсненні власника інакше як у випадках передбачених законом. Держава не втручається у здійснення власником своїх повноважень.

Ризик випадкового знищення, або пошкодження майна, несе його власник, якщо інше не встановлене договором або законом.

Форми власності є рівноправними. До них відносяться:

а) Виключна власність народу України;

б) Приватна власність фізичних і юридичних осіб;

в) Державна власність;

г) Комунальна власність.

Коло суб'єктів і об'єктів права власності визначені цивільним законодавством України (рис.9).

Суб'єкти

а. Народ України та представницькі органи державної і місцевої влади.
б. Фізичні та юридичні особи.
в. Держава, Україна, та органи державної влади.
г. Територіальні громади, органи місцевого самоврядування.

Об'єкти

а. Земля, атмосферне повітря, природні ресурси на території України та її континентальному шельфі та морській економічній зоні.
б. Будь-яке майно не обмежене у цивільному обігу.
в. Майно та грошові кошти, які належать державі - Україна.
г. Грошові кошти, валютні цінності, цінні папери.

Рис.9. Суб'єкти і об'єкти права власності

Підстави виникнення права власності – це юридичні факти передбачені нормами цивільного кодексу з настанням яких виникає право власності особи.

Підстави виникнення права власності поділяють на:

І) первинні:

1. створення нової речі внаслідок виробництва;
2. переробка (або специфікація) речей на нові речі;

Національний університет водного господарства та природокористування

3. привласнення плодів і доходів;
4. привласнення загальнодоступних дарів природи;
5. набуття права власності на безхазяйну річ або майно;
6. набуття права власності на рухому річ, від якої власник відмовився;
7. знахідка. Знахідкою слід вважати загублену річ, яку знайшла інша особа без умислу або грубої необережності. Особа, яка знайшла загублену річ, набуває право власності на неї після спливу 6-ти місяців з моменту заявлення про знахідку міліції або органові місцевого самоврядування, якщо: а) не буде встановлено власника або іншу особу, яка має право вимагати повернення загубленої речі; б) власник або інша особа, яка має право вимагати повернення загубленої речі, не заявить про свої право на річ особі, яка її знайшла, міліції або органові місцевого самоврядування.

Якщо особа, яка знайшла загублену річ, подасть органові місцевого самоврядування письмову заяву про відмову від набуття права власності на неї, ця річ переходить у власність територіальної громади.

Особа, яка знайшла загублену річ, має право вимагати від особи, якій вона повернута, або особи, яка набула право власності на неї, відшкодування необхідних витрат, пов'язаних із знахідкою (зберігання, розшук власника, продаж речі тощо) в розмірі до 20% вартості речі.

Якщо власник (володілець) публічно обіцяв винагороду за знахідку, винагорода виплачується на умовах публічної обіцянки.

Право на одержання винагороди не виникає, якщо особа, яка знайшла загублену річ, не заявила про знахідку або вчинила спробу приховати її;

8. скарб. Скарбом є закопані в землю чи приховані в інший спосіб гроші, валютні цінності, інші речі, власник яких невідомий або за законом втратив на них право власності. Якщо скарб становлять історичні або духовні цінності, то право власності на них виникає у держави, а у особи яка знайшла такий скарб виникає право на отримання винагороди від держави у розмірі до 20% від вартості знайденого. Дорогоцінні метали, коштовне каміння знайдені у місцях загального користування переходять у власність того хто знайшов, а знайдені у майні іншої особи – право власності виникає спільно у того хто знайшов і у власника майна у якому знайдено такий скарб;

9. приватизація – безоплатне чи оплатне відчуження державного чи комунального майна у приватну власність фізичних та юридичних осіб;

10. самовільне будівництво;

11. набувальна давність. Особа, яка добросовісно заволоділа чужим майном і продовжує відкрито і безперервно ним володіти (нерухомим майном - протягом 10 років, а рухомим - протягом 5 років) набуває права власності на це майно. Якщо особа заволоділа майном за рахунок договору, то право власності набувається на нерухоме майно через 15 років, а не рухоме через 5 років з часу спливу позовної давності по вимогах

Національний університет водного господарства та природокористування

власника. Право власності на нерухоме майно, транспортні засоби і цінні папери в такий спосіб набувається на підставі рішення суду.

ІІ) Вторинні:

1) Договір-відчуження майна укладений з попереднім власником. До них відносяться договори: купівлі-продажу, обміну, поставки, дарування, довічного утримання. Моментом виникнення права власності за договором є момент передачі майна, якщо інше не передбачене договором, або законом.

2) Спадкування.

Підставами припинення права власності є:

а) договір відчуження майна;

б) відмова власника від права власності на своє майно шляхом заяви про це або вчинення якоїсь дії, яка свідчить про відмову;

в) викуп майна, який може здійснюватись за рішенням органу державної або місцевої влади у зв'язку з суспільною необхідністю, культурною або історичною цінністю або за пізніше прийнятим законом (з моменту набуття права власності) це майно не може належати цій особі. У цьому разі власнику надається аналогічне майно, або компенсується його вартість;

г) знищення майна;

д) звернення-стягнення на майно, в результаті невиконання власником взятих на себе зобов'язань (здійснюється за рішенням суду);

є) реквізиція (у разі надзвичайних обставин (або відомих ще як форс-мажорні) з метою суспільної необхідності майно може бути примусово відчужене у власника у порядку і на підставах встановлених законом за рішенням органів державної влади за умови попереднього і повного відшкодування його вартості, а за умов військового, або надзвичайного стану можливе наступне відшкодування. Реквізоване майно переходить у власність держави або знищується. Якщо це можливо, то після припинення цих обставин власник може вимагати повернення реквізованого майна, або вимагати в замін надати інше майно);

з) конфіскація. У разі вчинення власником правопорушення, за яке за законом передбачена конфіскація майна, то майно вилучається безоплатно у власність державі на підставі рішення суду.

5.2.Цивільно-правові методи захисту майнових прав

Захист права власності та інших речових прав – це сукупність передбачених цивільним законом засобів, які застосовуються за ініціативою власника (законного володільця чи користувача майном) у разі порушення їх речових прав та які спрямовані на відновлення та захист цих прав та інтересів власника (законного володільця чи користувача).

Власник, або інша особа, яка володіє майном на законних підставах має право звертатися до суду з вимогою про заборону вчинення певних дій, які порушують її права, або з вимогою про вчинення певних дій для запобігання таких порушень шляхом подання відповідного позову.

Національний університет водного господарства та природокористування

Власник має право на відшкодування завданої йому майнової і моральної шкоди.

В залежності від змісту вимог розрізняють наступні цивільно-правові способи захисту речових прав (це одночасно і види судових позовів):

І. Речові:

1. Про витребування свого майна від особи, яка незаконно або безпідставно заволоділа майном (віндикаційний позов). Якщо майно було придбане незаконним володільцем за оплатним договором в особи, яка не мала права відчужувати це майно, про що набувач майна за договором не знав і не міг знати (такий набувач називається - добросовісним), то власник має право витребувати своє майно від такого набувача лише за наявності у сукупності таких умов:

а) майно було загублене власником, або особою яка законно ним володіла;

б) було викрадене у власника, або особи яка законно ним володіла;

в) вибуло з володіння власника (особи, що законно володіла майном) в інший спосіб поза його волею.

Майно набуте безоплатно добросовісним набувачем завжди може бути витребуване власником, а гроші та цінні папери не можуть бути витребувані від добросовісного набувача. Такий спосіб захисту називається віндикацією.

2. Вимога про усунення перешкод з боку третіх осіб у здійсненні власником (особою, яка законно володіє майном) своїх повноважень не пов'язаних з втратою володіння майном (негаторний позов).

3. Про визнання права власності чи іншого речового права за певною особою, якщо це право оспорюється або не визначається іншою особою, або у разі втрати документа, що його підтверджує.

4. Про звільнення майна з-під арешту.

5. Про визнання недійсним, акту органу державної або місцевої влади, яким порушені права власника чи іншого законного володільця майном.

ІІ. Зобов'язальні: про відшкодування збитків завданих порушенням права власності чи іншого речового права.

5.3. Речові права на чуже майно (суміжні речові права)

Права на чужі речі (суміжні речові права)- це похідні від права власності речові права, які надають їх суб'єкту можливість безпосередньо володіти та користуватись певним майном, яке належить на праві власності іншій особі, для визначеної власником мети та у встановлених власником і законом межах.

Характерні *риси* суміжних прав:

1. Є похідними від права власності.
2. Мають абсолютний характер (тобто чітко встановлені повноваження суб'єкта суміжного права і по відношенню до нього зобов'язаними виступають всі хто його оточують).

Національний університет водного господарства та природокористування

3. Об'єктам завжди є певні речі, без них суміжне право не існує, при ньому зміна власника не є підставою для припинення суміжного права.

4. Суб'єкт суміжного права має переваги щодо суб'єктів зобов'язальних прав у реалізації свого права користування чужим майном.

5. Суміжне право захищається в тому ж порядку, що і право власності.

За змістом суміжні права поділяють на дві групи:

1. Права користування чужими речами:

а) *Сервітут* – право обмеженого користування чужими речами (майном). Може бути встановлене щодо земельної ділянки або іншого природного ресурсу (земельний сервітут) або щодо нерухомого майна для задоволення потреб іншої особи, які не можуть бути задоволені в інший спосіб (особистий сервітут). Сервітут може бути встановлений: договором, законом, заповітом, або рішенням суду. Сервітут не може бути відчужений. Він може бути строковим або без строковим, оплатним і безоплатним. *Сервітут припиняється* у разі:

- поєднання в одній особі особи, в інтересах якої встановлений сервітут, і власника майна, обтяженого сервітутом;
- відмови від нього особи, в інтересах якої встановлений сервітут;
- спливу строку, на який було встановлено сервітут;
- припинення обставини, яка була підставою для встановлення сервітуту;
- невикористання сервітуту протягом трьох років підряд;
- смерті особи, на користь якої було встановлено особистий сервітут.

Сервітут може бути припинений за рішенням суду на вимогу власника майна за наявності обставин, які мають істотне значення.

б) *Емфітевзис* - довгострокове, відчужуване і таке, що може бути успадкованим, право користування чужою земельною ділянкою з метою здійснення сільськогосподарського виробництва.

Емфітевзис виникає на підставі договору з власником майна. Власник земельної ділянки має право вимагати від землекористувача використання її за призначенням, встановленим у договорі та на одержання плати за користування нею. Розмір плати, її форма, умови, порядок та строки її виплати встановлюються договором. Власник земельної ділянки зобов'язаний не перешкоджати землекористувачеві у здійсненні його прав.

Землекористувач має право користуватися земельною ділянкою в повному обсязі, відповідно до договору.

Землекористувач зобов'язаний: вносити плату за користування земельною ділянкою, а також інші платежі, встановлені законом; ефективно використовувати земельну ділянку відповідно до її цільового призначення, підвищувати її родючість, застосовувати природоохоронні технології виробництва, утримуватися від дій, які можуть призвести до погіршення екологічної ситуації.

Національний університет водного господарства та природокористування

Землекористувач *має право* на відчуження права користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб, якщо інше не встановлено законом. У разі продажу права користування земельною ділянкою власник цієї земельної ділянки має переважне перед іншими особами право на його придбання, за ціною, що оголошена для продажу, та на інших рівних умовах. Землекористувач *зобов'язаний* письмово повідомити власника земельної ділянки про продаж права користування нею. Якщо протягом одного місяця власник не надішле письмової згоди на купівлю, право користування земельною ділянкою може бути продане іншій особі. У разі продажу землекористувачем права користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб іншій особі власник земельної ділянки має право на одержання відсотків від ціни продажу (вартості права), встановлених договором.

Право користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб *припиняється* у разі:

- поєднання в одній особі власника земельної ділянки та землекористувача;
- спливу строку, на який було надано право користування;
- викупу земельної ділянки у зв'язку із суспільною необхідністю.

Право користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб може бути припинене за рішенням суду в інших випадках, встановлених законом.

в) *Суперфіцій* – право користування чужо земельною ділянкою для забудови. Це право є довгостроковим, платним, відчужуваним і можливість його здійснення обмежена цільовим призначенням земельної ділянки.

Власник земельної ділянки, наданої для забудови, *має право*: на одержання плати за користування нею. Якщо на земельній ділянці збудовані промислові об'єкти, договором може бути передбачено право власника земельної ділянки на одержання частки від доходу землекористувача; володіти, користуватися нею в обсязі, встановленому договором із землекористувачем.

Перехід права власності на земельну ділянку до іншої особи не впливає на обсяг права власника будівлі (споруди) щодо користування земельною ділянкою.

Землекористувач має право: користуватися земельною ділянкою в обсязі, встановленому договором; власності на будівлі (споруди), споруджені на земельній ділянці, переданій йому для забудови. Особа, до якої перейшло право власності на будівлі (споруди), набуває право користування земельною ділянкою на тих же умовах і в тому ж обсязі, що й попередній власник будівлі (споруди).

Землекористувач зобов'язаний: вносити плату за користування земельною ділянкою, наданою йому для забудови та інші платежі, встановлені

Національний університет водного господарства та природокористування

законом; використовувати земельну ділянку відповідно до її цільового призначення.

Суперфіцій припиняється у разі:

- поєднання в одній особі власника земельної ділянки та землекористувача;
- спливу строку права користування;
- відмови землекористувача від права користування;
- невикористання земельної ділянки для забудови протягом трьох років підряд.

Право користування земельною ділянкою для забудови може бути припинене за рішенням суду в інших випадках, встановлених законом.

У разі припинення права користування земельною ділянкою, на якій була споруджена будівля (споруда), власник земельної ділянки та власник цієї будівлі (споруди) визначають правові наслідки такого припинення. У разі недосягнення домовленості між ними власник земельної ділянки має право вимагати від власника будівлі (споруди) її знесення та приведення земельної ділянки до стану, в якому вона була до надання її у користування.

Якщо знесення будівлі (споруди), що розміщена на земельній ділянці, заборонено законом (житлові будинки, пам'ятки історії та культури тощо) або є недоцільним у зв'язку з явним перевищенням вартості будівлі (споруди) порівняно з вартістю земельної ділянки, суд може з урахуванням підстав припинення права користування земельною ділянкою постановити рішення про викуп власником будівлі (споруди) земельної ділянки, на якій вона розміщена, або про викуп власником земельної ділянки будівлі (споруди), або визначити умови користування земельною ділянкою власником будівлі (споруди) на новий строк.

г) *Право володіння* чужим майном виникає на підставі договору з власником, або в силу закону. Право володіння припиняється у разі:

- відмови володільця від володіння майном;
- витребування майна від володільця власником майна тощо;
- знищення майна.

2. *Права розпорядження чужими речами*. Їх суть полягає в наступному: кредитор у разі не виконанням власником взятого на себе зобов'язання має право вимагати реалізації заставленого власником майна у встановленому договором або законом порядку для задоволення своїх майнових інтересів у зобов'язанні. До них відносять: заставу і іпотеку (заставу нерухомості).

5.4. Право інтелектуальної власності та його зміст. Види інтелектуальної власності

Право інтелектуальної власності – право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший немайновий об'єкт визначений цивільним законом.

Національний університет водного господарства та природокористування

Права інтелектуальної власності є непорушними: ніхто не може бути їх позбавлений або обмежений у їх здійсненні, крім випадків передбачених законодавством.

Право інтелектуальної власності і право власності є самостійними і незалежними одне від одного правами.

Об'єктами права інтелектуальної власності є:

1. Літературні та художні твори.
2. Комп'ютерні програми.
3. Компіляції даних (бази даних).
4. Виконання творів.
5. Фонограми, відеограми.
6. Передачі і програми організацій мовлення.
7. Наукові відкриття.
8. Винаходи, корисні моделі, промислові зразки.
9. Компонування (топографії) інтегральних мікросхем.
10. Раціоналізаторські пропозиції.
11. Нові сорти рослин і породи тварин.
12. Комерційні (фірмові) найменування, торгівельні марки, знаки для товарів і послуг, географічні зазначення походження товарів.
13. Комерційні таємниці.

Суб'єктом права інтелектуальної власності є творець об'єкту інтелектуальної власності (автор, винахідник тощо).

Зміст права інтелектуальної власності складає сукупність майнових і не майнових прав інтелектуальної власності.

Особистими правами інтелектуальної власності є:

1) Право на визнання людини творцем об'єкту інтелектуальної власності.

2) Право перешкоджати будь-якому посяганню на право інтелектуальної власності, яке здатне задати шкоди честі або репутації творця.

3) Інші особисті немайнові права (залежно від виду об'єкту інтелектуальної власності) встановлені законодавством.

Особисті не майнові права належать творцеві, але у випадках передбачених законом можуть належати іншим особам (наприклад спадкоємцям). Особисті не майнові права не можуть бути відчуженими (крім випадків передбачених законодавством) і не залежать від майнових прав інтелектуальної власності. Вони є чинними без строку, якщо інше не встановлене договором або законом. Якщо об'єкт створений у зв'язку з виконанням обов'язків за трудовим договором, то особисті немайнові права інтелектуальної власності належать працівникові, якій є творцем, але окремі з них можуть належати його роботодавцю, у випадках передбачених законом. Майнові права у такому випадку належать спільно працівнику і роботодавцю, якщо інше не передбачене трудовим договором.

Національний університет водного господарства та природокористування

Використання об’єкту інтелектуальної власності іншими особами здійснюється лише на підставі договору з його власником або тим суб’єктом у якого на законній підставі при створенні об’єкту інтелектуальної власності виникло виключне право дозволяти використання цього об’єкту третіми особами. Законодавством встановлюються випадки коли використання об’єкту інтелектуальної власності можливих без такого дозволу. Умови надання дозволу визначається ліцензійним договором.

Майновими правами інтелектуальної власності є:

1) право на використання об’єкту інтелектуальної власності;

2) виключне право дозволяти використання об’єкту інтелектуальної власності;

3) виключне право перешкоджати неправомірному використанню об’єкта, в тому числі забороняти такого об’єкта;

4) інші майнові права встановлені законом відповідно до виду об’єкта.

Майнові права інтелектуальної власності можуть бути вкладами до статутних фондів юридичних осіб, предметом договорів застави та інших зобов’язань і використовуватись в інших цивільних відносинах. Вони можуть бути припинені достроково у випадках передбаченими законом і можуть передаватись або відчужуватись іншим особам на умовах договору.

Порушення прав інтелектуальної власності захищаються в тому ж порядку, що і інші цивільні права (у судовому порядку). Кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого права інтелектуальної власності.

Суд у випадках та в порядку, встановлених законом, може постановити рішення, зокрема, про:

1) застосування негайних заходів щодо запобігання порушенню права інтелектуальної власності та збереження відповідних доказів;

2) зупинення пропуску через митний кордон України товарів, імпорт чи експорт яких здійснюється з порушенням права інтелектуальної власності;

3) вилучення з цивільного обороту товарів, виготовлених або введених у цивільний оборот з порушенням права інтелектуальної власності;

4) вилучення з цивільного обороту матеріалів та знарядь, які використовувалися переважно для виготовлення товарів з порушенням права інтелектуальної власності;

5) застосування разового грошового стягнення замість відшкодування збитків за неправомірне використання об'єкта права інтелектуальної власності. Розмір стягнення визначається відповідно до закону з урахуванням вини особи та інших обставин, що мають істотне значення;

6) опублікування в засобах масової інформації відомостей про порушення права інтелектуальної власності та зміст судового рішення щодо такого порушення.

Національний університет водного господарства та природокористування

Право інтелектуальної власності охоплює:

1. Авторське право (регулюються відносини щодо результатів духовної і культурної творчості).

2. Право промислової власності (регулює відносини пов'язані з результатами науково-технічної творчості).

Контрольні запитання

1. Яку особу можна назвати власником?
2. Які повноваження входять до змісту права власності?
3. Які ви знаєте підстави виникнення та припинення права власності?
4. Які ви знаєте форми власності в Україні?
5. Хто є суб'єктами права власності? Права інтелектуальної власності?
6. Які Ви знаєте способи захисту права власності та речових прав?
7. Які види речових прав Ви знаєте?
8. Який зміст права інтелектуальної власності?
9. Що є об'єктами права інтелектуальної власності?
10. За яких умов майно може бути витребуване з чужого незаконного володіння?

Тематика рефератів

1. Види приватної власності в Україні.
2. Корпоративна власність.
3. Кооперативна власність.
4. Комунальна власність як форма власності.
5. Особливості віндикації різних видів майна.
6. Речові права у системі цивільних відносин.
7. Промислова власність.
8. Авторська власність та право авторської власності.

Практичні завдання

1. Семенюк В.А. уклав із ПП "Новина" договір купівлі продажу будинку, який йому. За договором будинок повинен бути переданий новому власнику після його належного оформлення. Але ПП «Новина» вимагало передачі будинку відразу ж після підписання договору.

В якій формі підлягає укладенню договір купівлі-продажу будинку? З якого моменту виникає право власності набуте за цивільно-правовим договором?

2. Трикотажна фабрика купила у громадянина Качура будинок по ціні, значно нижчій його страхової оцінки. Прокурор пред'явив у суді позов про визнання договору купівлі-продажу недійсним.

Як суд вирішить цю справу?

3. Інженери конструкторського бюро "Штиль" Заган і Мальцев разом розробили новий пристрій для дослідження поверхні океанічного дна, який відповідає ознакам винахідництва. Бажаючи оформити авторство на своє ім'я, Заган умовив Мальцева видати йому розписку про те, що він Мальцев, творчої участі в роботі над винаходом не приймав, а подав

Національний університет водного господарства та природокористування

Загану тільки технічну допомогу. В свою чергу, Заган дав розписку Мальцеву про те, що після оформлення авторства на своє ім'я і одержання винагороди він виплатить останньому 20% одержаної суми. Одначе, коли Заган одержав винагороду, Мальцев потребував видати йому 50%. Заган відмовився виконати цю вимогу і Мальцев звернувся в суд з позовом. Заперечуючи проти позиву, Заган показав розписку Мальцева і згодився виконати свою обіцянку про виплату Мальцеву лише 20% винагороди.

Чи порушує згода між Заганом і Мальцевим які-небудь положення законодавства про правоздатність і дієздатність громадян? Чи підлягає задоволенню позов Мальцева?

4. Вставте пропущені слова у фрази:

Розпорядження – це можливість власника ... юридичну чи фактичну ... майна. Володіння – це можливість власника ... в своєму розпорядження майно і ... впливати на нього. ... володіння має місце тоді, коли ... не знала і не могла знати що у її володінні перебуває чуже майно. Власником можна назвати лише ту особу, яка ... одночасно всіма ... повноваженнями.

5. Визначте, у яких випадках йдеться про скарб, а в яких про знахідку. Відповідь оформіть у вигляді таблиці.

А. Речі знайдено в тролейбусі.

Б. В разі передачі державі громадянин має право на винагороду до 20% вартості знайденого.

В. Коштовності знайдено в стіні будинку, що поставлений на ремонт.

Г. Громадянин зобов'язаний здати знайдене державі.

6. Вставте пропущені слова:

У випадках, передбачених законодавством майно може бути ... у власника за рішенням ... . Захист права власності здійснюється ... . Негаторинг - це вимога усунення ... права власності не пов’язаних з ... ... майном.

Тести для самоконтролю

1. Закінчіть фразу: *Відносини власності — це врегульовані законом відносини щодо...*

А. Володіння та розпорядження майном.

Б. Володіння, користування та розпорядження майном.

В. Користування та розпорядження майном .

Г. Володіння та користування майном.

2. Закінчіть фразу:

2.1. Добросовісне незаконне володіння має місце тоді ...

2.2. Недобросовісне незаконне володіння має місце тоді ...

А. Коли особа, що володіє майном не знає і не може знати що володіє чужим майном без належних не те підстав.

Б. Коли особа-володілець знає або здогадується що володіє чужим майном.

Національний університет водного господарства та природокористування

В. Коли особа знайшла забуту ким-небудь річ у міському транспорті і залишила її собі.

Г. Коли особа придбала крадену річ на базарі, про що дізналася згодом.

Д. Коли особа знайшла забуту ким-небудь річ у міському транспорті і залишила її собі, тому що власник не знайшовся.

Е. Коли особа виманила у когось майно шляхом обману.

3. Який зміст права користування майном?

А. Це можливість власника вилучати з речі її корисні властивості.

Б. Це можливість власника утримувати в себе майно та безпосередньо впливати на нього**.**

В. Це можливість власника безпосередньо впливати на майно.

Г. Це можливість власника визначати юридичну чи фактичну долю майна.

4. В загальні обов'язки власника входить ...

А. Захищати свою власність.

Б. Не порушувати законні права та інтереси інших осіб.

В. Використовувати свою власність.

Г. Не завдавати шкоди своїй власності.

Д. Не завдавати шкоди навколишньому природному середовищу.

Е. Утримувати свою власність.

5. Що розуміють під власністю?

А. Відносини, що складаються у суспільстві в процесі використання засобів виробництва і розподілу матеріальних благ через різні форм привласнення.

Б. Відносини, що складаються у суспільстві з приводу використання майна та природних ресурсів.

В. Відносини, що складаються у суспільстві з приводу володіння та користування чужим майном.

Г. Відносини, що складаються у суспільстві в процесі перерозподілу матеріальних благ між різними соціальними групами.

6. Що з наведеного нижче є формами власності в Україні?

А. Спільна**.** **Г.** Приватна. **Є.** Комунальна.

Б. Кооперативна. **Д.** Індивідуальна. **Ж.** Державна.

В. Колективна. **Е.** Інтелектуальна.

7. Які з наведених нижче видів майна не можуть знаходитись у приватній власності?

А. Граната типу "лимонка". **Г**. Тротилова шашка.

Б. Газовий пістолет. **Д**. Автомат Калашникова.

В. Мисливська рушниця. **Е**.Балончик із сльозоточивим газом.

8. Хто є суб'єктом права комунальної власності?

А. Держава. **В.** Територіальні громади.

Б. Республіка. **Г.** Кооперативи.

Національний університет водного господарства та природокористування

9. Хто є суб'єктом права корпоративної власності?

А. Держава. **В.**Територіальні громади.

Б. Учасники господарських товариств. **Г.** Кооперативи.

10. В який термін можуть пред'являти свої вимоги кредитори до боржника, який помер і відкрилася його спадщина, якщо вони були повідомлені про її відкриття?

А. В межах строку для прийняття спадщини.

Б.В межах строку оформлення садкових прав.

В. В межах строку виконання зобов'язання.

Г.В межах року після відкриття спадщини.

11. Що розуміють під віндикацією (або негаторингом)?

А. Витребування майна з чужого незаконного володіння.

Б. Повернення майна з оренди.

В. Вимога усунення перешкод в користуванні майном, не пов'язаних з втратою володіння.

Г. Вимогу відшкодування втрат від пошкодження майна.

12. Які органи мають право вирішувати справи про порушення права власності?

А. Ради народних депутатів. **В.** Прокуратура.

Б. Суди. **Г.** Державні адміністрації.

13. У яких з цих випадків майно може бути витребуване власником за віндикаційним позовом?

А. Громадянином знайдено облігації державної позики на пред'явника.

Б. Орендоване майно, яке було продане орендарем іншій особі.

В. Викрадене у власника майно, яке було продане на базарі.

Г. Знайдені громадянином прості акції на пред'явника.

14. У яких з наведених нижче випадків власник може бути примусово позбавлений права власності?

А. За вчинення злочину.

Б. За пошкодження чужого майна.

В. За забруднення сусідньої земельної ділянки.

Г. За невиконання зобо'язань за договором.

Д. За настання надзвичайних обставин, за рішенням органу державної влади.

Е. За заподіяння моральної шкоди.

15.Що розуміють під реквізицією майна?

А. Безоплатне вилучення майна за рішенням суду.

Б. Вилучення майна в інтересах суспільства за рішенням органу державної влади з виплатою його вартості.

В. Звернення стягнення на майно власника при невиконанні ним взятих на себе цивільних зобов'язань.

Г. Втрату майна в силу стихийного лиха.

16.Що розуміють під конфіскацією майна?

А. Безоплатне вилучення майна за рішенням суду.

Б. Вилучення майна в інтересах суспільства за рішенням органу державної влади з виплатою його вартості.

В. Звернення стягнення на майно власника при невиконанні ним взятих на себе цивільних зобов'язань.

Г. Втрату майна в силу стихийного лиха.

17.Що з наведеного нижче є об'єктами інтелектуальної власності?

А. Товари. **Г.** Лекція. **Є.** Виконання пісні.

Б. Фонограма. **Д.** Спадщина. **Ж.** Виконання будівельних робіт.

В. Земельна ділянка. **Е.** Переклад.

18. Хто з наведених нижче осіб є суб'єктом суміжних прав?

А. Автори творів. **В.** Телекомпанії. **Д.** Письменники.

Б. Артисти. **Г.** Художники. **Е.** Студії звукозапису.

19. Що з наведеного нижче є об'єктами промислової власності?

А. Винахід. **Г.** Товарний сертифікат.

Б. Наукова стаття. **Д.** Промисловий зразок.

В. Нова порода тварин. **Е.** Виступ на конференції.

20. Яким видом документа підтверджується правова охорона прав на винахід? **А.** Свідоцтвом. **Б.** Угодою. **В.** Актом. **Г.** Патентом.

21. Закінчіть фразу: *Право на твір охороняється …* .

А. Свідоцтвом. **В.** Актом.

Б. Угодою. **Г.** Патентом.

22. Закінчіть фразу:

Творчість–це цілеспрямована наукова діяльність людини, результатом якої є …

А. Щось якісно нове, яке відрізняється неповторністю, оригінальністю і суспільно-історичною цінністю.

Б. Будь-що створене нове, яке є оригінальним і неповторним.

В. Створення певного суспільного продукту.

Г. Створення нової продукції.

23. Що означає термін "відчуження майна"?

А. Втрату майна за рішенням державного органу влади.

Б. Звернення до суду з приводу засвідчення права власності у якоїсь особи на певне майно.

В. Звернення стягнення на майно кредитором власника.

Г. Перехід права власності на майно від однієї особи до іншої на підставі певної цивільної угоди.

Відповіді до тестових завдань

1.Б. 2.1.А,Г,Д. 2.2.Б,В,Е. 3.А. 4.Б,Д,Е. 5.А. 6.Г,Є,Ж. 7.А,Г,Д. 8.В. 9.Б. 10.А. 11.А (11.В) 12.Б. 13.В. 14.А,Г,Д. 15.Б. 16.А. 17.Б,Г,Е,Є. 18.Б,В,Е. 19.А,В,Д. 20.Г. 21.А. 22.А. 23.Г.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Тема 6. Основи спадкового права

Ключові терміни теми: ***спадкування, спадкодавець, спадкоємці, спадщина, час відкриття спадщини, місце відкриття спадщини, заповіт, черговість спадкоємців за законом, обов'язкова частка спадщини.***

6.1.Основні поняття спадкового права

Спадкування – перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавець) до інших осіб (спадкоємців).

До складу *спадщини* входять усі права та обов'язки, які належали спадкодавцю на момент відкриття спадщини і не припинились внаслідок його смерті, крім тих, які нерозривно були пов'язані з особою спадкодавця (особисті немайнові права; право участі або членства у товариствах, об'єднаннях громадян, якщо інше не встановлене їх установчими документами; право на аліменти, пенсію, інші види виплат особистого характеру; право на відшкодування шкоди завдане каліцтвом чи іншим ушкодженням здоров'я спадкодавця).

Часом відкриття спадщини є день смерті особи визначений відповідно до свідоцтва про смерть або рішення суду про оголошення людини померлою.

Місцем відкриття спадщини є останнє постійне місце проживання спадкодавця, а якщо воно не відоме, то місцем відкриття вважається місце знаходження нерухомого майна (основної його частини), а за відсутності нерухомого – місце знаходження рухомого майна (основної його частини).

Спадкоємцями можуть бути фізичні особи, які є живими на час відкриття спадщини (а за заповітом і юридичні особи та інші учасники цивільних відносин). Право на спадщину виникає в день відкриття спадщини.

Не мають права на спадкування такі особи:

1) Які умисно позбавили спадкодавця життя, або когось із можливих спадкоємців, або вчинили замах на їх життя. Крім випадку, якщо спадкодавець знаючи це призначив таку особу спадкоємцем за заповітом.

2) Які умисно перешкоджали спадкодавцеві скласти заповіт, змінити або скасувати його і цим сприяли виникненню права на спадщину, або збільшенню частки спадщини у них самих чи в інших осіб.

3) Батьки після дитини, якщо на момент відкриття спадщини вони були позбавлені батьківських прав (при спадкуванні за законом).

4) Батьки (усиновлювачі), повнолітні діти, та інші особи, які ухилялись від виконання обов'язку, щодо утримання спадкодавця встановленого за рішенням суду (при спадкуванні за законом).

5) Одна після одної особи шлюб між якими визнаний не дійсним (при спадкуванні за законом).

6) Особа, яка ухилялася від надання допомоги спадкодавцеві, який через похилий вік, тяжку хворобу, або каліцтво був у безпорадному стані - на підставі рішення суду.

Національний університет водного господарства та природокористування

Спадкоємці зобов'язані відшкодувати розумні витрати, які були зроблені одним із них або іншою особою на утримання, догляд, лікування та поховання спадкодавця за період, що не перевищує три роки до його смерті.

Спадкування здійснюється двома *способами*:

1) У порядку визначення заповітом.

2) У порядку визначеному законом, якщо заповіт не був складений або був визнаний недійсним чи охоплює не всю масу спадкового майна; або спадкоємці за заповітом відмовилися від прийняття спадщини або не прийняли її.

6.2.Спадкування за законом та за заповітом

Заповітом, відповідно до ст.1233ЦК, є особисте розпорядження особи на випадок власної смерті.

Право на складання заповіту має фізична особа з повною цивільною дієздатністю. Заповіт не може бути вчинений через представника, а лише особисто. Заповіт складається у письмовій формі із зазначенням місця та часу його складення і має бути особисто підписаний заповідачем та має бути посвідчений нотаріально. Якщо у населеному пункті немає нотаріуса або в інших випадках передбачених законом, коли у заповідача немає змоги звернутись до нотаріуса, заповіт (крім секретного) може бути посвідчений уповноваженою на це посадовою, службовою особою відповідно до ст.1251-1252 ЦКУ.

До нотаріально-посвідчених прирівнюються наступні заповіти:

1. Заповіт особи, яка перебуває на лікуванні у лікарні, госпіталі, іншому стаціонарному закладі охорони здоров'я, а також особи, яка проживає в будинку для осіб похилого віку та інвалідів, може бути посвідчений головним лікарем (його заступником з медичної частини) або черговим лікарем цього стаціонарного закладу охорони здоров'я (будинку для осіб похилого віку та інвалідів).

2. Заповіт особи, яка перебуває під час плавання на морському, річковому судні, що ходить під прапором України, може бути посвідчений капітаном цього судна.

3. Заповіт особи, яка перебуває у пошуковій або іншій експедиції, може бути посвідчений начальником цієї експедиції.

4. Заповіти військовослужбовців, робітників, службовців, членів їх сімей, в пунктах дислокації військових частин, з'єднань, установ, військово-навчальних закладів, де немає органів, що мають право вчиняти нотаріальні дії, можуть бути посвідчені командиром (начальником) цих частин, з'єднань, установ або закладів.

5. Заповіт особи, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі, може бути посвідчений начальником місця позбавлення волі.

6. Заповіт особи, яка тримається під вартою, може бути посвідчений начальником слідчого ізолятора.

Крім того заповідач має право у будь-якому випадку посвідчувати заповіт при свідках (не менше 2-х осіб як правило). Свідками можуть бути лише особи з повною цивільною дієздатністю. *Свідками не можуть бути*:

- нотаріус або інша посадова, службова особа, яка посвідчує заповіт;
- спадкоємці за заповітом;
- члени сім'ї та близькі родичі спадкоємців за заповітом;
- особи, які не можуть прочитати або підписати заповіт.

Свідки, при яких посвідчено заповіт, зачитують його вголос та ставлять свої підписи на ньому. У текст заповіту заносяться відомості про особи свідків (ПІБ, паспортні дані, місце проживання тощо).

Заповідач має право будь-кого призначати своїм спадкоємцем або позбавити спадщини будь-якого спадкоємця, крім своїх неповнолітніх і повнолітніх непрацездатних дітей, непрацездатних вдову, вдівця та батьків, які відповідно до ст.1241 ЦК, в обов'язковому порядку повинні успадкувати не менше половини частки яку вони отримали б при спадкуванні за законом. Розмір їхньої частки може бути зменшений за рішенням суду з врахуванням особистих відносин між ними і спадкодавцем та інших істотних обставин.

Спадкодавець на свій розсуд має право скласти будь-який з наступних **видів** заповітів:

1) Простий заповіт, що не обтяжує право спадкоємців на спадщину жодними додатковими умовами чи обов'язками.

2) Заповіт з заповідальним відказом, предметом, якого може бути передання відказоодержувачеві (будь-якій особі, яка не обов'язково відноситься до кола спадкоємців) у власність або за іншим речовим правом майнового права або речі, що входить або не входить до складу спадщини. Спадкоємець, на якого заповідачем покладено заповідальний відказ, зобов'язаний виконати його лише у межах реальної вартості майна, яке перейшло до нього, з вирахуванням частки боргів спадкодавця, що припадають на це майно. Відказоодержувач має право вимоги щодо одержання відказаного йому спадкодавцем до спадкоємця з часу відкриття спадщини. Заповідальний відказ втрачає чинність у разі смерті відказоодержувача, що сталася до відкриття спадщини.

3) Заповіт з умовою. Заповідач може зобов'язати спадкоємця до вчинення певних дій немайнового характеру, зокрема щодо розпорядження особистими паперами, визначення місця і форми здійснення ритуалу поховання або спрямованих на досягнення суспільно корисної мети, тобто виникнення права на спадщину у певного спадкоємця можливе після виконання ним якоїсь умови зазначеної в заповіті. Умова має бути виконана на час відкриття спадщини і є нікчемною в силу закону, якщо суперечить закону або моральним засадам суспільства.

4) Спільний заповіт подружжя щодо майна, яке належить їм на праві спільної власності, який вступає в дію лише після смерті обох з подружжя.

Національний університет водного господарства та природокористування

5) Секретний заповіт, який засвідчується нотаріусом без ознайомлення з його змістом. Він подається нотаріусу в запечатаному конверті. На конверті має бути підпис заповідача, а нотаріус ставить свій підпис та печатку на цьому конверті і в присутності заповідача поміщає його в інший конверт, який запечатує. Секретний заповіт оголошується нотаріусом в присутності зацікавлених осіб та двох свідків. Про місце і час оголошення заповіту нотаріус повинен повідомити всіх зацікавлених осіб. Про оголошення заповіту нотаріус складає протокол в якому викладається весь зміст заповіту. Протокол підписує нотаріус та свідки.)

Нотаріус або інша посадова особа, яка посвідчує заповіт не має права до відкриття спадщини розголошувати відомості про факт його складення, його зміст.

Заповіт складений з порушеннями вимог щодо його форми і посвідчення є нікчемним. А якщо складений не за власною волею спадкодавця, то він може бути визнаним недійсним у судовому порядку.

Спадкоємці за законом отримують право на спадщину почергово. Кожна наступна черга набуває права на спадщину у разі відсутності спадкоємців попередньо черги або позбавлення їх права на спадщину, не прийняття ними спадщини або відмови від неї. Самі спадкоємці можуть змінити черговість встановлену законом шляхом укладення відповідного договору після відкриття спадщини, якій повинен бути посвідчений нотаріально, а також за рішенням суду може одержати право на спадщину разом із спадкоємцями вищих черг особа, яка протягом тривалого часу піклувалася, матеріально забезпечувала, допомагала спадкодавцю, який через похилий вік, тяжку хвороб, або каліцтво був у безпорадному стані.

Законом встановлені наступні *черги спадкоємців за законом:*

1) Діти, батьки спадкодавця, його вдова (вдівець);
2) Рідні брати, сестри спадкодавця, його дідусі і бабусі;
3) Рідні дядько, тітка спадкодавця;
4) Особи, які проживали зі спадкодавцем однією сім'єю не менше 5 років до часу відкриття спадщини.
5) Інші родичі спадкодавця до шостого ступеня споріднення включно, та утриманці спадкодавця, що не були членами його сім'ї.

Частки спадкоємців однієї черги є рівними, але спадкоємці на підставі договору між собою можуть змінити розмір часток. Такий договір посвідчується нотаріально.

Спадкоємці зобов'язані відшкодовувати витрати, які були зроблені одним із них, або іншою особою на утримання, догляд, лікування та поховання, спадкодавця, але не більше, як за 3 роки до його смерті.

6.3. Реалізація та оформлення прав на спадщину. Виконання заповіту. Спадковий договір

Спадкоємці мають право, як прийняти спадщину так і не прийняти її або відмовитись від неї взагалі чи на користь інших осіб-спадкоємців.

Національний університет водного господарства та природокористування

Прийняти спадщину (як і відмовитись від неї) можна шляхом подання відповідної заяви до нотаріальної контори або шляхом вступу у володіння спадковим майном (якщо спадкоємець проживав спільно зі спадкодавцем однією сім'єю на момент його смерті не менше 5-ти років). Такі дії повинні бути зроблені протягом *шести місяців* з часу відкриття спадщини (строк прийняття спадщини). Якщо право на спадщину виникло в особи, у зв'язку з відмовою від спадщини (не прийняття її) іншого спадкоємця, то прийняти спадщину можна протягом *трьох місяців* з моменту не прийняття або відмови від спадщини цього спадкоємця. За письмовою згодою спадкоємців, які прийняли спадщину, спадкоємець, який пропустив строк для прийняття спадщини, може подати заяву про прийняття спадщини до нотаріальної контори за місцем відкриття спадщини. За позовом спадкоємця, який пропустив строк для прийняття спадщини з поважної причини, суд може визначити йому додатковий строк, достатній для подання ним заяви про прийняття спадщини.

Якщо спадкоємець не здійснив жодної з цих дій він вважається таким, що *не прийняв спадщину*.

Якщо у спадкодавця були кредитори, то спадкоємці зобов'язані повідомити їх про час відкриття спадщини. Кредитор може пред'явити свої вимоги до спадкоємців протягом шести місяців від дня коли він дізнався про відкриття спадщини не залежно від строку виконання вимог. Якщо кредитор не знав і не міг знати про відкриття спадщини, то він має право пред'явити свої вимоги спадкоємцям, які прийняли спадщину, протягом одного року від настання строку виконання вимоги. Спадкоємці зобов'язані задовольнити вимоги кредиторів в межах вартості спадкового майна, пропорційно розміру своїх часток. В разі відсутності будь-яких спадкоємців, їхньої відмови від спадщини, або їх не прийняттям, спадщина за заявою відповідного органу місцевого самоврядування визначається відумерлою за рішенням суду і переходить у власність територіальної громади. Така заява подається після спливу одного року з часу відкриття спадщини.

При спадкуванні за заповітом обов'язково призначається виконавець заповіту або самим спадкодавцем у заповіті, або за взаємною згодою спадкоємцями, або нотаріусом, якщо спадкоємці не можуть досягти згоди. Виконавець може бути призначений лише за його згодою, ця особа повинна мати повну цивільну дієздатність.

Обов'язками виконавця заповіту є:

1) Вжиття заходів, щодо охорони спадкового майна.
2) Повідомлення спадкоємців, кредиторів про відкриття спадщини.
3) Вимагати від боржників спадкодавця виконання своїх зобов'язань.
4) Управляти спадщиною.
5) Забезпечити одержання спадщини спадкоємцем.

Виконавець отримує винагороду за свої дії. Спадкоємці мають право контролювати і оскаржувати дії виконавця.

Реалізоване право на спадщину підтверджується свідоцтвом, яке видається нотаріусом спадкоємцям по закінченню терміну прийняття спадщини.

Спадкоємець, який прийняв спадщину, у складі якої є нерухоме майно, зобов'язаний звернутися до нотаріуса за видачею йому свідоцтва про право на спадщину на нерухоме майно.

Свідоцтво про право на спадщину видається спадкоємцям, які її прийняли, після закінчення шести місяців з часу відкриття спадщини.

До закінчення строку на прийняття спадщини нотаріус може видати спадкоємцеві дозвіл на одержання частини вкладу спадкодавця у банку (фінансовій установі), якщо це викликано обставинами, які мають істотне значення.

Якщо у складі спадщини, яку прийняв спадкоємець, є нерухоме майно, спадкоємець зобов'язаний зареєструвати право на спадщину в органах, які здійснюють державну реєстрацію нерухомого майна.. Право власності на нерухоме майно виникає у спадкоємця з моменту державної реєстрації цього майна.

Свідоцтво про право на спадщину визнається недійсним за рішенням суду, якщо буде встановлено, що особа, якій воно видане, не мала права на спадкування, а також в інших випадках, встановлених законом.

Крім того будь-яка дієздатна фізична особа ще за життя може укласти спадковий договір. За спадковим договором одна сторона (набувач) зобов'язується виконувати розпорядження другої сторони (відчужувача) і в разі його смерті набуває право власності на майно відчужувача.

Спадковий договір укладається у письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню.

Набувач у спадковому договорі може бути зобов'язаний вчинити певну дію майнового або немайнового характеру до відкриття спадщини або після її відкриття.

На майно, визначене у спадковому договорі, нотаріус, який посвідчив цей договір, накладає заборону відчуження.. Заповіт, який відчужувач склав щодо майна, вказаного у спадковому договорі, є нікчемним.

Відчужувач має право призначити особу, яка буде здійснювати контроль за виконанням спадкового договору після його смерті. У разі відсутності такої особи контроль за виконанням спадкового договору здійснює нотаріус за місцем відкриття спадщини.

Спадковий договір може бути розірвано судом на вимогу відчужувача у разі невиконання набувачем його розпоряджень.

Спадковий договір може бути розірвано судом на вимогу набувача у разі неможливості виконання ним розпоряджень відчужувача.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Контрольні запитання

1. Що представляє собою спадкування?

2. Які органи займаються оформленням спадкових прав?

3. В який термін потрібно звернутись за отриманням і оформленням спадщини?

4. Який заповіт може бути прирівняний до нотаріально-посвідченого?

5. Які особи не можуть бути спадкоємцями за законом?

6. Що входить до складу спадщини?

7. За яким документом визначається час відкриття спадщини?

8. Які види заповітів має право скласти заповідач?

9. Скільки черг спадкоємців встановлено законом при спадкуванні за законом?

10. Який порядок реалізації спадкових прав встановлений законом?

11. Що таке заповіт та хто має право на його складення?

12. Кому належить право на обов'язкову частку спадщини?

Тематика рефератів

1. Спадкування в України та за кордоном.

2. Види заповітів в цивільному праві України.

3. Умови усунення від прав на спадкування.

4. Визнання заповіту недійсним.

5. Види заповідальних відказів (легатів).

6. Порядок виконання заповіту за цивільним правом України.

Практичні завдання

1. Спадщина Ш. складалася з автомобіля, дачі, внесків у ощадкасу та домашніх речей. Як розподілятиметься спадщина у кожному із запропонованих випадків :

А) Ш. не залишив заповіту. Склад сім`ї – дружина (51 рік), дочка (12 років), що проживали разом із померлим, та син (19 років), який живе окремо зі своєю дружиною.

Б) Ш. залишив заповіт за яким все майно він залишив синові (22 роки) від першого шлюбу, що проживає окремо. Разом із Ш. проживали дружина (49 років) та дочка (15 років).

2. Громадянин К. звернувся до нотаріальної контори з проханням змінити заповіт складений ним 6 місяців тому назад. Помічник нотаріуса відмовив йому у зв'язку з тим, що він начебто не має на це права.

Чи правомірна відмова помічника нотаріуса? Якими повинні бути подальші дії громадянина К.?

3. Сіроштан вирішив подарувати своїй племінниці Ларисі, студентці медичного інституту, бібліотеку, яка складається із книг по медицині. Про свій намір він написав Ларисі, а потім сповістив рідним і однокурсникам Лариси. Бібліотека була оцінена спеціалістами у 9 450 грн. Закінчивши інститут Лариса за розподілом, як молодий спеціаліст поїхала на роботу в інше місто і забрала лише невелику кількість подарованих книжок. Через

Національний університет водного господарства та природокористування

два місяці після її від'їзду Сіроштан помер. Його син відмовився передати бібліотеку Ларисі, мотивуючи це тим, що вона нічого за неї не заплатила. Окрім того, померлий залишив нотаріально оформлений заповіт, в якому спадкоємцем майна вказав свого сина. Лариса заперечувала проти цієї частини заповіту, опираючись на те, що у неї є лист дядька, з якого видно, що всі книжки по медицині дарує їй.

Як розв'язати цей спір? Хто і на що має право у даній ситуації?

4. Вкажіть хто з наведених нижче осіб, родичів спадкодавця, належить до спадкоємців за законом та до якої саме черги?

А. Батько.
Б. Кум.
В. Хрещений батько.
Г. Дочка.
Д. Дід.
Е. Рідна сестра.
Є. Чоловік.
Ж. Двоюрідний брат.

5. Визначте до яких галузей права належать наведені нижче правові норми.

А. Працівник повинен дотримуватись техніки безпеки на робочому місці.

Б. За вбивство скоєне у стані необхідної оборони особа не несе відповідальності.

В. Штраф за вчинене правопорушення може накласти суд або уповноважені на це державні органи.

Г. Правочини можуть мати усну, просту письмову та нотаріальну письмову форми.

Д. Влада в Україні належить народу.

Е. Подружжя має рівня права та обов'язки щодо виховання дітей.

Тести для самоконтролю

1. В яких з цих випадків заповіт буде визнано дійсним:

А. Заповіт виголошено у присутності 3 свідків, у тому числі депутата райради.

Б. Заповіт завірено нотаріусом.

В. Заповіт завірено капітаном морського судна під час плавання.

Г. Заповіт завірено сусідами

Д Заповіт хворого, що знаходиться на лікуванні у санаторії, завірено головним лікарем санаторію.

Е. Заповіт завірено директором заводу та начальником житлово-експлуатаційної контори.

2. Хто з наведених нижче осіб в загальному випадку не може бути спадкоємцем ні за законом, ні за заповітом?

А. Сусід.
Б. Дальній родич.
В. Організація.
Г. Хто навмисне позбавив спадкодавця життя.
Д. Хто не проживав разом із спадкодавцем**.**
Е. Знайомий спадкодавця.

3. По якому документу може бути визначений час відкриття спадщини?

А. По заповіту.
Б. По закону.
Г. По угоді.
Д. По рішенню суду**.**

Національний університет водного господарства та природокористування

В. По свідоцтву про смерть. **Е**. По листу померлого.

4. Що вважається місцем відкриття спадщини?

А. Останнє місце проживання спадкодавця.

Б. Місце проживання родини спадкодавця.

В. Місце проживання батьків спадкодавця.

Г. Місце його смерті.

Д. Місце де знаходиться майно спадкодавця або основна його частина.

Е. Місце проживання сім'ї спадкодавця.

5.Що таке заповіт?

А. Письмове особисте розпорядження фізичної особи на випадок своєї смерті.

Б. Письмове замовлення на виконання певних робіт.

В. Письмове уповноваження що видається однією особою іншій.

Г. Письмове розпорядження особи щодо свого майна**.**

6.Хто успадковує майно, якщо немає заповіту та спадкоємців за законом жодної черги?

А. Музей. **Г.** Місцева держадміністрація.

Б. Сусід. **Д.** Місцева територіальна громада.

В. Держава. **Е.** Організація в якій працював спадкодавець.

7. У якому випадку відбувається спадкування за законом?

А. Якщо заповіт спадкоємці загубили.

Б. Якщо заповіт не був складений.

В. Якщо заповіт був визнаний недійсним.

Г. Якщо нотаріальна контора була ліквідована.

Д. Якщо спадкоємці, зазначені в заповіті, вже померли.

Е. Якщо всі спадкоємці, які зазначені в заповіті, є недієздатними.

8. Які вимоги законодавства до форми заповіту?

А. Він повинен бути підписаний особисто спадкодавцем та завірений двома свідками.

Б. Він повинен бути підписаний особисто спадкодавцем, містити зазначення місця та часу складення і завірений відповідно до закону.

В. Він повинен бути зареєстрований у органах місцевої влади**.**

Г. Він повинен бути підписаний спадкодавцем та обов'язково завірений міським, селищним або сільським головою.

9. Які органи займаються оформленням спадкових прав?

А. Нотаріальні органи. **Б.** Органи міністерства юстиції.

В. Суди. **Г.** Місцеві державні адміністрації.

10. Яка особа не може бути спадкодавцем за заповітом?

А. Інвалід. **В.** Недієздатний громадянин.

Б. Громадян віком до 25 років. **Г.** Громадян, який не має сім'ї.

11. Права яких осіб захищені законом при спадкуванні за заповітом?

А. Непрацездатних батьків спадкодавця.

Б. Працездатної дружини (чоловіка) спадкодавця.

Національний університет водного господарства та природокористування

В. Неповнолітніх дітей спадкодавця.

Г. Братів та сестер спадкодавця.

Д. Непрацездатних утриманців спадкодавця, які не є його близькими родичами.

Е. Працездатних дітей спадкодавця.

12. Що потрібно вчинити спадкоємцю щоб отримати права на спадщину?

А. Пред'явити заповіт родичам.

Б. Подати заяву про прийняття спадщини до суду.

В. Подати вчасно заяву про прийняття спадщини до нотаріальної контори.

Г. Подати заяву про прийняття спадщини до місцевої держадміністрації.

13. В який строк потрібно звернутись до нотаріальної контори щоб вступити у право на спадщину визначене заповітом?

А. В 9-ти місячний. **В.** В 3-місячний.

Б. В 6-місячний. **Г.** В 1-місячний.

14. В яких межах відповідають спадкоємці по боргах спадкодавця?

А. В межах вартості спадкового майна.

Б. В межах всього належного їм майна.

В. В межах вартості успадкованого нерухомого майна.

Г. В кратному розмірі до вартості успадкованого майна.

15. Яким документом посвідчуються реалізоване спадкоємцем право на спадщину?

А.Патентом. **Б.**Актом. **В.**Паспортом. **Г.**Свідоцтвом.

16. Хто може встановити додатковий строк для подання заяви про прийняття спадщини, якщо строк прийняття спадщини був пропущений з поважних причин?

А. Прокуратура. **В.** Державна адміністрація.

Б. Нотаріальна контора. **Г.** Міський (районний) суд.

Відповіді до тестових завдань

1.Б,В,Д. 2.Г. 3.В,Д. 4.А,Д. 5.А. 6.Д. 7.Б,В,Д. 8.Б. 9.А. 10.В. 11.А,В,Д. 12.В. 13.Б. 14.А. 15.Г. 16.Г.

4.2. Модуль 2. Основи трудового, господарського, банківського, соціального, сімейного, екологічного, адміністративного та кримінального права України

Тема 7. Основи правового регулювання індивідуальних трудових правовідносин

Ключові поняття теми: ***право на працю, трудовий договір, колективний договір, припинення трудового договору, професія, посада, кваліфікація, суміщення, строк випробування, переведення,***

Національний університет водного господарства та природокористування

переміщення, робочий час, час відпочинку, дисципліна праці, дисциплінарний проступок, дисциплінарне стягнення, дисциплінарна відповідальність, матеріальна відповідальність, трудовий спір, комісія з вирішення трудових спорів.

7.1.Право на працю. Трудовий договір, його зміст. Види трудових договорів. Контракт

Конституція України гарантує кожному громадянину ***право на працю***, а саме ,відповідно до ст.2 Кодексу законів про працю, право на отримання роботи з оплатою праці не нижче встановленого державного мінімального розміру, включаючи право на вільний вибір професії, роду занять і роботи.

Відповідно до ст.3 Кодексу законів про працю трудове законодавство поширюється на всіх найманих працівників підприємств, установ і організацій, всіх форм власності, а також на осіб, які працюють на умовах трудового договору з фізичними особами.

Основу *трудового законодавства* складає Кодекс законів про працю, Закони України : «Про зайнятість населення», «Про охорону праці», «Про оплату праці», «Про відпустки», «Про колективні договори і угоди», «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)», «Про професійні спілки, їх права та гарантії їх діяльності», «Про організації роботодавців» тощо.

Право на працю реалізується шляхом укладання трудового договору. Фізична особа може укласти як один так і декілька договорів одночасно, крім винятків встановлених законодавством або якщо подібні обмеження є у колективному договорі, що діє на підприємстві (в установі чи організації) з яким укладено основний трудовий договір даною фізичною особою або умовами самої трудової угоди.

Між найманим працівником та його роботодавцем в результаті укладення трудового договору виникають *індивідуальні трудові правовідносини.* Легальне укладення трудового договору є єдиною підставою виникнення таких правовідносин. Крім індивідуальних виділяють ще й *колективні трудові правовідносини*, сторонами яких є роботодавець (організації роботодавців) та трудові колективи найманих працівників, представницькі органи трудових колективів (профспілки, ради трудових колективів тощо) та органи державної влади, які здійснюють державне управління у галузі працевлаштування та соціального захисту.

На кожному підприємстві діє колективний договір укладений відповідно до законодавства між власником підприємства, організації або уповноваженим ним органом і представницьким органом трудового колективу і яким врегульовано особливості праці на даному підприємстві, установі, організації.

Колективний договір – це локальний нормативно-правовий акт, який врегульовує особливості трудових, соціально-економічних відносин між

Національний університет водного господарства та природокористування

власником (роботодавцем) та найманими працівниками даного підприємства. Колективний договір укладається між адміністрацією, яка представляє власника та уповноваженим трудовим колективом органом на всіх підприємствах, установах та організаціях незалежно від форми власності й господарювання, на яких використовується наймана праця та які мають статус юридичної особи.

Трудовий договір – це угода між працівником і власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом, або фізичною особою, за якою працівник зобов'язується виконувати роботу визначену цією угодою, з підляганням правилам внутрішнього трудового розпорядку, а власник або уповноважений ним орган чи фізична особа зобов'язується виплачувати працівнику заробітну плату та забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін.

Сторонами трудового договору є роботодавець (будь-які підприємства, установи, організації або фізичні особи) і найманий працівник (фізична особа). Якщо роботодавцем є фізична особа, то факт укладення такого трудового договору повинен реєструватись роботодавцем у тижневий строк з моменту фактичного допущення працівника до роботи у державній службі зайнятості за місцем свого проживання у порядку, визначеному Міністерством праці та соціальної політики України.

Відповідно до норм трудового законодавства розрізняють три основні **види трудових договорів**:

1) На невизначений строк (безстроковий).

2) На визначений строк (строковий):

а) Сезонні роботи – це роботи, які в силу природних та кліматичних умов виконуються не весь рік, а лише протягом певного сезону, який не перевищує 6-ти місяців.

б) Тимчасові роботи **–** роботи, що виконуються терміном до 2-х місяців, а для заміщення тимчасово відсутніх працівників, за якими зберігається їх робоче місце – до 4-х місяців.

в) Контракт **–** особлива форма трудового договору, в якому термін його дії, права, обов'язки і відповідальність сторін, умови матеріального забезпечення й організації праці працівника, умови розірвання трудового договору можуть встановлюватися безпосередньо трудовою угодою його сторін. При цьому умови контракту не повинні погіршувати становище працівника порівняно з нормами чинного трудового законодавства. Контракт укладається у письмовій формі, на строк не менше одного року. Контракт може бути визнаний недійсним за рішенням суду в разі недотримання вимог законодавства щодо його змісту та порядку укладення та сфери застосування у трудових правовідносинах. За два місяці до закінчення контракту, сторони повинні погодити питання про його продовження або переукладення на новий строк.

Національний університет водного господарства та природокористування

3) *На час виконання певної роботи.* Теж має тимчасовий характер: в такому договорі наперед визначений обсяг дорученої роботи.

Зміст трудового договору – сукупність умов, що визначають взаємні права та обов'язки сторін трудового договору.

Основними правовими категоріями трудового договору, що в першу чергу визначають його зміст є:

1) професія – галузь застосування праці, яка відображає родовий розподіл праці (лікар, юрист, економіст, будівельник та ін.);

2) спеціальність – вузька спеціалізація праці всередині певної професії (лікар-терапевт, інженер-цивільного будівництва, тощо);

3) кваліфікація – рівень знань і практичних навичок за певною професією, який закріплений у певній правовій формі – тарифному розряді, класі, категорії, вченому ступені, вченому званні, яка встановлена нормативно-правовими актами;

4) посада – певна компетенція працівника, тобто коло його права та обов'язків в межах підприємства.

Обов'язковими (істотними) умовами трудового договору (праці) є: початок роботи; місце роботи; трудова функція працівника; розмір і порядок оплати праці; термін дії трудового договору; трудовий розпорядок.

Крім істотних умов трудовий договір може містити і інші умови, що регламентують трудові відносини його сторін і не суперечать законодавству. *Особливими умовами* трудового договору можуть бути умови про:

1. Переміщення – це така зміна умов праці, яка передбачає виконання роботи не обумовленої при укладенні трудового договору і яка не повинна торкатися зміни спеціальності, кваліфікації чи посади працівника.

2. Переведення на іншу роботу – будь-яка зміна трудової функції працівника (спеціальності, кваліфікації, посади), а також зміна інших умов трудового договору, обумовлена угодою сторін, що не була викликана загальними змінами в організації виробництва і праці на підприємстві і вимагає згоди працівника. Розрізняють переведення в межах одного й того ж підприємства, переведення на інше підприємство, установу, організацію, власника й переведення на роботу в іншу місцевість.

Переведення на іншу роботу (ст..32 КЗпП) на тому ж підприємстві, в установі, організації, а також переведення на роботу на інше підприємство, в установу, організацію або в іншу місцевість, хоча б разом з підприємством, установою, організацією, допускається тільки за згодою працівника, за винятком випадків, передбачених у ст.33 КЗпП та в інших випадках, передбачених законодавством.

Не вважається переведенням на іншу роботу і не потребує згоди працівника переміщення його на тому ж підприємстві, в установі, організації на інше робоче місце, в інший структурний підрозділ у тій же місцевості, доручення роботи на іншому механізмі або агрегаті у межах

Національний університет водного господарства та природокористування

спеціальності, кваліфікації чи посади, обумовленої трудовим договором. Власник або уповноважений ним орган не має права переміщати працівника на роботу, протипоказану йому за станом здоров'я.

У зв'язку із змінами в організації виробництва і праці допускається зміна істотних умов праці при продовженні роботи за тією ж спеціальністю, кваліфікацією чи посадою. Про зміну істотних умов праці - систем та розмірів оплати праці, пільг, режиму роботи, встановлення або скасування неповного робочого часу, суміщення професій, зміну розрядів і найменування посад та інших - працівник повинен бути повідомлений не пізніше ніж за два місяці.

Якщо колишні істотні умови праці не може бути збережено, а працівник не згоден на продовження роботи в нових умовах, то трудовий договір *припиняється* за п. 6 ст.36 КЗпП.

Власник або уповноважений ним орган має право перевести працівника строком до одного місяця на іншу роботу, не обумовлену трудовим договором, без його згоди, якщо вона не протипоказана працівникові за станом здоров'я, лише для відвернення або ліквідації наслідків стихійного лиха, епідемій, епізоотій, виробничих аварій, а також інших обставин, які ставлять або можуть поставити під загрозу життя чи нормальні життєві умови людей, з оплатою праці за виконану роботу, але не нижчою, ніж середній заробіток за попередньою роботою.

Забороняється тимчасове переведення на іншу роботу вагітних жінок, жінок, які мають дитину-інваліда або дитину віком до шести років, а також осіб віком до вісімнадцяти років без їх згоди.

Простій - це зупинення роботи, викликане відсутністю організаційних або технічних умов, необхідних для виконання роботи, невідворотною силою або іншими обставинами.

У разі простою працівники можуть бути переведені за їх згодою з урахуванням спеціальності і кваліфікації на іншу роботу на тому ж підприємстві (установі, організації) на весь час простою або на інше підприємство, в установу, організацію, але в тій самій місцевості на строк до одного місяця.

3. Сумісництвом вважається виконання працівником, крім своєї основної роботи, іншої регулярно оплачувальної роботи на умовах трудового договору у вільний від основної роботи час на тому ж або на іншому підприємстві, установі, організації або у громадянина.

4. Суміщення професій і посад – форма організації праці, при якій працівник, за його згодою, протягом робочого дня або робочої зміни поряд зі своєю основною роботою, обумовлену трудовим договором, виконує додаткову роботу за іншою професією або посадою на тому ж підприємстві, установі, організації, за що отримує відповідну оплату.

5. Строк випробування – строк, що визначений угодою сторін, який встановлений з метою перевірки відповідності працівника дорученій

роботі. Строк випробування може бути встановлений при прийнятті на роботу за погодженням з працівником, про що обов'язково зазначається у наказі про зарахування на роботу.

По закінченні строку випробування (обумовленого строку трудового договору), якщо в останній його день роботодавець не повідомив працівника, про його звільнення, як такого що не пройшов строку випробування, то працівник автоматично вважається таким, що пройшов випробування і не може бути в подальшому звільнений з цієї причини.

Строк випробування не може перевищувати: місяця для робітників, 3-х місяців для службовців (крім погодженого з профкомом випадку щодо 6-ти місячного строку), а для державних службовців строк випробування є обов'язковим при вступі на державну службу строком у 6 місяців.

7.2. Порядок укладення трудового договору. Переведення та переміщення

Правом укладення правового договору володіють особи, які досягли 16 років, а за згодою батьків (або особи, яка їх замінює) - з 14 років.

Укладення трудового договору оформляється наказом про зарахування працівника на роботу.

Дотримання повної письмової форми трудового договору обов'язкове в таких випадках:

1) при організованому наборі працівників;
2) про укладення трудового договору, для виконання роботи в місцевості з особливими природними умовами або умовами підвищеного ризику для здоров'я;
3) при укладенні контракту;
4) при укладенні трудового договору з неповнолітнім працівником;
5) якщо працівник сам наполягає на повній письмовій формі.

Забороняється вимагати від працівника при укладенні трудового договору відомості про його партійну, національну, релігійну приналежність, походження тощо та документи подання, яких не передбачене законодавством.

Обов'язковими документами при укладенні трудового договору є:

1) Паспорт.
2) Трудова книжка.
3) Документ про освіту або присвоєну кваліфікацію, для працівників, що вперше влаштовуються на роботу та працівників, які займають посаду, що вимагають професійної підготовки.
4) Медичну довідку (для працівників, що займають посаду виконання обов'язків за якою залежить від стану здоров'я).
5) Військовий квиток.
6) Свідоцтво про загальнообов'язкове державне соціальне страхування.
7) Довідка про присвоєння ідентифікаційного коду платника податків.

Національний університет водного господарства та природокористування

Приймати працівника на роботу, *роботодавець повинен ознайомити* його з:

1) Дорученою роботою, його правами та обов'язками.

2) Правилами внутрішнього трудового розпорядку, колективним договором, що діють на даному підприємстві, в установі чи організації.

3) Правилами техніки безпеки, пожежної безпеки, тощо.

Строк договору встановлюється за погодженням сторін при зарахуванні працівника на роботу.

7.3.Загальні підстави припинення трудового договору. Припинення трудового договору за ініціативою працівника; за ініціативою власника; на вимогу профспілкового органу

Припинення трудового договору – припинення трудових правовідносин між працівником та власником за настання умов та обставин, передбачених нормами трудового законодавства (ст.36 КЗпП).

Розірвання трудового договору – припинення трудового договору за вимогою і ініціативою однієї з його сторін, в порядку передбаченому нормами трудового законодавства.(ст.38-41, 45 КЗпП).

Звільнення працівника – процедура оформлення припинених трудових відносин.

Загальні підстави припинення трудового договору зазначені в ст.36 КЗпП:

1) Угода сторін.

2) Закінчення строку трудового договору, крім випадків, коли трудові відносини тривають і жодна з сторін не ставить вимогу про їх припинення.

3) Призов або вступ працівника на військову чи альтернативну невійськову службу.

4) Розірвання трудового договору:

а) з ініціативи працівника за ст. 38,39 КЗпП;

б) з ініціативи роботодавця ст.40,41 КЗпП;

в) з ініціативи профспілкового органу ст.45 КЗпП.

5) Переведення працівника за його згодою на інше підприємство чи організацію, або на іншу вигідну посаду.

6) Відмова працівника від переведення на роботу в іншу місцевість, та відмова від продовження роботи у зв'язку з зміною істотних умов праці.

7) Набрання законної сили вироку суду. На працівника накладене покарання.

8) Підстав передбачених контрактом.

Працівник може розірвати трудовий договір з власної ініціативи за умови письмового попередження про це роботодавця за два тижні до звільнення, а у випадку коли працівник просить розірвати договір з поважної причини, роботодавець зобов'язаний звільнити його у строк, якій він просить.

Роботодавець може розірвати договір у таких випадках (ст.40 КЗпП):

Національний університет водного господарства та природокористування

1) змін в організації виробництва і праці, в тому числі ліквідації, реорганізації, банкрутства або перепрофілювання підприємства, установи, організації, скорочення чисельності або штату працівників;

2) виявленої невідповідності працівника займаній посаді або виконуваній роботі внаслідок недостатньої кваліфікації або стану здоров'я, які перешкоджають продовженню даної роботи, а так само в разі скасування допуску до державної таємниці, якщо виконання покладених на нього обов'язків вимагає доступу до державної таємниці;

3) систематичного невиконання працівником без поважних причин обов'язків, покладених на нього трудовим договором або правилами внутрішнього трудового розпорядку, якщо до працівника раніше застосовувалися заходи дисциплінарного чи громадського стягнення;

4) прогулу (в тому числі відсутності на роботі більше трьох годин протягом робочого дня) без поважних причин;

5) нез'явлення на роботу протягом більш як чотирьох місяців підряд внаслідок тимчасової непрацездатності, не рахуючи відпустки по вагітності і родах, якщо законодавством не встановлений триваліший строк збереження місця роботи (посади) при певному захворюванні. За працівниками, які втратили працездатність у зв'язку з трудовим каліцтвом або професійним захворюванням, місце роботи (посада) зберігається до відновлення працездатності або встановлення інвалідності;

6) поновлення на роботі працівника, який раніше виконував цю роботу;

7) появи на роботі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння;

8) вчинення за місцем роботи розкрадання (в тому числі дрібного) майна власника, встановленого вироком суду, що набрав законної сили, чи постановою органу, до компетенції якого входить накладення адміністративного стягнення або застосування заходів громадського впливу.

Звільнення з підстав, зазначених у пунктах 1, 2 і 6 допускається, якщо неможливо перевести працівника, за його згодою, на іншу роботу.

Не допускається звільнення працівника з ініціативи власника або уповноваженого ним органу в період його тимчасової непрацездатності, а також у період перебування працівника у відпустці. Це правило не поширюється на випадок повної ліквідації підприємства, установи, організації.

Крім підстав, передбачених ст.40 КЗпП, трудовий договір з ініціативи власника або уповноваженого ним органу може бути розірваний також у випадках:

1) одноразового грубого порушення трудових обов'язків керівником підприємства, установи, організації всіх форм власності (філіалу, представництва, відділення та іншого відокремленого підрозділу), його заступниками, головним бухгалтером підприємства, установи, організації, його заступниками, а також службовими особами митних органів,

Національний університет водного господарства та природокористування

державних податкових інспекцій, яким присвоєно персональні звання, і службовими особами державної контрольно-ревізійної служби та органів державного контролю за цінами;

1-1) винних дій керівника підприємства, установи, організації, внаслідок чого заробітна плата виплачувалася несвоєчасно або в розмірах, нижчих від установленого законом розміру мінімальної заробітної плати;

2) винних дій працівника, який безпосередньо обслуговує грошові або товарні цінності, якщо ці дії дають підстави для втрати довір'я до нього з боку власника або уповноваженого ним органу;

3) вчинення працівником, який виконує виховні функції, аморального проступку, не сумісного з продовженням даної роботи.

7.4.Поняття і види робочого часу. Час відпочинку і його види

Робочий час – це час протягом якого працівник повинен виконувати свої трудові обов'язки.

Можна виділити наступні **види робочого часу**:

- нормальної тривалості;
- скорочений робочий час;
- неповний робочий час
- ненормований робочий час;
- надурочний робочий час.

Нормальна тривалість робочого часу працівників не може перевищувати 40 годин на тиждень як при 5-ти денному так і при 6-ти денному робочому тижні.

Підприємства і організації при укладенні колективного договору можуть встановлювати меншу норму тривалості робочого часу.

Робочим часом нормальної тривалості вважається також так званий підсумований облік робочого часу – коли норма робочого часу береться за більший період часу ніж тиждень, наприклад місяць. Наприклад при вахтовому методі роботи. Запровадження такого виду робочого часу допускається за погодженням з профкомом на безперервно діючих підприємствах, в установах, організаціях, а також в окремих виробництвах, цехах, дільницях, відділеннях і на деяких видах робіт, де за умовами виробництва (роботи) не може бути додержана встановлена для даної категорії працівників щоденна або щотижнева тривалість робочого часу.

Скорочена тривалість робочого часу встановлюється:

1) для працівників віком від 16 до 18 років - 36 годин на тиждень, для осіб віком від 15 до 16 років (учнів віком від 14 до 15 років, які працюють в період канікул) - 24 години на тиждень.

2) для працівників, зайнятих на роботах з шкідливими умовами праці, - не більш як 36 годин на тиждень.

Перелік виробництв, цехів, професій і посад з шкідливими умовами праці, робота в яких дає право на скорочену тривалість робочого часу, затверджується законодавством.

Національний університет водного господарства та природокористування

Крім того, законодавством встановлюється скорочена тривалість робочого часу для окремих категорій працівників (учителів, лікарів тощо).

Скорочена тривалість робочого часу може встановлюватись за рахунок власних коштів на підприємствах і в організаціях для жінок, які мають дітей віком до чотирнадцяти років або дитину-інваліда.

Час початку і закінчення щоденної роботи (зміни) встановлюється правилами внутрішнього трудового розпорядку і графіками змінності, які затверджує роботодавець за погодженням з виборним органом первинної профспілкової організації (профспілковим представником) трудового колективу і місцевою радою депутатів з додержанням установленої законом тривалості робочого тижня.

Напередодні святкових і неробочих днів тривалість роботи працівників скорочується на одну годину як при п'ятиденному, так і при шестиденному робочому тижні.

При регулярній роботі в нічний час встановлена тривалість роботи (зміни) скорочується на одну годину. Це правило не поширюється на працівників, для яких уже передбачено скорочення робочого часу.

Нічним вважається час з 10 години вечора до 6 години ранку.

Забороняється залучення до роботи в нічний час:

1) вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до трьох років;

2) осіб, молодших вісімнадцяти років;

3) інших категорій працівників, передбачених законодавством.

Робота жінок в нічний час не допускається, за винятком випадків передбачених трудовим законодавством. Робота інвалідів у нічний час допускається лише за їх згодою і за умови, що це не суперечить медичним рекомендаціям.

За угодою між працівником і власником або уповноваженим ним органом може встановлюватись як при прийнятті на роботу, так і згодом *неповний робочий день або неповний робочий тиждень*. На прохання вагітної жінки; жінки, яка має дитину віком до чотирнадцяти років або дитину-інваліда, в тому числі таку, що знаходиться під її опікою; або працівника, який здійснює догляд за хворим членом сім'ї відповідно до медичного висновку - власник або уповноважений ним орган зобов'язаний встановлювати неповний робочий день або неповний робочий тиждень таким категоріям працівників. Оплата праці в цих випадках провадиться пропорційно відпрацьованому часу або залежно від виробітку.

Робота на умовах неповного робочого часу не тягне за собою будь-яких обмежень обсягу трудових прав працівників.

Надурочні роботи, як правило, не допускаються. Надурочними вважаються роботи понад встановлену тривалість робочого дня .

Власник або уповноважений ним орган може застосовувати надурочні роботи за дозволом виборного органу первинної профспілкової організації

Національний університет водного господарства та природокористування

(профспілкового представника) підприємства, установи, організації лише у виняткових випадках:

1) при проведенні робіт, необхідних для оборони країни, а також відвернення громадського або стихійного лиха, виробничої аварії і негайного усунення їх наслідків;

2) при проведенні необхідних ремонтних робіт по водопостачанню, газопостачанню, опаленню, освітленню, каналізації, транспорту, зв'язку - для усунення випадкових або несподіваних обставин, які порушують нормальне їх функціонування;

3) при необхідності закінчити почату роботу, яка внаслідок непередбачуваних обставин чи випадкової затримки з технічних умов виробництва не могла бути закінчена в основний робочий час і коли припинення її може призвести до псування або загибелі державного чи громадського майна, а також у разі необхідності невідкладного ремонту машин, верстатів або іншого устаткування, коли несправність їх викликає зупинення робіт для значної кількості працівників;

4) при необхідності виконання вантажно-розвантажувальних робіт з метою недопущення або усунення простою рухомого складу чи скупчення вантажів у пунктах відправлення і призначення;

5) для продовження роботи при нез'явленні працівника, який заступає, коли робота не допускає перерви.

До надурочних робіт забороняється залучати:

1) вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років;

2) осіб, молодших вісімнадцяти років;

3) працівників, які навчаються в загальноосвітніх школах і професійно-технічних училищах без відриву від виробництва, в дні занять.

Законодавством можуть бути передбачені і інші категорії працівників, яких забороняється залучати до надурочних робіт.

Жінок, які мають дітей віком від трьох до чотирнадцяти років або дитину-інваліда, можуть залучатись до надурочних робіт лише за їх згодою. Залучення інвалідів до надурочних робіт можливе лише за їх згодою і за умови, що це не суперечить медичним рекомендаціям.

Надурочні роботи не повинні перевищувати для кожного працівника чотирьох годин протягом двох днів підряд і 120 годин на рік. Власник або уповноважений ним орган повинен вести облік надурочних робіт кожного працівника.

Час відпочинку – це час, протягом якого працівник вільний від виконання своїх службових обов'язків і який може використовувати на свій власний розсуд.

Види часу відпочинку:

- перерви протягом робочого дня;
- щоденний відпочинок;
- щотижневий відпочинок;

Національний університет водного господарства та природокористування

- святкові та неробочі дні;
- відпустки.

Працівникам надається *перерва* для відпочинку і харчування тривалістю не більше двох годин. Перерва не включається в робочий час. Перерва для відпочинку і харчування повинна надаватись через чотири години після початку роботи. Працівники використовують час перерви на свій розсуд. На цей час вони можуть відлучатися з місця роботи.

Перерва у роботі між робочими тижнями не повинна бути меншою 42 годин (щотижневий безперервний відпочинок). Загальним *вихідним днем* є неділя. Другий вихідний день при п'ятиденному робочому тижні, якщо він не визначений законодавством, визначається графіком роботи підприємства, установи, організації, погодженим з виборним органом первинної профспілкової організації (профспілковим представником) підприємства, установи, організації, і, як правило, має надаватися підряд з загальним вихідним днем.

На підприємствах, в установах, організаціях, де робота не може бути перервана в загальний вихідний день у зв'язку з необхідністю обслуговування населення (магазини, підприємства побутового обслуговування, театри, музеї і інші), вихідні дні встановлюються місцевими Радами народних депутатів.

На підприємствах, в установах, організаціях, зупинення роботи яких неможливе з виробничо-технічних умов або через необхідність безперервного обслуговування населення, а також на вантажно-розвантажувальних роботах, пов'язаних з роботою транспорту, вихідні дні надаються в різні дні тижня почергово кожній групі працівників згідно з графіком змінності, що затверджується власником або уповноваженим ним органом за погодженням з виборним органом первинної профспілкової організації (профспілковим представником) підприємства, установи, організації.

Робота у вихідні дні забороняється. Залучення окремих працівників до роботи у ці дні допускається тільки з дозволу виборного органу первинної профспілкової організації (профспілкового представника) підприємства, установи, організації і лише у виняткових випадках, що визначаються законодавством:

1) для відвернення або ліквідації наслідків стихійного лиха, епідемій, епізоотій, виробничих аварій і негайного усунення їх наслідків;

2) для відвернення нещасних випадків, які ставлять або можуть поставити під загрозу життя чи нормальні життєві умови людей, загибелі або псування майна;

3) для виконання невідкладних, наперед не передбачених робіт, від негайного виконання яких залежить у дальшому нормальна робота підприємства, установи, організації в цілому або їх окремих підрозділів;

Національний університет водного господарства та природокористування

4) для виконання невідкладних вантажно-розвантажувальних робіт з метою запобігання або усунення простою рухомого складу чи скупчення вантажів у пунктах відправлення і призначення.

Залучення працівників до роботи у вихідні дні провадиться за письмовим наказом роботодавця.

Святкові дні:

1 січня - Новий рік
7 січня - Різдво Христове
8 березня - Міжнародний жіночий день
1 і 2 травня - День міжнародної солідарності трудящих
9 травня - День Перемоги
28 червня - День Конституції України
24 серпня - День незалежності України.

Робота також не провадиться в дні релігійних свят (*неробочі дні*):

7 січня - Різдво Христове
один день (неділя) - Пасха (Великдень)
один день (неділя) - Трійця.

За поданням релігійних громад інших (неправославних) конфесій, зареєстрованих в Україні, керівництво підприємств, установ, організацій надає особам, які сповідують відповідні релігії, до 3-х днів відпочинку протягом року для святкування їх великих свят з відпрацюванням за ці дні.

У святкові та неробочі дні допускаються роботи, припинення яких неможливе через виробничо-технічні умови (безперервно діючі підприємства, установи, організації), роботи, викликані необхідністю обслуговування населення.

Якщо вихідний день і святковий день збігаються за календарем, то вихідний день переноситься на наступний день, який слідує за святковим.

Кожному найманому працівнику гарантовано законодавством надання щорічної (основної та додаткової) *відпустки* із збереженням на їх період місця роботи (посади) і заробітної плати.

Види відпусток:

1) Щорічна основна відпустка надається працівникам тривалістю не менш як 24 календарних дні за відпрацьований робочий рік, який відлічується з дня укладення трудового договору.

2) Щорічні додаткові відпустки надаються працівникам:

а) за роботу із шкідливими і важкими умовами праці;
б) за особливий характер праці;
в) в інших випадках, передбачених законодавством.

3) Творча відпустка надається працівникам для закінчення дисертаційних робіт, написання підручників та в інших випадках, передбачених законодавством.

Святкові і неробочі дні при визначенні тривалості щорічних відпусток не враховуються.

Національний університет водного господарства та природокористування

Щорічні основна та додаткові відпустки повної тривалості у перший рік роботи надаються працівникам після закінчення шести місяців безперервної роботи на даному підприємстві (установі, організації), а за другий та наступні роки роботи можуть бути надані працівникові в будь-який час відповідного робочого року.

У разі надання зазначених відпусток до закінчення шестимісячного терміну безперервної роботи їх тривалість визначається пропорційно до відпрацьованого часу, крім визначених законом випадків, коли ці відпустки за бажанням працівника надаються повної тривалості.

Черговість надання відпусток визначається графіками, які затверджуються роботодавцем за погодженням з виборним органом первинної профспілкової організації (профспілковим представником), і доводиться до відома всіх працівників.

Невикористана частина щорічної відпустки має бути надана працівнику, як правило, до кінця робочого року, але не пізніше 12 місяців після закінчення робочого року, за який надається відпустка.

Забороняється ненадання щорічних відпусток повної тривалості протягом двох років підряд, а також ненадання їх протягом робочого року особам віком до вісімнадцяти років та працівникам, які мають право на щорічні додаткові відпустки за роботу із шкідливими і важкими умовами чи з особливим характером праці.

До стажу роботи, що дає право на щорічну основну відпустку, зараховуються:

1) час фактичної роботи (в тому числі на умовах неповного робочого часу) протягом робочого року, за який надається відпустка;

2) час, коли працівник фактично не працював, але за ним згідно з законом зберігалися місце роботи (посада) та заробітна плата повністю або частково (в тому числі час оплаченого вимушеного прогулу, спричиненого незаконним звільненням або переведенням на іншу роботу);

3) час, коли працівник фактично не працював, але за ним зберігалося місце роботи (посада) і йому надавалося матеріальне забезпечення за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, за винятком відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку;

4) час, коли працівник фактично не працював, але за ним зберігалося місце роботи (посада) і йому не виплачувалася заробітна плата у порядку, визначеному статтями 25 і 26 Закону України "Про відпустки", за винятком відпустки без збереження заробітної плати для догляду за дитиною до досягнення нею шестирічного віку;

5) час навчання з відривом від виробництва тривалістю менше 10 місяців на денних відділеннях професійно-технічних навчальних закладів;

6) час навчання новим професіям (спеціальностям) осіб, звільнених у зв'язку із змінами в організації виробництва та праці, у тому числі з

Національний університет водного господарства та природокористування

ліквідацією, реорганізацією або перепрофілюванням підприємства, установи, організації, скороченням чисельності або штату працівників;

7) інші періоди роботи, передбачені законодавством.

За бажанням працівника частина щорічної відпустки замінюється грошовою компенсацією. При цьому тривалість наданої працівникові щорічної та додаткових відпусток не повинна бути менше ніж 24 календарних дні.

Особам віком до вісімнадцяти років заміна всіх видів відпусток грошовою компенсацією не допускається.

7.5.Дисципліна праці. Дисципліна внутрішнього трудового розпорядку. Дисциплінарні стягнення. Порядок їх накладення

Трудова дисципліна – сукупність правових норм, які регулюють внутрішній трудовий розпорядок, встановлюють трудові обов'язки працівників і роботодавця, визначають заходи заохочення за успіхи у праці.

Внутрішній трудовий розпорядок – порядок поведінки, взаємодії між працівниками на конкретному підприємстві, в установі, організації в процесі здійснення трудової діяльності.

Трудове правопорушення – винне, протиправне діяння, яке полягає у невиконанні або порушенні трудових обов'язків працівником. Розрізняють дисциплінарні проступки та майнові трудові порушення.

Дисциплінарна відповідальність – вид юридичної відповідальності, який полягає у обов'язку працівника відповідати перед роботодавцем за скоєний ним дисциплінарний проступок і понести дисциплінарне стягнення, передбачене нормами трудового законодавства чи спеціальними дисциплінарними статутами (положеннями), які діють на окремих підприємствах, установах, організаціях. Розрізняють загальну і спеціальну дисциплінарну відповідальність. Загальну дисциплінарну відповідальність несе будь-який працівник, на якого поширюються загальні положення чинного трудового законодавства про трудову дисципліну та правила внутрішнього трудового розпорядку. Спеціальну дисциплінарну відповідальність несуть працівники, котрі підпадають під дію спеціальних нормативно-правових актів: дисциплінарних статутів, положень, законів.

Дисциплінарне стягнення – міра примусу, що передбачена трудовим законодавством або дисциплінарним статутом і може бути застосована власником або уповноваженим ним органом до працівника по скоєнню ним дисциплінарного проступку. Трудовим законодавством (ст.147КЗпП) передбачено два види дисциплінарних стягнень: догана і звільнення. Звільнення може бути застосоване лише у випадках прямо передбачених трудовим законодавством (ст..40,41 КЗпП).

Розглянемо *порядок притягнення* до загальної дисциплінарної відповідальності.

Працівник може бути притягнути до загальної дисциплінарної відповідальності не пізніше 1-го місяця з дня виявлення проступку та не

Національний університет водного господарства та природокористування

пізніше 6-ти місяців з дня його вчинення. Для винесення стягнення роботодавець повинен взяти з працівника письмове пояснення (або скласти акт, якщо він відмовляється дати пояснення) для з'ясування обставин вчинення проступку та ступеня вини працівника.

Стягнення оголошується наказом, який повідомляється працівнику під розписку. Стягнення діє протягом року і у період його дії до працівника не можуть буди застосовані заходи матеріального заохочення. Роботодавець в праві достроково зняти стягнення за сумлінну поведінку працівника. Якщо протягом дії стягнення працівник не допустив нових порушень трудової дисципліни, то по закінченню дії стягнення він вважається таким, що не мав стягнень, а якщо припустився нового порушення, то може бути звільнений за пунктом 2 ст.40 Кодексу Законів про працю.

За одне порушення може бути застосоване лише одне дисциплінарне стягнення. Дисциплінарні стягнення до трудової книжки не заносяться.

7.6. Підстави та умови накладення матеріальної відповідальності на працівника. Види матеріальної відповідальності

Матеріальна відповідальність - вид юридичної відповідальності, який передбачає обов'язок однієї сторони трудового договору – працівника або роботодавця відшкодувати іншій стороні шкоду, заподіяну внаслідок винного, протиправного невиконання або неналежного виконання своїх трудових обов'язків у встановленому законом розмірі й порядку.

Працівники несуть відповідальність, тільки за пряму дійсну шкоду в межах порядку визначених трудовим законодавством України за умови, що така шкода заподіяна винними, протиправними діями, або бездіяльністю працівника.

Пряма дійсна шкода – втрата, погіршення або пониження цінності майна, яка приводить до необхідності для підприємства, установи, організації зробити витрати на відновлення, придбання майна або інших цінностей або зробити інші зайві витрати для забезпечення умов праці.

Працівники звільняються від відповідальності за шкоду, яка може бути віднесена до категорії нормального виробничо-господарського ризику, та за шкоду заподіяну у стані крайньої необхідності та необхідної оборони. Матеріальна відповідальність може бути накладена незалежно від притягнення працівника до дисциплінарної, адміністративної або кримінальної відповідальності.

Умовами матеріальної відповідальності є: наявність прямої дійсної шкоди внаслідок не виконання трудових обов'язків; протиправність дії або бездіяльності однієї із сторін трудового договору; причинно-наслідковий зв'язок між протиправними діями сторони трудового договору та заподіяною майновою шкодою; вина сторони, яка заподіяла майнову шкоду; перебування у трудових відносинах осіб взаємопов'язаних заподіянням шкоди; можливість обрахування розміру шкоди. Притягнення

Національний університет водного господарства та природокористування

працівника або роботодавця до матеріальної відповідальності відбувається за наявності у сукупності цих умов.

Трудове законодавство України виділяє такі **види** матеріальної відповідальності працівників: а) обмежену (ст.133 КЗпП); б) повну (ст.134 КЗпП); в) підвищену.

Обмежена матеріальна відповідальність, як правило обмежена розміром середнього місячного заробітку працівника, але не більше розміру заподіяної шкоди.

У відповідності з законодавством обмежену матеріальну відповідальність несуть:

1) працівники - за зіпсуття або знищення через недбалість матеріалів, напівфабрикатів, виробів (продукції), в тому числі при їх виготовленні, - у розмірі заподіяної з їх вини шкоди, але не більше свого середнього місячного заробітку. В такому ж розмірі працівники несуть відповідальність за зіпсуття або знищення через недбалість інструментів, вимірювальних приладів, спеціального одягу та інших предметів, виданих підприємством, установою, організацією працівникові в користування;

2) керівники підприємств, установ, організацій та їх заступники, а також керівники структурних підрозділів на підприємствах, в установах, організаціях та їх заступники - у розмірі заподіяної з їх вини шкоди, але не більше свого середнього місячного заробітку, якщо шкоду підприємству, установі, організації заподіяно зайвими грошовими виплатами, неправильною постановкою обліку і зберігання матеріальних и грошових цінностей, невжиттям необхідних заходів до запобігання простоям, випускові недоброякісної продукції, розкраданню, знищенню і зіпсуттю матеріальних чи грошових цінностей.

Повна відповідальність настає у розмірі заподіяної шкоди, незалежно від розміру заробітку працівника. Відповідно до законодавства працівники несуть матеріальну відповідальність у повному розмірі шкоди, заподіяної з їх вини підприємству, установі, організації, у випадках, коли:

1) між працівником і підприємством, установою, організацією укладено письмовий договір про повну матеріальну відповідальність за незабезпечення цілісності майна та інших цінностей, переданих працівнику для зберігання або використання і якщо працівник займає посаду, за якою з ним згідно з переліком затвердженим Кабінетом Міністрів України повинен бути укладений такий договір. Договір про повну матеріальну відповідальність може бути укладений лише з повнолітнім та повністю дієздатним працівником;

2) майно та інші цінності були одержані працівником під звіт за разовою довіреністю або за іншими разовими документами;

3) шкоди завдано діями працівника, які мають ознаки діянь, переслідуваних у кримінальному порядку;

4) шкоди завдано працівником, який був у нетверезому стані;

Національний університет
водного господарства
та природокористування

5) шкоди завдано недостачею, умисним знищенням або умисним зіпсуттям матеріалів, напівфабрикатів, виробів (продукції), в тому числі при їх виготовленні, а також інструментів, вимірювальних приладів, спеціального одягу та інших предметів, виданих підприємством, установою, організацією працівникові в користування;

6) відповідно до законодавства на працівника покладено повну матеріальну відповідальність за шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації при виконанні трудових обов'язків;

7) шкоди завдано не при виконанні трудових обов'язків;

8) службова особа, винна в незаконному звільненні або переведенні працівника на іншу роботу;

9) керівник підприємства, установи, організації всіх форм власності, винний у несвоєчасній виплаті заробітної плати понад один місяць, що призвело до виплати компенсацій за порушення строків її виплати, і за умови, що Державний бюджет України та місцеві бюджети, юридичні особи державної форми власності не мають заборгованості перед цим підприємством.

Деякі категорії працівників, згідно трудового законодавства, несуть тільки повну матеріальну відповідальність, зокрема:

1) Працівники роздрібної торгівлі, за недостачу, псування тощо переданим їм товарів, інвентарю.

2) Касири, за незабезпечення збереження прийнятих ними цінностей.

3) Працівники підприємств системи зв'язку – за втрату або затримку доставки всіх видів поштових та телеграфних відправлень.

Колективна, або бригадна повна відповідальність є різновидом повної матеріальної відповідальності та вводиться лише у випадках роботи пов'язаної із зберіганням, обробкою, відпуском, перевезення цінностей певним колективом працівників і при цьому неможливо розмежувати розмір відповідальності кожного працівника окремо. Перелік робіт, при виконанні яких може запроваджуватися колективна (бригадна) матеріальна відповідальність, умови її застосування, а також типовий договір про колективну (бригадну) матеріальну відповідальність розробляються за участю профспілкових об'єднань України та затверджуються Міністерством праці і соціальної політики України.

Для запровадження такої відповідальності, роботодавець повинен отримати згоду профспілкового органу, а також укласти зі всіма членами бригади колективний договір про повну матеріальну відповідальність.

Розмір заподіяної шкоди визначається по фактичних втратах на підставі даних бухгалтерського обліку із врахуванням зносу матеріальних цінностей.

До обмеженої матеріальної відповідальності працівник може бути притягнутий за розпорядженням роботодавця, якщо воно було зроблене не пізніше 2-х тижнів з часу виявлення шкоди та за умови, що працівник

Національний університет водного господарства та природокористування

надав згоду на покриття шкоди шляхом відрахувань із заробітної плати. У разі незгоди з розпорядженням роботодавця, та коли мова йде про повну або підвищену відповідальність, притягнення до матеріальної відповідальності здійснюється на підставі рішення суду за позовом роботодавця.

7.7. Органи, що вирішують індивідуальні трудові спори. Підвідомчість індивідуальних трудових спорів. Порядок звернення за вирішенням індивідуального трудового спору

Трудові спори – це неврегульовані шляхом безпосередніх переговорів розбіжності між працівником (колективом працівників) і власником підприємства (уповноваженим ним органом) з приводу застосування норм трудового законодавства, а також встановлення нових або зміни існуючих умов праці. Розрізняють індивідуальні і колективні трудові спори.

Індивідуально трудові збори вирішуються: комісіями по трудових спорах (КТС) і районними та міськими судами.

Комісія з трудових спорів (КТС) – колегіальний орган, що створюється на підприємствах, установах і організаціях з числа членів трудового колективу для вирішення індивідуальних трудових спорів між працівниками та роботодавцем. Комісії з трудових спорів повинні створюватись на всіх підприємствах, установах, організаціях, де кількість працюючих більше 15-ти чоловік.

Комісія трудових зборів обирається на загальних зборах трудового колективу, які визначають чисельність, склад і строк повноважень комісії з трудових спорів.

До складу КТС повинні порівну входити представники роботодавця і трудового колективу.

Працівник може звернутись за вирішенням свого індивідуального трудового спору у 3-х місячний термін з дня коли він дізнався, або повинен був дізнатись про порушення свого трудового права. Порядок звернення і розгляду спору КТС має приблизно наступний вигляд:

заява працівника до КТС
(10 днів з дня подання заяви)
розгляд заяви на засіданні КТС у присутності працівника і повноважного представника роботодавця
(негайно по завершенню розгляду)
винесення рішення КТС
(10 днів з дня вручення копії рішення)
оскарження рішення до суду
(**3**-х денний термін з дня закінчення терміну оскарження)
виконання рішення

Якщо працівник не з'явився на розгляд спору без поважних причин, то розгляд його заяви переноситься на наступне засідання КТС, а при повторній неявці заява знімається з розгляду.

Національний університет водного господарства та природокористування

У районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судах розглядаються трудові спори за заявами:

1) працівника чи власника або уповноваженого ним органу, коли вони не згодні з рішенням комісії по трудових спорах підприємства, установи, організації;

2) прокурора, якщо він вважає, що рішення комісії по трудових спорах суперечить чинному законодавству.

Безпосередньо в районних, районних у місті, міських чи міськрайонних *судах розглядаються трудові спори* за заявами:

1) працівників підприємств, установ, організацій, де комісії по трудових спорах не обираються;

2) працівників про поновлення на роботі незалежно від підстав припинення трудового договору, зміну дати і формулювання причини звільнення, оплату за час вимушеного прогулу або виконання нижче оплачуваної роботи;

3) керівника підприємства, установи, організації (філіалу, представництва, відділення та іншого відокремленого підрозділу), його заступників, головного бухгалтера підприємства, установи, організації, його заступників, а також службових осіб, митних органів, державних податкових інспекцій, яким присвоєно персональні звання, і службових осіб державної контрольно-ревізійної служби та органів державного контролю за цінами; керівних працівників, які обираються, затверджуються або призначаються на посади державними органами, органами місцевого та регіонального самоврядування, а також громадськими організаціями та іншими об'єднаннями громадян, з питань звільнення, зміни дати і формулювання причини звільнення, переведення на іншу роботу, оплати за час вимушеного прогулу і накладання дисциплінарних стягнень;

4) власника або уповноваженого ним органу про відшкодування працівниками матеріальної шкоди, заподіяної підприємству, установі, організації;

5) працівників у питанні застосування законодавства про працю, яке відповідно до чинного законодавства попередньо було вирішено власником або уповноваженим ним органом і виборним органом первинної профспілкової організації (профспілковим представником) підприємства, установи, організації (підрозділу) в межах наданих їм прав.

Безпосередньо в районних, районних у місті, міських чи міськрайонних *судах* розглядаються також *спори* про відмову у прийнятті на роботу:

1) працівників, запрошених на роботу в порядку переведення з іншого підприємства, установи, організації;

2) молодих спеціалістів, які закінчили вищий навчальний заклад і в установленому порядку направлені на роботу на дане підприємство, в установу, організацію;

Національний університет водного господарства та природокористування

3) вагітних жінок, жінок, які мають дітей віком до трьох років або дитину-інваліда, а одиноких матерів - при наявності дитини віком до чотирнадцяти років;

4) виборних працівників після закінчення строку повноважень;

5) працівників, яким надано право поворотного прийняття на роботу;

6) інших осіб, з якими роботодавець відповідно до чинного законодавства зобов'язаний укласти трудовий договір.

Контрольні запитання

1. Що є змістом трудового договору?

2. Що таке трудовий договір?

3. Які ви знаєте види трудових договорів?

4. Який порядок укладення трудового договору?

5. Які документи обов'язкові для подання (пред'явлення) при укладенні трудового договору?

6. Який порядок призначення строку випробування?

7. Який порядок розірвання трудового договору за ініціативою працівника?

8. Які Ви знаєте загальні підстави припинення трудового договору?

9. У яких випадках власник має прав тимчасово перевести працівника без його згоди?

10. Які Ви знаєте підстави розірвання трудового договору з ініціативи власника?

11. Хто може виступати сторонами трудового договору?

12. Розкрийте зміст дисципліни праці.

13. Що є підставою для притягнення до дисциплінарної відповідальності?

14. Який порядок притягнення до загальної дисциплінарної відповідальності?

15. Що представляє собою дисциплінарний проступок?

16. Які підстави і умови притягнення до матеріальної відповідальності?

17. У яких випадках працівника може бути притягнуто до обмеженої матеріальної відповідальності?

18. Які підстави притягнення працівників до повної матеріальної відповідальності передбачені чинним трудовим законодавством?

19. Які умови застосування колективної матеріальної відповідальності?

20. Який порядок притягнення працівників до матеріальної відповідальності?

21. Які органи вирішують трудові спори?

22. Який порядок звернення працівників до КТС (судів) за вирішенням трудового спору?

23. Які трудові спори можуть бути вирішені лише у суді?

Національний університет водного господарства та природокористування

Тематика рефератів

1. Трудовий договір у ринковій економіці.

2. Трудовий договір з молодими спеціалістами.

3. Правова природа багатосторонніх угод про підготовку молодих спеціалістів.

4. Трудовий договір з мігрантами та іноземними громадянами.

5. Матеріальні відповідальність роботодавця за порушення права працівника на працю.

6. Матеріальна відповідальність роботодавця за шкоду заподіяну каліцтвом та іншими ушкодженнями здоров'я при виконанні трудових обов'язків.

7. Спеціальна дисциплінарна відповідальність за трудовим правом України.

8. Система стимулювання праці за трудовим правом України.

9. Види заохочень та порядок їх застосування.

10. Право на вирішення трудового спору.

Практичні завдання

1. Профком виробничого об'єднання "Азот", йдучи на зустріч побажанням трудового колективу, встановив в колективному договорі тривалість робочого часу у 44 години на тиждень. *Прокоментуйте законність цього рішення профкому та його правові наслідки*.

2. Адміністрація тресту "Облводгосп" видала наказ, в якому зазначалось, що інженер-економіст Сорока буде здійснювати контроль за технікою безпеки в підзвітних організаціях. До цього, адміністрація усно запропонувала їй виконання цих робіт, але вона відмовилась, після чого був виданий наказ. Крім того, адміністрація попередила, що відмова від виконання даної роботи буде вважатись як грубе порушення трудової дисципліни. *Чи вправі адміністрація вимагати від працівника роботи непередбаченої трудовим договором?*

3. У відділ кадрів льонокомбінату звернувся Миколайчук Н. з заявою прийняти його на роботу електриком. Адміністрація попросила подати характеристику з останнього місця роботи і довідку про склад сім`ї, після чого видала наказ про зарахування Миколайчука Н. на тимчасову роботу. В процесі роботи адміністрація видала наказ про призначення місячного випробовувального строку, через місяць після закінчення випробування Миколайчуку Н. оформили трудову книжку. *Які порушення допустила адміністрація?*

4. Охримчук працював водієм автомобіля ГАЗ-51 в ПМК-100. У зв`язку з заміною автомашини в ПМК-100, адміністрація запропонувала Охримчуку новий автомобіль ЗІЛ-130. Але Охримчук відмовився. Через два місяці з дня попередження адміністрація звільнила Охримчука з роботи. *Чи вірно вчинила адміністрація?*

5. Покалюк Н., у зв`язку з доглядом за хворою дитиною, подала заяву про припинення трудового договору. Адміністрація заводу погодилась звільнити Покалюк Н., але через 2 тижні. *Чи вірно вчинила адміністрація?*

6. Присяжнюк А. була звільнена з роботи за п.2 ст.40 КЗпП України (за результатами атестації). Заперечуючи проти звільнення вона звернулась до суду з позовом про поновлення на роботі і виплати зарплати за час вимушеного прогулу. Позивачка вказала, що вона працює на заводі уже 7 років на посаді інженера-економіста і звільнена незаконно.

Чи законно вчинила адміністрація?

7. Степанюк неодноразово запізнювався на роботу. Його запізнення в останній раз призвело до зриву виробничого завдання. Адміністрація, заручившись згодою трудового колективу, звільнила Степанюка з роботи. За рішенням суду Степанюк був поновлений на роботі.

Чому саме Степанюка поновили на роботі?

8. Федоренко був відсутній на роботі на протязі цілого дня. Свою відсутність він мотивував тим, що чекав викликаного телемайстра. Адміністрація визнала цю причину неповажною, і, одержавши згоду профкому, звільнила з роботи Федоренка за прогул.

Чи законно вчинила адміністрація?

9. Бульдозерист Михайлов допустив брак у роботі. Адміністрація позбавила його 30% щомісячної премії і оголосила йому догану. Через тиждень адміністрація переглянула своє рішення і вважаючи стягнення недостатнім, перевела Михайлова на 2 місяці автослюсарем.

Чи відповідає останній наказ адміністрації діючому законодавству?

10. За брак у роботі лаборантці Сміян А. адміністрація оголосила догану і позбавила її 50% щомісячної премії. Крім того, бухгалтерії запропоновано на часткове відшкодування збитків утримати з неї середній місячний заробіток. *Чи законно вчинила адміністрація?*

11. Водій ПМК-100, Кавун, звернувся у народний суд з позовом про виплату 50 грн. за виконання надурочних робіт.

Яким повинно бути рішення суду, якщо робітник попередньо не звертався за розв'язанням цього спору в комісію по трудових спорах?

12. Степанов був звільнений з роботи по ст.38 КЗпП України (за власним бажанням). Через 2 дні він звернувся до адміністрації заводу з заявою про поновлення на роботі. Але адміністрація відмовила йому, мотивуючи це тим, що на його місце був прийнятий інший працівник. Степанов звернувся до суду.

Яким рішення буде прийняте судом по зверненню Степанова?

13. Доповніть фрази:

Колективний договір укладається між ... та ... Дія колективного договору поширюється на ... працюючих на підприємстві. Від адміністрації колективний договір підписує ... .

Національний університет водного господарства та природокористування

14. Доповніть фрази:

При звільненні з роботи за власною ініціативою працівник має попередити адміністрацію ... за ... до звільнення. У разі звільнення з поважних причин адміністрація повинна звільнити працівника у строк...

15. Визначте, у яких випадках зазначені працівники мають право на скорочений, а в яких на неповний робочий день. Відповідь оформіть у вигляді таблиці.

А. Токар, що доглядає за хворим батьком відповідно до медичного висновку

Б. Шістнадцятирічний слюсар

В. Ткаля, яка має малолітню дитину

Г. Лаборант, що працює на роботі із шкідливими умовами праці

Д. Слюсар, що суміщає роботу з навчанням в інституті

Е. Вчитель.

16. Який вид трудового договору має місце у кожному з наведених нижче випадків?

А. Робота по заміщенню працівника, який перебуває у відпустці по догляду за дитиною по досягненню нею 3-х річного віку.

Б. Роботи на строк до 2-х місяців або 4-х місяців для заміщення тимчасово відсутнього працівника за яким зберігається його робоче місце.

В. Роботи, які внаслідок кліматичних умов можуть виконуватись лише протягом певного періоду який не перевищує 6 місяців.

17. Заповніть пропущені місця в реченнях:

Матеріальна відповідальність може бути ... на працівника ... від притягнення його до дисциплінарної, адміністративної або ... відповідальності. Договір про повну матеріальну відповідальність може бути ... лише з працівниками, що досягли ... років. Працівники несуть матеріальну відповідальність лише за .... шкоду.

18. Заповніть пропущені у реченнях місця:

Розрізняють ... та ... дисциплінарну відповідальність. У випадку, якщо працівник відмовляється дати .... то адміністрація підприємства вправі скласти відповідний ... і винести на його основі дисциплінарне ... .

19. Заповніть пропущені у реченнях місця:

Працівник має право звертатись за вирішенням свого індивідуального .... безпосередньо до ... . Комісія по трудових спорах створюється на підприємствах, установах, організаціях з кількістю працюючих не .... чоловік шляхом її обрання на .... трудового колективу.

20. Заповніть пропущені у реченнях місця:

Конкретне вираження робочий час знаходить у робочому ..., робочій ..., робочому ..., робочому ..., робочому ... .Нормування робочого часу

Національний університет водного господарства та природокористування

здійснюється державою за участю ... . Напередодні святкових і неробочих днів ... робочого часу ..... .

21. Заповніть пропущені у реченнях місця:

Тривалість щотижневого безперервного ... не може бути меншою ... .Робота у вихідні дні ... . Забороняється ... щорічної відпустки протягом ... підряд.

Тести для самоконтролю

1. Вкажіть, у яких із зазначених випадків застосовуються норми трудового права:

А. Токар працює на державному машинобудівному підприємстві.

Б. Водій працює у приватній фірмі.

В. Майстер по ремонту телевізорів працює самостійно за індивідуальною ліцензією.

Г. Кравець шиє одяг на підставі свідоцтва про підприємництво фізичної особи.

Д. Вчитель працює за контрактом у приватній школі.

Е. Майстер по ремонту взуття працює індивідуально у власній майстерні.

2. Строк випробування при прийнятті на роботу не може перевищувати для робітників:

А. 2 тижні **Б.** 1 місяць **В.** 3 місяці **Г.** 6 місяців

3. Для яких категорій працівників, з наведених нижче, не допускається встановлення випробування при прийнятті на роботу :

А. Працівники, які раніше працювали на такій самій роботі.

Б. Неповнолітні працівники.

В. Випускники професійно-технічних училищ.

Г. Працівники, які займають посади низько кваліфікованих робітників.

Д. Працівники, що поєднують працю з навчанням у вищому навчальному закладі.

Е. Звільнені у запас з лав Збройних Сил.

4. Що повинна зробити адміністрація у разі необхідності перевести працівника на іншу постійну роботу?

А. Видати письмовий наказ про переведення за власною ініціативою.

Б. Попередньо повідомити про це працівника, роз'ясниви йому необхідність переведення.

В. Отримати попередню згоду працівника на таке переведення та видати на її підставі відповідний наказ.

Г. Видати розпорядження про виконання на постійній основі іншої, потрібної власнику роботи.

5. Для звільнення з роботи з ініціативи адміністрації потрібна попередня згода:

А. Органу, якому підпорядковано підприємство
Б. Профспілкового комітету
В. Органів працевлаштування населення
Г. Зборів трудового колективу
Д. Працівника
Е. Органів державної служби зайнятості.

6.Згода якого органу, крім комітету профспілки, необхідна при звільненні з роботи неповнолітнього за ініціативою адміністрації?
А. Органу, якому підпорядковано підприємство
Б. Комітету у справах молоді
В. Комісії у справах неповнолітніх
Г. Батьків
Д. Адміністрації підприємства
Е. Місцевому органу служби зайнятості.

7. Який документ видається працівникові при звільненні з роботи?
А. Трудова книжка із записом про причини звільнення з роботи
Б. Характеристика про роботу та громадську діяльність за період роботи на підприємстві
В. Довідка про стаж роботи на підприємстві
Г. Виписка з трудової книжки.

8. Які відомості не повинні записуватися у трудову книжку працівника?
А. Про посади, які він займає
Б. Про пільги, які надаються працівнику
В. Про причини звільнення з роботи
Г. Про дату звільнення

9.Прогулом називається відсутність на роботі щонайменше протягом...
А. 1 години **Б.** 3 годин **В.** 1/2 робочого дня **Г.** Робочого дня

10. Оберіть вірне закінчення фрази:
Про наступне звільнення з роботи за скороченням штатів працівник має бути попереджений за ...
А. 1 місяць **Б.**2 місяці **В.** 3 місяці **Г.** 6 місяців

11. Яка нормальна тижнева тривалість робочого часу встановлена законодавством?
А. 36 годин **Б.** 40 годин **В.** 41 година **Г.** 48 годин

12. Який час вважається нічним згідно з чинним трудовим законодавством?
А. З 20 до 8 години **Б.** З 22 до 6 години
В. З 23 до 7 години **Г.** З 0 до 6 годин

13. Які види стягнень за порушення трудової дисципліни передбачені трудовим законодавством?
А. Попередження. **Г.** Зменшення розміру премії.
Б. Догана. **Д.** Перенесення відпустки на зимовий час.

Національний університет водного господарства та природокористування

В. Сувора догана. **Е.** Звільнення.

14. На працівника не може бути накладена матеріальна відповідальність за шкоду, заподіяну підприємству:

А. Через недбалість.

Б. Неотримані роботодавцем доходи через шкоду заподіяну працівником.

В. Заподіяну зайвими безпідставними грошовими виплатами.

Г. Знеціненням цінних паперів.

Д. Яку можна віднести до категорії нормального виробничо-господарського ризику.

Е. Заподіяну через крайню необхідність.

15. Обов'язок доказування вини працівника, яким заподіяна шкода, покладається на …

А. Самого працівника.

Б. Власника або уповноважений ним орган.

В. Це визначається договором про матеріальну відповідальність.

Г. Комісію, яка призначається власником.

Д. Правоохоронні органи.

Е. Суд.

Національний університет водного господарства та природокористування

16. Вкажіть умову, за якої може укладатися договір про повну колективну (бригадну) відповідальність:

А. Працівники об'єднані в бригаду.

Б. Бригаді передаються матеріальні цінності для роботи.

В. Власником створені умови працівникам, необхідні для нормальної роботи і забезпечення повного збереження переданих їм цінностей.

Г. Бригада не заперечує проти укладення договору про повну колективну (бригадну) матеріальну відповідальність.

Д. Власник зобов’язує бригаду укласти договір.

Е. Профспілковий орган визначає види робіт, за якими укладення такого договору обов’язкове.

17 Що таке трудовий договір?

А. Це угода між двома особами про виконання певних робіт за плату колективом людей.

Б. Це угода між адміністрацією підприємства та трудовим колективом цього підприємства, якою визначаються трудові та соціально-економічні відносини на підприємстві.

В. Це угода між працівником та власником підприємства (уповноваженим ним органом) за якою працівник зобов’язується виконувати певну роботу з підляганням правилам внутрішнього трудового розпорядку, а власник зобов’язується виплачувати заробітну плату та забезпечити умови праці.

Національний університет водного господарства та природокористування

Г. Це угода про встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

18. Що таке колективний договір?

А. Це угода між двома особами про виконання певних робіт за плату колективом людей.

Б. Це угода між адміністрацією підприємства та представницьким органом трудового колективу цього підприємства, якою визначаються трудові та соціально-економічні відносини на підприємстві.

В. Це угода між працівником та власником підприємства (уповноваженим ним органом) за якою працівник зобов'язується виконувати певну роботу з підляганням правилам внутрішнього трудового розпорядку, а власник зобов'язується виплачувати заробітну плату та забезпечити умови праці.

Г. Це угода про встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

19. Які роботи вважаються сезонними?

А. Робота по заміщенню працівника, який перебуває у відпустці по догляду за дитиною по досягненню нею 3-х річного віку.

Б. Роботи на строк до 2-х місяців або 4-х місяців для заміщення тимчасово відсутнього працівника за яким зберігається його робоче місце.

В. Роботи, які внаслідок кліматичних умов можуть виконуватись лише протягом певного періоду який не перевищує 6 місяців.

Г. Робота за вахтовим контрактом про роботу на півночі.

20. Які документи є завжди обов'язковими для пред'явлення (подання) при укладенні трудового договору?

А. Паспорт
Б. Довідка про місце проживання
В. Характеристика
Г. Трудова книжка
Д. Посвідчення водія
Е. Профспілковий квиток

21. Які з наведених нижче положень є істотними умовами трудового договору?

А. Місце проживання працівника
Б. Місце роботи
В. Розмір заробітної плати
Г. Надання житла
Д. Надання окремого кабінету
Е. Трудовий розпорядок

22. До якого виду робочого часу відноситься підсумований облік робочого часу?

А. Нормальної тривалості
Б. Скорочений
В. Ненормований
Г. Неповний

23. Для яких з наведених нижче категорій працівників повинен бути встановлений скорочений робочий день?

А. Тренерів.
Б. Головних бухгалтерів.
Г. Вагітних жінок.
Д. 17-річного кур'єра.

Національний університет водного господарства та природокористування

В. Робітників цеху з шкідливими умовами праці **Е.** Працівника пенсійного віку.

24. Для яких з наведених нижче категорій працівників може бути встановлений неповний робочий день?

А. Тренерів. **Г.** Вагітних жінок.
Б. Головних бухгалтерів. **Д.** 17-річного кур'єра.
В. Робітників цеху з шкідливими умовами праці **Е.** Працівника пенсійного віку.

25. Для яких з наведених нижче категорій працівників встановлюється ненормований робочий день?

А. Тренерів. **Г.** Вагітних жінок.
Б. Головних бухгалтерів. **Д.** 17-річного кур'єра.
В. Робітників цеху з шкідливими умовами праці **Е.** Працівника пенсійного віку.

26. Якою може бути максимальна тривалість обідньої перерви?

А. 30 хвилин **Б.** 1 година **В.** Півтори години **Г.** 2 години

27. Через скільки годин безперервної роботи повинна бути встановлена обідня перерва?

А. 3 години **Б.** 4 години **В.** 5 годин **Г.** 6 годин

28. Які з наведених нижче видів робіт можуть виконуватись у вихідні дні?

А. Громадські роботи
Б. Особливо важливі для підприємства роботи
В. Вантажно-розвантажувальні роботи
Г. Аварійно-ремонтні роботи по комунальній системі
Д. Роботи по опорядженню території
Е. Роботи пов'язані з обслуговуванням населення

29. Який мінімальний термін щорічної відпустки гарантований законом?

А. 12 днів **Б.** 15 днів **В.** 18 днів **Г.** 21 день **Д.** 24 дні **Е.** 28 днів

30. Через скільки місяців безперервної роботи виникає право на відпустку за перший рік роботи?

А. 3 місяці **Б.** 6 місяців **В.** 8 місяців **Г.** 9 місяців **Д.** 10 місяців **Е.**11 місяців

31. З якою метою може бути надана творча відпустка?

А. Для завершення написання книг, кандидатських чи докторських робіт тощо
Б. Для догляду за дитиною
В. Для догляду за хворим членом сім'ї
Г. Для вирішення сімейних проблем

32. Що є умовами притягнення працівника до матеріальної відповідальності?

А. Заподіяння шкоди будь-якому підприємству
Б. Порушення правил внутрішнього трудового розпорядку
В. Допущення випуску браку внаслідок неякісної сировини

Г. Перебування у трудових відносинах з підприємством якому заподіяно шкоду та наявність вини

33. За що працівники несуть повну матеріальну відповідальність?

А. За зумисне пошкодження виданих у користування матеріальних цінностей

Б. За ненавмисне пошкодження виданих у користування матеріальних цінностей

В. За шкоду заподіяну не в робочий час

Г. За шкоду заподіяну в стані крайньої необхідності

Д. За шкоду заподіяну в нетверезому стані

Е. Керівником, за неправильну організацію обліку матеріальних цінностей

Є. За шкоду заподіяну при вчинені на підприємстві злочину працівником

Ж. Керівником, за допущення випуску браку підрозділом, який він очолює

34.Як відбувається притягнення працівників до обмеженої матеріальної відповідальності?

А. За рішенням суду **В.** За рішенням профспілкового органу

Б. За рішенням КТС **Г.** За рішенням роботодавця

35. В який термін власник (адміністрація) підприємства вправі зробити розпорядження про притягнення працівника до обмеженої матеріальної відповідальності з моменту виявлення шкоди?

А. В 2-х тижневий термін **В.** В 4-х тижневий термін

Б. В 2-х місячний термін **Г.** В 3-х місячний термін

36. В якій формі може бути укладений договір про повну матеріальну відповідальність?

А. Усній **В.** Нотаріально завіреній

Б. Письмовій **Г.** Будь-якій з наведених вище

37. Який термін дії дисциплінарного стягнення в загальному випадку?

А. 1 рік **Б.** 9 місяців **В.** 6 місяців **Г.** 3 місяці

38. Що повинен зробити власник, щоб винести працівнику дисциплінарне стягнення?

А. Взяти письмове пояснення з працівника та видати на його основі відповідний письмовий наказ

Б. Викликати на засідання профкому для оголошення стягнення

В. Видати наказ та вивісити його на дошці оголошень

Г. Зробити запис про стягнення у трудовій книжці

39. В який термін може бути накладено на працівника дисциплінарне стягнення?

А. На протязі 6 місяців з дня вчинення дисциплінарного проступку

Б. На протязі 6 місяців з дня виявлення проступку

В. На протязі 3 місяців з дня вчинення дисциплінарного проступку
Г. На протязі 3 місяців з дня виявлення проступку
Д. На протязі 1 місяця з дня вчинення дисциплінарного проступку
Е. На протязі 1 місяця з дня виявлення проступку

40. Хто вправі виносити дисциплінарні стягнення працівникам?
А. Профспілка підприємства
Б. Керівник підрозділу, у якому працює порушник дисципліни
В. Суд
Г. Адміністрація підприємства

41. Який правовий наслідок винесення дисциплінарного стягнення?
А. Працівника не може бути відправлено у чергову відпустку
Б. Працівнику не може бути надано відпустку без збереження заробітної плати за його проханням
В. Працівника не може бути премійовано
Г. Працівника не може бути тимчасово переведено на іншу роботу в зв'язку з виробничою потребою
Д. Працівнику не може бути оплачено лікарняний лист
Е. Працівнику не може бути надано пільги по оплаті комунальних послуг за рахунок підприємства.

42. Якими органами можуть бути розглянуті та вирішені індивідуальні трудові спори?
А. Органами державної виконавчої влади **Г.**Примирними комісіями
Б. Комісіями у справах неповнолітніх **Д.** Судами
В. Комісіями з трудових спорів **Е.** Прокуратурою

43. В який термін працівник може звернутись за вирішення свого трудового спору?
А.1 місяць **Б.**2 місяці **В.** 3 місяці **Г.** 4 місяці **Д.** 5 місяців **Е.** 6 місяців

44. Який термін дається законом на оскарження рішення КТС?
А. 3 дні **Б.** 5 днів **В.** 10 днів **Г.** 15 днів

45. В який термін копія рішення КТС повинна бути вручена сторонам?
А. 3 дні **Б.** 5 днів **В.** 10 днів **Г.** 15 днів

46. В якому порядку створюється КТС на підприємствах, установах, організаціях?
А. Призначається адміністрацією підприємства
Б. Обирається на загальних зборах членів трудового колективу з їх числа
В. Призначається власником підприємства
Г. Обирається на засіданні профспілкового органу

47.Які з наведених нижче видів трудових спорів можуть бути вирішені виключно у суді?
А. Про відшкодування заподіяної підприємству шкоди в розмірі середньомісячного заробітку

Національний університет водного господарства та природокористування

Б. Про відмову у прийнятті на роботу працівника запрошеного в порядку переведення з іншого підприємства

В. Спори керівних працівників підприємства

Г. Про накладення дисциплінарного стягнення

Д. Про незаконне звільнення

Е. Про тимчасове переведення на іншу роботу в зв'язку з простоєм

Є. Про ненадання щорічної відпустки

Ж. Про притягнення до повної матеріальної відповідальності

48. Строк випробування при прийнятті на роботу не може перевищувати для службовців у загальному випадку?

А. 2 тижні **Б.** 1 місяць **В.** 3 місяці **Г.** 6 місяців

Відповіді до тестових завдань

1.А,Б,Д. 2.Б. 3.Б,Д,Е. 4.В. 5.Б. 6.В. 7.А. 8.Б. 9.Б. 10.Б. 11.Б. 12.Б. 13.Б,Е. 14.Б,Д,Е. 15.Б,Г. 16.Г. 17.В. 18.Б. 19.В. 20.А,Г. 21.Б,В,Е. 22.А. 23.В,Д. 24.Г,Е. 25.А,Г. 26.Г. 27.Б. 28.В,Г,Е. 29.Д. 30.Б. 31.А. 32.Г. 33.А,В,Д,Є. 34.Г. 35.А. 36.Б. 37.А. 38.А. 39.А,Е. 40.Г. 41.В,Е. 42.В,Д. 43.А,В. 44.В. 45.А. 46.Б. 47. Б,В,Д,Ж. 48. Б.

Тема 8: Право природокористування

Ключові терміни теми: ***право природокористування, об'єкти природокористування, екологічна експертиза, екологічне правопорушення.***

8.1.Право природокористування: зміст, суб'єкти, об'єкти

Право природокористування в об'єктивному значенні – це система юридичних норм і засобів, які спрямовані на врегулювання відносин щодо ефективного і раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів в процесі забезпечення матеріальних, економічних і соціальних потреб суспільства та законних прав суб'єктів природокористування.

Отже, право природокористування представляє собою один з центральних інститутів екологічного права, який присвячений врегулюванню загальних моментів при використанні (користуванні) всіх видів природних ресурсів (природних об'єктів), а саме підстави виникнення зміни і припинення прав на користування природними ресурсами; права і обов'язки природокористувачів; форми і види природокористування; визначає юридичні механізми врегулювання відносин природокористування та порядок їх реалізації тощо.

Регулювання відносин природокористування здійснюється виходячи з наступних *принципів*:

- комплексне використання, відтворення і охорона природних ресурсів;
- нормування різних видів природокористування;

Національний університет водного господарства та природокористування

- екологічна безпечність природокористування;
- стимулювання раціонального природокористування;
- економічність природокористування тощо.

Право природокористування і в суб'єктивному значенні, як сукупність повноважень окремого природокористувача щодо використання, відтворення і захисту природних ресурсів та інших благ природи для задоволення своїх життєвих потреб.

Різновидами права природокористування є:

- право землекористування;
- право водокористування;
- право лісокористування;
- право користування надрами землі;
- право користування атмосферним повітрям;
- право користування тваринним світом;
- право користування рослинним світом та природно-заповідними територіями тощо.

Зміст суб'єктивного права природокористування складає сукупність повноважень (прав і обов'язків) суб'єктів права природокористування, що обумовлені нормами законодавства або відповідною угодою на користування природними ресурсами.

Суб'єктами права природокористування є фізичні та юридичні особи, які в установленому законом порядку набули права користування природними ресурсами і зобов'язані дотримуватись встановлених обов'язків щодо їх раціонального використання, відтворення та охорони.

Суб'єктів природокористування можна умовно поділити на первинних суб'єктів права природокористування, яким природній ресурс був переданий у власність (земельна ділянка, водойма тощо) і право користування цим ресурсом є складовою права власності на цей ресурс з покладенням додаткових обов'язків щодо раціонального використання, охорони і відтворення цього ресурсу та вторинних суб'єктів права природокористування, повноваження яких є похідними від повноважень власника на даний природній ресурс.

Об'єкти права природокористування – це конкректні, індивідуально визначені і юридично відособлені природні ресурси (об'єкти живої природи і навколишнього природного середовища), які закріплюються на праві власності або користування за фізичними і юридичними особами.

Особливостями об'єктів права природокористування можна назвати:

- об'єкти загального природокористування не закріплюються за певними суб'єктами, а використовуються без особливого дозволу всіма у межах встановлених законодавством;
- використання об'єктів загального природокористування є безоплатним;
- використання таких об'єктів не підлягає юридичній фіксації;

Національний університет водного господарства та природокористування

-користування загальними об'єктами природокористування санкціоноване державою і зміст прав та обов'язків користувачів таких об'єктів визначений і встановлений законодавством;

-об'єкти спеціального природокористування передаються у користування за спеціальним дозволом і закріплюються за конкретними особами;

- використання об'єктів спеціального природокористування є оплатним;

- права користування об'єктами спеціального природокористування підлягають державній реєстрації;

- об'єкти спеціального природокористування та їх правовий режим фіксуються в державних природоресурсних кадастрах.

Державно-правовій охороні як *об'єкти* права природокористування підлягають:

1) навколишнє природне середовище як сукупність природних і природно-соціальних умов та процесів;

2) природні ресурси як залучені в господарський оборот, так і ті що не використовуються у господарській діяльності;

3) ландшафти та інші природні комплекси;

4) природна територія, об'єкти, які складають природно-заповідний фонд держави;

5) ділянки суші (земля) і водний простір;

6) атмосферне повітря;

7) генофонд рослинного і тваринного світу.

Право загального природокористування належить кожній людині з народження. Право спеціального природокористування виникає з підстав передбачених законом: рішення компетентного державного органу щодо надання права певній особі, з угод та інших юридичних дій спрямованих на встановлення права природокористування.

Припинення права спеціального природокористування здійснюється у порядку і з підстав передбачених законодавством за рішенням уповноваженого державного органу. Загальними підставами такого рішення про припинення права спеціального природокористування є:

- відпала потреба в експлуатації природного об'єкта;

- закінчення строку, на який було надано право спеціального природокористування;

- ліквідація юридичної особи-природокористувача;

- вилучення природного ресурсу з використання за рішенням уповноваженого державного органу з метою передачі його у використання іншому природо користувачу;

- порушення правил природокористування.

8.2.Екологічні права і обов'язки громадян

Конституцією України передбачено, що кожний громадянин України має право на безпечне для його життя та здоров'я навколишнє природне

Національний університет водного господарства та природокористування
середовище та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Кожному громадянину гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація не може бути секретною.

Громадяни України *мають право* на:

- участь в обговоренні проектів законодавчих актів щодо розміщення, будівництва та реконструкції об'єктів, які можуть негативно впливати на стан навколишнього природного середовища;
- внесення пропозицій до державних та господарських органів, установ та організацій з питань розміщення і будівництва об'єктів, на стан навколишнього природного середовища;
- участь у розробці та здійсненні заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, раціонального і комплексного використання природних ресурсів;
- здійснювати загальне і спеціальне використання природних ресурсів;
- об'єднання у громадські природоохоронні формування;
- одержання у встановленому законом порядку повної і достовірної інформації про стан навколишнього природного середовища та його вплив на здоров'я населення;
- участь у проведенні громадської екологічної експертизи;
- отримання екологічної освіти, виховання;
- подання до суду позовів до державних органів і інших юридичних осіб та громадян про відшкодування шкоди заподіяної їх здоров'ю та майну внаслідок негативного впливу на навколишнє природне середовищу або внаслідок порушення інших екологічних прав;
- використовувати природні ресурси відповідно до їх цільового призначення та їх корисні властивості;
- отримувати компенсацію за поліпшення якості природних ресурсів у разі їх вилучення та отримувати доходи від використання природних ресурсів;
- оскаржувати у встановленому законом порядку рішення державних органів і посадових осіб що порушують екологічні права. користуватися пільгами в оподаткуванні у разі виконання заходів щодо відтворення і охорони природних ресурсів.

Екологічними обов'язками громадян є:

- берегти і охороняти природу та навколишнє природне середовище;
- раціонально використовувати природні багатства і ресурси;
- дотримуватись норм і нормативів екологічної безпеки і природокористування встановлених законодавством;
- не порушувати екологічні права та законні інтереси інших осіб;
- своєчасно вносити плату за спеціальне використання природних ресурсів та сплачувати штрафи за екологічні порушення;

Національний університет водного господарства та природокористування

- компенсувати шкоду, заподіяну забрудненням або іншим негативним впливом на навколишнє природне середовище;
- використовувати природні ресурси відповідно до їх цільового призначення та способами що не завдають шкоди правам та законним інтересам інших осіб;
- впроваджувати новітні природоохоронні технології природокористування;
- дотримуватися строків природокористування;
- не допускати без господарського використання природних ресурсів;
- не допускати зниження якості природних ресурсів та здійснювати заходи щодо їх відновлення та попередження псування, забруднення і виснаження природних ресурсів;
- приводити порушені природні ресурси у стан, придатний до їх подальшого цільового використання.

Кожний природо користувач повинен знаходитись у таких економічних умовах господарювання, в яких економія на природному середовищі, на природних багатствах є невигідною для нього. Для цього держава встановлює ліміти використання природних ресурсів, викидів, що засмічують природне середовище, розміщення відходів; встановлює нормативи плати і розмірів платежів за використання природних ресурсів, за відходи та інші види шкідливого впливу; надає юридичним і фізичним особам податкові, кредитні та інші пільги при запровадженні маловідходних, енерго- і ресурсозберігаючих технологій та природоохоронних технологій.

Окремо треба зупинитись на особливостях змісту права власності на природні ресурси. Основними повноваженнями будь-якого власника щодо його власності є володіння користування і розпорядження своєю власністю на свій розсуд у межах визначених законом. Зазвичай межі волі власника визначаються вимогами щодо не порушення прав та законних інтересів інших осіб при здійсненні своїх повноважень та не заподіяння шкоди іншим особам та навколишньому природному середовищу. Але в різних видах прав природокористування ці межі зазвичай ще вужчі, наприклад обов'язковість цільового використання землі – тобто власник використовує свою земельну ділянку на свій розсуд але відповідно до призначення цієї землі, наприклад, землі для сільськогосподарського використання можуть використовуватись тільки під сільськогосподарське виробництво і ніяким іншим чином, так само як землі спортивно-оздоровчого призначення тільки для розміщення спортивних і оздоровчих закладів і т.д. Цільове призначення землі може змінити лише компетентний у цьому державний орган а не сам власник. Не можуть передаватись у приватну власність об'єкти тваринного світу, що занесені у Червону книгу України та інші обмеження.

Національний університет водного господарства та природокористування

8.3. Соціально-правовий механізм здійснення екологічної експертизи

Контроль у сфері природокористування і охорони наколишнього природного середовища здійснюється шляхом: перевірки; спостереження; обстеження; інвентаризації; інспектування.

Ці заходи здійснюються уповноваженими державними органами і громадськими формуваннями. Одним з основних засобів оцінки діяльності людини і її впливу на навколишнє природне середовище є екологічна експертиза, як засіб контролю.

Екологічна експертиза – це вид науково-практичної діяльності спеціально уповноважених державних органів, еколого-експертних формувань та об'єднань громадян, яка ґрунтується на міжгалузевому екологічному дослідженні, аналізі та оцінці гідро проектних, проектних та інших матеріалів чи об'єктів, реалізація і експлуатація яких може негативно впливати або впливає на стан навколишнього природного середовища та здоров'я людей і спрямована на підготовку висновків про відповідність запланованої або здійснюваної діяльності нормам і вимогам законодавства про охорону навколишнього природного середовища, раціонального використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки.

Метою екологічної експертизи є: запобігання негативному впливу антропогенної діяльності на стан навколишнього природного середовища та здоров'я людей, а також оцінка ступеня екологічної безпеки господарської діяльності та екологічної ситуації на окремих територіях і об'єктах.

Основними *завданнями* екологічної експертизи є:

1) визначення ступеня екологічного ризику і безпеки запланованої чи здійснюваної діяльності;

2) організація комплексної, науково обґрунтованої оцінки об'єктів екологічної експертизи;

3) встановлення відповідності об'єктів експертизи вимогам екологічного законодавства, будівельних норм і правил;

4) оцінка впливу діяльності об'єктів екологічної експертизи на стан навколишнього природного середовища, і якість природних ресурсів;

5) оцінка ефективності, повноти, обґрунтованості та достатності заходів щодо охорони навколишнього природного середовища;

6) підготовка об'єктивних, всебічно обґрунтованих висновків екологічної експертизи.

В Україні передбачені наступні *форми* екологічної експертизи: державна і громадська. Але можуть бути і інші форми екологічної експертизи. Висновки державної екологічної експертизи є обов'язковими до виконання, а висновки громадської носять рекомендаційний характер і можуть бути враховані при проведенні державної екологічної експертизи

Національний університет водного господарства та природокористування

та при прийнятті рішень щодо подальшої реалізації об'єкта екологічної експертизи.

Об'єктами екологічної експертизи є проекти законодавчих та інших нормативно-правових актів, перед проектні, проектні матеріали, документація по впровадженню нової техніки, технологій, матеріалів, речовин, продукції, реалізація яких може призвести до порушення екологічних нормативів, негативного впливу на стан навколишнього природного середовища.

Екологічній експертизі можуть підлягати екологічні ситуації, що склалися в окремих населених пунктах і регіонах, а також діючі об'єкти та комплекси, що мають значний негативний вплив на стан навколишнього природного середовища.

Суб'єктами екологічної експертизи є:

1) Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів, його органи на місцях, створювані ними спеціалізовані установи, організації та еколого-експертні підрозділи чи комісії;

2) інші державні органи, місцеві Ради і органи виконавчої влади на місцях відповідно до законодавства;

3) громадські організації екологічного спрямування чи створювані ними спеціалізовані формування;

4) інші установи, організації та підприємства, в тому числі іноземні юридичні і фізичні особи, які залучаються до проведення екологічної експертизи;

5) окремі громадяни в порядку, передбаченому законодавством.

Так як шкідливі екологічні наслідки злочинних дій або бездіяльності мають в основному чітко визначений предметний характер (хвороби, падіж худоби, знищення родючих шарів грунтів тощо), то поряд з екологічною експертизою можуть проводитися і інші види спеціальних експертиз: судово-медична, біологічна, хімічна, судово-ветеринарна, технічна, гідротехнічна, будівельно-технічна, мінералогічна, інженерно-транспортна тощо.

Експертиза представляє собою процесуальну дію, яка проводиться з метою отримання висновку з питань, які мають доказове значення по справі.

До документації на об'єкти екологічної експертизи додаються обгрунтування щодо забезпечення екологічної безпеки запланованої чи здійснюваної діяльності з комплексною еколого-економічною оцінкою існуючого чи передбачуваного впливу на стан навколишнього природного середовища, оцінкою екологічного ризику та з альтернативними прогнозними варіантами зменшення цього впливу.

Особи, які передають документацію на об'єкти екологічної експертизи, в разі необхідності організують і фінансують проведення додаткових

досліджень, пошукових і експертних робіт, забезпечують гласність і враховують громадську думку щодо запланованої чи здійснюваної діяльності, гарантують достовірність попередньої оцінки впливу на навколишнє природне середовище, що відображається в Заяві про екологічні наслідки діяльності.

Замовники екологічної експертизи об'єктів, що в процесі реалізації (будівництва, експлуатації тощо) можуть негативно впливати на стан навколишнього природного середовища, зобов'язані оголосити через засоби масової інформації про проведення екологічної експертизи у спеціальній Заяві про екологічні наслідки діяльності.

Еколого-експертні органи чи формування після завершення екологічної експертизи повідомляють про її висновки через засоби масової інформації.

Процедура проведення екологічної експертизи передбачає вирішення еколого-експертними органами чи формуваннями завдань експертного дослідження і оцінку об'єктів екологічної експертизи, підготовку обгрунтованого об'єктивного еколого-експертного висновку.

Процедура проведення екологічної експертизи передбачає:

1) перевірку наявності та повноти необхідних матеріалів і реквізитів на об'єкти екологічної експертизи та створення еколого-експертних комісій (груп) відповідно до вимог законодавства (підготовча стадія);

2) аналітичне опрацювання матеріалів екологічної експертизи, в разі необхідності натурні обстеження і проведення на їх основі порівняльного аналізу і часткових оцінок ступеня екологічної безпеки, достатності та ефективності екологічних обґрунтувань діяльності об'єктів екологічної експертизи (основна стадія);

3)узагальнення окремих експертних досліджень одержаної інформації та наслідків діяльності об'єктів експертизи, підготовку висновку екологічної експертизи та подання його заінтересованим органам і особам (заключна стадія).

Державна екологічна експертиза проводиться у разі:

1) наявної або можливої потенційної небезпеки об'єктів екологічної експертизи для навколишнього природного середовища;

2) прийняття відповідного рішення Кабінетом Міністрів України, Урядом АР Крим, місцевими Радами чи їх виконавчими комітетами, судом та правоохоронними органами відповідно до законодавства;

3) обумовленості загальнодержавними екологічними інтересами.

Державна екологічна експертиза видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку, проводиться після оголошення її замовником через засоби масової інформації Заяви про екологічні наслідки діяльності і подання еколого-експертним органам комплекту документів з обгрунтуванням оцінки впливу на навколишнє природне середовище.

Національний університет водного господарства та природокористування

Державна екологічна *експертиза проводиться шляхом*:

1) аналізу і оцінки об'єктів екологічної експертизи – групами спеціалістів еколого-експертних підрозділів чи спеціалізованих установ і організацій органів спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів;

2) еколого-експертних досліджень і оцінки об'єктів екологічної експертизи - спеціально створюваними комісіями із залученням фахівців - практиків та науковців інших підприємств, установ і організацій;

3) створення спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів спільно з іншими органами державної виконавчої влади міжгалузевих експертних комісій;

4) залучення на договірних засадах інших спеціалізованих організацій для попереднього експертного розгляду та підготовки відповідних пропозицій.

Висновки державної екологічної експертизи повинні містити оцінку екологічної допустимості і можливості прийняття рішень щодо об'єкта екологічної експертизи та враховувати соціально-економічні наслідки.

Позитивні висновки державної екологічної експертизи після затвердження їх спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів чи його органами на місцях є підставою для відкриття фінансування проектів і програм чи діяльності.

Реалізація проектів і програм чи діяльності без позитивних висновків державної екологічної експертизи забороняється.

В разі негативної оцінки об'єктів державної екологічної експертизи замовник зобов'язаний забезпечити їх доопрацювання відповідно до вимог еколого-експертного висновку і своєчасну передачу матеріалів на додаткову державну екологічну експертизу.

Позитивний висновок державної екологічної експертизи є дійсним протягом трьох років від дня його видачі.

Якщо за цей час не розпочато реалізацію рішення щодо об'єкта державної екологічної експертизи, то він підлягає новій державній екологічній експертизі.

З метою інформування населення та погодження дій з іншими об'єднаннями громадян суб'єкти громадської екологічної експертизи оголошують через засоби масової інформації Заяву про проведення громадської екологічної експертизи, в якій зазначаються відомості про склад громадського еколого-експертного формування, перелік спеціалістів, залучених до участі в експертизі, об'єкт екологічної експертизи, строки її проведення.

Національний університет водного господарства та природокористування

Заява про проведення громадської екологічної експертизи подається до відповідних місцевих Рад, органів державної виконавчої влади та державної екологічної експертизи.

8.4. Юридична відповідальність в галузі екології

Відповідальність за екологічні правопорушення є комплексною і встановлюється як нормами природо ресурсного та екологічного законодавства так і нормами цивільного, адміністративного і кримінального законодавства. Відповідальність є важливим важелем забезпечення раціонального природокористування та забезпечення правової охорони довкілля.

Підставою для притягнення до такої відповідальності є *екологічні правопорушення.* Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища" називає такі загальні *види* екологічних правопорушень:

- порушення прав громадян на екологічно безпечне оточуюче середовище;
- порушення норм екологічної безпеки;
- невиконання вимог державної екологічної експертизи;
- перевищення лімітів і порушення інших вимог щодо використання природних ресурсів;
- порушення термінів внесення платежів за використання природних ресурсів; і забруднення оточуючого природного середовища;
- самовільне використання природних ресурсів, без спеціального дозволу передбаченого законом тощо.

В цілому види правопорушень по кожному виду природокористування визначені відповідним природоресурсовим законодавством, але зміст практично кожного з них становить дія (бездіяльність), яка порушує встановлений порядок природокористування та охорони навколишнього природного середовища, яка суперечить приписам та вимогам, заборонам тощо екологічного законодавства та спричинює певну шкоду природі, довкіллю, природним ресурсам, здоров'ю людей тощо та викликає відповідні юридичні наслідки.

Екологічне правопорушення характеризується наступними *рисами*:

- екологічна небезпечність дії (бездіяльності) та наявність її суспільно шкідливих наслідків;
- протиправність дії (бездіяльності);
- винність дії (бездіяльності);
- екологічна спрямованість проти об'єктів живої природи та навколишнього природного середовища.

Суб'єктами екологічних правопорушень є юридичні особи, посадові особи та фізичні особи.

Діяльність підприємств, установ, організацій і об'єктів, незалежно від їх форми власності, у разі порушення ними законодавства про охорону навколишнього природного середовища може бути:

Національний університет водного господарства та природокористування

1) обмежена на певний період – до виконання необхідних природоохоронних заходів такими суб'єктами, для них встановлюються зменшені об'єми викидів і скидів забруднюючих речовин і розміщення відходів;

2) тимчасово заборонена (зупинена) – до виконання необхідних природоохоронних заходів зупиняється експлуатація підприємства, установи, організації, об'єктів та окремих їх структурних одиниць;

3) припинена повністю.

Рішення про застосування вищезазначених заходів щодо порушників екологічного законодавства можуть приймати у межах своїх повноважень Кабінет Міністрів України, Верховна Рада АР Крим, місцеві органи державної виконавчої влади, Міністерство екологічної безпеки та його органи на місцях, органи державного санітарного, водного, епідеміологічного тощо нагляду та інші спеціально уповноважені органи державної влади і місцевого самоврядування. Відновлення діяльності таких суб'єктів здійснюється з письмового дозволу органу, який приймав рішення про тимчасову заборону або зупинення їх діяльності або вищестоящого по відношенню до нього органу державної влади.

Особа, яка порушила екологічне законодавство може бути притягнута до цивільної, адміністративної або кримінальної відповідальності. Цивільна відповідальність майже завжди присутня паралельно з адміністративною або кримінальною відповідальністю, оскільки екологічним законодавством за всіма закріплюється обов'язок відшкодовувати збитки, які завдані внаслідок вчинення екологічного правопорушення, який і є суттю цивільно-правової відповідальності.

Адміністративна відповідальність передбачена за наступні порушення екологічного законодавства:

- порушення санітарно-гігієнічних і санітарно-протиепідемічних правил і норм (ст..42 КпАП);
- виробництво, заготівля, реалізація сільськогосподарської продукції, що містить хімічні препарати понад гранично допустимі рівні концентрації (ст.42-1 КпАП);
- заготівля, переробка або збут радіоактивно забруднених продуктів харчування чи іншої продукції (ст.42-2 КпАП);
- виробництво, зберігання, транспортування або реалізація продуктів харчування чи продовольчої сировини, забруднених мікроорганізмами та іншими біологічними агентами понад гранично допустимі рівні (ст..42-3 КпАП);
- порушення права державної власності на надра, води, ліси, тваринний світ (ст..47-50 КпАП);
- псування і забруднення сільськогосподарських та інших земель (ст.52 КпАП);
- порушення правил використання земель (ст..53 КпАП);

Національний університет водного господарства та природокористування

- самовільне зайняття земельної ділянки (ст..53-1 КпАП);

- приховування або перекручення даних земельного кадастру (ст..53-2 КпАП);

- несвоєчасне повернення тимчасово займаних земель або неприведення їх у стан, придатний для використання за призначенням (ст.54 КпАП);

- самовільне відхилення від проектів внутрігосподарського землеустрою (ст..55 КпАП);

- порушення вимог щодо охорони надр (ст..57 КпАП);

- порушення правил і вимог проведення робіт по геологічному вивченню надр (ст..58 КпАП);

- порушення правил охорони водних ресурсів (ст..59 КпАП);

- порушення вимог щодо охорони територіальних і внутрішніх морських вод від забруднення і засмічення (ст..59-1 КпАП);

- порушення правил водокористування (ст..60 КпАП);

- пошкодження водогосподарських споруд і пристроїв, порушення правил їх експлуатації (ст..61 КпАП);

- невиконання обов'язків по реєстрації в суднових документах операцій з шкідливими речовинами і сумішами (ст..62 КпАП);

- незаконне використання земель державного лісового фонду (ст..63 КпАП);

- порушення встановленого порядку використання лісосічного фонду, заготівлі і вивезення деревини, заготівлі живиці (ст..64 КпАП);

- незаконна порубка, пошкодження та знищення лісових культур і молодняка (ст..65 КпАП);

- знищення або пошкодження полезахисних лісових смуг та захисних лісових насаджень (ст..65-1 КпАП);

- знищення або пошкодження підросту в лісах (ст..66 КпАП);

- здійснення лісових користувань не у відповідності з метою або вимогами, передбаченими в лісорубному квитку (ордері) або лісовому квитку (ст..67 КпАП);

- порушення правил відновлення і поліпшення лісів, використання ресурсів спілої деревини (ст..68 КпАП);

- пошкодження сінокосів і пасовищних угідь на землях державного лісового фонду (ст..69 КпАП);

- самовільне сінокосіння і пасіння худоби, самовільне збирання дикорослих плодів, горіхів, грибів, ягід (ст..70 КпАП);

- введення в експлуатацію виробничих об'єктів без обладнання, що запобігає шкідливому впливу на ліси (ст..71 КпАП);

- пошкодження лісу стічними водами, хімічними речовинами, нафтою і нафтопродуктами, шкідливими викидами, відходами і покидьками (ст..72 КпАП);

- засмічення лісів відходами (ст..73 КпАП);

Національний університет водного господарства та природокористування

- знищення або пошкодження лісоосушувальних канав, дренажних систем і шляхів на землях державного лісового фонду (ст..74 КпАП);

- знищення або пошкодження відмежувальних знаків у лісах (ст..75 КпАП);

- знищення корисної для лісу фауни (ст..76 КпАП);

- порушення вимог пожежної безпеки в лісах (ст..77 КпАП);

- самовільне випалювання рослинності або її залишків (ст..77-1 КпАП);

- порушення порядку здійснення викиду забруднюючих речовин в атмосферу або впливу на неї фізичних та біологічних факторів (ст..78 КпАП);

- порушення порядку здійснення діяльності, спрямованої на штучні зміни стану атмосфери і атмосферних явищ (ст..78-1 КпАП);

- недодержання вимог щодо охорони атмосферного повітря при введенні в експлуатацію і експлуатації підприємств і споруд (ст..79 КпАП);

- недодержання екологічних вимог під час проектування, розміщення, будівництва, реконструкції та прийняття в експлуатацію об'єктів або споруд (ст..79-1 КпАП);

- випуск в експлуатацію транспортних та інших пересувних засобів з перевищенням нормативів вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах (ст..80 КпАП);

- експлуатація автомототранспортних та інших пересувних засобів з перевищенням нормативів вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах (ст..81 КпАП);

- порушення правил складування, зберігання, розміщення, транспортування, утилізації, ліквідації та використання відходів (ст..82 КпАП);

- порушення правил ведення первинного обліку та здійснення контролю за операціями поводження з відходами або неподання чи подання звітності щодо утворення, використання, знешкодження та видалення відходів (ст..82-1 КпАП);

- виробництво продукції з відходів чи з їх використанням без відповідної нормативно-технічної та технологічної документації (ст..82-2 КпАП);

- приховування, перекручення або відмова від надання повної та достовірної інформації за запитами посадових осіб і зверненнями громадян та їх об'єднань щодо безпеки утворення відходів та поводження з ними (ст..82-3 КпАП);

- змішування чи захоронення відходів, для утилізації яких в Україні існує відповідна технологія, без спеціального дозволу (ст..82-4 КпАП);

- порушення правил передачі відходів (ст..82-5 КпАП);

- порушення встановлених правил і режиму експлуатації установок і виробництв з оброблення та утилізації відходів (ст..82-6 КпАП);

- порушення законодавства про захист рослин (ст..83-1 КпАП);

Національний університет водного господарства та природокористування

- порушення правил застосування, зберігання, транспортування, знешкодження, ліквідації та захоронення пестицидів і агрохімікатів, токсичних хімічних речовин та інших препаратів (ст..83 КпАП);

- порушення правил використання об'єктів тваринного світу (ст..85 КпАП);

- виготовлення та збут заборонених знарядь добування об'єктів тваринного або рослинного світу (ст..85-1 КпАП);

- експлуатація на водних об'єктах водозабірних споруд, не забезпечених рибозахисним обладнанням (ст..86-1 КпАП);

- порушення вимог щодо охорони середовища перебування і шляхів міграції, переселення, акліматизації та схрещування диких тварин (ст..87 КпАП);

- незаконне вивезення з України і ввезення на її територію об'єктів тваринного і рослинного світу (ст..88 КпАП);

- порушення порядку придбання чи збуту об'єктів тваринного або рослинного світу, правил утримання диких тварин у неволі або в напіввільних умовах (ст..88-1 КпАП);

- порушення правил створення, поповнення, зберігання, використання або державного обліку зоологічних, ботанічних колекцій та торгівлі ними (ст..88-2 КпАП);

- жорстоке поводження з тваринами (ст..89 КпАП);

- порушення вимог щодо охорони видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України (ст..90 КпАП);

- невиконання правил і норм у процесі створення, виробництва, зберігання, транспортування, використання, знешкодження, ліквідації, захоронення мікроорганізмів, біологічно активних речовин та інших продуктів біотехнологій (ст..90-1 КпАП);

- порушення правил охорони та використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду (ст..91 КпАП);

- невиконання вимог екологічної безпеки у процесі впровадження відкриттів, винаходів, корисних моделей, промислових зразків, раціоналізаторських пропозицій, нової техніки, технологій і систем, речовин і матеріалів (ст..91-1 КпАП);

- перевищення лімітів та нормативів використання природних ресурсів (ст..91-2 КпАП);

- приховування перевищення встановлених лімітів на обсяги утворення та розміщення відходів (ст..91-3 КпАП);

- відмова від надання чи несвоєчасне надання екологічної інформації (ст..91-4 КпАП);

- порушення правил і норм ядерної та радіаційної безпеки (ст..95 КпАП) тощо.

А кримінальна відповідальність визначена розділом 8 Кримінального Кодексу України – злочини проти довкілля.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Контрольні запитання

1. Який зміст права природокористування?
2. Які екологічні права та обов'язки громадян України?
3. Яке значення екологічної експертизи?
4. Який правовий механізм здійснення екологічної експертизи?
5. Які правові наслідки здійснення екологічної експертизи?
6. Які права та обов'язки експерта?
7. Які види екологічної експертизи Ви знаєте?
8. Які види юридичної відповідальності застосовуються за екологічні правопорушення?
9. Які риси екологічних правопорушень Ви можете назвати?

Тематика рефератів

1. Законодавче забезпечення права громадян на безпечні умови існування.

2. Предмет, та система екологічного права України.

3. Природні ресурси як об'єкти екологічних правовідносин.

4. Забезпеченість та юридичні гарантії реалізації екологічних прав громадян України.

5. Екологічне правопорушення: види та особливості складу.

6. Зміст екологічних обов'язків громадян України.

7. Види екологічних експертиз та їх правові наслідки.

8. Державне регулювання природокористуванням. Суб'єкти державного регулювання.

9. Цивільно-правова відповідальність у галузі екології.

10. Відповідальність експерта екологічної експертизи.

Практичні завдання

1.Спільне підприємство, що діє на території області, здійснює підприємницьку діяльність щодо ввезення на територію України та реалізації вторинної сировини з європейських країн. Міська Рада, на території якої функціонує управління спільного підприємства, прийняла рішення про заборону його діяльності, оскільки вона суперечить чинному законодавству в частині ввезення в Україну особливо токсичних та екологічно небезпечних відходів. Юридична фірма, що обслуговує спільне підприємство, звернулась до арбітражного суду з позовом про визнання цього рішення незаконним, оскільки воно обмежує його господарську діяльність. *Чи підлягає позов задоволенню?*

2. Мале підприємство по ремонту сільськогосподарських машин звернулось до районної Ради із заявою про передання йому у власність частини земельної ділянки, яка перебуває в користуванні місцевого сільськогосподарського інституту для використання під полігон для випробування якісних характеристик відремонтованої сільськогосподарської техніки. У матеріалах обгрунтування доцільності такої передачі є згода сільськогосподарського інституту та договір про спільну діяльність

Національний університет водного господарства та природокористування
у підготовці і проведенні практики майбутніх фахівців та вказується на закон "Про підприємства", що передбачає таку можливість.

Районна Рада відмовила у передачі зазначених земель, посилаючись на непідвідомчість вирішення цього питання. Після цього мале підприємство по ремонту сільськогосподарських машин звернулось з позовом до суду.

Чи є правомірним рішення районної Ради? Чи підвідомче їм таке питання?

3. Виробниче акціонерне товариство "Полімер" звернулось до райдержадміністрації з клопотанням видати дозвіл на захоронення та знищення за межами міста промислових відходів та сумішей отруйних речовин. Облдержадміністрація прийняла рішення про виділення 12 га земель для захоронення та утилізації промислових відходів і надання їх у користування АТ "Полімер". Начальник управління по земельним ресурсам встановив факт надання земель у користування для зазначеної мети, виніс постанову про притягнення голови райдержадміністрації до адміністративної відповідальності.

Ця постанова була скасована головою облдержадміністрації.

Чи правомірні дії голови облдержадміністрації?

4. До господарського суду звернулась громадська організація "Еколог" про визнання недійсним висновку державної екологічної експертизи щодо спорудження комплексу по збагаченню, упаковці та перевезенню цементу за кордон. У позові зазначалось, що вказаний об'єкт не пройшов громадську екологічну експертизу через відсутність сучасних технологій, які б виключали його негативний вплив на навколишнє природне середовище і здоров'я людей. Керівництво промислово-фінансової компанії обіцяли виправити ситуацію, але пройшло більше року і рекомендації громадської експертизи були проігноровані.

Під час проведення державної екологічної експертизи ці пропозиції також не були враховані. Крім того, комісію по проведенню державної екологічної експертизи очолював керівник підрозділу управління екологічної безпеки області, який є одним із засновників названої промислово-фінансової компанії. *Чи підлягає позов задоволенню?*

5. За наслідками державної екологічної експертизи функціонуючої релейно-лінійної станції (РЛС) були підготовлені висновки окремих експертів, які не збігалися з оцінкою окремих членів екологічної експертної комісії. Так, експерти-екологи: Вербенко та Обущак опублікували в місцевій газеті свої висновки, згідно з якими експлуатація РЛС посилює іонізуюче випромінювання у 810 раз порівняно з його природним станом, що впливає на якість атмосферного повітря, лісових та інших природних ресурсів, погіршує стан природних умов для проживання населення в радіусі його дії 15-20 км.

Начальник управління екологічної безпеки, за розпорядження якого було створено експертну комісію для проведення державної екологічної

Національний університет водного господарства та природокористування

експертизи, вніс постанову про притягнення Вербенка та Обущака до адміністративної відповідальності за повідомлення свідомо неправдивих відомостей за наслідками діяльності об'єкта екологічної експертизи та підготовку свідомо неправдивого висновку державної екологічної експертизи. Зазначені дії начальника управління Вербенко та Обущак оскаржили до суду. *Чи підлягає скарга задоволенню?*

6. Що з наведеного нижче відноситься до екологічних прав, а що – до екологічних обов'язків? Відповідь оформіть у вигляді таблиці.

А. Внесення пропозицій до державних та господарських органів, установ та організацій з питань розміщення і будівництва об'єктів, на стан навколишнього природного середовища.

Б. Участь у розробці та здійсненні заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, раціонального і комплексного використання природних ресурсів.

В. Дотримуватись норм і нормативів екологічної безпеки і природокористування встановлених законодавством.

Г. Об'єднуватись у громадські природоохоронні формування.

Д. Берегти і охороняти природу та навколишнє природне середовище.

Е. Раціонально використовувати природні багатства і ресурси;

Є. Одержання у встановленому законом порядку повної і достовірної інформації про стан навколишнього природного середовища та його вплив на здоров'я населення.

Ж. Участь у проведенні громадської екологічної експертизи.

З. Приводити порушені природні ресурси у стан, придатний до їх подальшого цільового використання.

Тести для самоконтролю

1. Що представляє собою право природокористування в об'єктивному значенні?

А. Систему юридичних норм і засобів, які спрямовані на врегулювання відносин щодо ефективного і раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів в процесі забезпечення матеріальних, економічних і соціальних потреб суспільства та законних прав суб'єктів природокористування.

Б. Процесуальну дію, яка проводиться з метою отримання висновку з питань, які мають доказове значення по справі.

В. Науково-практичну діяльність спеціально уповноважених державних органів, еколого-експертних формувань та об'єднань громадян, яка ґрунтується на міжгалузевому екологічному дослідженні, аналізі та оцінці гідропроектних, проектних та інших матеріалів чи об'єктів, реалізація і експлуатація яких може негативно впливати або впливає на стан навколишнього природного середовища та здоров'я людей і спрямована на підготовку висновків про відповідність запланованої або здійснюваної діяльності нормам і

Національний університет водного господарства та природокористування

вимогам законодавства про охорону навколишнього природного середовища, раціонального використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки.

Г. Сукупність повноважень окремого природокористувача щодо використання, відтворення і захисту природних ресурсів та інших благ природи для задоволення своїх життєвих потреб.

2. Які з наведених нижче прав відносяться до прав природокористування?

А. Оренди землі.
Б. Землекористування.
В. На безпечні умови існування.
Г. На безпечні умови довкілля.
Д. Користування надрами землі.
Е. Користування рослинним світом.

3. Що представляє собою екологічна експертиза?

А. Систему юридичних норм і засобів, які спрямовані на врегулювання відносин щодо ефективного і раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів в процесі забезпечення матеріальних, економічних і соціальних потреб суспільства та законних прав суб'єктів природокористування.

Б. Процесуальну дію, яка проводиться з метою отримання висновку з питань, які мають доказове значення по справі.

В. Науково-практичну діяльність спеціально уповноважених державних органів, еколого-експертних формувань та об'єднань громадян, яка ґрунтується на міжгалузевому екологічному дослідженні, аналізі та оцінці проектних та інших матеріалів чи об'єктів, реалізація і експлуатація яких може негативно впливати або впливає на стан навколишнього природного середовища та здоров'я людей і спрямована на підготовку висновків про відповідність запланованої або здійснюваної діяльності нормам і вимогам законодавства про охорону навколишнього природного середовища, раціонального використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки.

Г. Сукупність повноважень окремого природокористувача щодо використання, відтворення і захисту природних ресурсів та інших благ природи для задоволення своїх життєвих потреб.

4. Що складає зміст права природокористування у суб'єктивному значенні?

А. Сукупність повноважень (прав і обов'язків) суб'єктів права природокористування, що обумовлені нормами законодавства або відповідною угодою на користування природними ресурсами.

Б. Систему юридичних норм і засобів, які спрямовані на врегулювання відносин щодо ефективного і раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів в процесі забезпечення матеріальних, економічних і соціальних потреб суспільства та законних прав суб'єктів природокористування.

Національний університет водного господарства та природокористування

В. Процесуальну дію, яка проводиться з метою отримання висновку з питань, які мають доказове значення по справі.

Г. Конкретні, індивідуально визначені і юридично відособлені природні ресурси (об'єкти живої природи і навколишнього природного середовища), які закріплюються на праві власності або користування за фізичними і юридичними особами.

5. Що є об'єктами права природокористування?

А. Сукупність повноважень (прав і обов'язків) суб'єктів права природокористування, що обумовлені нормами законодавства або відповідною угодою на користування природними ресурсами.

Б. Система юридичних норм і засобів, які спрямовані на врегулювання відносин щодо ефективного і раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів в процесі забезпечення матеріальних, економічних і соціальних потреб суспільства та законних прав суб'єктів природокористування.

В. Процесуальна дія, яка проводиться з метою отримання висновку з питань, які мають доказове значення по справі.

Г. Конкретні, індивідуально визначені і юридично відособлені природні ресурси (об'єкти живої природи і навколишнього природного середовища), які закріплюються на праві власності або користування за фізичними і юридичними особами.

6. Що є підставами набуття спеціального права природокористування?

А. Заповіт. **В**. Доручення. **Д**. Рішення правоохоронного органу.
Б. Закон. **Г**. Договір. **Е**. Рішення органу Виконавчої служби.

7. В які способи може бути здійснений контроль у сфері природокористування і охорони наколишнього природного середовища?

А. Перевірка. **Г**. Облік. **Є**. Інвентаризація.
Б. Споглядання. **Д**. Спостереження. **Ж**. Інспектування.
В. Обстеження. **Е**. Оцінка.

8. Що представляє собою експертиза?

А. Сукупність повноважень (прав і обов'язків) суб'єктів права природокористування, що обумовлені нормами законодавства або відповідною угодою на користування природними ресурсами.

Б. Система юридичних норм і засобів, які спрямовані на врегулювання відносин щодо ефективного і раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів в процесі забезпечення матеріальних, економічних і соціальних потреб суспільства та законних прав суб'єктів природокористування.

В. Процесуальна дія, яка проводиться з метою отримання висновку з питань, які мають доказове значення по справі.

Г. Конкретні, індивідуально визначені і юридично відособлені природні ресурси (об'єкти живої природи і навколишнього

Національний університет водного господарства та природокористування

природного середовища), які закріплюються на праві власності або користування за фізичними і юридичними особами.

9. Що є метою екологічної експертизи?

А. Визначення ступеня екологічного ризику і безпеки запланованої чи здійснюваної діяльності.

Б. Організація комплексної, науково обгрунтованої оцінки об'єктів екологічної експертизи.

В. Встановлення відповідності об'єктів експертизи вимогам екологічного законодавства, будівельних норм і правил.

Г. Запобігання негативному впливу антропогенної діяльності на стан навколишнього природного середовища та здоров'я людей, а також оцінка ступеня екологічної безпеки господарської діяльності та екологічної ситуації на окремих територіях і об'єктах.

10. Що відноситься до об’єктів екологічної експертизи?

А. Проекти законодавчих та інших нормативно-правових актів.

Б. Рішення судів.

В. Передпроектні, проектні матеріали.

Г. Сертифікати обладнання.

Д. Документація по впровадженню нової техніки, технологій, матеріалів, речовин, продукції, реалізація яких може призвести до порушення екологічних нормативів.

Е. Сертифікати готової продукції.

11. Що є змістом екологічного правопорушення?

А. Конкретні, індивідуально визначені і юридично відособлені природні ресурси (об’єкти живої природи і навколишнього природного середовища), які закріплюються на праві власності або користування за фізичними і юридичними особами.

Б. Дія (бездіяльність), яка порушує встановлений порядок природокористування та охорони навколишнього природного середовища, яка суперечить приписам та вимогам, заборонам тощо екологічного законодавства та спричинює певну шкоду природі, довкіллю, природним ресурсам, здоров’ю людей тощо та викликає відповідні юридичні наслідки.

В. Систему юридичних норм і засобів, які спрямовані на врегулювання відносин щодо ефективного і раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів в процесі забезпечення матеріальних, економічних і соціальних потреб суспільства та законних прав суб’єктів природокористування.

Г. Процесуальну дію, яка проводиться з метою отримання висновку з питань, які мають доказове значення по справі.

12. За екологічні правопорушення діяльність підприємства (промислового об’єкту) може бути...

А. Заборонена. **Б**. Припинена. **В**. Розширена. **Г.** Змінена.

Національний університет водного господарства та природокористування

13. За екологічне правопорушення особа може бути притягнута одночасно до ...

А. Адміністративної і кримінальної. **В**. Адміністративної та дисциплінарної.
Б. Цивільної та господарської. **Г**. Адміністративної та цивільної.

14. Що представляє собою право природокористування в суб'єктивному значенні?

А. Систему юридичних норм і засобів, які спрямовані на врегулювання відносин щодо ефективного і раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів в процесі забезпечення матеріальних, економічних і соціальних потреб суспільства та законних прав суб'єктів природокористування.

Б. Процесуальну дію, яка проводиться з метою отримання висновку з питань, які мають доказове значення по справі.

В. Науково-практичну діяльність спеціально уповноважених органів і осіб, яка ґрунтується на міжгалузевому екологічному дослідженні, аналізі та оцінці проектних та інших матеріалів чи об'єктів, реалізація і експлуатація яких може негативно впливати або впливає на стан навколишнього природного середовища та здоров'я людей і спрямована на підготовку висновків про відповідність запланованої або здійснюваної діяльності нормам і вимогам законодавства.

Г. Сукупність повноважень окремого природокористувача щодо використання, відтворення і захисту природних ресурсів та інших благ природи для задоволення своїх життєвих потреб.

Відповіді до тестових завдань

1. А. 2.Б,Д,Е. 3.В. 4.А. 5.Г. 6.А,Б,Г. 7.А,В,Д,Є,Ж. 8.В. 9.Г. 10.А,В,Д. 11.Б. 12.Б. 13.Г. 14.Г.

Тема 9. Основи сімейного права

Ключові терміни теми: ***шлюб, сім'я, недійсність шлюбу, укладення та припинення шлюбу, права та обов'язки подружжя, шлюбний договір, батьківство, права та обов'язки батьків та дітей, опіка, піклування, патронатне виховання.***

9.1. Шлюб і сім'я. Право на створення сім'ї

Основу сімейного законодавства складає Сімейний кодекс України (далі - СК) від 10.01.2002р., який набув чинності одночасно з Цивільним кодексом України 1 січня 2004 року.

Сім'я є первинним і основним осередком суспільства відповідно до ст.3 СК. **Сім'ю** складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки. Подружжя вважається сім'єю навіть тоді, коли з поважних причин не проживають спільно. Сім'я утворюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення та

Національний університет водного господарства та природокористування

інших підстав, не заборонених законодавством і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства.

Право на створення сім'ї має особа, яка досягла шлюбного віку (жінки 17 років, а чоловіки 18 років), крім випадків передбачених сімейним законодавством (народження дитини). Сім'ю може створити особа, яка народила дитину, незалежно від віку. Кожна особа має *право на проживання в сім'ї.* Особа може бути примусово ізольована від сім'ї лише у випадках і в порядку, встановлених законом. Кожна особа *має право на повагу* до свого сімейного життя.

Сімейні права та обов'язки нерозривно пов'язані з особою, якій вони належать, а тому не можуть передаватись іншим особам.

Відповідно до ст.21 СК **шлюбом** є сімейний союз жінки та чоловіка, який зареєстрований у державному органі реєстрації актів цивільного стану. Реєстрація шлюбу у органах РАЦС породжує сімейні права та обов'язки між жінкою та чоловіком. *Право на укладення шлюбу* мають особи, які досягли шлюбного віку.

За заявою особи, яка досягла 14 років, на підставі рішення суду їй може бути надане право на укладення шлюбу, якщо це відповідає її інтересам.

Шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка. Жінка та чоловік можуть одночасно перебувати лише в одному шлюбі.

У шлюбі між собою *не можуть перебувати*:

- особи, які є родичами прямої лінії споріднення;
- рідні (повнорідні, неповнорідні) брат і сестра;
- двоюрідні брат та сестра, рідні тітка, дядько та племінник, племінниця;
- усиновлювач та усиновлена ним дитина.

За рішенням суду може бути надане право на шлюб між рідною дитиною усиновлювача та усиновленою ним дитиною, а також між дітьми, які були усиновлені ним. Шлюб між усиновлювачем та усиновленою ним дитиною може бути зареєстровано лише в разі скасування усиновлення.

9.2.Умови і порядок укладання шлюбу. Недійсність шлюбу

Державна реєстрація шлюбу засвідчується свідоцтвом.

Заява про реєстрацію шлюбу до органів реєстрації актів цивільного стану (РАЦС) подається жінкою та чоловіком особисто. Заява може бути подана до будь-якого державного органу РАЦС на території України за вибором громадян України, які бажають укласти шлюб. Реєстрація шлюбу призначається через 1 місяць після подання заяви. Заява втрачає чинність по спливу трьох місяців від дня її подання. Якщо реєстрація шлюбу не відбулася у призначений час, то реєстрація може бути призначена повторно на підставі цієї ж поданої заяви, за бажанням осіб, що одружуються.

Особи, які подали заяву про реєстрацію шлюбу повинні повідомити одна-одну про стан свого здоров'я. Такі особи вважаються зарученими.

Якщо одна з осіб відмовляється від укладення шлюбу, то вона зобов'язана відшкодувати другій стороні витрати, які були понесені нею для приготування до весілля, крім випадків коли така відмова зумовлена протиправною або аморальною поведінкою іншої сторони, або приховання обставин, що мають істотне значення для укладення шлюбу (рис.10).

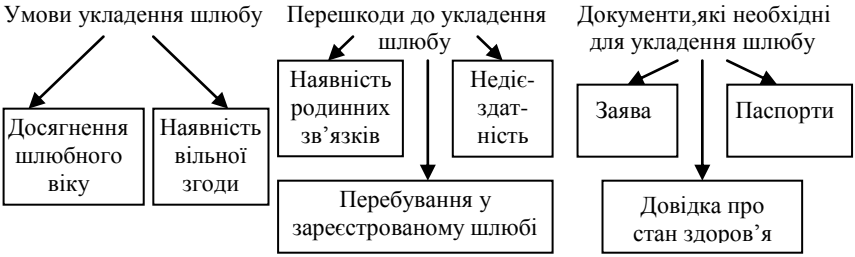

Рис.10. Вимоги законодавства щодо укладення шлюбу

Підстави для припинення шлюбу є:

1) Смерть одного з подружжів.
2) Розірвання шлюбу:

а) органами реєстрації актами цивільного стану за спільною заявою подружжя, які не мають дітей (не залежно від наявності між ним майнового спору), або за заявою одного з подружжя, якщо інший визнаний судом безвісти відсутнім, недієздатним, або засуджений на строк не менше 3 років;

б) за рішенням суду (за позовом одного з подружжя).

Позов про розірвання шлюбу не може бути пред'явлений протягом вагітності дружини та 1-го року після народження дитини крім випадків, коли один із подружжя вчинив протиправну поведінку, яка містить ознаки злочину, щодо другого з подружжя або дитини.

Чоловік, дружина мають право пред'явити позов про розірвання шлюбу протягом вагітності дружини, якщо батьківство зачатої дитини визнане іншою особою та до досягнення дитиною одного року, якщо батьківство щодо неї визнане іншою особою або за рішенням суду відомості про чоловіка як батька дитини виключено із актового запису про народження дитини.

Опікун має право пред'явити позов про розірвання шлюбу, якщо цього вимагають інтереси того з подружжя, хто визнаний недієздатним.

Недійсним є шлюб:

1) З особою, яка перебуває в іншому зареєстрованому шлюбі.
2) Між кровними родичами.
3) З особою, яка визнана недієздатною.

Національний університет водного господарства та природокористування

Шлюб може бути визнаний *недійсним за рішенням суду*, що зареєстрований:

1) Без вільної згоди жінки та чоловіка.

2) Фіктивний шлюб (без наміру створення сім'ї).

3) Між усиновлювачем і усиновленим за відсутності скасування відносин усиновлення.

4) Між двоюрідним братом та сестрою, дядьком і тіткою, племінником і племінницею.

5) Особою, яка має тяжку або небезпечну хворобу для іншого члена сім'ї.

6) З особою, яка не досягла шлюбного віку без відповідного дозволу суду.

При вирішенні справи про визнання шлюбу недійсним суд бере до уваги, наскільки цим шлюбом порушені права та інтереси особи, тривалість спільного проживання подружжя, характер їхніх взаємин, а також інші обставини, що мають істотне значення. Шлюб не може бути визнаний недійсним у разі вагітності дружини або народження дитини або якщо той, хто не досяг шлюбного віку, досяг його або йому було надано право на шлюб.

Правовими наслідками недійсності шлюбу є:

1) не виникають права та обов'язки подружжя між особами, що зареєстрували недійсний шлюб;

2) майно набуте особами під час недійсного шлюбу належить їм на праві спільної часткової власності;

3) особа, яка змінила прізвище у недійсному шлюбі, користується ним без достатньої правової підстави;

4) особа, яка посилилась у житло іншого у зв'язку з реєстрацією недійсного шлюбу не набуває права проживання у ньому.

9.3.Особисті і майнові права та обов'язки подружжя. Шлюбний контракт. Майнові договори між подружжям

Взаємні права та обов'язки подружжя поділяються на дві групи, а залежності від об'єкту на який спрямовані: особисті і майнові (рис.11).

Особисті:	Майнові:
- Право на материнство;	-право особистої приватної власності;
- на батьківство;	- спільної сімейної власності;
- на повагу до своєї індивідуальності;	- на утримання у разі непрацездатності;
- на фізичний та духовний розвиток;	- на укладення шлюбного договору
- на зміну прізвища;	цивільного характеру;
- на особисту свободу;	-обов'язок подружжя матеріально
- на розподіл обов'язків та спільне вирішення питань життя сім'ї;	підтримувати одне одного.
- обов'язок подружжя турбуватися про сім'ю.	

Рис. 11. Взаємні права та обов'язки подружжя

Національний університет водного господарства та природокористування

Зупинимось детальніше на змісті окремих з них.

Шлюбний договір може бути укладений після подання заяви про реєстрацію шлюбу і набуває чинності з моменту реєстрації шлюбу. Також може бути укладений в будь-який час після реєстрації шлюбу. Подружжя має право укласти будь-який договір, який врегульовує майнові відносини між ними. Договори між подружжям не можуть врегульовувати особисті відносини подружжя. Шлюбний договір не може зменшувати обсягу прав дитини, які встановлені СК України, а також ставити одного з подружжя у надзвичайно невигідне матеріальне становище. За шлюбним договором не може передаватися у власність одному з подружжя нерухоме майно та інше майно, право на яке підлягає державний реєстрації.

На вимогу одного з подружжя шлюбний договір може бути *розірваний* за рішенням суду з підстав, що мають істотне значення, зокрема в разі неможливості його виконання. Шлюбний договір на вимогу одного з подружжя або іншої особи, права та інтереси якої цим договором порушені, може бути *визнаний недійсним* за рішенням суду з підстав, що встановлені Цивільним кодексом України.

Всі договори між подружжям укладаються у письмовій, нотаріально засвідченій формі, відповідно до вимог цивільного законодавства.

Дружина, чоловік повинні матеріально підтримувати один одного. *Право на утримання (аліменти)* має той із подружжя, який є не працездатним і потребує матеріальної допомоги, за умови, що другий з подружжя може надавати матеріальну допомогу.

Непрацездатним вважається той із подружжя, який досяг пенсійного віку, встановленого законом, або є інвалідом I, II чи III групи.

Один із подружжя є *таким, що потребує матеріальної допомоги*, якщо заробітна плата, пенсія, доходи від використання його майна, інші доходи не забезпечують йому прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Права на утримання не має той із подружжя, хто негідно поводився у шлюбних відносинах, а також той, хто став непрацездатним у зв'язку із вчиненням ним умисного злочину, якщо це встановлено судом.

Той із подружжя, хто став непрацездатним у зв'язку з протиправною поведінкою другого з подружжя, має право на утримання незалежно від права на відшкодування шкоди відповідно до Цивільного кодексу.

Розірвання шлюбу не припиняє права особи на утримання, яке виникло у неї за час шлюбу.

Після розірвання шлюбу особа має право на утримання, якщо вона стала непрацездатною до розірвання шлюбу або протягом одного року від дня розірвання шлюбу і потребує матеріальної допомоги і якщо її колишній чоловік, колишня дружина може надавати матеріальну допомогу.

Особа має право на утримання і тоді, коли вона стала інвалідом після спливу одного року від дня розірвання шлюбу, якщо її інвалідність була

Національний університет водного господарства та природокористування

результатом протиправної поведінки щодо неї колишнього чоловіка, колишньої дружини під час шлюбу.

Якщо на момент розірвання шлюбу жінці(чоловікові) до досягнення встановленого законом пенсійного віку залишилося не більш як 5 років, вона (він) матимуть право на утримання після досягнення цього пенсійного віку, за умови, що у шлюбі вони спільно проживали не менш як 10 років.

Якщо у зв'язку з вихованням дитини, веденням домашнього господарства, піклуванням про членів сім'ї, хворобою або іншими обставинами, що мають істотне значення, один із подружжя не мав можливості одержати освіту, працювати, зайняти відповідну посаду, він має право на утримання у зв'язку з розірванням шлюбу і тоді, якщо є працездатним, за умови, що потребує матеріальної допомоги і що колишній чоловік, колишня дружина може надавати матеріальну допомогу. Право на утримання у цьому випадку триває протягом трьох років від дня розірвання шлюбу.

Утримання (аліменти) одному з подружжя надається другим із подружжя у натуральній або грошовій формі за їхньою згодою.

За рішенням суду аліменти присуджуються одному з подружжя, як правило, у грошовій формі. Аліменти сплачуються щомісячно. За взаємною згодою аліменти можуть бути сплачені наперед.

Подружжя має право укласти договір про надання утримання одному з них, у якому визначити умови, розмір та строки виплати аліментів. Договір укладається у письмовій формі і нотаріально посвідчується.

Право одного з подружжя на утримання припиняється у разі поновлення його працездатності, а також реєстрації з ним повторного шлюбу від дня настання цих обставин.

Якщо після припинення права на утримання виконання рішення суду про стягнення аліментів буде продовжуватися, всі суми, одержані як аліменти, вважаються такими, що одержані без достатньої правової підстави, і підлягають поверненню у повному обсязі, але не більш як за три роки.

Право одного з подружжя *на аліменти*, які були присуджені за рішенням суду, може бути *припинене за рішенням суду*, якщо буде встановлено, що:

1) одержувач аліментів перестав потребувати матеріальної допомоги;

2) платник аліментів неспроможний надавати матеріальну допомогу.

Рішенням суду може бути позбавлено одного з подружжя права на утримання або обмежено його строком, якщо:

1) подружжя перебувало в шлюбних відносинах нетривалий час;

2) непрацездатність того з подружжя, хто потребує матеріальної допомоги, виникла в результаті вчинення ним умисного злочину;

3) непрацездатність або тяжка хвороба того з подружжя, хто потребує матеріальної допомоги, була прихована від другого з подружжя при реєстрації шлюбу;

Національний університет водного господарства та природокористування

4) одержувач аліментів свідомо поставив себе у становище такого, що потребує матеріальної допомоги.

Якщо жінка та чоловік, які не перебувають у шлюбі між собою, але тривалий час проживали однією сім'єю, то той із них, хто став непрацездатним під час спільного проживання, має право на утримання (ст.76 СК). Жінка та чоловік, які не перебувають у шлюбі між собою, мають право на утримання в разі проживання з нею (ним) їх спільної дитини, відповідно до ст. 84, 86 і 88 СК.

Права на утримання рівні у обох з подружжя.

Майно подружжя поділяється на:

І. Особисте:

- набуте до шлюбу;
- набуте під час шлюбу, за договором дарування;
- набуте під час шлюбу за особисті кошти;
- речі індивідуального користування;
- премії, нагороди за особисті заслуги;
- кошти одержані, як відшкодування моральної шкоди, або за втрату особистої власності;
- страхові суми.

ІІ. Спільне:

- набуте під час шлюбу;
- заробітна плата, пенсія, стипендія;
- гроші або майно, набуті за цивільними договорами;
- речі професійних занять кожного з подружжя придбані під час шлюбу;
- вклади у банках, в тому числі покладені на ім’я з одного з подружжя.

Особисте майно не підлягає поділу у разі розлучення подружжя, а спільне - поділяється у рівних частках, якщо інший розмір часток не був обумовлений шлюбним договором подружжя.

9.4.Реєстрація батьківства. Права та обов’язки батьків та дітей

Подружжя повинне зареєструвати дитину не пізніше одного місяця від дня її народження, невиконання цього обов’язку є підставою для притягнення до адміністративної відповідальності у формі штрафу.

Якщо з якихось причин батьки не можуть зареєструвати дитину, то вона може бути зареєстрована за заявою родичів, представника закладу охорони здоров’я де народилася дитина, або іншою уповноваженою особою. Реєстрація засвідчується свідоцтвом про народження. Права, обов’язки батьків і дитини грунтуються на походженні дитини від батьків, яке засвідчене органом реєстрації актів цивільного стану.

Дитина зачата і народжена в шлюбі походить від подружжя, що визначається на підставі свідоцтва про шлюб та документу закладу охорони здоров’я.

Національний університет водного господарства та природокористування

Походження дитини від батьків, що не перебувають у шлюбі визначається на підставі:

1) Від матері – документу закладу охорони здоров'я;

2) Від батька:

а) За спільною заявою матері та батька дитини;

б) за заявою чоловіка, що вважає себе батьком дитини;

в) за рішенням суду.

Батьки дитини можуть бути *позбавлені батьківських прав* на підставі рішення суду у таких випадках:

а) не забрали дитину з пологового будинку протягом шести місяців, не виявляли батьківського піклування;

б) ухилялися від виконання батьківських обов'язків;

в) жорстоко поводилися з дитиною;

г) є хронічними алкоголіками або наркоманами;

д) вдаються до будь-яких видів експлуатації дитини;

е) засуджені за вчинення умисного злочину щодо дитини.

Особа, позбавлена батьківських прав, не звільняється від обов'язку щодо утримання дитини. Одночасно з позбавленням батьківських прав суд може на вимогу позивача або за власною ініціативою вирішити питання про сплату аліментів на дитину.

Батьки *зобов'язані*:

1) Виховувати дитину в дусі поваги до прав та свобод інших людей, любові до своєї сім'ї, народу, Батьківщини.

2) Піклуватися про здоров'я і всебічний розвиток дитини.

3) Поважати дитину.

4) Забезпечити здобуття дитиною повної загальної середньої освіти та готувати її до самостійного життя.

5) Утримувати дитину до досягнення нею повноліття:

Батьки *мають право*:

1) Виховувати дитину і самостійно визначати способи і методи її виховання.

2) Відібрати дитину від будь-яких осіб, що не законно її утримують.

9.5. Способи турботи про дітей, що позбавлені батьківського піклування

Способами турботи сімейне законодавство України визнає: усиновлення (удочеріння); опіку; піклування; патронатне виховання.

Усиновлення (удочеріння) здійснюється на підставі рішення суду і передбачає прийняття усиновителем у свою сім'ю на правах дочки чи сина особи, яка не походить від усиновителя за кровною спорідненістю.

Усиновленою може бути, як правило, неповнолітня дитина, яка позбавлена батьківського піклування. Дитина, покинута в пологовому будинку або яку відмовились забрати звідти батьки чи інші родичі може бути усиновлена після досягнення нею 2-х місячного віку.

Національний університет водного господарства та природокористування

Усиновлювачем може бути повнолітня дієздатна особа, старша від усиновлюваної не менше ніж на 15 років. Особи, які бажають усиновити дитину, беруться на облік відповідними органами місцевого самоврядування. Кількість дітей, яких може усиновити одна особа законодавством не обмежується.

Не можуть бути усиновлювачами наступні особи:

1) обмежено дієздатні та недієздатні;

2) позбавлені батьківських прав;

3) які вже були усиновлювачами, але усиновлення було скасоване чи визнане недійсним з їх вини;

4) як перебувають на обліку або на лікуванні у психоневрологічному чи наркологічному диспансері;

5) які зловживають спиртними напоями або наркотичними засобами;

6) які не мають постійного місця проживання і постійного доходу;

7) які страждають на хвороби, перелік яких затверджений Міністерством охорони здоров'я України.

Таємниця усиновлення охороняється законом.

Рішення суду про усиновлення може бути визнане недійсним, якщо було винесене з порушенням вимог законодавства або було фіктивним.

Рішення суду про усиновлення може бути скасоване, якщо:

- дитина страждає невиліковною хворобою, про яку усиновлювач не знав під час усиновлення;
- воно суперечить інтересам дитини;
- між усиновлювачем і дитиною склалися стосунки, які унеможливлюють їх спільне проживання.

Опіка встановлюється над дитиною, яка не досягла 14-ти років, а піклування - над дитиною у віці від 14-ти до 18-ти років. Опіка, піклування над дитиною встановлюється органом опіки та піклування або судом у випадках, передбачених Цивільним кодексом України.

Опікуном, піклувальником дитини може бути за її згодою повнолітня дієздатна особа. При призначенні дитині опікуна або піклувальника органом опіки та піклування враховуються особисті якості особи, її здатність до виховання дитини, ставлення до неї, а також бажання самої дитини. Не може бути опікуном, піклувальником дитини особа, яка зловживає спиртними напоями, наркотичними засобами, особа, позбавлена батьківських прав, а також особа, інтереси якої суперечать інтересам дитини.

Дитина, над якою встановлено опіку або піклування, *має право:*

1) на забезпечення їй умов для всебічного розвитку, освіти, виховання і на повагу до її людської гідності;

2) на збереження права користування житлом, у якому вона проживала до встановлення опіки або піклування. У разі відсутності житла така дитина має право на його отримання відповідно до закону;

3) на захист від зловживань з боку опікуна або піклувальника;

Національний університет водного господарства та природокористування

4) на проживання в сім'ї опікуна або піклувальника, на піклування з його боку.

Встановлення опіки та піклування не припиняє права дитини на аліменти, пенсії, інші соціальні виплати, а також на відшкодування шкоди у зв'язку з втратою годувальника.

Опікун, піклувальник зобов'язаний виховувати дитину, піклуватися про її здоров'я, фізичний, психічний, духовний розвиток, забезпечити одержання дитиною повної загальної середньої освіти.

Опікун, піклувальник має право самостійно визначати способи виховання дитини з урахуванням думки дитини та рекомендацій органу опіки та піклування та має право вимагати повернення дитини від будь-якої особи, яка тримає її у себе не на підставі закону або рішення суду.

Опікун, піклувальник не має права перешкоджати спілкуванню дитини з її батьками та іншими родичами, за винятком випадків, коли таке спілкування суперечить інтересам дитини.

Обов'язки з опіки та піклування щодо дитини виконуються опікуном та піклувальником безоплатно.

За *договором про патронат* орган опіки та піклування передає дитину, яка є сиротою або з інших причин позбавлена батьківського піклування, на виховання у сім'ю іншої особи (патронатного вихователя) до досягнення дитиною повноліття, за плату. На передачу дитини у сім'ю патронатного вихователя потрібна згода дитини, якщо вона досягла такого віку, що може її висловити.

За виховання дитини патронатному вихователю встановлюється плата, розмір якої визначається за його домовленістю з органом опіки та піклування.

Патронатний вихователь зобов'язаний:

1) забезпечити дитину житлом, одягом, харчуванням тощо;

2) створити дитині умови для навчання та розвитку;

3) захищати дитину, її права та інтереси як опікун або піклувальник, без спеціальних на те повноважень.

Договір про патронат припиняється у разі відмови від нього вихователя або дитини, яка досягла чотирнадцяти років.

Договір про патронат може бути розірваний за згодою сторін або за рішенням суду в разі невиконання вихователем своїх обов'язків або якщо між ним та дитиною склалися стосунки, які перешкоджають виконанню обов'язків за договором.

Контрольні запитання

1. Що представляє собою опіка, піклування, патронатне виховання?

2. Як визначає сімейне законодавство України сім'ю, шлюб?

3. Які особи мають право на укладення шлюбу?

4. Які обмеження встановлені сімейним законодавством щодо укладення шлюбу?

Національний університет водного господарства та природокористування

5. Який порядок укладення шлюбу?
6. У якому випадку член подружжя може претендувати на аліменти?
7. Які права та обов'язки подружжя?
8. Які права та обов'язки батьків та дітей?
9. В яких випадках шлюб можу бути визнаний недійсним?
10. Коли і у якій формі може бути укладений шлюбний договір?
11. Як визначається походження дитини?
12. З яких підстав може бути позбавлено громадян батьківських прав?
13. Які способи турботи про дітей, які позбавлені батьківського піклування передбачені законодавством?
14. Який механізм усиновлення, опіки та піклування, патронату встановлений законодавством?

Тематика рефератів

1. Оспорювання дійсності шлюбу.
2. Право на укладення шлюбу громадян України.
3. Право громадян України на сім'ю.
4. Вили шлюбних договорів та їх форма.
5. Право на аліменти та проблеми його реалізації.
6. Позбавлення батьківських прав в Україні
7. Шлюб громадян України з іноземними громадянами.
8. Відносини з опіки та піклування: поняття, суб'єктний склад, особливості реалізації.

Практичні завдання

1. Перебуваючи в юридичному шлюбі з Е.А.Охрименко, її чоловік, Б.Г.Охрименко через три місяці після смерті народженої дитини подав до народного суду заяву з проханням про розірвання шлюбу. На запитання судді, чи знає дружина про цю заяву, він відповів негативно. Суддя відмовив йому в прийомі заяви.

Якими нормативними актами регулюються дані відношення, чи правомірні дії судді?

2. 15-ти річна Оксана Т. звернулась до суду з позовом на дії свого батька, який бив її, примушував жебракувати.

Чи може Оксана Т. самостійно звернутись до суду? Яким може бути рішення суду за подібним позовом?

3. 16-ти річна Ольга М. Та 19-ти річний Андрій В. Подали заяву до органу РАЦС про реєстрацію шлюбу. Орган РАЦС їх відмовив у реєстрації шлюбу.

Чи правомірна відмова органу РАЦС? За яких умов може бути зареєстрований шлюб між даними громадянами?

4. Подружжя Ш. Постійно пиячить. Діти 9-ти річний Андрійко та 16-ти річна Марія проживають з бабусею. Через певний час батько почав вимагати повернення дітей додому, хоча обстановка там не змінилася.

Національний університет водного господарства та природокористування

Бабуся звернулася до органу опіки та піклування з проханням залишити дітей з нею.

Що можна порадити зробити бабусі на місці працівника органу опіки та піклування щоб вирішити її проблему?

5. Які з наведених нижче видів майна набутого у шлюбі належать подружжю на праві спільної сумісної власності, а які – на праві особистої приватної власності? Відповідь оформіть у вигляду таблиці.

А. Страхова сума
Б. Шкіряні чоловічі черевики
В. Комп'ютер
Г. Автомобіль
Д. Зимове пальто
Е. Жіночий спортивний костюм
Є. Золотий годинник
Ж. Меблі, успадковані кимсь з подружжя
З. Виграш
И. Квартальна премія

Тести для самоконтролю

1. У яких випадках шлюб породжує права та обов'язки відповідно до СК?
   А. Якщо його зареєстровано у церкві та державному органі реєстрації актів цивільного стану
   Б. Якщо його зареєстровано у державних органах реєстрації актів цивільного стану
   В. Якщо його зареєстровано у церкві
   Г. Якщо його засвідчено рішенням суду
2. Коли реєструється шлюб?
   А. Безпосередньо після звернення із заявою про реєстрацію до органу РАЦС
   Б. Через 2 тижні після подання заяви
   В. Через 1 місяць після подання заяви
   Г. Через 3 місяці після подання заяви
3. У якому віці чоловіки набувають право укладати шлюб?
   А. 16 років **Б.** 17 років **В.** 18 років
   Г. 19 років **Д.** 20 років **Е.** Законом не встановлено
4. У якому віці жінки набувають право укладати шлюб?
   А. 16 років **Б.** 17 років **В.** 18 років
   Г. 19 років **Д.** 20 років **Е.** Законом не встановлено
5. Яке прізвище отримують подружжя після шлюбу:
   А. Жінка — прізвище чоловіка
   Б. Чоловік — прізвище жінки
   В. Залишаються на своїх прізвищах
   Г. Поєднують свої прізвища
   Д. Обирають будь-яке, що подобається, крім власних.
   Е. Можливий будь-який із зазначених варіантів.
6. Для реєстрації шлюбу необхідні...
   А. Взаємна згода молодих
   Б. Згода батьків молодих
   В. Досягнення шлюбного віку
   Г. Наявність згоди про майбутнє місце проживання

Д. Наявність рішення суду, у передбачених законом випадках.

Е. Наявність належного стану здоров'я.

7.В разі розлучення спільне майно подружжя, набуте за час шлюбу розподіляється між ними...

А. Залежно від внеску кожного до сімейного бюджету

Б. У рівних частках незалежно від внеску кожного до сімейного бюджету

В. Залежно від того хто чим володів до укладення шлюбу

Г. Не розподіляється взагалі.

8. У яких випадках шлюб розривається органами реєстрації актів цивільного стану:

А. За відсутності у подружжя повнолітніх дітей

Б. У випадках передбачених сімейним законодавством України

В. У разі наявності згоди подружжя

Г. Якщо необхідно вирішити майновий спір подружжя

Д. Якщо у подружжя є повнолітні діти

Е. Якщо так передбачено шлюбним контрактом.

9. Закінчить фразу:

У разі, якщо після розлучення батьки проживають окремо...

А. Вихованням повинен займатися той, з ким живе дитина

Б. Кожен з батьків зобов'язаний брати участь у вихованні дітей

В. Один з батьків, що проживає окремо, має право брати участь у вихованні дитини лише за згодою того, з ким проживає дитина

Г. Той із батьків, який проживає окремо не повинен брати участь у вихованні дитини.

10. Що з наведеного нижче відноситься до особистих прав та обов'язків подружжя?

А.Право на материнство

Б.Право спільної сумісної власності

В. Право на утримання у разі непрацездатності

Г. Право на зміну прізвища

Д. Право на укладення шлюбного договору та будь-якого іншого договору, що не заборонений законом

Е. Право на розподіл обов'язків та спільне вирішення питань життя сім'ї

Є. Обов'язок подружжя турбуватися про сім'ю

Ж. Обов'язок подружжя матеріально підтримувати одне одного

11. У якому віці встановлюється опіка над малолітніми?

А. До 10 років **Б.** До 14 років **В.** До 18 років **Г.** З 14 до 18 років

12. У якому віці встановлюється піклування над неповнолітніми?

А. До 10 років **Б.** До 14 років **В.** До 18 років **Г.** З 14 до 18 років

13. Коли може бути укладений шлюбний договір між подружжям?

А. Під час реєстрації шлюбу

Б. У будь-який час після реєстрації шлюбу

В. Після подання заяви на реєстрацію шлюбу і набуває чинності з моменту реєстрації шлюбу

Г. Під час вінчання

Д. Під час заручин.

Е. Під час подання заяви про реєстрацію шлюбу.

14. У якому випадку суд може звільнити одного з подружжя від обов'язку надавати матеріальну підтримку іншому, який є непрацездатним?

А. За небажання підтримувати дружні стосунки

Б. За зловживання тим, хто потребує підтримки спиртними напоями

В. За негідну поведінку у шлюбних відносинах

Г. За небажання спілкуватися

Д. За вчинення умисного злочину

Е. За небажання працювати

15. В який термін батьки повинні подати заяву про народження дитини?

А. 10 днів **Б.** 1 місяць **В.** 2 місяці

Г. 3 місяці **Д.** 6 місяців **Е.** 1 рік

16. Які з наведених нижче осіб не можуть бути призначені опікунами?

А. Особи, які відбували кримінальне покарання - позбавлення волі

Б. Особи, які не досягли 18 років

В. Особи, які не є родичами підопічного

Г. Особи, які перебувають на державній службі

Д. Особи, які позбавлені батьківських прав

Е. Особи, які зловживають спиртними напоями або наркотиками

17. Якими органами призначається опіка та піклування?

А. Виконкомами місцевих рад депутатів

Б. Комісіями у справах неповнолітніх

В. Органами опіки та піклування або судами

Г. Місцевими державними адміністраціями

18. У якій формі повинен бути укладений шлюбний або інший договір між подружжям?

А. У письмовій формі **В.** У реєстраційній формі

Б. У простій формі **Г.**У письмовій нотаріально-посвідченій формі

19. На протязі якого строку втрачає чинність заява про реєстрацію шлюбу, якщо його реєстрація не відбулася у призначений термін?

А.10 днів **Б.**20 днів **В.**1 місяць **Г.**2 місяці **Д.**3 місяці **Е.**6 місяців.

20. Над ким або чим може бути встановлена опіка?

А. Неповнолітніми віком до 14 років

Б. Неповнолітніми віком від 14 до 18 років

В. Особами визнаними судом обмежено дієздатними

Г. Особами визнаними судом недієздатними

Д. Непрацездатними особами

Е. Майном

Національний університет водного господарства та природокористування

21. Над ким або чим може бути встановлене піклування?
А. Неповнолітніми віком до 14 років
Б. Неповнолітніми віком від 14 до 18 років
В. Особами визнаними судом обмежено дієздатними
Г. Особами визнаними судом недієздатними
Д. Непрацездатними особами
Е. Майном

22. Який з наведених нижче шлюбів може бути визнаний недійсним у будь-якому випадку?
А. Шлюб укладений з 15-ти річною особою
Б. Шлюб укладений з хворою особою
В. Шлюб укладений без вільної згоди чоловіка та жінки
Г. Шлюб між усиновленими дітьми
Д. Фіктивний шлюб
Е. Шлюб укладений з недієздатною особою

23. На підставі яких документів може бути визначене походження дитини від певних осіб?
А. На підставі рішення суду
Б. На підставі свідоцтва про шлюб та документу закладу охорони здоров'я
В. На підставі листа органу опіки та піклування
Г. На підставі розмови з дитиною
Д. На підставі заяви сусідів матері дитини
Е. На підставі заяви матері та батька дитини

24. Який правовий наслідок встановлення опіки (або піклування) над людиною?
А. Така людина може укладати угоди лише за згодою піклувальника.
Б. Угоди від імені такої людини може укладати лише опікун, який призначений судом.
В. Будь-яку угоду, яку укладає ця людина їй потрібно погоджувати з опікунською радою.
Г. Будь-яку угоду, яку укладає ця людина, їй потрібно погоджувати з органами прокуратури України.

Відповіді до тестових завдань

1.Б. 2.В. 3.В. 4.Б. 5.Е. 6.А,В,Д. 7.Б. 8.Б,В. 9.Б. 10.А,Г,Е,Є. 11.Б. 12.Г. 13.Б,В. 14.В,Д. 15.Б. 16.Б,Д,Е. 17.В. 18.Г. 19.Д. 20.А,Г,Е. 21.Б,В,Д. 22.Е. 23.А,Б,Е. 24.Б. (або 24.А.)

Тема 10. Основи адміністративного права

Ключові терміни теми: ***адміністративне право, адміністративна відповідальність, адміністративні правовідносини, акти управління, адміністративний процес, осудність, адміністративне правопорушення, адміністративне стягнення, адміністративна справа.***

Національний університет водного господарства та природокористування

10.1. Поняття та предмет адміністративного права України. Джерела адміністративного права. Адміністративно-правові відносини. Суб'єкти адміністративного права

Адміністративне право – це сукупність правових норм, що регулюють в інтересах держави та громадян суспільні відносини управлінського характеру, які складаються в сфері діяльності органів виконавчої влади всіх рівнів, у внутрішньо-організаційній діяльності інших органів влади та в процесі здійснення об'єднаннями громадян зовнішньо владних управлінських функцій.

Зовнішній прояв адміністративного права – це адміністративне законодавство, основу якого становить Кодекс законів України про адміністративні правопорушення (далі - КпАП) від 07.12.1984р.

Адміністративне право тісно пов'язане з іншими галузями права, особливо з конституційним правом, предметом якого є відносини, що складаються у процесі здійснення народовладдя, діяльності рад, при проведенні виборів у представницькі органи, реалізації конституційного статусу громадян України, тощо. В нормах адміністративного права отримують свій розвиток та деталізацію положення Конституції України щодо порядку функціонування органів виконавчої влади.

Норми адміністративного права також пов'язані із нормами цивільного права (через майнові відносини) та трудового права у сфері регулювання службових відносин та іншими галузями права.

Звідси можна сказати, що **предметом** адміністративного права є **адміністративні правовідносини** - суспільні відносини у сфері виконавчо-розпорядчої діяльності, або ж відносини, що виникають в процесі здійснення управлінської діяльності:

а) відносини між органами державного управління та громадянами;

б) відносини між органами державного управління по вертикалі;

в) відносини між органами державного управління по горизонталі, тобто між органами, не пов'язаними підпорядкованістю;

г) відносини між органами державного управління і підпорядкованими підприємствами, установами і організаціями;

д) відносини між органами державного управління і не підпорядкованими їм підприємствами, установами і організаціями;

е) відносини між органами державного управління та недержавними організаціями.

Предмет обумовлює **систему** адміністративного права, яка складається з загальної та особливої частини.

Загальна частина адміністративного права об'єднує норми та інститути, що закріплюють:

1) принципи державного управління;
2) правове становище суб'єктів адміністративного права;
3) форми і методи виконавчої влади;

Національний університет водного господарства та природокористування

4) адміністративний процес;

5) способи забезпечення законності та дисципліни у державному управлінні.

Особлива частина адміністративного права включає норми та інститути, що регулюють управління економікою, соціально-культурною та адміністра-тивно-політичною діяльністю та міжгалузеве державне управління.

Спеціальними **принципами** адміністративного права є:

1) взаємозв'язок правових форм та методів управління з організаційними;

2) урегулювання компетенції та відносин органів управління їх посадових осіб між собою;

3) взаємозв'язок матеріальних та процесуальних норм;

4) раціонального поєднання в управлінні методів переконання, організації, адміністративного примусу та громадського впливу.

Під **адміністративно-правовим методом** розуміють сукупність прийомів впливу, що містяться в адміністративно-правових нормах, на відносини в сфері державного управління, за допомогою яких встановлюється юридично-владне і юридично підвладне становище суб'єктів у правовідносинах. Метод адміністративно-правового регулювання характеризує становище сторін у адміністративних правовідносинах та пов'язаний з встановленням та забезпеченням їх прав та обов'язків. Владність адміністративно-правового методу полягає не лише у підпорядкованості одного суб'єкта іншому, а й у односторонності та юридичній обов'язковості приписів суб'єкта управління, що є похідними волевиявлення держави.

Прийоми впливу адміністративно-правового методу складаються з 3-х **компонентів** ;

1) *приписи* – покладення прямого юридичного зобов'язання чинити ті чи інші дії в умовах, передбачених правовою нормою;

2) *заборони* – покладення прямих юридичних обов'язків не чинити тих чи інших дій, в умовах, передбачених правовою нормою;

3) *дозволів* – юридичний дозвіл чинити в умовах, передбачених нормою, ті чи інші дії, або утриматися від їх вчинення за своїм бажанням.

Також у адміністративно-правовому регулюванні управлінських відносин використовується:

1. Адміністративне нормотворення – це встановлене органами державного управління підзаконних обов'язкових правил поведінки в сфері виконавчої діяльності.

2. Адміністративне розпорядження - виявляється в рішеннях посадових осіб органів управління стосовно до питань індивідуального характеру.

3. Адміністративні заходи правоохоронного порядку - різні форми та методи здійснення контролю та нагляду за дотриманням законності та

Національний університет водного господарства та природокористування

державної дисципліни у сфері виконавчої діяльності та при застосуванні заходів виховного та примусового впливу передбачених законом.

Джерелами адміністративного права є різноманітні нормативно-правові акти різної юридичної сили, що видаються суб'єктами управління всіх рівнів:

1) загальнодержавний рівень: Конституція України, закони України, Кодекс про адміністративні правопорушення, укази Президента України, постанови уряду, накази центральних органів виконавчої влади;

2) місцевий рівень: нормативні акти центральних органів влади АР Крим; голів місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування у частині делегованих їм повноважень;

3) рівень актів державних підприємств та установ.

Управління є функцією будь-якої організованої системи і забезпечує її цілісність і належність функціонування, а також взаємодію її структурних елементів. Управління побудоване на принципі підпорядкованості суб'єкту управління (управлінської діяльності) об'єктів управління. В управлінні суспільством (соціальне управління) об'єктом управління виступають люди та організації створені людьми як керовані об'єкти, а суб'єктами управління є організації (посадові особи), які наділені владними повноваженнями щодо об'єктів управління.

Найбільш характерними *рисами соціального управління* є:

- завжди присутнє там, де є організовані колективи людей і спільна діяльність людей;
- забезпечує організуючий вплив на учасників спільної діяльності для забезпечення досягнення мети такої діяльності;
- об'єктом організуючого впливу є свідомо-вольова поведінка учасників спільної діяльності;
- співпідпорядкованість волі учасників спільної діяльності загальній меті такої діяльності і суб'єкт управління є носієм узгодженої волі.

Процес управління складається з трьох основних **етапів**:

1) формування управлінського рішення;

2) виконання рішення;

3) контроль за виконанням рішення та аналіз результатів виконання.

Соціальне управління присутнє у будь-якій суспільній свідомо-вольовій діяльності людей. Але особливе значення звичайно належить державному соціальному управлінню. Соціальне управління поділяється на:

- громадське - де суб'єктами є недержавні утворення;
- державне - де суб'єктом виступає держава в особі відповідних структур.

Суб'єктом державного управління є держава в цілому, яка представлена системою державних органів, що складають державний апарат. *Об'єктом* державного управління є організоване суспільство в

Національний університет водного господарства та природокористування

цілому. В процесі державного управління реалізуються задачі, функції та інтереси держави.

Державне управління характеризується наступними *рисами*:

1) має загальнодержавний характер;
2) є підзаконною діяльністю;
3) має юридично-владний, розпорядчий характер;
4) має організаційний зміст;
5) є активною та цілеспрямованою;
6) здійснюється безперервно та постійно.
7) є ієрархічною.

Державне управління здійснюється відповідно до **принципів,** закріплених у Конституції України:

1) відповідальності органів виконавчої влади (посадових осіб) за свою діяльність перед людиною і державою;
2) верховенства права;
3) законності;
4) участі громадян та їх об'єднань в управлінні;
5) рівноправності громадян в управлінні;
6) гласності.

Національний університет водного господарства та природокористування

Під *суб'єктом* у адміністративному праві розуміють носія прав та обов'язків у сфері державного управління, що передбачені адміністративно-правовими нормами, здатного надані права реалізовувати, а покладені обов'язки виконувати.

Суб'єктами адміністративного права є:

1) органи виконавчої влади;
2) державні службовці;
3) громадські організації, об'єднання та їх представництва;
4) трудові колективи, їх представники;
5) громадяни.

Суб'єкти адміністративного права відрізняються від суб'єктів (учасників) адміністративно-правових відносин тим, що перші – це органи виконавчої влади, державні службовці, що наділені правосуб'єктністю, здатністю вступати в адміністративно-правові відносини, а інші реально приймають в них участь.

Суб'єкти державного управління – це не лише органи виконавчої влади, але й державні службовці, громадські об'єднання і громадяни, що є учасниками виконавчої (управлінської) діяльності.

10.2. Право скарги. Суть та види адміністративного процесу

Адміністративний процес з одного боку – це провадження по справах про адміністративні правопорушення, з іншого боку, у більш широкому значенні –урегульований законодавством порядок розгляду індивідуально-конкретних справ у сфері виконавчо-розпорядчої діяльності. Зв'язок адміністративного процесу з нормами матеріального адміністративного

Національний університет водного господарства та природокористування

права проявляє себе у тому, що в результаті здійснення адміністративного процесу вирішуються індивідуально-конкретні справи у сфері державного управління.

Адміністративно-процесуальні норми реалізуються у формах та методах **адміністративного процесу**, яким є визначений законодавством порядок здійснення послідовних дій, спрямованих на досягнення певного результату (юридичного ефекту). Ці дії офіційно визначаються нормами адміністративно-процесуального права та групуються у **провадженнях.**

Процедура–офіційно встановлений або прийнятий за звичаєм порядок у веденні, обговоренні, розгляданні, оформленні, виконанні будь-яких справ управлінського чи юрисдикційного характеру.

Характерними **рисами** адміністративного процесу є:

а) зв'язок з державним управлінням, його юридичними видами;

б) зв'язок з матеріальними нормами адміністративного права: у процесі реалізації завдань адміністративного права вирішуються індивідуальні справи і державному управлінні та ефективно застосовуються норми матеріального права;

в) застосування норм матеріального права здійснюється в юридичному порядку, врегульованому адміністративно-процесуальними нормами;

г) адміністративний процес –це відповідна діяльність уповноважених органів держави, в результаті якої виникають суспільні відносини, що регулюються нормами адміністративно-процесуального права.

Таким чином можна сказати, що адміністративний процес складається з двох рівноправних частин: діяльність органів державного управління по вирішенню конкретних справ; відносини між учасниками такої діяльності.

Тому **адміністративний процес** –це відповідна процедура, що відбувається в рамках, встановлених процесуальними правовими нормами, а їх сукупність представляє собою **провадження**. Сукупність різних видів проваджень складає адміністративний процес.

Адміністративний процес здійснюється на основі наступної системи **принципів**: законності; охорони інтересів держави і особи; публічності (офіційності); самостійність і незалежність у прийнятті рішень; об'єктивності; гласності; рівності учасників адміністративного процесу перед законом; швидкості та економічності; відповідальності посадових осіб; провадження процесу національною мовою.

Розрізняють наступні **види проваджень**:

1. по розробці і прийняттю нормативних актів;
2. по прийняттю індивідуальних актів управління;
3. по застосуванню адміністративно-процесуальних заходів ;
4. по справах про адміністративні правопорушення;
5. по застосуванню дисциплінарних стягнень;
6. реєстраційно-дозвільне;
7. наглядово-контрольне;

Національний університет водного господарства та природокористування

8. за зверненнями громадян;
9. діловодство, тощо.

Будь-які процедури юридичного характеру спрямовані на розв'язання індивідуальних **адміністративних справ**, що представляють собою зібрання юридичних документів, на підставі яких державний орган підтверджує якісь права, обов'язки юридичних, фізичних осіб або факти, дії, події або санкціонує, веде реєстрацію таких фактів або здійснює контроль чи нагляд та інші управлінські процедури.

Основними документами адміністративної справи є письмова заява (скарга, протокол тощо) або зміст письмових звернень. А також до адміністративної справи входять інші документи: свідчення очевидців; експертні висновки; акти, тощо. Крім цих документів державний орган, що займається провадженням, може вимагати за власною ініціативою добувати необхідні у справі документи.

Кожне провадження здійснюється згідно певним стадіям з дотриманням принципів адміністративного процесу.

Право скарги мають всі без винятку громадяни України. Подання громадянином скарги є юридичним фактом на підставі якого виникають конкретні адміністративні правовідносини та заводиться конкретна адміністративна справа. Скарги можуть бути індивідуальними та колективними. Не підлягають розгляду анонімні скарги. За зведення наклепу у скарзі громадянин несе відповідальність у судовому порядку.

Всі види заяв, скарг, пропозицій громадян і організацій, що опрацьовуються в органах виконавчої влади, мають узагальнене найменування "звернення". Подання і розгляд звернень регламентується Законом України "Про звернення громадян".

Скарги –це найгостріша форма звернення, пов'язана з порушенням особистих прав. У них також виявляється реагування на зловживання. Скарги можуть бути адміністративні та судові.

Суб'єктами права розгляду звернень громадян є: органи державної влади (виконавчої) будь-якого рівня; адміністрації підприємств, установ будь-яких форм власності; органи прокуратури; суди; органи місцевого самоврядування та об'єднання громадян; засоби масової інформації.

Скарги (позови) на дії або бездіяльність органів влади чи їх посадових і службових осіб подаються у ті органи і тим службовим особам, яким підпорядковано органи і особи, дії яких оскаржуються або до суду. Державні органи (об'єднання громадян) яким подано скаргу по питанню, що не входить до їх компетенції повинні не пізніше як у 5-ти денний термін, направляти їх за приналежністю, повідомивши про це заявника. Категорично заборонено направляти скарги на розв'язання тим особам або в ті органи, дії яких оскаржуються.

Національний університет водного господарства та природокористування

Керівники органів влади мають повідомляти громадянам у письмовій або усній формі про рішення, ухвалені за їх зверненнями, а в разі їх відхилення – вказати мотиви.

Заяви та скарги розглядаються у строк до одного місяця з дня надходження, а ті, що не вимагають додаткової перевірки –невідкладно, але не пізніше 15 днів. Строки можуть бути продовжені, якщо скарги вимагають спеціального вивчення та додаткових перевірок, але не можуть перевищувати 45 днів.

Порядок діловодства із звернень громадян передбачає, що всі документи мають прийматися, опубліковуватися, централізовано реєструватися на день їх надходження.

Реєстраційне провадження має декілька ***видів***:

а) державна реєстрація суб'єктів підприємницької діяльності;

б) ліцензування окремих видів підприємництва;

в) реєстрація нормативних та відомчих актів;

г) реєстрація об'єднань громадян;

д) реєстрація релігійних організацій;

е) реєстрація безробітних, тощо.

Порядок *реєстрації об'єднань громадян* урегульований Законом України "Про об'єднання громадян". Реєстрація політичних партій та міжнародних громадських об'єднань здійснюється Міністерством юстиції України; інших об'єднань громадян –виконкомами сільських (селищних), міських рад або місцевими держадміністраціями.

Для реєстрації об'єднань громадян його засновники подають заяву, яку повинні підписати не менш 1000 громадян України, що мають виборче право. До заяви додається протокол установчих зборів, статут або положення, де зазначено цілі створення об'єднання; інформація про склад керівництва центральних органів; відомості про місцеві секції; документи про сплату реєстраційного збору.

Реєстраційні документи повинні бути розглянуті відповідними органами у 2-х місячний строк з дня надходження заяви та документів. Про реєстрацію або відмову у ній заявники повідомляються у 10 денний термін у письмовій формі. Підставами для відмови у реєстрації є невідповідність законові статутних документів або коли положення чи статут об'єднання громадян чи його діяльність суперечать Конституції України.

Для отримання *релігійною громадою правоздатної юридичної особи*, громадяни в кількості не менше 10, що створили її і досягли 18 річного віку, подають заяву та статут на реєстрацію в обласну, Київську, Севастопольську Міську державні адміністрації. Релігійні центри, управління, монастирі, братства, місії та духовні навчальні заклади подають на реєстрацію статут до Державного комітету у справах релігії.

Орган реєстрації в місячний термін повинен розглянути заяву та статут і прийняти відповідне рішення, про що в 10 денний термін письмово

Національний університет водного господарства та природокористування

повідомити заявника. В певних випадках орган реєстрації може запросити висновок виконкому місцевої ради та спеціалістів, тоді термін реєстрації продовжується до 3-х місяців.

Релігійній організації може бути відмовлено в реєстрації, якщо статут або її діяльність суперечать чинному законодавству, про що в 10 денний термін письмово повідомляється заявнику. Строки та відмова можуть бути оскаржені замовником суді.

Ще одним видом державної реєстрації є *реєстрація нормативних актів* міністерств та інших органів виконавчої влади, органів державного управління та контролю, які зачіпають інтереси соціальна-економічні, політичні, особисті право свободи та законні інтереси громадян або мають міжвідомчий характер. Порядок такої реєстрації визначений відповідним законом.

Державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств, відомств та інших органів виконавчої влади *здійснюють*:

1. Міністерство юстиції України – нормативно-правових актів міністерств та центральних відомств;
2. Головне управління юстиції Міністерства юстиції України в АР Крим;
3. Обласні, Київське та Севастопольське міські управління юстиції;
4. Районні, районні в Києві та Севастополі управління юстиції.

Нормативний акт у 3-х примірниках відразу після прийняття направляється на державну реєстрацію у супроводі: обгрунтування підстав для видання нормативного акту та його окремих положень; відомостей: про діючі акти по цьому питанню; про терміни приведення їх у відповідність з нормативним актом поданим на реєстрацію; про акти, що втрачають силу, у зв'язку з прийняттям даного акту; відомостей про офіційне погодження акту з заінтересованими органами.

Держреєстрація акту здійснюється в 10 денний термін з моменту надходження його в орган реєстрації, про що робиться напис на оригіналі з зазначенням дати реєстрації. Після цього акт заноситься до державного реєстру. Строк реєстрації може бути продовжений, але не більше ніж на 10 днів з повідомленням органу, що подав на реєстрацію.

Акти видані з порушенням діючого законодавства, порядку видання тощо не реєструються.

Про *відмову у реєстрації* письмово повідомляється орган, що вніс акт на реєстрацію, з зазначенням підстав відмови. Відмова у реєстрації Мінюсту України може бути оскаржена до КМУ, а відмова місцевих управлінь юстиції – в обласну, Київську та Севастопольську міську державні адміністрації.

У формі реєстраційного провадження здійснюється також *діяльність центрів зайнятості.*

Громадянин, який звертається до центру зайнятості, заповнює реєстраційну картку і додає до неї трудову книжку або документи, що її

Національний університет водного господарства та природокористування

замінюють; документ про освіту або посвідчення про професійну кваліфікацію, довідку про стан здоров'я та про заробіток за останні 2 місяці, паспорт.

Центр зайнятості на протязі 10 днів з дня реєстрації у ньому особи повинен запропонувати йому два та більше варіантів працевлаштування або отримання нової спеціальності, забезпечити особу інформацією про наявність вакансій. Якщо протязі 10 денного терміну не знайдено можливості працевлаштувати людину, він отримує статус безробітного та право на допомогу.

Дисциплінарне провадження урегульоване Правилами внутрішнього трудового розпорядку, статутами підприємств, дисциплінарними статутами, що діють в окремих сферах державної діяльності. Особливість цього виду провадження у тому, що воно здійснюється не лише на підставі норм трудового права, але і по правилах та методах адміністративного процесу представниками виконавчої влади, адміністрації підприємств, посадовими особами органів самоврядування, представниками громадських об'єднань.

Підставою для порушення дисциплінарного провадження є здійснення особою дисциплінарного проступку (винне, протиправне діяння, пов'язане з невиконанням або неналежним виконанням службових обов'язків). Для окремих категорій працівників (особливо держслужбовців) дисциплінарна відповідальність може настати і за проступки не пов'язані з їх службовою діяльністю але такі, що дискредитують їх звання. Підставою для дисциплінарного провадження є доповідні записки, рапорти, подання тощо. Адміністрація підприємства, установи має право передати розгляд питання про порушення дисципліни передати на розгляд трудового колективу, Справу про притягнення до дисциплінарної відповідальності може бути порушено прокурором.

Дозвільна система – це сукупність правил , що регулюють порядок виробництва, придбання, користування, зберігання, збуту, перевезення певних предметів і речовин, а також порядок відкриття та функціонування окремих підприємств, лабораторій, майстерень з метою охорони інтересів держави та безпеки громадян .

Дозвільна система здійснюється органами внутрішніх справ. Вона поширюється на предмети, матеріали та об`єкти, що складають підвищену небезпеку для оточуючих і можуть бути використані для злочинних цілей. До таких *об`єктів* відносяться вогнепальна, холодна, газова та пневматична зброя, вибухові речовини, склади де вони зберігаються, стрільбища, зброярські майстерні , піротехнічні підприємства, магазини що торгують зброєю та боєприпасами, штемпельно-граверні майстерні, печатки та штампи, копіювальна та розмножувальна техніка.

Для отримання дозволу (ліцензії) на право функціонування підприємства з виробництва холодної зброї до органу внутрішніх справ

Національний університет водного господарства та природокористування

подається клопотання з додаванням до нього письмового підтвердження органу вищого рівня про необхідність відкриття такого підприємства.

Для отримання дозволу на придбання зброї громадянину необхідно подати інспектору дозвільної системи за місцем свого проживання заповнену картку-заяву, мисливський квиток , медичну довідку про стан здоров`я, довідку заготівельної організації , якщо він є мисливцем-промисловиком. Такий дозвіл дійсний протягом трьох місяців. Якщо він не використаний, то підлягає поверненню. Придбавши зброю громадянин у триденний термін повинен зареєструвати її в міліції за місцем проживання, де й отримує трирічний дозвіл на право її зберігання і носіння. Дозвіл можна поновити заявивши про це не пізніше ніж за місяць до закінчення терміну його дії. Скасований дозвіл тягне за собою вилучення зброї.

Відкриття поліграфічних підприємств, придбання поліграфічного обладнання , шрифту, розмножувальних апаратів (повнокольорових) теж передбачає отримання дозволу .

Для отримання такого дозволу до міліції подається письмова заява з додаванням висновків спеціалізованих державних інспекцій та анкета на особу відповідальну за поліграфічне підприємство, дозвіл дається на термін до трьох років на ім`я керівника цього підприємства. При зміні керівника отримується новий дозвіл.

10.3.Поняття та юридичне значення актів управління. Класифікація актів управління. Вимоги до правових актів управління. Чинність правових актів управління. Дефектність актів управління. Адміністративно-правовий договір

Органи виконавчої влади в процесі щоденного здійснення своїх функцій щодня вчинять на їх реалізацію безліч різноманітних дій в межах наданої законом компетенції. Вони складають суть *адміністративно-правових форм*, під якими зазвичай розуміють зовнішні прояви діяльності виконавчого органу (його посадової чи службової особи) у межах його компетенції з метою досягнення певних цілей та які викликають певні юридичні наслідки. Саме адміністративно-правові форми проявляють сутність владно-управлінської діяльності. Правові форми діяльності забезпечують доведення волі суб'єкта управлінської діяльності до її виконавця – адресата або об'єкта управління. Правовими формами управління визнаються ті, що викликають чіткі юридичні наслідки, оскільки в них виявляються юридично-владні повноваження, які становлять зміст компетенції суб'єкта управлінської діяльності. До правових форм відносяться: видання наказу, складення протоколу про адміністративне правопорушення, ухвалення рішення за зверненням об'єктів управління тощо. Тобто практично правові форми управління в першу чергу передбачають створення та доведення до відома адресата певного *правового акту управління*, який є беззмінним інструментом, за допомогою якого держава здійснює управління

Національний університет водного господарства та природокористування

суспільством. Саме в них міститься переважна частина правових приписів загального призначення.

Акти управління мають два джерела особливостей: правове і управлінське. Без правових актів немає самого державного управління як явища з іншого боку без цих актів правова система держави втрачає своє регулююче призначення в сфері діяльності виконавчої влади.

Правові акти державного управління визначають:

по-перше, як форми управлінської діяльності держави;

по-друге, як документи, що виходять від компетентних органів;

по-третє, як владні дії державних виконавчо-розпорядних органів.

Актам управління властиві певні ***особливості***, що дозволяють відрізнити їх від актів інших органів: законодавчих, судових, прокуратури, органів місцевого самоврядування:

1) акти приймаються при здійсненні функцій виконавчої влади та видаються органами державного управління;

2) це форма волевиявлення держави, що створює певний правовий чи юридичний ефект;

3) державно-владний, офіційний характер;

4) підзаконність актів;

5) може виступати варіантом управлінського рішення;

6) являється одностороннім волевиявленням повноважного суб'єкта державного управління;

7) акти управління повинні бути належним чином оформлені, прийняті у встановленому законом порядку;

8) правовий акт управління може бути опротестований у встановленому законом порядку;

9) у разі недотримання вміщених у акті юридично-владних приписів виникає як наслідок юридична відповідальність винної сторони.

Отже, **правові акти державного управління** – це владні, підзаконні, втілені в установлену форму волевиявлення суб'єктів державного управління, що безпосередньо впливають на правові норми і відносини з метою їх удосконалення відповідно до державних інтересів.

Юридичне значення актів управління полягає в тому, що вони з одного боку встановлюють, змінюють та відміняють правові норми а з іншого – є юридичними фактами, що породжують, змінюють та припиняють правовідносини. Акт державного управління є доказом для органів виконавчої і судової влади.

Акти державного управління *класифікуються* за такими критеріями:

1)залежно від юридичних властивостей:

а) нормативні – ті, що встановлюють, змінюють або відміняють правові норми;

Національний університет водного господарства та природокористування

б) індивідуальні – що є рішеннями конкретних управлінських справ, стосуються конкретних фактів, осіб, дій і ґрунтуються на нормативних актах та мають одночасне застосування;

в) змішані;

2)залежно від суб'єкта видання:

а) видані Президентом України та КМУ;

б) видані центральними органами виконавчої влади;

в) видані органами місцевого самоврядування;

3)залежно від порядку прийняття: а) колегіальні; б)одноособові;

4)по адресату: а) зовнішні; б) внутрішні;

5)залежно від меж дії:

а) загальнодержавні, без обмежень у часі;

б) загальнодержавні, тимчасового характеру;

в) локальної дії, без обмежень у часі;

г) локальної дії, тимчасового характеру.

Вимоги, що висуваються до актів управління:

1. Загального характеру. До яких слід віднести їх об'єктивну необхідність, актуальність та стабільність. Акти мають бути виправданими, об'єктивно необхідними на даному історичному моменті. Акти управління повинні також відповідати вимозі інформаційної місткості: повинна забезпечуватись повнота, оперативність, вірогідність і актуальність інформації, що включається до акту управління.

2. Спеціально-юридичного характеру. Вони випливають із приписів Конституції, законодавства України, міжнародних актів та угод:

а) підзаконність актів управління: юридична сила акту передається йому законом або нормативним актом органу виконавчої влади вищого рівня. Управлінський акт має точно і повністю відповідати меті, приписам, вимогам законодавчого акта, на виконання якого його видано. Лише підзаконні акти є дійсними. Крім цього акт повинен бути в межах компетенції державного органу, що його видає.

Гарантією дійсності актів управління є *презумпція правильності актів*: вони діють доти, доки їх не скасовано або зупинено у порядку встановленому законодавством;

б) акти управління з питань, що зачіпають інтереси місцевого населення, мають прийматися після обговорення їх проектів населенням;

в) проект акта управління має пройти чотири стадії: підготовка проекту; узгодження проекту (візування); прийняття; доведення до виконавців.

Акт управління може бути скасований лише у тому порядку, у якому його було видано і оформлено.

3. Організаційно-технічні вимоги щодо дотримання правил оформлення актів управління.

Національний університет водного господарства та природокористування

Правове оформлення акту – це спосіб зовнішнього вираження приписів органу управління. Правові форми актів управління подаються у Конституції, законодавчих актах, у єдиній державній системі діловодства.

Форма актів може бути письмова й усна. Письмова форма обов'язкова тоді, коли це прямо передбачено в законодавчих актах.

Із метою впорядкування видання нормативних актів, що зачіпають права, свободи й законні інтереси громадян та акти міжвідомчого характеру повинні пройти державну реєстрацію в органах Міністерства юстиції і через 10 днів після цього, як правило вони набувають чинності.

До організаційно-технічних вимог відносяться також вимоги щодо дотримання обов'язкових реквізитів у складі актів, відсутність яких позбавляє їх юридичної сили: найменування акту; вказівки на виконавців; відомості про авторів; дані про голосування (акти колегіальних органів); дата прийняття; строки виконання акту; лінгвістичні та естетичні вимоги; підписи; печатки, тощо.

Юридичні наслідки мають порушення вимог спеціально-юридичного та організаційно-технічного характеру.

Акти видані з порушенням вимог, що до них ставляться є ***дефектними,*** а отже ***недійсними*** і не створюють правових наслідків обумовлених ними відразу ж або після засвідчення їх недійсності через певну правову процедуру.

Види дефектних актів:

- *первісно нікчемні акти* – це акти управління, що не породжують юридичних наслідків із початком свого виникнення. Такі недоліки усунути неможливо (наприклад акт містить вказівку до протизаконної дії). Вони є недійсними з дня їх видання;
- *нікчемні в силу оспорювання акти* – це такі, що видаються з порушенням компетенції, за предметами та обсягом правового регулювання. Такі акти повинні оспорюватися у позовному порядку до суду, бути предметом прокурорського протесту, скасовуватися вищестоящими органами;
- *заперечні акти* – це такі, що містять окремі незаконні положення або технічні помилки (відсутні певні реквізити, видані з порушенням процедури, без належного кворуму тощо). Вони є частково дійсними, оскільки їх доопрацювання, усунення незаконних приписів повертає їм правову усталеність. Інструментом заперечення дійсності цих актів можуть стати протести прокурора, відповідні дії вищих владних і виконавчих інстанцій.

Способи заперечення дійсності правового акту управління:

- оскарження або до вищестоящого органу управління (посадової особи), або до суду. Такий спосіб доступний всім учасникам адміністративних правовідносин;

Національний університет водного господарства та природокористування

- опротестування працівниками органів державного нагляду за дотриманням законності (прокуратури).

Результатом обґрунтованого опротестування та оскарження може стати скасування правового акту управління. Правові акти управління можуть бути скасовані у наступні способи:

- органом, який його видав – у разі визнання його неправомірності;
- керівником органу, який видав неправомірний акт або вищестоящого по відношенню до нього органу;
- урядом можуть бути скасовані акти органів виконавчої влади, які суперечать законодавству;
- Президентом України можуть бути скасовані постанови та розпорядження КМУ, Ради міністрів АР Крим, що суперечать законодавству;
- Конституційним судом України;
- судами загальної юрисдикції.

У чинності актів управління розрізняють **чотири юридичні стани**:

І. **Припинення.** Воно можливе на таких підставах:

а) із введенням у законну силу нового акту з того ж самого питання що і попередній, останній автоматично припиняє свою силу;

б) закінчення строку, на який було видано акт;

в) досягнення мети, поставленої перед актом;

г) зникнення адресата акта.

ІІ**. Зупинення** дії незаконних актів – тимчасова процедура що передує процесу оспорюваності законності акту у судовому порядку. Зупинення дії незаконних актів є прерогативою органів надвідомчими наглядовими повноваженнями. (Наприклад, зупинення актів у зв'язку з принесенням прокурором протестів у порядку загального нагляду на незаконні акти).

ІІІ. **Зміна** актів може бути стосовно заперечних актів, коли є потреба доредагувати окремі приписи, уточнити, доопрацювати реквізитарну частину загалом правомірних актів.

IV. **Скасування** правового акта виявляється у визнанні не чинним цілого акту або окремих його приписів, положень (заперечні акти).

Скасовувати неправомірні акти відповідно до своєї компетенції можуть: Верховна Рада; Глава держави; Кабінет Міністрів; суди; вищестоячі органи виконавчої влади (Міністерства, відомства, голови місцевих держадміністрацій); місцеві ради та їх виконкоми.

Найважливішим юридичним наслідком видання неправомірного акту є те, що мають анулюватися і конкретні правовідносини, створенні таким актом при скасуванні самого акту та "похідних" від нього актів виданих для його виконання.

Адміністративно-правовий договір – це угода суб'єкта управління з іншим учасником правовідносин, що укладена на виконання функцій цього

Національний університет водного господарства та природокористування

суб'єкта згідно чинного законодавства та на умовах і у випадках передбачених законодавством.

Термін адміністративно-правовий договір у чинному законодавстві не відображений безпосередньо, але умови його укладення присутні в нормативно-правових актах. Такий договір як правило може мати місце коли мова йде про здійснення суб'єктом управління своїх функцій у сферах правовідносин, де одним з основних способів регулювання таких відносин є договір – цивільні відносини, господарські відносини, трудові відносини тощо. Укладення таких договорів передбачається плановим актом управління.

Зміст адміністративно-правового договору є комплексним і поєднує у собі елементи адміністративно-правових способів визначення прав та обов'язків його сторін з цивільно-правовими, фінансово-правовими тощо.

Адміністративно-правовий договір є правовим актом допоміжного характеру і більше пов'язаний з організаційною діяльністю суб'єктів управління.

10.4. Поняття адміністративного правопорушення. Види адміністративних правопорушень: поняття, характеристика та застосування. Суб'єкти адміністративних правопорушень

Адміністративна відповідальність – це специфічна форма реагування держави на адміністративне правопорушення, що полягає у застосуванні до уповноваженим органом або посадовою особою передбаченого законодавством адміністративного стягнення до суб'єкта правопорушення.

Адміністративній відповідальності підлягають фізичні особи, що досягли 16- ти річного віку і є осудними.

Осудність – це такий стан людської психіки, за якого особа може усвідомити значення своїх дій і керувати ними.

Адміністративним правом встановлена градація адміністративної відповідальності для різних категорій фізичних осіб в залежності від того чи пов'язане адміністративне порушення з їх службовою діяльністю чи ні. Відповідальність значно підвищується за розмірами, якщо склад адміністративного правопорушення утворюють дії, пов'язані зі службовою діяльністю (для посадових осіб державних органів і юридичних осіб, для військовослужбовців та працівників правоохоронних органів тощо). Іноземні громадяни та особи без громадянства несуть адміністративну відповідальність нарівні з громадянами України.

Не підлягають адміністративній відповідальності особи, які:

- діяли в стані крайньої необхідності;
- діяли в стані необхідної оборони;
- є неосудними.

Підставою для притягнення особи до адміністративної відповідальності є вчинення нею адміністративного правопорушення.

Національний університет водного господарства та природокористування

Адміністративне правопорушення (проступок) – це винна (умисна або необережна), протиправна дія або бездіяльність, яка посягає на державний або громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління, і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність.

Ознаками адміністративного правопорушення є:

- протиправність дії або бездіяльності, тобто вчинок людини є прямо заборонений нормами адміністративного права і законодавства, або суперечить цим нормам і може завдавати шкоди інтересам особи, матеріальному становище особи або загрожувати небезпекою;
- караність дії або бездіяльності – за такий вчинок особи нормами адміністративного права і законодавства передбачено застосування до особи-порушника заходів державного примусу: адміністративного стягнення;
- суспільна шкідливість, а в окремих випадках і суспільна небезпечність дії або бездіяльності;
- винність дії або бездіяльності. **Виною** є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності.

Юридичний *склад* адміністративного правопорушення утворюють наступні елементи:

1. Суб'єкт – це фізична особа (приватна, посадова), яка досягла 16-ти річного віку і є осудною.

2. Об'єкт – суспільні відносини, що складають в процесі адміністративно-організаційної діяльності і управління; сама людина та її здоров'я, честь та гідність; власність; права та свободи громадян.

3. Об'єктивна сторона – наявність протиправної дії або бездіяльності, протиправних наслідків і причинно-наслідкового зв'язку між ними та обставини здійснення правопорушення: місце, час, спосіб і засоби вчинення правопорушення.

4. Суб'єктивна сторона, яка характеризує ставлення людини до свого протиправного вчинку: вина особи; мета і мотив її поведінки.

10.5. Поняття адміністративного стягнення. Види адміністративних стягнень та порядок їх призначення.

Адміністративне стягнення – міра адміністративної відповідальності, що передбачена законодавством і застосовується до порушника за вчинення адміністративного проступку з метою його виховання та запобігання вчинення нових правопорушень. Адміністративні стягнення існують наступні: попередження, штраф, виправні роботи, оплатне вилучення предмета, конфіскація предмета, позбавлення спеціального права, адміністративний арешт.

Попередження виноситься в письмовій формі службовою особою. Його суть полягає в офіційному, від імені держави, осуді протиправної

Національний університет водного господарства та природокористування

поведінки. Воно застосовується, тоді, коли особа вперше скоїла незначне адміністративне правопорушення і до неї недоцільно застосовувати більш суворе стягнення.

Штраф – це грошове стягнення у розмірі передбаченому законодавством за вчинення адміністративного правопорушення. Розмір штрафу встановлюється залежно від тяжкості вчиненого правопорушення з врахуванням майнового стану винного.

Оплатне вилучення предмета, що став знаряддям або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення, полягає в його примусовому вилученні і подальшій реалізації з поверненням вилученої суми колишньому власникові, з відрахуванням від неї витрат на реалізацію вилученого предмету. Вилученим може бути лише предмет, який знаходиться у приватній власності порушника.

Конфіскація предмета, що став знаряддям або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення, грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення, зводиться до примусової безоплатної передачі цього предмету чи грошей у власність держави.

Позбавлення спеціального права, наданого тому чи іншому громадянинові, застосовується на строк до 3^{x} років за грубе або систематичне порушення порядку користуванням цим правом. Під спеціальними правами розуміють права, надані компетентними державними органами, стверджені документом встановленої форми і зразка (право на керування транспортними засобами, право на полювання тощо).

Виправні роботи – адміністративне стягнення, яке має за мету грошове покарання, тобто вплив на матеріальні інтереси порушника, призначається лише судом (суддею) на строк до 2 місяців. Особа відбуває його за місцем основної праці з відрахуванням до двадцяти відсотків її заробітку в доход держави. Крім утримання, виправні роботи супроводжуються ще деякими обмеженнями – забороняється надавати в цей час чергову відпустку, забороняється звільнення з роботи і переведення на іншу роботу.

Адміністративний арешт встановлюється і застосовується лише у виняткових випадках за окремі види адміністративного правопорушення на строк до 15 діб і призначається тільки судом (суддею). Адміністративний арешт не може застосовуватись до вагітних жінок, жінок, які мають дітей до 12 років, які не досягли 18 років, до інвалідів 1–ї та 2–ї груп (за дрібне хуліганство, розпивання спиртних напоїв у громадських місцях).

За одне адміністративне правопорушення може бути застосоване одне основне або одне основне і додаткове стягнення Оплатне вилучення предмета та конфіскація можуть застосовуватись і як основне і як додаткове адміністративне стягнення, решта стягнень застосовуються тільки як основні.

Національний університет водного господарства та природокористування

Обтяжуючими обставинами вчинення адмінправопорушення є : продовження протиправної поведінки після вимоги припинити її; повторне вчинення протягом року такого ж або однотипного правопорушення, за яке було накладено стягнення; втягнення неповнолітнього у вчинення правопорушення; вчинення правопорушення особою, яка раніше скоїла злочин; вчинення правопорушення групою осіб; вчинення правопорушення за надзвичайних обставин; вчинення правопорушення у стані сп'яніння.

Пом'якшуючими обставинами, в свою чергу є: щире розкаяння; відвернення шкідливих наслідків самим порушником або добровільне відшкодування збитків; стан сильного душевного хвилювання або збіг тяжких сімейних чи особистих обставин; неповноліття правопорушника; вагітність правопорушника чи наявність у правопорушника дитини віком до одного року.

Якщо одна особа вчинила два або більше адміністративні правопорушення, то стягнення накладається за кожне правопорушення окремо. Я якщо особа вчинила кілька правопорушень, справи про які одночасно розглядаються одним і тим же органом, стягнення накладається в межах санкцій передбачених за найсерйозніше з вчинених правопорушень. В такому випадку може бути накладене одне основне і одне додаткове стягнення. Адміністративне стягнення може бути накладене не пізніше 1 місяця з дня вчинення правопорушення, а при триваючому правопорушенні – 2 місяці з дня його виявлення.

Якщо особа, на яку було накладено адміністративне стягнення, протягом року з дня закінчення виконання стягнення не вчинила нового адміністративного правопорушення, то вона вважається такою, що не притягалась до адміністративної відповідальності.

10.6. Органи, що уповноважені розглядати справи про адміністративні правопорушення. Порядок притягнення до адміністративної відповідальності

Органи, що уповноважені розглядати справи про адміністративні правопорушення визначені Кодексом про адміністративні правопорушення:

- адміністративні комісії при виконавчих комітетах міських та районних рад народних депутатів;
- виконавчі комітети селищних та сільських рад народних депутатів;
- районні та міські суди;
- органи внутрішніх справ, державних інспекцій та інші уповноважені органи державної виконавчої влади.

Справи про адміністративні правопорушення, які вчинені неповнолітніми особами віком від 16 до 18 років розглядаються виключно суддями міських та районних судів. Всі справи про адміністративні правопорушення розглядаються відкрито.

Національний університет водного господарства та природокористування

На місці вчинення правопорушення уповноваженою на це посадовою особою відповідного державного органу складається протокол, у якому фіксується вчинення правопорушення. Протокол не складається у випадках, якщо згідно законодавства відразу накладається і стягується адміністративний штраф, а попередження фіксується на місці вчинення правопорушення. Оформлений належним чином протокол надсилається державному органу (посадовій особі), який уповноважений розглядати справу про адміністративне правопорушення. Які саме справи якими органами можуть бути розглянуті визначено ст.218 - 244-8 КпАП.

Справа розглядається у присутності винного у скоєнні правопорушення і потерпілого (якщо такий є). Участь у справі про адміністративне правопорушення можуть брати, крім правопорушника і потерпілого: законні представники (батьки, опікуни, усиновителі, піклувальники), адвокат, свідки, експерт, перекладач, прокурор.

Особа, яка притягається до адміністративної відповідальності має право:

- знайомитися з матеріалами справи;
- давати пояснення; подавати докази;
- заявляти клопотання;
- користуватися правовою допомогою;
- користуватися послугами перекладача;
- виступати рідною мовою;
- оскаржувати постанову по справі.

Якщо по з'ясуванню обставин справи буде встановлено склад адміністративного правопорушення у діях особи, то розгляд справи завершується винесенням постанови про накладення адміністягнення, а в іншому випадку – постанови про закриття провадження у справі.

Копія постанови повинна бути вручена потерпілому протягом 3-х робочих днів і по врученню на протязі 10-ти днів може бути оскаржена або до вищестоящого органу, якому підпорядкований орган, що розглядав справу або до суду.

Контрольні питання

1. Що представляє собою адміністративне право?
2. Що складає предмет галузі адміністративне право?
3. Які прийоми впливу на поведінку суб'єктів використовує адміністративно-правовий метод?
4. Що входить до системи адміністративного права?
5. Які Ви знаєте принципи адміністративного права?
6. Що таке адміністративно-правовий метод?
7. Що представляє собою адміністративний процес? процедура? провадження ?
8. На яких принципах ґрунтується адміністративний процес ?
9. Які Ви знаєте види адміністративних проваджень ?

Національний університет водного господарства та природокористування

10. Які документи входять до адміністративної справи ?
11. Хто є суб`єктами розгляду звернень громадян ?
12. Які Ви знаєте види звернень ?
13. Які є види реєстраційних проваджень ?
14. Які є види дозвільних проваджень ?
15. Що таке адміністративно-правові форми?
16. Що представляють собою правові акти управління?
17. Які види вимог існують до правових актів управління?
18. У чому полягають правові наслідки дефектності правових актів управління?
19. Які способи усунення дефектності актів управління Ви знаєте?
20. Які види актів управління Ви знаєте?
21. Який порядок чинності правових актів управління?
22. Які стани актів управління Ви знаєте?
23. Що представляє собою адміністративно-правовий договір?
24. Які відносини регулюються галуззю адміністративного права?
25. Які ознаки адміністративного правопорушення?
26. Який склад адміністративного правопорушення? Чим відрізняється адміністративне правопорушення від злочину?
27. Який порядок притягнення громадян до адміністративної відповідальності?
28. Які Ви знаєте види адміністративних стягнень?
29. Які особи можуть бути притягнуті до адміністративної відповідальності?

Тематика рефератів

1. Адміністративно-правові норми та їх види.
2. Державне управління як предмет адміністративного права України.
3. Види правової управлінської діяльності.
4. Види адміністративних процесів.
5. Розгляд звернень громадян як вид адміністративного процесу.
6. Адміністративно-правовий договір.
7. Способи оскарження актів управління.
8. Роль органів прокуратури в адміністративно-правових формах діяльності.
9. Процес вироблення правових актів управління.
10. Проблеми класифікації актів управління.
11. Особливості адміністративної відповідальності посадових і службових осіб органів державної влади.
12. Адміністративна відповідальність неповнолітніх.
13. Адміністративний процес, що здійснюють органи державної виконавчої влади.
14. Адміністративна справа.
15. Адміністративне право України як самостійна галузь права.

Національний університет водного господарства та природокористування

16. Предмет адміністративного права України.

Практичні завдання

1. Міністерство видало інструкцію, якою встановило в підлеглій галузі н/г порядок зберігання та використання вогнепальної зброї. Прокурор виніс протест на цей акт. *Вкажіть мотиви цього протесту.*

2. У виконкомі міської Ради чимало рішень приймалося без винесення на обговорення. Вони підписувалися головою та керуючим справами і "приписувалися" до протоколів засідань, що вже відбулися.

Які вимоги до актів управління порушено? Чи впливають зазначені порушення на юридичну силу рішень виконкому? Якщо так, то в який спосіб юридичну силу рішень можна поновити?

3. Голова районної державної адміністрації своїм розпорядженням зобов'язав керівників державних підприємств та установ не приймати на роботу осіб, які не мають довідки про медичний огляд. Розпорядження було оскаржене прокурором. *Які мотиви та підстави такого протесту?*

4. Начальник відділу внутрішніх справ виконкому районної Ради народних депутатів розглянув матеріали, що надійшли від митних органів про порушення громадянином Г. митних правил. За результатами перевірки начальник відділу видав постанову про притягнення громадянина Г. до відповідальності у виді адміністративного арешту строком на 30 діб.

Які порушення закону допустив керівник райвідділу міліції?

5. Рішенням виконкому райради від 25 листопада 1988р. була створена адміністративна комісія на строк повноважень (4 роки) в складу голови, секретаря та двох членів.

Чи законне рішення виконкому? Який орган може створити таку комісію?

6. Виконком сільської Ради прийняв рішення, яким встановив адміністративну відповідальність громадян у формі штрафу в розмірі 15 грн. за появу у нетверезому вигляді в громадських місцях.

Чи законне рішення виконкому?

7. У виконкомі міської Ради чимало рішень приймалося без винесення на обговорення. Вони підписувалися головою та керуючим справами і "приписувалися" до протоколів засідань, що вже відбулися.

Які вимоги до актів управління порушено? Чи впливають зазначені порушення на юридичну силу рішень виконкому? Якщо так, то в який спосіб юридичну силу рішень можна поновити?

8. Громадянин С. у нетверезому стані з'явився на танцювальному майданчику, чіплявся до дівчат, лихословив, у зв'язку з чим був затриманий дружинниками і доставлений в найближче відділення міліції. Раніше за розпивання спиртних напоїв і появу в громадських місцях в нетверезому стані, він двічі на протязі поточного року притягався до адміністративної відповідальності.

Національний університет водного господарства та природокористування

Які заходи адміністративної відповідальності можуть бути застосовані до громадянина С.?

9. Постановою адміністративної комісії тракторист С. був оштрафований за управління трактором у нетверезому стані. Цією ж постановою він оштрафований і за появу на роботі у нетверезому стані.

Чи є законним це рішення?

10. Громадянин К. оскаржив постанову суду Московського району м. Києва про застосування до нього штрафу за дрібне хуліганство у міський суд. *Як має у зв'язку з поданою заявою діяти міський суд?*

11. Заповніть пропущені у реченнях місця:

Ознаками адміністративного правопорушення є ..., винність, ... і караність. Вина особи може виражатись у 2-х формах: ... і ... . Особа, яка діяла в стані .... або необхідної ... не може бути притягнута до адміністративної відповідальності.

12. Заповніть пропущені у реченнях місця:

Суб'єктивну сторону адміністративного правопорушення або злочину складають: ..., мета і ... поведінки порушника. Притягнення до кримінальної ... грунтується на презумпції ... . Органи, які займаються розглядом справ про адміністративні правопорушення можна поділити на ... і ... .

Тести для самоконтролю

1. Що представляє собою адміністративне право?

А. Це сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини управлінського характеру, які складаються в сфері діяльності органів виконавчої влади всіх рівнів, у внутрішньо-організаційній діяльності інших державних органів та в процесі здійснення об'єднаннями громадян зовнішньо-владних управлінських функцій.

Б. Це сукупність нормативно-правових актів, що врегульовують суспільні відносини управлінського характеру, які складаються в сфері діяльності органів виконавчої влади всіх рівнів, у внутрішньо-організаційній діяльності інших державних органів та в процесі здійснення об'єднаннями громадян зовнішньо-владних управлінських функцій.

В. Це сукупність правових норм, які регулюють на засадах юридичної рівності відносини власності в їх різноманітних формах, товарно–грошові відносини і деякі особисті немайнові відносини за участю громадян, організацій та соціальних утворень.

Г. Це сукупність правових норм, які регулюють сукупність трудових та тісно пов'язаних з ними правовідносин.

2. Які з наведених нижче відносин відносяться до предмету адміністративного права?

А. Відносини між органами державного управління та громадянами.

Б. Відносини між органами судової влади і громадянами.

В. Відносини між органами судової влади по вертикалі.

Г. Відносини між органами державного управління по вертикалі.

Д. Відносини між органами державного управління і не підпорядкованими їм підприємствами.

Е. Відносини між органами судової влади і не підпорядкованими їм підприємствами.

3. Закінчіть фразу: *Адміністративний арешт може бути призначений...*

А. Начальником райвідділу міліції **Г**. Районним судом

Б. Прокурором **Д**. Товариським судом

В. Адміністративною комісією **Е**. Третейським судом

4. З наведеного переліку оберіть види адміністративних покарань:

А. Штраф **Г.** Позбавлення права керування автомобілем

Б. Позбавлення волі **Д.** Догана

В. Попередження **Е.** Позбавлення права зберігання зброї

5. З якого віку можливе притягнення до адміністративної відповідальності?

А. 14 років **Б.** 16 років **В.** 18 років **Г.** 21 року

6. Штраф - це ...

А. Відрахування частини заробітної плати.

Б. Грошове стягнення у розмірі передбаченому законодавством

В. Сплата вартості пошкодженого майна

Г. Певне майно, яке підлягає вилученню.

7. У чому полягає оплатне вилучення предмета?

А. У зверненні стягнення на предмет боржником

Б. Примусовій безоплатній передачі предмету у власність держави

В. Примусовому вилученню предмету з подальшою його реалізацією і передачею вирученої суми власнику за мінусом витрат на реалізацію

Г. У добровільній передачі предмету у власність державі

8. У чому полягає конфіскація предмету?

А. У зверненні стягнення на предмет боржником

Б. Примусовій безоплатній передачі предмету у власність держави

В. Примусовому вилученню предмету з подальшою його реалізацією і передачею вирученої суми власнику за мінусом витрат на реалізацію

Г. У добровільній передачі предмету у власність державі

9. Який максимальний термін адміністративного арешту?

А. 5 діб **Б.** 10 діб **В.** 15 діб **Г.** 20 діб **Д.** 25 діб **Е.** 30 діб

10. Яка мінімальна частина заробітку підлягає перерахуванню в дохід держави при відбуванні виправних робіт за адміністративне правопорушення?

А. 10% **Б.** 20% **В.** 30% **Г.** 40% **Д.** 50% **Е.** 75%

11. Де відбуває порушник виправні роботи?

А. За місцем основної роботи

Б. На громадських роботах

В. На підприємстві визначеному судом

Національний університет водного господарства та природокористування

Г. За вибором органу МВС, де відбувається покарання

12. На який максимальний термін можуть бути призначені виправні роботи за адміністративне правопорушення?

А. 2 тижні **Б.** 1 місяць **В.** 1,5 місяця **Г.** 2 місяці

13. Позбавлення яких з наведених нижче видів прав відноситься до адміністративних стягнень?

А. Права власності **Б.** Позбавлення волі
В. Права на полювання **Г.** Права членства у партії
Д. Права на укладення шлюбу **Е.** Права на керування транспортним засобом

14. Що складається на місці вчинення громадянином адміністративного правопорушення?

А. Протокол **Б.** Акт **В.** Подання **Г.** Заява

15. Що виноситься по завершенню розгляду справи про адміністративне правопорушення?

А. Рішення **Б.** Протокол **В.** Акт **Г.** Постанова

16. В який термін може бути оскаржена до суду постанова про накладення адміністративного стягнення після її винесення?

А. 5 днів **Б.** 10 днів **В.** 15 днів **Г.** 20 днів

17. В який термін з дня винесення постанови підлягає сплаті адміністративний штраф?

А. 10 днів **Б.** 15 днів **В.** 20 днів **Г.** 30 днів

18. В який термін повинна бути вручена копія постанови про накладення адміністративного стягнення особі, яка притягається до відповідальності?

А. 3-денний **Б.** 5-денний **В.** 7-денний **Г.** 10-денний

19. Що таке адміністративний проступок?

А. Суспільно-небезпечне діяння, що посягає на суспільний лад України, її політичну та економічну системи, власність, особу, політичні, трудові, майнові та інші права і свободи громадян та правопорядок.

Б. Протиправний, винний, суспільно-шкідливий вчинок, за який законом передбачена відшкодування збитків.

В. Винне, протиправне, суспільно-шкідливе діяння, яке посягає на права і свободи громадян, власність, державний або громадський порядок, встановлений порядок управління і за що передбачено законом адміністративну відповідальність.

Г. Протиправний, винний, караний вчинок, який посягає на державну безпеку суспільства.

20. Що представляє собою метод адміністративно-правового регулювання?

А.Напрямок регулюючого впливу норм права на поведінку господарюючих суб'єктів.

Б.Спосіб регулюючого впливу норм права на поведінку господарюючих суб'єктів.

Національний університет водного господарства та природокористування

В. Прийоми юридичного впливу та їх поєднання, які у концентрованому вигляді виражені у правовому становищі суб'єктів.

Г. Напрямок дії норм адміністративного права, який виражений у правовому становищі суб'єктів.

21. Що представляє собою припис?

А. Накладення прямого юридичного обов'язку вчинити ті чи інші дії в умовах, передбачених правовою нормою.

Б. Покладення прямих юридичних обов'язків не чинити тих чи інших дій в умовах передбачених правовою нормою.

В. Зобов'язання до вибору певної поведінки в умовах передбачених правовою нормою.

Г. Рекомендація до вибору певної поведінки передбаченої законом або договором.

22. Що представляє собою адміністративне нормотворення?

А. Це рішення посадових осіб органів державного примусу стосовно питань індивідуального характеру.

Б. Це різні форми здійснення контролю і нагляду за дотриманням державної дисципліни у сфері діяльності органів державного управління.

В. Це встановлення органами державного управління підзаконних обов'язкових правил поведінки у сфері органів виконавчої влади.

Г. Це діяльність органів державної влади щодо організації і забезпечення виконання їх рішень.

23. Що з наведеного нижче відноситься до адміністративних заходів правоохоронного порядку?

А. Попереднє затримання.
Б. Особистий огляд.
В. Мітинги.
Г. Перевірка фінансової звітності.
Д. Перевірка документів.
Е. Перевірка наявності ліцензії.

24. Що представляє собою дозвіл?

А. Зобов'язання до вибору певної поведінки в умовах передбачених правовою нормою.

Б. Юридичний дозвіл чинити в умовах, передбачених правовою нормою, ті чи інші дії або утриматися від їх вчинення за своїм бажанням.

В. Накладення прямого юридичного обов'язку вчинити ті чи інші дії в умовах, передбачених правовою нормою.

Г. Рекомендація щодо вибору можливого варіанту поведінки встановленого або законом або договором.

25. Що з наведеного нижче відноситься до форм державного управління?

А. Укладення цивільних договорів.

Б. Здійснення державної реєстрації.

В. Виконання матеріально-технічних операцій.

Г. Виконання представницьких функцій.

Національний університет водного господарства та природокористування

Д. Застосування норм права.

Е. Укладення адміністративно-правових договорів.

26. Що таке правові акти управління?

А. Це рішення державних органів управління, в яких застосовуються норми права до окремих видів відносин.

Б. Це владні, підзаконні, втілені в установлену законом форму волевиявлення суб'єктів державного управління, що безпосередньо впливають на правові норми і відносини з метою їх удосконалення відповідно до державних інтересів.

В. Це рішення будь-яких органів державної влади щодо вирішення конкретних справ.

Г. Це всі види правових документів, які видаються органами влади всіх рівнів.

27. Які з наведених нижче вимог, які висуваються до юридичних актів управління, є вимогами спеціально-юридичного характеру?

А. Юридична сила акту надається йому законом.

Б. Акт повинен бути виданий в межах компетенції державного органу, який його видає.

В. Акт повинен містити всі обов'язкові реквізити.

Г. Проект акту має пройти 4 стадії: підготовку, узгодження, прийняття, оприлюднення.

Д. Акт повинен бути об'єктивно необхідним та своєчасним.

Е. Акт повинен містити лише вірогідну інформацію.

28. Що представляє собою заборона?

А. Накладення прямого юридичного обов'язку вчинити ті чи інші дії в умовах, передбачених правовою нормою.

Б. Покладення прямих юридичних обов'язків не чинити тих чи інших дій в умовах передбачених правовою нормою.

В. Зобов'язання до вибору певної поведінки в умовах передбачених правовою нормою.

Г. Рекомендація щодо вибору можливого варіанту поведінки встановленого або законом або договором.

29. Що представляє собою адміністративне розпорядження?

А. Це рішення посадових осіб органів державного примусу стосовно питань індивідуального характеру.

Б. Це різні форми здійснення контролю і нагляду за дотриманням державної дисципліни у сфері діяльності органів державного управління.

В. Це встановлення органами державного управління підзаконних обов'язкових правил поведінки у сфері органів виконавчої влади.

Г. Це розпорядження органів державної влади щодо розпорядку їх роботи.

30. У чому полягає зміст "презумпції правильності актів"?

Національний університет водного господарства та природокористування

А. Акти діють доти, поки їх не скасовано або не зупинено у порядку, встановленому законодавством.

Б. Акти автоматично втрачають юридичну чинність, якщо не дотримано всіх вимог законодавства щодо їх прийняття.

В. Акти, що визнані дефектними повинні бути скасовані рішенням вищого законодавчого органу.

Г. Акти, чинність яких має підтвердити суд своїм рішенням.

31. Що представляють собою заперечні акти управління?

А. Це акти, що не породжують юридичних наслідків зі своїм прийняттям.

Б. Це акти, що видаються державним органом з порушенням наданої йому компетенції.

В. Це акти, що містять окремі незаконні положення або технічні помилки.

Г. Це акти, недоліки яких неможливо усунути.

32. Що представляє собою правове оформлення акту?

А. Це спосіб введення в дію нормативних актів управління.

Б. Це спосіб доведення до відома виконавців змісту приписів органу управління.

В. Це спосіб зовнішнього вираження приписів органу державного управління.

Г. Це спосіб виконання введених в дію нормативних актів управління.

33. З яких підстав можливе припинення юридичних актів управління?

А. Зникнення адресата акту.

Б. Внесення протесту прокурора.

В. Досягнення мети, поставленої перед актом.

Г. Подання позову про законність акту до суду.

Д. Введення в дію нового юридичного акту з того ж самого питання.

Е. Закінчення строку, на який було видано акт.

34. Що представляють собою первісно нікчемні акти?

А. Це акти, що не породжують юридичних наслідків зі своїм прийняттям.

Б. Це акти, що видаються державним органом з порушенням наданої йому компетенції.

В. Це акти, що містять окремі незаконні положення або технічні помилки.

Г. Це акти, недоліки яких неможливо усунути.

Відповіді до тестових завдань

1.А. 2.А,Г. 3.Г. 4.А,Г,Е. 5.Б. 6.Б. 7.В 8.А. 9.В. 10.А. 11.А. 12.Г. 13.В,Е. 14.А. 15.Г. 16.Б. 17.Б. 18.А. 19.В. 20.Б. 21.А. 22.В. 23. Б,Д. 24.Б. 25.В,Д,Е. 26.Б. 27.А,Г. 28.Б. 29.В. 30.А. 31.В. 32.В. 33.В,Д,Е. 34.А.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Тема 11. Основи кримінального права

Ключові терміни теми: ***кримінальне право, кримінальна відповідальність, осудність, злочин, кримінальне покарання.***

11.1. Загальна характеристика Кримінального кодексу України. Основні завдання кримінального законодавства

Кримінальне право – галузь права України, норми якої визначають загальні підстави, принципи, умови та форми і розміри кримінальної відповідальності фізичних осіб.

Завданнями кримінального права є:

- охорона суспільного ладу України та захист державного суверенітету;
- захист життя, здоров'я, честі і гідності громадян та їх конституційних прав і свобод;
- захист власності, громадського порядку і довкілля;
- забезпечення миру і безпеки;
- боротьба з порушеннями правопорядку;
- усунення причин злочинності.

Кримінальний кодекс України був прийнятий 5 квітня 2001 року і набув чинності 1 вересня 2001року. Він є єдиним нормативним джерелом, яке визначає кримінальну відповідальність. Кримінальний кодекс складається із:

1) *загальної* частини, яка об'єднує 15 розділів та 108 статей що визначають загальні засади кримінальної відповідальності;

2) *особливої* частини, яка об'єднує 20 розділів і 340 статей що визначають види злочинних діянь у всіх серах суспільного життя.

Злочинність і караність діяння визначається кримінальним законом, який діяв на час вчинення такого діяння. Кримінальний закон, який встановлює злочинність діяння або посилює кримінальну відповідальність зворотної дії у часі немає, а якщо пом'якшує кримінальну відповідальність чи скасовує злочинність діяння - має зворотню дію у часі на всіх осіб, які відбувають покарання за такі дії чи їх судимість ще не погашена.

11.2. Підстави притягнення до кримінальної відповідальності. Осудність і неосудність. Поняття та ознаки злочину. Види злочинів. Склад злочину. адміністративну відповідальність

Кримінальна відповідальність - це обов'язок особи, яка скоїла злочин, терпіти покарання, який полягає у втратах особистого і майнового характеру, а також в осудженні її за скоєний злочин і який має за мету виправлення і перевиховання цієї особи, а також попередження скоєння нових злочинів як нею так і іншими особами.

Підставою для притягнення до кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого Кримінальним Кодексом України (ККУ).

Національний університет водного господарства та природокористування

За один злочин особу можна притягнути до кримінальної відповідальності лише раз і людина не може бути визнана винною у вчинені злочину, поки її вину не було доведено у встановленому законом порядку у суді (презумпція невиновності).

Злочинність діяння та його правові наслідки визначаються тільки Кримінальним Кодексом України.

Злочином є передбачене кримінальним кодексом суспільно небезпечне, винне та протиправне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину. Не є злочином дія або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого кримінальним законом, але через малозначимість не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі.

Злочин характеризується:

1. Суспільною небезпекою, що проявляється в тім, що злочин спричиняє чи може спричинити істотну шкоду державним, суспільним або особистим інтересам. Суспільна небезпека визначається суб'єктивними і об'єктивними ознаками скоєного діяння (характер і величина шкоди, обстановка, місце, час скоєння діяння, мотиви, мета).

2.Виною - це психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої кримінальним кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності.

3. Протиправністю, що означає, що злочином визначається тільки діяння, заборонене законом. Протиправність являється юридичним вираженням суспільної небезпеки.

4. Караністю - скоєне діяння тягне за собою застосування до винного карного покарання, передбаченого відповідною нормою кримінального закону.

Діяння може бути визнане злочином лише за умови, що містить всі елементи складу певного злочину, передбаченого кримінальним законом.

Склад злочину утворюють наступні елементи:

1. Суб'єкт злочину – це фізична особа (приватні, службові та спеціальні особи), яка досягла 16-ти річного віку (в окремих випадках 14-ти річного) і є осудною. Осудність у кримінальному праві може бути обмеженою, якщо під час скоєння злочину особа, через наявний у неї психічний розлад, не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та/або керувати ними. Обмежена осудність не є підставою для звільнення від покарання, але є пом'якшуючою обставиною. Особа, яка перебувала у стані неосудності на момент вчинення злочину (внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки) не підлягає кримінальній відповідальності. До такої особи можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру. Не підлягає також

кримінальній відповідальності особа, яка до постановлення вироку захворіла на психічну хворобу (що робить її неосудною) хоч і на момент вчинення злочину була осудною, але після одужання така особа може підлягати покаранню. Громадяни України та особи без громадянства, що постійно проживають на території України, які вчинили злочин поза межами України, не можуть бути видані іноземній державі для притягнення до кримінальної відповідальності за законами цієї держави, але підлягають кримінальній відповідальності за законодавством України.

2. Об'єкт злочину – те, на що спрямований злочин: власність; права, свободи і обов'язки громадян; суспільні відносини тощо.

3. Об'єктивна сторона злочину – це зовнішня форма злочинного діяння, яка піддається спостереженню і оцінці. Вона включає в себе: суспільно небезпечне діяння; суспільно небезпечний наслідок; причинно-наслідковий зв'язок між діяння і наслідком; обставини вчинення діяння: спосіб, місце, час, знаряддя і засоби вчинення злочину.

4. Суб'єктивна сторона злочину – характеризує ставлення особи, яка скоїла злочин до свого вчинку та його наслідків. Вона включає в себе:

а) мотив – це усвідомлена спонука, яка викликає рішучість особи скоювати суспільно небезпечне діяння або утриматись від здійснення дій, як того вимагає закон;

б) мета – кінцевий результат діяння, до якого прагне злочинець;

в) вина. Вина можу бути у формі умислу або необережності. Злочин визнається скоєним по *необережності*, якщо особа яка його скоїла, передбачала можливість суспільно–небезпечних наслідків свого діяння чи бездіяльності, але по легковажності розраховувала на їх відвернення, або не передбачала можливості таких наслідків, хоч повинна була і могла їх передбачити. Необережність може бути двох видів: злочинна самовпевненість і злочинна недбалість. *Прямим є умисел*, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання. *Непрямим є умисел*, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажала, але свідомо припускала їх настання.

Кримінальний Кодекс України визначає обставини, які виключають суспільну небезпечність і протиправність діяння:

1) необхідна оборона - дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони;

Національний університет водного господарства та природокористування

2) уявна оборона - дії, пов'язані із заподіянням шкоди за таких обставин, коли реального суспільно небезпечного посягання не було і особа, неправильно оцінюючи дії потерпілого, лише помилково припускала наявність такого посягання;

3) стан крайньої необхідності, тобто дії для усунення небезпеки, що безпосередньо загрожує особі чи охоронюваним законом правам цієї людини або інших осіб, також суспільним інтересам чи інтересам держави, якщо цю небезпеку в даній обстановці не можна було усунути іншими засобами і якщо при цьому не було допущено перевищення меж крайньої необхідності;

4) затримання особи, що вчинила злочин – дії потерпілого та інших осіб безпосередньо після вчинення посягання, спрямовані на затримання особи, яка вчинила злочин і доставлення її до відповідного органу влади, якщо не було перевищення необхідних меж;

5) фізичний або психічний примус – дія (бездіяльність) особи, яка заподіяла шкоду інтересам, які охороняються законом, вчинена під безпосереднім примусом, в силу якого особа не могла керувати своїми діями;

6) виконання наказу або розпорядження – дія або бездіяльність особи, яка заподіяла шкоду інтересам, що охороняються законом, визнається правомірною, якщо вона була вчинена з метою виконання законного наказу або розпорядження, тобто відданого відповідною особою в належному порядку та в межах повноважень цієї особи і за змістом, який не суперечить чинному законодавству та не пов'язаний з порушенням конституційних прав та свобод людини і громадянина;

7) діяння пов'язане з ризиком – дія або бездіяльність, яке заподіяла шкоду законним інтересам, за умови, що була здійснена за обставин виправданого ризику для досягнення значної суспільної мети;

8) виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації – вимушене заподіяння шкоди законним інтересам особою, яка відповідно до закону виконувала спеціальне завдання, беручи участь у злочинній групі чи злочинній організації з метою попередження чи розкриття їх злочинної діяльності.

Підставами для звільнення від кримінальної відповідальності є:

- дійове каяття винного за невеликої тяжкості злочини;
- примирення винного з потерпілим у разі злочину невеликої тяжкості;
- передача особи на поруки у разі злочину невеликої або середньої тяжкості;
- зміна обстановки – коли вчинене особою діяння перестало бути суспільно небезпечним або ця особа перестала бути суспільно небезпечною до винесення вироку;
- закінчення строків давності (термін між днем вчиненням злочину і днем набрання законної сили вироку суду про накладення покарання) для

Національний університет водного господарства та природокористування

притягнення до кримінальної відповідальності. Строк давності залежить від тяжкості вчиненого злочину і становить від 2-х до 15 років. Давність не поширюється на злочини проти миру і безпеки людства;

- закон про амністію чи акт помилування;
- застосування примусових заходів виховного характеру (до неповнолітніх);
- спеціальні види звільнення за Особливою частиною ККУ.

Залежно від ступеня тяжкості розрізняють наступні *види* злочинів:

- невеликої тяжкості – за які передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк не більше 2-х років або більш м'яке покарання;
- середньої тяжкості – за які передбачене покарання у формі позбавлення волі на строк не більше 5-ти років;
- тяжкі злочини – за які передбачено позбавлення волі на строк на більше 10-ти років;
- особливо тяжкі злочини – за які передбачено позбавлення волі на строк більше 10-ти років або довічне позбавлення волі.

Залежно від кількості суб'єктів злочину та умов його вчинення розрізняють наступні види злочинів:

- злочин вчинений групою осіб;
- злочин вчинений за попередньою змовою групою осіб;
- злочин, вчинений організованою групою осіб;
- злочин вчинений злочинною організацією.

11.3. Кримінальне покарання та його види

Покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого. Покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами. Покарання не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність.

Кримінальне покарання характеризується наступними *ознаками*:

- призначається тільки судом відповідно до закону;
- обов'язкова наявність вини у обвинуваченого;
- має публічний характер, бо призначається від імені держави і в інтересах всього суспільства;
- злочинець обов'язково має зазнати певних втрат матеріального або особистого характеру;
- має індивідуальний характер;
- має своїм наслідком судимість (це правове становище особи, яке виникає з дня набрання законної сили вироком суду, яким накладено покарання і яке має значення у раз вчинення нового злочину та в деяких інших випадках);
- є актом правосуддя.

Національний університет водного господарства та природокористування

До осіб, визнаних винними у вчиненні злочину, судом можуть бути застосовані лише такі види покарань: штраф; позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу; позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; громадські роботи; виправні роботи; службові обмеження для військовослужбовців; конфіскація майна; арешт; обмеження волі; тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців; позбавлення волі на певний строк; довічне позбавлення волі. Основними покараннями є громадські роботи, виправні роботи, службові обмеження для військовослужбовців, арешт, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, позбавлення волі на певний строк, довічне позбавлення волі. Додатковими покараннями є позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу та конфіскація майна. Штраф та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю можуть застосовуватися як основні і як додаткові покарання.

Штраф - це грошове стягнення, що накладається судом у випадках і межах, встановлених кримінальним законом. Якщо засуджений не має змоги сплатити штраф, то суд може замінити покарання на громадські роботи (10год громадських робіт за 1 неоподатковуваний мінімум доходів громадян) або виправні роботи (1місяць робіт за 4 неоподатковувані мінімуми доходів громадян але не більше 2-х років виправних робіт).

Громадські роботи полягають у виконанні засудженим у вільний від роботи чи навчання час безоплатних суспільно корисних робіт, вид яких визначають органи місцевого самоврядування. Вони встановлюються на строк від 60-ти до 240 годин і відбуваються не більше 4-х годин на день. Таке покарання не призначається інвалідам І-ї та ІІ-ї груп, вагітним жінкам, пенсіонерам та військовослужбовцям строкової служби.

Виправні роботи встановлюється на строк від шести місяців до двох років і відбувається за місцем роботи засудженого. Із суми заробітку засудженого до виправних робіт провадиться відрахування в доход держави у розмірі, встановленому вироком суду, в межах від десяти до двадцяти відсотків заробітної плати. Таке покарання не застосовується до вагітних жінок та жінок, що перебувають у відпустці по догляду за дитиною, до непрацездатних осіб, осіб-пенсіонерів, військовослужбовців, державних службовців тощо.

Арешт полягає в триманні засудженого в умовах ізоляції і встановлюється на строк від одного до шести місяців. Арешт не застосовується до осіб віком до 16-ти років, вагітних жінок та жінок, що мають дітей віком до 7-ми років.

Обмеження волі полягає у триманні особи в кримінально-виконавчих установах відкритого типу без ізоляції від суспільства в умовах здійснення за нею нагляду з обов'язковим залученням засудженого до праці. Встановлюється на строк від 1-го до 5-ти років. Обмеження волі не

Національний університет водного господарства та природокористування

застосовується до неповнолітніх, вагітних жінок, жінок, що мають дітей віком до 14-ти років, осіб пенсійного віку, інвалідів І-ї та ІІ-ї груп, військовослужбовців строкової служби.

Позбавлення волі полягає в ізоляції засудженого та поміщенні його на строк від 1-го до 15-ти років до кримінально-виконавчої установи.

Службове обмеження застосовується до засуджених військовослужбовців, крім військовослужбовців строкової служби, на строк від шести місяців до двох років у випадках, передбачених ККУ, а також у випадках, коли суд, враховуючи обставини справи та особу засудженого, вважатиме за можливе замість обмеження волі чи позбавлення волі на строк не більше двох років та призначити службове обмеження на той самий строк. Із суми грошового забезпечення засудженого до службового обмеження провадиться відрахування в доход держави у розмірі, встановленому вироком суду, в межах від десяти до двадцяти відсотків. Під час відбування цього покарання засуджений не може бути підвищений за посадою, у військовому званні, а строк покарання не зараховується йому в строк вислуги років для присвоєння чергового військового звання.

Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю може бути призначене як основне покарання на строк від 2-х до 5-ти років або як додаткове на строк від 1-го до 3-х років.

Найвищою мірою кримінального покарання є **довічне позбавлення волі**. Таке покарання не застосовується до осіб, які вчинили злочин у віці до 18-ти років або понад 65 років, та до вагітних жінок.

За один злочин суд може накласти одне основне і одне додаткове покарання. При накладенні покарання у межах визначених Кримінальним кодексом суд враховує пом'якшуючі і обтяжуючі обставини вчинення злочину. Наявність обтяжуючих обставин має наслідком призначення верхньої межі кримінального покарання, а пом'якшучих – навпаки призначення покарання у нижніх межах.

Пом'якшуючими обставинами злочину є (ст..66 ККУ):

1) з'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю злочину;

2) добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди;

3) вчинення злочину неповнолітнім;

4) вчинення злочину жінкою в стані вагітності;

5) вчинення злочину внаслідок збігу тяжких особистих, сімейних чи інших обставин;

6) вчинення злочину під впливом погрози, примусу або через матеріальну, службову чи іншу залежність;

7) вчинення злочину під впливом сильного душевного хвилювання, викликаного неправомірними або аморальними діями потерпілого;

8) вчинення злочину з перевищенням меж крайньої необхідності;

Національний університет водного господарства та природокористування

9) виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, поєднане з вчиненням злочину у випадках, передбачених КК.

При призначенні покарання суд може визнати такими, що його пом'якшують, і інші обставини, не зазначені в ККУ.

Обтяжуючими обставинами вчинення злочину є:

1) вчинення злочину особою повторно та рецидив злочинів;

2) вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою;

3) вчинення злочину на грунті расової, національної чи релігійної ворожнечі або розбрату;

4) вчинення злочину у зв'язку з виконанням потерпілим службового або громадського обов'язку;

5) тяжкі наслідки, завдані злочином;

6) вчинення злочину щодо малолітнього, особи похилого віку або особи, що перебуває в безпорадному стані;

7) вчинення злочину щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності;

8) вчинення злочину щодо особи, яка перебуває в матеріальній, службовій чи іншій залежності від винного;

9) вчинення злочину з використанням малолітнього або особи, що страждає психічним захворюванням чи недоумством;

10) вчинення злочину з особливою жорстокістю;

11) вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій;

12) вчинення злочину загальнонебезпечним способом;

13) вчинення злочину особою, що перебуває у стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів.

Контрольні запитання

1. Що називають злочином?
2. Які елементи утворюють склад злочину?
3. Чим відрізняється умисел від необережності?
4. Які обставини виключають притягнення до кримінальної відповідальності?
5. Які обставини пом’якшують або обтяжують кримінальну відповідальність?
6. Який порядок притягнення до кримінальної відповідальності?
7. Які види кримінальних покарань відносяться до основних, а які до - додаткових?

Тематика рефератів

1. Кримінальна відповідальність та адміністративна відповідальність – їх взаємозв’язок.
2. Особливості кримінальної відповідальності за господарські злочини.

Національний університет водного господарства та природокористування

3. Особливості кримінальної відповідальності за посадові злочини.

Практичні завдання

1.Під час обідньої перерви робітник цеху, проходячи повз заводський буфет, побачив ящик з 20 пляшками мінеральної води і вкрав одну з них. Вартість пляшки - 1 грн. *Чи є ця дія злочином?*

2. Пічкур з метою ухилення від роботи, навмисне перевантажив автосамоскид, в результаті чого лопнули ресори.

Вартість деталей, необхідних для оновлення, становила 153 грн. Робітникам-слюсарям, які ремонтували автомобіль, було виплачено у вигляді заробітної плати 264 грн. У зв'язку з простоєм машини підприємство потерпіло збитки у сумі 417 грн.

Чи вбачаються у діях Пічкура ознаки злочину, передбачені ст. 89 ККУ?

3. Марчук, від'їжджаючи в район крайньої півночі, найцінніші речі відніс своєму знайомому Хлинову, який обіцяв зберегти їх до приїзду Марчука. Приїхавши у відпустку, Марчук дізнався, що Хлинов його речі продав, а сам зник. *Чи є злочинною поведінка Хлинова?*

4. Петрів, з метою не допустити проникнення сторонніх осіб в свій город, обтягнув його дротяною загорожею і підключив її до електроструму з напругою 220 В. Підліток Плоткін підійшов до загорожі, торкнувся дроту і був смертельно травмований. Згідно з висновком електротехнічної експертизи, проводка не відповідала правилам техніки безпеки і правилам встановлення електропроводу, а сама загорожа є небезпечною для життя людини. *Чи є в скоєному Петрівим вина в смерті Плоткіна? Якщо є, то визначте її форму і вид.*

5. Кравчук розбив камінцем вітрину магазину. Це помітив Ткачук і вирішив його затримати. Підійшовши до Кравчука, Ткачук вимагав пройти разом з тим у міліцію. У відповідь на це, Кравчук вийняв ніж і не підпускав до себе Ткачука. Тоді Кравчук підняв з землі металевого прута і вдарив ним Кравчука по руці, в якій той тримав ножа, причинивши йому тяжкі тілесні пошкодження. Кравчук не зміг більше чинити опору і був доставлений в органи міліції. *Чи правомірні дії Ткачука?*

6. Засуджений раніше за крадіжки Лобачов вночі, в нетверезому стані прийшов на територію складу ОРСу, вийняв скло із рами вікна, а потім при допомозі металевого гачка витяг і вкрав з приміщення 200 пляшок горілки на суму 600 грн. *Який злочин вчинив Лобачов?*

7. Громадянин Вовк був затриманий органами міліції за зґвалтування громадянки М., про яке заявили близькі потерпілої. Після першого допиту, Вовк у скоєному злочині зізнався. Злочин підтверджено об'єктивними доказами. Одначе громадянка М., факт зґвалтування категорично заперечує. *Чи підлягає Вовк кримінальній відповідальності? Якщо підлягає, то по якій статті ККУ? Яким повинно бути рішення суду?*

8. Визначте, які ознаки притаманні необхідній обороні, а які діям у стані крайньої необхідності. Відповідь оформіть у вигляді таблиці.

Національний університет водного господарства та природокористування

А. Дії з метою захисту законних прав та інтересів особи або суспільства
Б. Дії спрямовані лише проти того, хто скоїв або спробував скоїти злочин
В. Неможливість відвернути загрозу іншим шляхом
Г. Шкода, якої завдано, не перевищує тієї, що відвернута.
Д. Застосовується безпосередньо у момент посягання або одразу після нього
Е. Дії з метою рятування державного майна, що завдали незначної шкоди.

9. Які з наведених нижче правопорушень відносяться до адміністративних проступків, а які до злочинів? Відповідь оформіть у вигляді таблиці.

А. Вбивство	**Д.** Дрібне хуліганство
Б. Контрабанда	**Е.** Перехід вулиці на червоне світло
В. Крадіжка	**Є.** Азартні ігри у громадських місцях
Г. Розбій	**Ж.** Жорстоке поводження з тваринами

10. Що з наведеного нижче відноситься до основних кримінальних покарань, а що – до додаткових? Відповідь оформіть у вигляді таблиці.

А. Позбавлення права обіймати певні посади	**Е.** Арешт
Б. Позбавлення спеціального звання	**Є.** Позбавлення волі
В. Конфіскація майна	**Ж.** Громадські роботи
Г. Позбавлення військового звання	**З.** Виправні роботи
Д. Позбавлення кваліфікаційного класу	**І.** Обмеження волі

Тести для самоконтролю

І. Дайте найбільш повне і правильне визначення поняття "злочин":

А. Злочин — це правопорушення в адміністративній або кримінальній сферах

Б. Злочин — це правопорушення проти особистості, життя чи здоров'я людини, власності

В. Злочин — це суспільне небезпечне діяння, що посягає на суспільний лад України, власність, особу тощо, яке передбачене кримінальним законом

Г. Злочин — це поняття, що збігається з поняттям "правопорушення" та означає дії з порушенням встановленого правопорядку

2. Доповніть фразу: *Винним у скоєнні злочину людину може визнати...*

А. Верховна Рада України	**Г.** Суд
Б. Орган місцевого самоврядування	**Д.** Прокуратура
В. Орган внутрішніх справ	**Е.** Міліція

3. Визначте обставини та умови, які виключають кримінальну відповідальність:

А. Свідомі дії у стані сильного душевного хвилювання

Б. Необхідна оборона

В. Неконтрольовані особою дії у стані гіпнотичного впливу, що їх здійснено поза волею людини, яка скоїла злочин

Г. Неконтрольовані особою дії внаслідок вживання наркотиків

Д. Крайня необхідність

Е. Неконтрольовані дії людини внаслідок зловживання спиртними напоями.

4. Які покарання належать до основних кримінальних покарань?

А. Позбавлення волі **Д.** Відстрочка виконання
Б. Заслання **Е.** Попередження
В. Конфіскація майна **Є.** Громадські роботи
Г. Арешт **Ж.** Обмеження волі

5. Які додаткові заходи можуть бути застосовані до осіб, що скоїли злочин?

А. Виправні роботи **Г.** Позбавлення спеціального звання
Б. Догана **Д.** Повідомлення за місцем роботи про скоєне.
В. Штраф **Е.** Звільнення з роботи

6. Що таке кримінальне покарання?

А. Це публічне осудження негативного вчинку особи

Б. Це міра державного примусу передбачена законом за вчинення злочину

В. Це майнове стягнення, що може бути застосоване за вчинення будь-якого правопорушення

Г. Це форма громадського впливу на правопорушника

7. З якого віку можливе притягнення до кримінальної відповідальності?

А. 12 років **Б**. 14 років **В**. 16 років
Г. 18 року **Д**. 21 року **Е.** Законом не визначено

8. Закінчіть фразу: *Злочин вважається скоєним по необережності (з прямим умислом, непрямим умислом), якщо ...*

А. Особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачала його суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажала, але свідомо припускала їх настання.

Б. Особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання.

В. Особа яка його скоїла, передбачала можливість суспільно–небезпечних наслідків свого діяння чи бездіяльності, але по легковажності розраховувала на їх відвернення, або не передбачала можливості таких наслідків, хоч повинна була і могла їх передбачити.

Г. Особа не усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння, не передбачала його суспільно небезпечні наслідки і не припускала їх настання.

9. Необхідною обороною (або уявною обороною) визнаються ...

А. Дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання.

Б. Дії, пов'язані із заподіянням шкоди за таких обставин, коли реального суспільно небезпечного посягання не було і особа,

Національний університет водного господарства та природокористування

неправильно оцінюючи дії потерпілого, лише помилково припускала наявність такого посягання.

В. Дії для усунення небезпеки, що безпосередньо загрожує особі чи охоронюваним законом правам цієї людини або інших осіб, також суспільним інтересам чи інтересам держави, якщо цю небезпеку в даній обстановці не можна було усунути іншими засобами.

Г. Дії з метою забезпечення виконання правоохоронними органами своїх повноважень, які хоча і створюють загрозу, але відвертають ще більшу небезпеку і загрозу.

10. У чому полягає суть кримінального покарання у вигляді обмеження волі (або громадських робіт, або виправні роботи)?

А. У відрахуванні в доход держави у розмірі, встановленому вироком суду, в межах від десяти до двадцяти відсотків заробітної плати.

Б. Під час відбування цього покарання засуджений не може бути підвищений за посадою.

В. Строк покарання не зараховується йому в строк вислуги років.

Г. У триманні особи в кримінально-виконавчих установах відкритого типу без ізоляції від суспільства в умовах здійснення за нею нагляду з обов'язковим залученням засудженого до праці.

Д. У виконанні засудженим у вільний від роботи чи навчання час безоплатних суспільно корисних робіт, вид яких визначають органи місцевого самоврядування.

Е. У виконанні засудженим, який відбуває покарання у виправно-трудовому закладі, дорученої роботи.

11. За якою з цих ознак злочин істотно відрізняється від інших видів правопорушень?

А. Протиправність **В**. Винність **Д**. Суспільна небезпечність
Б. Суспільна шкідливість **Г.** Караність **Е.** Передбачуваність

Відповіді до тестових завдань

1.В. 2.Г. 3.Б,В,Д. 4.А,Г,Є,Ж. 5.В,Г. 6.Б. 7.А,Б. 8.В. (або 8.Б. або 8.А.) 9.А. (або 9.Б.) 10.Г. (або 10.Д. або 10.А.) 11.Д.

Тема 12: Основи права соціального захисту

Ключові терміни теми: ***соціальний захист*, *соціальне забезпечення, державне соціальне страхування, матеріальна допомога, пенсія.***

12.1.Поняття та види соціального захисту та соціального забезпечення

Право соціального захисту – це сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини, що виникають у сфері реалізації, охорони і захисту соціальних прав людини і громадянина.

Ст. 46 Конституції України закріплює право громадян на соціальний захист , яке охоплює право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з

Національний університет водного господарства та природокористування

незалежних від неї причин та у старості. *Суть поняття соціальний захист* у встановленні державою гарантій прав громадян на працю, матеріальне забезпечення при непрацездатності або за настання складних життєвих обставин, які за законом дають право на таке забезпечення.

Соціальне забезпечення - система заходів щодо підтримки і матеріального забезпечення з боку держави соціально вразливих і найменш соціально захищених громадян.

Для визначення рівня соціальних гарантій законодавством встановлені державні соціальні стандарти: мінімальна заробітна плата, прожитковий мінімум, державна допомога тощо.

Законодавство про соціальний захист визначає наступні *соціальні ризики*, які дають право на соціальну і матеріальну підтримку з боку держави:

- старість;
- повна або часткова втрата працездатності;
- тимчасова втрата працездатності;
- безробіття;
- втрата годувальника;
- малозабезпеченість.

Право особи на соціальне забезпечення передбачає наступні його види: допомоги; пенсії; соціальні пільги; соціальне обслуговування.

Державну політику у сфері соціального захисту населення реалізовує система органів державної влади та фондів державного соціального страхування. (рис.12.)

МІНІСТЕРСТВО ПРАЦІ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

↓

Територіальні (обласні, районні, міські) управління та відділи праці і соціального захисту

↓

Державні фонди соціального забезпечення: пенсійний, на випадок безробіття, соціального захисту інвалідів, втрати працездатності, ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та інші

↓

Територіальні центри соціального обслуговування пенсіонерів та одиноких непрацездатних громадян

Рис.12. Система органів, що реалізують державну політику у сфері соціального захисту населення

12.2.Правові основи загальнообов’язкового державного соціального страхування

Основами законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування визначено, що **загальнообов'язкове державне соціальне**

страхування — це система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту, що включає матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків власником або уповноваженим ним органом (далі — роботодавець), громадянами, а також бюджетних та інших джерел, передбачених законом.

Залежно від страхового випадку є такі **види** загальнообов'язкового державного соціального страхування:

• пенсійне страхування;

• страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням;

• медичне страхування (його запровадження передбачено в перспективі розвитку системи державного соціального страхування);

• страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності;

• страхування на випадок безробіття;

• інші види страхування, передбачені законами України.

Відносини, що виникають за зазначеними вище видами загальнообов'язкового державного соціального страхування, регулюються окремими законами, прийнятими відповідно до цих Основ законодавства України про державне соціальне страхування.

На сьогоднішній день відносини із державного соціального захисту регулюють Закони України: "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття", "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності", "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням", "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" та "Про недержавне пенсійне забезпечення".

Перші з них значною мірою пов'язані із забезпеченням права на працю та трудовими правовідносинами.

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням, передбачає матеріальне забезпечення працюючих громадян у зв'язку з втратою заробітної плати (доходу) внаслідок тимчасової втрати працездатності (включаючи догляд за хворою дитиною, дитиною-інвалідом, хворим членом сім'ї), вагітності та пологів, догляду за малолітньою дитиною, часткову компенсацію витрат, пов'язаних із народженням дитини, смертю застрахованої особи або членів її сім'ї, а також надання соціальних послуг здійснюється за рахунок

Національний університет водного господарства та природокористування

бюджету Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, який формується шляхом сплати страхових внесків роботодавцями та застрахованими громадянами. Даний фонд належить до цільових позабюджетних державних страхових фондів.

Загальнообов'язковому державному соціальному *страхуванню у зв'язку з тимчасовою втратою працездатност*і та витратами, зумовленими народженням та похованням, *підлягають*:

1) особи, які працюють на умовах трудового договору (контракту) на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форм власності та господарювання або у фізичних осіб, у тому числі в іноземних дипломатичних та консульських установах, інших представництвах нерезидентів, а також обрані на виборні посади в органах державної влади, органах місцевого самоврядування та в інших органах;

2) члени колективних підприємств, сільськогосподарських та інших виробничих кооперативів.

Громадяни України, які працюють за межами території України і не застраховані в системі соціального страхування країни, в якій вони перебувають, мають право на матеріальне забезпечення та соціальні послуги за умови сплати страхових внесків до Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності відповідно до діючого законодавства, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Допомога по тимчасовій непрацездатності надається застрахованій особі у формі матеріального забезпечення, яке повністю або частково компенсує втрату заробітної плати (доходу), у разі настання в неї одного з таких страхових випадків:

1) тимчасової непрацездатності внаслідок захворювання або травми, не пов'язаної з нещасним випадком на виробництві;

2) необхідності догляду за хворою дитиною;

3) необхідності догляду за хворим членом сім'ї;

4) догляду за дитиною віком до трьох років або дитиною-інвалідом віком до 16 років у разі хвороби матері або іншої особи, яка доглядає цю дитину;

5) карантину, накладеного органами санітарно-епідеміологічної служби;

6) тимчасового переведення застрахованої особи відповідно до медичного висновку на легшу, нижчеоплачувану роботу;

7) протезування з поміщенням у стаціонар протезно-ортопедичного підприємства;

8) санаторно-курортного лікування.

Допомога по тимчасовій непрацездатності не надається:

1) у разі одержання застрахованою особою травм або її захворювання при вчиненні нею злочину;

Національний університет водного господарства та природокористування

2) у разі навмисного заподіяння шкоди своєму здоров'ю з метою ухилення від роботи чи інших обов'язків або симуляції хвороби;

3) за час перебування під арештом і за час проведення судово-медичної експертизи;

4) за час примусового лікування, призначеного за постановою суду;

5) у разі тимчасової непрацездатності у зв'язку із захворюванням або травмою, що сталися внаслідок алкогольного, наркотичного, токсичного сп'яніння або дій, пов'язаних із таким сп'янінням;

6) за період перебування застрахованої особи у відпустці без збереження заробітної плати, творчій відпустці, додатковій відпустці у зв'язку з навчанням.

Розмір допомоги по тимчасовій непрацездатності застрахованим особам встановлюється у відсотках до середньої заробітної плати (доходу) та визначається з огляду на страховий стаж, належність до осіб, що постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, ветеранів війни і т. ін.

Допомога на поховання надається у разі смерті застрахованої особи, а також членів сім'ї, які перебували на її утриманні:

1) дружини (чоловіка);

2) дітей, братів, сестер та онуків, які не досягли 18 років або старших цього віку, якщо вони стали інвалідами до 18 років (братів, сестер та онуків — за умови, що вони не мають працездатних батьків), а студентів та учнів середніх професійно-технічних та вищих навчальних закладів з денною формою навчання — до 23 років;

3) батька, матері;

4) діда та баби за прямою лінією спорідненості.

Не вважаються такими, що перебували на утриманні застрахованої особи, члени сім'ї, які мали самостійні джерела засобів до існування (одержували заробітну плату, пенсію тощо).

Допомога надається застрахованій особі, члену її сім'ї або іншим юридичним чи фізичним особам, які здійснили поховання.

Основними нормативно-правовими актами, що регулюють пенсійне забезпечення в Україні, є Конституція України, Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, Закони України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" та "Про недержавне пенсійне забезпечення" (два останні вступили в дію з 2004 року).

Закон України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" визначає принципи, засади і механізми функціонування системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, призначення, перерахунку і виплати пенсій, надання соціальних послуг з коштів Пенсійного фонду, що формуються за рахунок страхових внесків роботодавців, бюджетних та інших джерел, передбачених цим Законом, а також регулює порядок формування Накопичувального пенсійного фонду

Національний університет водного господарства та природокористування

та фінансування за рахунок його коштів видатків на оплату договорів страхування довічних пенсій або одноразових виплат застрахованим особам, членам їхніх сімей та іншим особам, передбаченим цим Законом. Для окремих категорій громадян законами України можуть встановлюватися умови, норми і порядок їх пенсійного забезпечення, відмінні від загальнообов'язкового державного пенсійного страхування і недержавного пенсійного забезпечення.

Згідно зазначеного Закону *система пенсійного забезпечення* в Україні складається з трьох рівнів:

• перший рівень — солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (далі солідарна система), що базується на засадах солідарності і субсидування та здійснення виплати пенсій і надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду на умовах та в порядку, передбачених законодавством України;

• другий рівень — накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (далі — накопичувальна система пенсійного страхування), що базується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді та здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій і одноразових виплат на умовах та в порядку, передбачених законодавством України;

• третій рівень — система недержавного пенсійного забезпечення, що базується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат на умовах та в порядку, передбачених законодавством про недержавне пенсійне забезпечення.

Право на отримання пенсій та соціальних послуг із солідарної системи мають:

1) громадяни України, які застраховані згідно із цим Законом та досягли встановленого цим Законом пенсійного віку чи визнані інвалідами в установленому законодавством порядку і мають необхідний для призначення відповідного виду пенсії страховий стаж, а в разі смерті цих осіб — члени їхніх сімей та інші особи, передбачені цим Законом;

2) особи, яким до дня набрання чинності цим Законом була призначена пенсія відповідно до Закону України "Про пенсійне забезпечення" (крім соціальних пенсій) або була призначена пенсія (щомісячне довічне грошове утримання) за іншими законодавчими актами, але вони мали право на призначення пенсії за Законом України "Про пенсійне забезпечення" — за умови, якщо вони не отримують пенсію (щомісячне довічне грошове утримання) з інших джерел, а також у випадках, передбачених Законом, — члени їхніх сімей.

Право на отримання довічної пенсії та одноразової виплати за рахунок коштів Накопичувального фонду мають застраховані особи і члени їхніх сімей та/або спадкоємці на умовах та в порядку, визначених Законом.

Національний університет водного господарства та природокористування

Особи, які не підлягають загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню, але добровільно сплачували страхові внески в порядку та розмірах, встановлених цим Законом, до солідарної системи та/або накопичувальної системи пенсійного страхування, мають право на умовах, визначених цим Законом, на отримання пенсії і соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду та/або отримання довічної пенсії чи одноразової виплати за рахунок коштів Накопичувального фонду.

Відповідно до цього Закону, за рахунок коштів Пенсійного фонду в солідарній системі призначаються такі *пенсійні виплати*:

1) пенсія за віком;

2) пенсія по інвалідності внаслідок загального захворювання (у тому числі каліцтва, не пов'язаного з роботою, інвалідності з дитинства);

3) пенсія у зв'язку з втратою годувальника.

У солідарній системі надаються соціальні послуги за рахунок коштів Пенсійного фонду.

За рахунок коштів Накопичувального фонду, що обліковуються на накопичувальних пенсійних рахунках, можуть здійснюватись такі *пенсійні виплати*:

1) довічна пенсія з установленим періодом;

2) довічна обумовлена пенсія;

3) довічна пенсія подружжя;

4) одноразова виплата.

Умовами призначення пенсії за віком є досягнення чоловіками 60 років, жінками — 55 років та наявності страхового стажу не менше п'яти років. Розмір пенсії за віком визначається шляхом множення заробітної плати (доходу) застрахованої особи, з якої обчислюється пенсія, на коефіцієнт страхового стажу застрахованої особи, визначеного відповідно до вищезазначеного Закону (ст. 25).

За бажанням застрахованої особи частина розміру пенсії за віком за період страхового стажу, набутого до дня набрання чинності цим Законом, може бути визначена відповідно до раніше діючого законодавства, а частина розміру пенсії за період страхового стажу, набутого після набрання чинності цим Законом, — відповідно до цього Закону.

Згідно Закону максимальний розмір пенсії за віком не обмежується. В той же час, мінімальний розмір пенсії за віком встановлюється в розмірі 20 відсотків середньої заробітної плати працівників, зайнятих у галузях економіки України за попередній рік, яка визначається спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі статистики за наявності у чоловіків 25 років (у жінок — 20) страхового стажу. За наявності страхового стажу меншої тривалості пенсія за віком встановлюється в розмірі, пропорційному наявному страховому стажу, виходячи з мінімального розміру пенсії за віком.

Нововведенням у пенсійному законодавстві стало запровадження умов

Національний університет водного господарства та природокористування
підвищення розміру пенсії за віком у разі відстрочки часу її призначення. Так, особі, яка набула права на пенсію за віком відповідно до цього Закону, але після досягнення пенсійного віку виявила бажання працювати і одержувати пенсію з більш пізнього строку, пенсія за віком призначається з урахуванням страхового стажу на день звернення за призначенням пенсії з підвищенням розміру пенсії за віком за кожний повний рік страхового стажу після досягнення пенсійного віку.

Пенсія по інвалідності призначається в разі настання інвалідності, що спричинила повну або часткову втрату працездатності внаслідок загального захворювання, в тому числі каліцтва, не пов'язаного з роботою, інвалідності з дитинства за наявності необхідного страхового стажу. Пенсія по інвалідності призначається незалежно від того, коли настала інвалідність: у період роботи, до влаштування на роботу чи після припинення роботи. Необхідно мати на увазі, що пенсія по інвалідності від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання призначається відповідно до Закону України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності".

Пенсія у зв'язку з втратою годувальника призначається непрацездатним членам сім'ї померлого годувальника, які були на його утриманні, за наявності в годувальника на день смерті страхового стажу, який був би необхідний йому для призначення пенсії по інвалідності, а в разі смерті пенсіонера або осіб, які отримали інвалідність під час проходження строкової військової служби, — незалежно від тривалості страхового стажу. При цьому дітям пенсія у зв'язку з втратою годувальника призначається незалежно від того, чи були вони на утриманні годувальника.

Законом передбачено, що пенсійне забезпечення застрахованих осіб, які працювали або працюють на підземних роботах, на роботах з особливо шкідливими і особливо важкими умовами праці за списком № 1 та на інших роботах із шкідливими і важкими умовами праці за списком №2 виробництв, робіт, професій, посад і показників, затверджених Кабінетом Міністрів України, та за результатами атестації робочих місць, на посадах, що дають право на призначення пенсії за віком на пільгових умовах або за вислугу років, які відповідно до законодавства, що діяло раніше, мали право на пенсію на пільгових умовах або за вислугу років, буде здійснюється згідно з окремим законодавчим актом через професійні та корпоративні фонди. До запровадження пенсійного забезпечення через професійні та корпоративні фонди цим особам пенсії призначатимуться за нормами цього Закону в разі досягнення пенсійного віку та наявності трудового стажу, передбаченого Законом України "Про пенсійне забезпечення".

У разі, якщо особа має право на отримання пенсії відповідно до законів України "Про державну службу", "Про Національний банк України", "Про дипломатичну службу", "Про службу в органах місцевого

Національний університет водного господарства та природокористування

самоврядування", "Про прокуратуру", "Про статус народного депутата України", "Про статус суддів", "Про судову експертизу", "Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи", "Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів", Митного кодексу України, Положення про помічника-консультанта народного депутата України та цього Закону, призначається одна пенсія за її вибором. При цьому різниця між розміром пенсії, на який має право особа відповідно до зазначених законодавчих актів, та розміром пенсії із солідарної системи відповідно до Закону фінансується за рахунок коштів Державного бюджету України.

12.3.Державна соціальна підтримка

Державна соціальна підтримка стосується в першу чергу соціально вразливих верств населення: малозабезпечених сімей, дітей, інвалідів, сімей з дітьми. Також таку підтримку отримують особи, які постраждали внаслідок чорнобильської катастрофи.

Дитиною визнається особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно з законом вона не набуває прав повнолітньої особи раніше.

Згідно з ст..3 ЗУ «Про державну допомогу сім'ям з дітьми", ЗУ «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям" таким сім'ям призначаються такі **види** державної допомоги:

1) допомога у зв'язку з вагітністю та пологами;
2) одноразова допомога при народженні дитини;
3) допомога по догляду за дитиною до досягнення нею 3-х річного віку;
4) допомога на дітей, які перебувають під опікою чи піклуванням;
5) допомога на дітей одиноким матерям.

Допомога по вагітності та пологах надається працюючій застрахованій особі у формі матеріального забезпечення, яке компенсує втрату заробітної плати (доходу) за період відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами. Допомога по вагітності та пологах застрахованій особі виплачується за весь період відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами, тривалість якої становить 70 календарних днів до пологів і 56 (у разі ускладнених пологів або народження двох чи більше дітей — 70) календарних днів після пологів. Жінкам, віднесеним до 1—4 категорій осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, допомога по вагітності та пологах виплачується за 180 календарних днів зазначеної відпустки (90 — до пологів та 90 — після пологів). Розмір зазначеної допомоги обчислюється сумарно та надається застрахованій особі в повному обсязі незалежно від кількості днів відпустки, фактично використаних до пологів.

Допомога по вагітності та пологах надається застрахованій особі у розмірі 100% середньої заробітної плати (доходу).

Застрахованій особі (одному з батьків дитини, усиновителю чи опікуну) при народженні дитини надається одноразова допомога у розмірі

Національний університет
водного господарства
та природокористування

встановленому законодавством.

Право на допомогу по догляду за дитиною до досягнення нею 3-х річного віку має застрахована особа (один із батьків дитини, усиновитель, інший родич або опікун), яка фактично здійснює догляд за дитиною.

Місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації та об'єднання громадян за рахунок власних коштів можуть запроваджувати додаткові види допомоги та встановлювати доплати до призначеної державної допомоги.

Розмір державної допомоги визначається Верховною Радою України щороку у відсотковому відношенні до прожиткового мінімуму з поступовим наближенням до прожиткового мінімуму, але не може бути меншою за розмір, який становить 25 % від прожиткового мінімуму.

Державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям, які постійно проживають на території України полягає у щомісячній допомозі, яка надається у грошовій формі у розмірі, що залежить від величини середньомісячного сукупного доходу сім'ї.

Малозабезпеченою визнається сім'я, яка з поважних або незалежних від неї причин має середньомісячний сукупний дохід, нижчий від прожиткового мінімуму для сім'ї.

Сума прожиткового мінімуму визначається відповідно до ЗУ «Про прожитковий мінімум».

Розмір державної соціальної допомоги визначається як різниця між прожитковим мінімумом для сім'ї та її середньомісячним сукупним доходом, який обчислюється за методикою, встановленою спеціально-уповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері праці та соціальної політики, але цей розмір не може бути більшим ніж 75% прожиткового мінімуму для сім'ї.

Строк, на який призначається державна соціальна допомога у загальному випадку, складає 6 місяців. Одиноким особам, визнаним за результатами медико-соціальної експертизи непрацездатними, які не мають інших джерел до існування, державна соціальна допомога призначається на весь строк непрацездатності.

Право на державну соціальну допомогу мають інваліди з дитинства I і II групи, непрацюючі інваліди з дитинства III групи, а також діти-інваліди віком до 16 років.

Причина, група інвалідності, строк, на який встановлюється інвалідність, визначаються органом медико-соціальної експертизи згідно із законодавством України. Перелік медичних показань, що дають право на одержання державної соціальної допомоги на дітей-інвалідів віком до 16 років, визначається у порядку, встановленому Кабміном України.

Інвалідам з дитинства, які мають одночасно право на державну соціальну допомогу і пенсію, призначається державна соціальна допомога або пенсія за їх вибором. Державна соціальна допомога або пенсія інвалідам з

Національний університет водного господарства та природокористування

дитинства, яких визнано недієздатними, а також на дітей-інвалідів призначається за вибором їх батьків, усиновителів, опікуна або піклувальника.

Державна соціальна допомога призначається у таких розмірах:

- інвалідам з дитинства I групи - 100 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність;
- інвалідам з дитинства II групи - 70 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність;
- непрацюючим інвалідам з дитинства III групи - 50 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність;
- на дітей-інвалідів віком до 16 років - 70 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Розміри державної соціальної допомоги підвищуються у зв'язку із збільшенням прожиткового мінімуму.

Державна соціальна допомога призначається у новому розмірі з місяця, наступного за тим, в якому проведене збільшення прожиткового мінімуму.

Інвалідам з дитинства I групи встановлюється надбавка на догляд за ними у розмірі 50 відсотків прожиткового мінімуму.

Надбавка на догляд, що призначається одинокій матері (батьку), встановлюється у розмірі: на дитину-інваліда віком до 6 років - 30 відсотків прожиткового мінімуму, на дитину-інваліда віком від 6 до 16 років - 50 відсотків прожиткового мінімуму.

Надбавка на догляд, що призначається в інших випадках, встановлюється у розмірі: на дитину-інваліда віком до 6 років - 30 відсотків прожиткового мінімуму, на дитину-інваліда віком від 6 до 16 років - 50 відсотків прожиткового мінімуму та за умови, що середньомісячний сукупний доход сім'ї, в якій виховується дитина-інвалід, за попередні шість місяців не перевищує прожиткового мінімуму на сім'ю.

Надбавка на догляд за дитиною-інвалідом віком до 16 років призначається одному з непрацюючих працездатних батьків, усиновителів, опікуну, піклувальнику, які фактично здійснюють догляд за дитиною-інвалідом; одному з непрацюючих батьків, усиновителів, опікуну, піклувальнику з числа інвалідів I або II групи, які фактично здійснюють догляд за дитиною-інвалідом.

Державна соціальна допомога інвалідам з дитинства I і II групи, непрацюючим інвалідам з дитинства III групи призначається на весь час інвалідності, встановленої органами медико-соціальної експертизи.

На дітей-інвалідів державна соціальна допомога призначається на строк, зазначений у медичному висновку, який видається у порядку, встановленому Міністерством охорони здоров'я України, але не більш як по місяць досягнення дитиною-інвалідом 16-річного віку.

Інвалідом є особа зі стійким розладом функцій організму, зумовленим захворюванням, наслідком травм або з уродженими дефектами, що

Національний університет водного господарства та природокористування

призводить до обмеження життєдіяльності, до необхідності в соціальній допомозі і захисті. Інвалідність як міра втрати здоров'я визначається шляхом експертного обстеження в органах медико-соціальної експертизи Міністерства охорони здоров'я України.

Контрольні запитання

1. У чому суть соціального захисту та забезпечення?
2. Які основні види соціальних ризиків встановлені законодавством України?
3. Які державні соціальні стандарти Ви знаєте?
4. Які органи соціального захисту населення Ви можете назвати?
5. Які види соціального забезпечення і захисту Ви можете назвати?
6. Які види державного соціального страхування передбачені законодавством?
7. Ким і як призначається державна соціальна допомога?

Теми рефератів

1.Соціальні послуги в Україні.
2. Правові засоби реалізації державної політики соціального захисту дітей та молоді.
3. Державний соціальний захист осіб, які постраждали внаслідок чорнобильської катастрофи.
4. Особи, які мають право на державний соціальний захист.
5. Правове забезпечення соціальної роботи.

Практичні завдання

1. Громадянин Орлик звернувся до районного відділу праці та соціального захисту із завою про призначення його сім'ї допомоги як малозабезпеченій. Із довідки про склад сім'ї видно, що сім'я складається з 4-х осіб : його, дружини, дочки Марини 7 років та сина Олега 4-х років. Орлик зареєстрований у службі зайнятості як безробітний та отримує допомогу як безробітний у розмірі 240 грн та отримує пенсію по інвалідності у розмірі 95 грн. *Хто має право на допомогу малозабезпеченим сім'ям?*

2. За отриманням допомоги на поховання звернулася дочка інваліда Великої Вітчизняної війни, який помер 14 квітня 2006 року. *Чи отримає вона допомогу на поховання, якщо по її отримання вона звернулася через 9 місяців після смерті батька?*

3. Громадянка Громова розлучилася з чоловіком. До суду за стягненням аліментів вона не зверталась, так як її колишній чоловік ніде не працює. Сама Громова є студенткою і отримує стипендію і сама виховує дитину віком 2 роки 4 місяці. Чоловік участі у вихованні дитини не бере. *Чи має громадянка Громова право на допомогу як малозабезпечена сім.я?*

4. Громадянка Люшина працює продавцем у ТзОВ «Сонечко». З 1 по 10 квітня 2007 року вона була відсутня на роботі з зв'язку з хворобою, про що принесла довідку від приватного лікаря. На роботі їй не оплатили цей час.

Національний університет водного господарства та природокористування

Чи є така довідка підставою для нарахування допомоги у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю?

5. Студент 4-го курсу НУВГП 1987 року народження був визнаний інвалідом ІІ групи. *Чи має право такий студент на пенсію по інвалідності?*

6. Які види пенсій призначаються за рахунок коштів Пенсійного фонду, а які за рахунок коштів накопичувального фонду у солідарній пенсійній системі? Відповідь оформіть у вигляді таблиці.

А. Пенсія по інвалідності внаслідок загального захворювання (у тому числі каліцтва, не пов'язаного з роботою, інвалідності з дитинства).

Б. Довічна пенсія з установленим періодом.

В. Пенсія у зв'язку з втратою годувальника.

Г. Довічна обумовлена пенсія.

Д. Довічна пенсія подружжя.

Е. Одноразова виплата.

Є. Пенсія за віком.

Ж. Допомога дітям сиротам.

Тести для самоконтролю

1. Що представляє собою соціальний захист?

А. Сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини, що виникають у сфері реалізації, охорони і захисту соціальних прав людини і громадянина.

Б. Систему прав, обов'язків і гарантій, які передбачають надання соціального захисту, що включає матеріальне забезпечення громадян у разі настання страхових випадків, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків роботодавцями та застрахованими громадянами, а також бюджетних та інших джерел, передбачених законом.

В. Систему державних стандартів, за допомогою яких визначається рівень соціального забезпечення життя у країні.

Г. Система заходів щодо підтримки і матеріального забезпечення з боку держави соціально вразливих і найменш соціально захищених громадян.

2. Який спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади забезпечує реалізацію державної політики у сфері соціального захисту населення України?

А. Міністерство економіки України.

Б. Прокуратура України.

В. Міністерство праці і соціальної політики України.

Г. Міністерство промислової політики України.

Д. Фонди державного соціального страхування.

Е. Міністерство фінансів України.

3. Які з наведених нижче видів страхування відносяться до державного

загальнообов'язкового соціального страхування?

А. Пенсійне страхування.

Б. Авто страхування.

В. Страхування життя та здоров'я фізичних осіб.

Г. Страхування на випадок безробіття.

Д. Страхування на випадок тимчасової втрати працездатності.

Е. Страхування підприємницьких ризиків.

4. Які види державних соціальних стандартів Ви знаєте?

А. Мінімальна заробітна плата. **Г.** Матеріальна допомога.

Б. Прожитковий мінімум. **Д**. Державна допомога.

В. Пенсія. **Е.** Сукупний дохід.

5. З якого віку призначається пенсія за віком в Україні для чоловіків та жінок?

А. 50 років – для жінок, 60 років - для чоловіків.

Б. 50 років – для жінок, 55 років - для чоловіків.

В. 55 років – для жінок, 65 років - для чоловіків.

Г. 55 років – для жінок, 55 років – для чоловіків.

Д. 55 років – для жінок, 60 років – для чоловіків.

Е. 60 років – для жінок, 65 років – для чоловіків.

6. З скількох рівнів складається пенсійна система в Україні?

А. 2-х. **Б**. 3-х. **В**. 4-х. **Г**. 5-ти.

7. До якого віку у загальному випадку вважається дитиною фізична особа в Україні?

А. До 14 років. **Б.** До 16 років. **В**. До 18 років. **Г**. До 21 року.

8. Який мінімальний розмір пенсії за віком передбачений законодавством України?

А. 20 відсотків середньої заробітної плати працівників, зайнятих у галузях економіки України за попередній рік, яка визначається спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі статистики.

Б. 30 відсотків середньої заробітної плати працівників, зайнятих у галузях економіки України за попередній рік, яка визначається спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі статистики.

В. 40 відсотків середньої заробітної плати працівників, зайнятих у галузях економіки України за попередній рік, яка визначається спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі статистики.

Г. 50 відсотків середньої заробітної плати працівників, зайнятих у галузях економіки України за попередній рік, яка визначається спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі статистики.

9. Який страховий стаж надає можливість особі отримати гарантовану законом пенсію за віком у повному обсязі для жінок і чоловіків?

Національний університет водного господарства та природокористування

А. 20 років – для жінок, 20 років - для чоловіків.
Б. 20 років – для жінок, 25 років - для чоловіків.
В. 25 років – для жінок, 25 років - для чоловіків.
Г. 20 років – для жінок, 30 років – для чоловіків.
Д. 25 років – для жінок, 30 років – для чоловіків.
Е. 30 років – для жінок, 30 років – для чоловіків.

10. Які категорії громадян з наведених нижче мають право на державну допомогу за соціальним законодавством?

А. Непрацездатні особи.
Б. Малозабезпечені сім'ї та діти.
В. Інваліди.
Г. Одинокі працюючі батьки.
Д. Сім'ї з дітьми.
Е. Особи, члени сім'ї яких потерпіли внаслідок участі у бойових діях.
Є. Особи, які є потерпілими внаслідок участі у бойових діях.
Ж.Особи, які постраждали внаслідок чорнобильської катастрофи.

11. Яка тривалість відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами встановлена законодавством України у загальному випадку?

А. 70 календарних днів до пологів і 56 календарних днів після пологів.
Б. 56 календарних днів до пологів і 70 календарних днів після пологів.
В. 56 календарних днів до пологів і 56 календарних днів після пологів.
Г. 70 календарних днів до пологів і 70 календарних днів після пологів.

12. Який порядок визначення розмір державної допомоги по догляду за дитиною?

А. Розмір державної допомоги визначається Верховною Радою України у законодавстві у фіксованому розмірі.

Б. Розмір державної допомоги визначається Кабінетом Міністрів України у залежності від величини ВВП.

В. Розмір державної допомоги визначається Кабінетом Міністрів України щороку у відсотковому відношенні до прожиткового мінімуму.

Г. Розмір державної допомоги визначається Верховною Радою України у щороку у відсотковому відношенні до прожиткового мінімуму.

13. Який мінімальний розмір державної допомоги по догляду за дитиною може бути встановлений органами влади?

А. 15% від прожиткового мінімуму.
Б. 25% від прожиткового мінімуму.
В. 35% від прожиткового мінімуму.
Г. 50% від прожиткового мінімуму.

14. Яка сім'я вважається малозабезпеченою за законодавством України?

А. Яка має середньомісячний сукупний дохід, нижчий від прожиткового мінімуму для сім'ї.

Б. Яка має середньомісячний сукупний дохід, на рівні прожиткового мінімуму для сім'ї.

Національний університет водного господарства та природокористування

В. Яка має середньомісячний сукупний дохід, нижчий від суми прожиткових мінімумів на кожного члена сім'ї.

Г. Яка має середньомісячний сукупний дохід, на рівні суми прожиткового мінімуму на кожного члена сім'ї.

15. Скільки груп інвалідів розрізняють за законодавством України?

А. 2. **Б**. 3. **В**. 4. **Г**. 5. **Д**. 6 **Е.** Не виділяють груп.

16. До якого віку мають право на державну допомогу діти-інваліди?

А. До 14 років. **Б**. До 15 років. **В**. До 16 років.

Г. До 17 років. **Д**. До 18 років. **Е.** До 21 року.

17. У чому полягає державна соціальна допомога?

А. У соціальних послугах, що безкоштовно надаються органами соціального захисту.

Б. У щомісячній допомозі, яка надається у грошовій формі у розмірі, встановленому законодавством.

В. У наданні безкоштовного лікування та догляду протягом визначеного законом періоду.

Г. У наданні безкоштовного опікуна та доглядальника, яким платить заробітну плату держава.

18. Який розмір допомоги по вагітності та пологах застрахованим працюючим особам встановлено законодавством?

А. Фіксований розмір, який щорічно визначається Законом України «Про державний бюджет».

Б. Фіксований розмір, який щорічно визначається Кабінетом Міністрів України.

В. 100% середньої заробітної плати застрахованої особи.

Г. 100 мінімальних заробітних плат.

19. Які особи можуть отримати пенсію у зв'язку з втратою годувальника?

А. Неповнолітні працюючі.

Б. Повнолітні непрацюючі.

В. Будь-хто з числа застрахованих у системі державного соціального страхування громадян.

Г. Непрацездатні члени сім'ї годувальника.

Д. Неповнолітні діти годувальника.

Е. Повнолітні працездатні члени сім'ї годувальника.

Відповіді до тестових завдань

1.Г. 2.В,Д. 3.А,Г,Д. 4.А,Б,Д. 5.Д. 6.Б. 7.В. 8.А. 9.Б. 10.Б,В,Д,Ж. 11.А. 12.Г. 13.Б. 14.А. 15.Б. 16.В. 17.Б. 18.В. 19.Г,Д.

Тема 13. Основи господарського права

Ключові поняття теми: ***підприємництво, господарська діяльність, суб'єкт господарювання, організаційно-правова форма, правовий статус, господарський договір, господарська санкція, банкрутство.***

Національний університет
водного господарства
та природокористування

13.1.Поняття господарської діяльності та її види

Відповідно до ст. 42 ГКУ **комерційна господарська діяльність (підприємництво)** – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, яка здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку.

Підприємець може здійснювати будь-яку підприємницьку діяльність, яка прямо не заборонена законом і може бути обмежена або тимчасово призупинена лише у випадках порушень законодавства, в тому числі умов здійснення обраного виду діяльності. Органи державної влади та місцевого самоврядування не мають права займатися підприємництвом, а право займатися підприємництвом їх посадових і службових осіб обмежене законом, зокрема Конституцією, Господарським кодексом, ЗУ «Про боротьбу з корупцією», ЗУ «Про державну службу» тощо.

Зміст підприємництва полягає у творчому сполученні фінансових ресурсів, матеріальних активів, інтелектуальної власності та робочої сили у новоствореному товарі.

Виходячи із змісту такої діяльності, підприємництво повинно здійснюватися на основі наступних **принципів***:*

1) Вільного вибору, виду та напрямку підприємницької діяльності.
2) Самостійного формування підприємцем програми своєї діяльності.
3) Вільного найму підприємцем працівників.
4) Комерційного розрахунку і власного комерційного ризику.
5) Вільного розпорядження прибутком, який лишається після сплати податків та інших обов'язкових платежів.
6) Самостійного здійснення підприємцем зовнішньоекономічної діяльності та використання підприємцем валової виручки на власний розсуд.

Підприємництво може здійснюватись фізичною особою як без створення юридичної особи, так і зі створенням юридичної особи в різних **організаційно-правових формах** передбачених господарським законодавством, зокрема в одній з таких:

- унітарне підприємство;
- колективне підприємство;
- господарське товариство;
- об'єднання підприємств;
- виробничий кооператив.

Держава гарантує усім підприємцям незалежно від того, яку форму і вид діяльності вони обрали, рівні права і можливості для залучення і використання матеріально-технічних, фінансових, трудових, інформаційних, природних та інших ресурсів в межах визначених законом.

Держава гарантує недоторканість майна і забезпечує захист майнових прав підприємців. Вилучення майна, або обмеження прав допускається

Національний університет водного господарства та природокористування

лише у випадках порушення законодавства або порушення прав інших осіб на підставах і умовах передбачених законом.

З метою *створення сприятливих умов* для розвитку підприємства органи влади:

1) Можуть надавати підприємцям земельні ділянки, державне майно у постійне або тимчасове користування;

2) Методично сприяти в організації матеріально-технічного забезпечення діяльності підприємців;

3) Надавати інформаційні послуги підприємцям, послуги по підготовці кадрів.

4) Здійснювати первісне облаштування територій, які освоюються об'єктами з подальшою передачею цих об'єктів, в тому числі за підприємцем.

5) Стимулювати модернізацію технологій, виробництва, випуску нової продукції через лізинг, дотації, пільговий кредит.

Некомерційне господарювання - це самостійна систематична господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання, спрямована на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку.

Некомерційна господарська діяльність здійснюється суб'єктами господарювання державного або комунального секторів економіки у галузях (видах діяльності), в яких відповідно до статті 12 ГК забороняється підприємництво, на основі рішення відповідного органу державної влади чи органу місцевого самоврядування. Некомерційна господарська діяльність може здійснюватися також іншими суб'єктами господарювання, яким здійснення господарської діяльності у формі підприємництва забороняється законом.

Не можуть здійснювати некомерційну господарську діяльність органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи.

Некомерційна господарська діяльність може здійснюватися суб'єктами господарювання на основі права власності або права оперативного управління в організаційних формах, які визначаються власником або відповідним органом управління чи органом місцевого самоврядування з урахуванням вимог, передбачених законодавством.

У разі якщо господарська діяльність громадян або юридичної особи, зареєстрованої як суб'єкт некомерційного господарювання, набуває характеру підприємницької діяльності, до неї застосовуються положення законів, якими регулюється підприємництво.

Таким чином, на основі вищесказаного, та відповідно до ст. 3 ГКУ під **господарською діяльністю** розуміють діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, яка спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт або надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність.

Національний університет водного господарства та природокористування

Виходячи із визначення можна виділити наступні *ознаки* господарської діяльності :

- систематичність;
- змістом такої діяльності є виготовлення і реалізація продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру;
- метою такої діяльності є задоволення суспільних потреб у матеріальних та інших благах;
- допуск до заняття такою діяльністю можливий лише після набуття особою у встановленому законом порядку статусу суб'єкта господарювання;
- передача виготовлених суспільних благ іншим особам відбувається на платній основі;
- професійна основа господарської діяльності;
- поєднання приватних інтересів виробника та публічних інтересів у суспільному продукті.

Господарська діяльність повинна здійснюватись на основі системи загальних *принципів*, закріплених у ст..6 ГК:

- забезпечення економічної багатоманітності та рівний захист державою усіх суб'єктів господарювання;
- свобода підприємницької діяльності у межах, визначених законом;
- вільний рух капіталів, товарів та послуг на території України;
- обмеження державного регулювання економічних процесів у зв'язку з необхідністю забезпечення соціальної спрямованості економіки, добросовісної конкуренції у підприємництві, екологічного захисту населення, захисту прав споживачів та безпеки суспільства і держави;
- захист національного товаровиробника;
- заборона незаконного втручання органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб у господарські відносини.

Господарська діяльність є об'єктом правового регулювання галузі господарське право. Вся сукупність відносин, що виникає при організації і здійсненні господарської діяльності складає *предмет* господарського права і законодавства, такі правовідносини називаються *господарськими*.

Отже, ***господарське право*** – це система правових норм, що регулюють відносини з приводу безпосереднього здійснення господарської діяльності та/або управління нею із застосуванням різних методів правового регулювання між суб'єктами господарювання та між суб'єктами господарювання і іншими суб'єктами господарсько-управлінської і засновницької компетенції.

13.2. Правовий статус суб'єктів господарської діяльності. Організаційно-правові форми суб'єктів господарської діяльності

Суб'єктами господарського права визнаються учасники господарських правовідносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізують господарську компетенцію (сукупність господарських прав та

Національний університет водного господарства та природокористування
обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством.

Суб'єктами господарського права є:

- суб'єкти господарювання;
- засновники суб'єктів господарювання;
- органи державної влади і управління;
- органи управління суб'єктів господарювання;
- посадові особи суб'єктів господарювання;
- споживачі.

Суб'єктами господарювання є:

1) господарські організації - юридичні особи, створені відповідно до ЦКУ, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до ГКУ, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку;

2) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці;

3) філії, представництва, інші відокремлені підрозділи господарських організацій (структурні одиниці),утворені ними для здійснення господарської діяльності.

Суб'єкти господарського права діють або як власники основних засобів виробництва або як суб'єкти господарювання, які засновані власниками. Крім того окремо виділяють управлінські організації. Вони визначаються у законодавстві як уповноважені власником органи, це ,наприклад, міністерства, відомства по відношенню до державної власності, виконавчі органи управління господарських товариств тощо.

Віднесення тої чи іншої організації до кола суб'єктів господарського права залежить від наданої законодавством юридичної можливості виступати учасником господарських відносин та господарської діяльності. Така властивість організацій, легітимованих у встановленому законом порядку як суб'єкти господарської діяльності відображається у поняття господарська правосуб'єктність.

Господарська правосуб'єктність – це визнана та закріплена законодавством за суб'єктом господарської діяльності сукупність прав, загальних юридичних можливостей та обов'язків щодо участі у безпосередній господарській діяльності та управлінні нею, а також гарантій їх здійснення.

Господарською правосуб'єктністю володіє кожен учасник господарських відносин, який відповідає сукупності наступних *ознак*:

1. *Має визначену організаційно-правову форму*. Організаційно-правову форму можна визначити як передбачену або санкціоновану нормами права внутрішню організаційну структуру, у якій діє суб'єкт

Національний університет водного господарства та природокористування

господарських відносин. Суть кожної форми визначена сукупністю вимог законодавства щодо умов господарювання тих чи інших колективних утворень. Зокрема розрізняють підприємства, товариства, об'єднання підприємств, установи (наприклад міністерства) і організації.

2. *Має майнову відокремленість.* Кожен суб'єкт має юридично відокремлене та закріплене за ним майно у формі основних фондів, оборотних коштів та інших цінностей що відображаються у самостійному балансі суб'єкта. Це майно відокремлене від майна учасників і засновників суб'єкта та майна інших суб'єктів і держави, а також закріплене за суб'єктом правовими методами (в установчих документах, балансі, банківських рахунках).

3. *Легітимно створений та існує як суб'єкт господарської діяльності.* Законодавством урегульований загальний порядок створення та припинення суб'єкта і загальні умови організації його діяльності. Легітимність включає в себе такі юридичні процедури як державна реєстрація, ліцензування, патентування, ліквідація, реорганізація, взяття на облік тощо.

4. *Має господарські права та обов'язки (ядро господарської правосуб'єктності).* Всі суб'єкти господарювання з моменту легітимації володіють господарськими правами та обов'язками. Об'єм цих прав та обов'язків, по-перше, залежить від цілей та задач конкретного суб'єкта, по-друге, від кількості господарських зв'язків, у яких бере участь той чи інший суб'єкт господарювання. Правовою формою, у якій фіксуються цілі, задачі та функції суб'єкта господарювання, є установчі документи суб'єкта. Саме вони і закріплюють нормативно господарську правосуб'єктність. Розрізняють засновницькі, управлінські, майнові і спеціальні права суб'єктів господарювання. У процесі здійснення господарської діяльності законодавство зобов'язує суб'єктів:

А) виконувати господарські зобов'язання;

Б) забезпечувати необхідну якість продукції, робіт, послуг;

В) вести бухгалтерський облік та надавати органам статистики передбачену законом звітність;

Г) подавати передбачену законом квартальну та річну фінансову звітність;

Д) своєчасно декларувати та сплачувати податки та інші обов'язкові платежі;

Е) не допускати недобросовісної конкуренції, інших порушень антимонопольного законодавства, прав та інтересів споживачів та будь-яких інших осіб;

Є) раціонально використовувати природні ресурси;

Ж) охороняти довкілля від забруднення та шкідливого впливу;

З) відшкодовувати витрати на відновлення та охорону природних ресурсів.

Національний університет водного господарства та природокористування

5. *Здатний нести відповідальність за результати господарювання.* Всі суб'єкти господарювання повинні здійснювати свою діяльність у межах існуючого правового поля господарської діяльності та не допускати при цьому економічних правопорушень та злочинів, що можуть привести до застосування санкцій, передбачених законодавством. Заходи відповідальності суб'єктів господарювання використовуються у якості засобів економічного стимулювання.

6. *Може звертатися відповідно до закону за захистом своїх порушених прав до суду (можливість бути позивачем та відповідачем у суді).*

Отже, **суб'єктом господарського права** є майново-відокремлена організація або окремий громадянин, легітимовані у певній організаційно-правовій формі, яка допускається законом для здійснення господарської діяльності та керівництва нею, що наділені необхідними для цього правами та обов'язками та які несуть відповідальність за результати свого господарювання.

Всі суб'єкти господарювання у формі юридичних осіб мають статус юридичних осіб приватного права.

Підприємство(ст.62 ГК) –самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності в порядку передбаченому законодавством.

Підприємства можуть створюватись як для здійснення підприємництва, так і для некомерційної господарської діяльності.

Підприємство, якщо законом не встановлено інше, діє на основі статуту, має відокремлене майно, самостійний баланс, рахунки в установах банків, печатку із своїм найменуванням та ідентифікаційним кодом. Підприємство не має у своєму складі інших юридичних осіб.

Розрізняють іноземні, приватні, колективні, державні, комунальні та спільної форми власності підприємства.

Господарські товариства (ст.79 ГК) – це підприємства або інші суб'єкти господарювання, створені юридичними особами та/або громадянами шляхом об'єднання їх майна і участі в підприємницькій діяльності товариства з метою одержання прибутку. Розрізняють товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, товариства з повною відповідальністю, командитні та акціонерні товариства.

Засновниками і учасниками товариства можуть бути суб'єкти господарювання, інші учасники господарських відносин, а також громадяни, які не є суб'єктами господарювання. Обмеження щодо

Національний університет водного господарства та природокористування

заснування та участі в господарських товариствах суб'єктів господарювання або інших осіб встановлюються законодавством.

Господарські товариства є юридичними особами. Суб'єкти господарювання - юридичні особи, які стали засновниками або учасниками господарського товариства, зберігають статус юридичної особи.

Об'єднання підприємств (ст.118 ГК) – це господарська організація, утворена у складі двох або більше підприємств з метою координації їх виробничої, наукової та іншої діяльності для вирішення спільних економічних та соціальних завдань.

Об'єднання підприємств утворюються підприємствами на добровільних засадах або за рішенням органів, які відповідно до законодавства мають право утворювати об'єднання підприємств. В об'єднання підприємств можуть входити підприємства, утворені за законодавством інших держав, а підприємства України можуть входити в об'єднання підприємств, утворені на території інших держав.

Об'єднання підприємств утворюються на невизначений строк або як тимчасові об'єднання. Об'єднання підприємств є юридичною особою.

Розрізняють асоціації, корпорації, концерни, консорціуми тощо.

Установчими документами називається комплект документів встановленої законом форми, згідно з якими виникає і діє як суб'єкт права суб'єкт господарювання у формі юридичної особи. З точки зору правової природи, установчі документи є локальними нормативними актами, тобто актами, які набувають юридичної сили внаслідок затвердження їх одним або кількома засновниками суб'єкта.

Форму і зміст установчих документів визначають залежно від видів суб'єктів загальні закони про суб'єктів господарювання та юридичних осіб та закони про окремі види суб'єктів.

Установчими документами суб'єкта господарювання є рішення про його утворення або засновницький договір та статут (положення) суб'єкта господарювання.(ст.57 ГК). В установчих документах повинні бути зазначені найменування та місцезнаходження суб'єкта господарювання, мета і предмет господарської діяльності, склад і компетенція його органів управління, порядок прийняття ними рішень, порядок формування майна, розподілу прибутків та збитків, умови його реорганізації та ліквідації, якщо інше не передбачено законом.

У засновницькому договорі засновники зобов'язуються утворити суб'єкт господарювання, визначають порядок спільної діяльності щодо його утворення, умови передачі йому свого майна, порядок розподілу прибутків і збитків, управління діяльністю суб'єкта господарювання та участі в ньому засновників, порядок вибуття та входження нових засновників, інші умови діяльності суб'єкта господарювання, які передбачені законом, а також порядок його реорганізації та ліквідації відповідно до закону.

Національний університет водного господарства та природокористування

Статут суб'єкта господарювання повинен містити відомості про його найменування і місцезнаходження, мету і предмет діяльності, розмір і порядок утворення статутного та інших фондів, порядок розподілу прибутків і збитків, про органи управління і контролю, їх компетенцію, про умови реорганізації та ліквідації суб'єкта господарювання, а також інші відомості, пов'язані з особливостями організаційної форми суб'єкта господарювання, передбачені законодавством. Статут може містити й інші відомості, що не суперечать законодавству.

Положенням визначається господарська компетенція органів державної влади, органів місцевого самоврядування чи інших суб'єктів у випадках, визначених законом.

Статут (положення) затверджується власником майна (засновником) суб'єкта господарювання чи його повноважними представниками та узгоджений з іншими суб'єктами відповідно до закону.

Зміст установчих документів (статутів, установчих договорів) господарських товариств, крім норм ЦК і ГК України, регулюється статтями 4, 37, 51, 65, 67 і 76 Закону України "Про господарські товариства". Ці статті визначають переліки основних даних, що підлягають включенню до установчих документів товариств окремих видів.

При розробці проектів установчих документів необхідно враховувати також типові форми установчих документів, розроблені у законодавстві.

В установчому акті установи вказується її мета, визначаються майно, яке передається установі, необхідне для досягнення цієї мети, структура управління установою. Якщо в установчому акті, який міститься у заповіті, відсутні окремі із зазначених вище положень, їх встановлює орган, що здійснює державну реєстрацію.

13.3.Господарський договір: поняття, укладення, виконання

Поняття господарського договору можна формулювати на основі ст. 626 ЦК з врахуванням ст. 179 ГК - під **господарським договором** слід розуміти домовленість суб'єкта господарювання з іншим учасником відносин у сфері господарювання, яка спрямована на встановлення, зміну або припинення прав та обов'язків у сфері господарювання.

За ст.626 ЦК **договором** є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Господарський договір є видом цивільно-правових договорів.

Господарський договір врегульований:

1. Загальними і спеціальними нормами Цивільного Кодексу як різновид загальної категорії договір.

2. Господарським Кодексом та іншими актами господарського законодавства, які регулюють особливості здійснення господарської діяльності у тій чи іншій сфері.

Національний університет водного господарства та природокористування

Характеризуючи господарський договір слід враховувати і його ***загальні ознаки*** як цивільно-правового договору і ***особливі ознаки*** пов'язані з господарською діяльністю:

1. Особливий суб'єктний склад – це можуть бути лише особи, які володіють господарською компетенцією та визначені законом .

2. Спрямований на забезпечення господарської діяльності суб'єктів господарювання.

3. Визначеність мети господарського договору - це певний економічний або комерційний результат.

4. Зв'язок з внутрішньогосподарським плануванням діяльності суб'єкта господарювання.

5. Поєднання в змісті договору і майнових і організаційних елементів.

6. Часткове обмеження договірної свободи з метою захисту інтересів споживачів та загальногосподарських інтересів суб'єктів господарювання.

7. Можливість часткового відступлення від правової рівності, сторін договору на відміну від цивільно-правового договору.

А в цілому особливості господарських договорів (які відрізняють їх від цивільно-правових договорів) стосуються порядку укладення, зміни та розірвання господарських договорів; додаткових вимог щодо форми і змісту таких договорів; порядку захисту прав та законних інтересів у разі порушення господарських договірних зобов'язань.

Зміст договору становлять його умови визначені угодою сторін або на вимогу законодавства і які спрямовані на встановлену зміну або припинення господарських зобов'язань.

Господарські договори, що спрямовані на забезпечення пріоритетних потреб України в продукції, роботах та послугах, укладаються на підставі державного замовлення і зміст таких договорів повинен відповідати змісту відповідного державного замовлення. Зміст договорів, які укладаються суб'єктами господарювання на власний розсуд повинен відповідати реальним намірам цих суб'єктів та юридично вираженій згоді сторін цього договору.

За рівнем юридичної сили розрізняють наступні ***види умов змісту*** господарського договору:

1. *Істотні умови договору* – це умови визнані такими за законом або необхідні для договорів даного виду, а також умови по яких за вимогою хоча б однієї із сторін договору має бути обов'язково досягнуто згоди. Для всіх без винятку господарських договорів завжди істотними є умови про предмет, ціну та строк дії договору (ст. 180 ГК).

2. *Звичайні умови* – це умови певного виду договору, які визначені вимогами законодавства залежно від особливостей його предмету. Їх відсутність у тексті договору не впливає на юридичну силу договору, оскільки вони в будь-якому випадку присутні в змісті договірного зобов'язання в силу вимог законодавства.

Національний університет водного господарства та природокористування

3. *Випадкові умови* – це умови, що вносяться в договір на розсуд самих сторін, при цьому такі умови не повинні суперечити законодавству.

4. *Типові умови* - які визначаються відповідно до типових умов договорів певного виду, оприлюднених у встановленому законом порядку. Якщо у договорі не міститься посилання на типові умови, такі типові умови можуть застосовуватись як звичай ділового обороту, якщо вони відповідають вимогам ст. 7 ЦК.

При укладенні господарських договорів сторони можуть *визначати зміст договору на основі:*

- вільного волевиявлення, коли сторони мають право погоджувати на свій розсуд будь-які умови договору, що не суперечать законодавству;

- примірного договору, рекомендованого органом управління суб'єктам господарювання для використання при укладенні ними договорів, коли сторони мають право за взаємною згодою змінювати окремі умови, передбачені примірним договором, або доповнювати його зміст;

- типового договору, затвердженого Кабінетом Міністрів України, чи у випадках, передбачених законом, іншим органом державної влади, коли сторони не можуть відступати від змісту типового договору, але мають право конкретизувати його умови;

- договору приєднання, запропонованого однією стороною для інших можливих суб'єктів, коли ці суб'єкти у разі вступу в договір не мають права наполягати на зміні його змісту.

Кабінет Міністрів України, уповноважені ним органи виконавчої влади можуть рекомендувати суб'єктам господарювання орієнтовні умови господарських договорів (примірні договори), а у визначених законом випадках - затверджувати типові договори.

Універсальна модель договору, яка забезпечує основні інтереси його сторін повинна включати наступні умови:

1.Про предмет договору і його кількісні і якісні характеристики.

2.Про строк дії договору і строк його виконання.

3.Суму договору та ціну одиниці виміру предмету договору. Ціна у господарському договорі визначається у порядку визначеному ст.632ЦК та ст.189-191ГК

4. Про порядок та форму оплати (розрахунків).

5. Про порядок виконання договору і порядок прийому виконання або порядок передачі предмету договору.

6.Про відповідальність за невиконання умов договору.

7.Про форс-мажорні обставини.

8.Про способи забезпечення належного виконання.

9.Про порядок розгляду спорів між сторонами.

Господарський договір повинен укладатися в письмовій формі (у формі єдиного документу, підписаного сторонами та скріпленого їх печатками) відповідно до ст.181 ГК та ст.208 ЦК.

Розрізняють кілька ***різновидів письмових форм***:

1. повна письмова – єдиний документ складений з дотриманням вимог ст.181 ГК та ст.207 ЦК.
2. скорочена письмова – шляхом обміну листами, телеграмами та іншими документами встановленого зразка.
3. типові форми господарських договорів встановлені КМУ.
4. стандартні договори.
5. нотаріально посвідчена письмова форма, відповідно до ст. 209 ЦК.
6. письмово-реєстраційна форма (ст.210 ЦК).
7. електронна форма, відповідно до Законів України «Про електронні документи та електронний документообіг» та "Про електронний цифровий підпис" від 22.05.2003р.

Господарський *договір вважається укладеним*, якщо між сторонами у передбачених законом порядку та формі досягнуто згоди щодо усіх його істотних умов.

Умови про предмет у господарському договорі повинні визначати найменування (номенклатуру, сортимент) та кількість продукції (робіт, послуг), а також вимоги до їх якості. Вимоги щодо якості предмета договору визначаються відповідно до обов'язкових для сторін нормативних документів, зазначених у статті 15 ГК, а у разі їх відсутності - в договірному порядку, з додержанням умов, що забезпечують захист інтересів кінцевих споживачів товарів і послуг.

Відповідно до ст. 6, 627 ЦК сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог цивільного і господарського законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості.

Сторони мають право укласти договір, в якому містяться елементи різних договорів (змішаний договір). До відносин сторін у змішаному договорі застосовуються у відповідних частинах положення актів цивільного законодавства про договори, елементи яких містяться у змішаному договорі, якщо інше не встановлено договором або не випливає із суті змішаного договору.

Договір *є обов'язковим для виконання* сторонами.

Строком дії господарського договору є час, впродовж якого існують господарські зобов'язання сторін, що виникли на основі цього договору. На зобов'язання, що виникли у сторін до укладення ними господарського договору, не поширюються умови укладеного договору, якщо договором не передбачено інше. Закінчення строку дії господарського договору не звільняє сторони від відповідальності за його порушення, що мало місце під час дії договору. Закінчення строку договору не звільняє сторони від відповідальності за його порушення, яке мало місце під час дії договору.

Договір набирає чинності з моменту його укладення, якщо інше не передбачено самим договором.

Національний університет водного господарства та природокористування

Сторони можуть встановити, що умови договору застосовуються до відносин між ними, які виникли до його укладення.

Ціна в договорі встановлюється за домовленістю сторін.

У випадках, встановлених законом, застосовуються ціни (тарифи, ставки тощо), які встановлюються або регулюються уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування.

Зміна ціни після укладення договору допускається лише у випадках і на умовах, встановлених договором або законом. Зміна ціни в договорі після його виконання не допускається.

Якщо ціна у договорі не встановлена і не може бути визначена виходячи з його умов, вона визначається виходячи із звичайних цін, що склалися на аналогічні товари, роботи або послуги на момент укладення договору. За згодою сторін у господарському договорі може бути передбачено доплати до встановленої ціни за продукцію (роботи, послуги) вищої якості або виконання робіт у скорочені строки порівняно з нормативними.

У разі визнання погодженої сторонами в договорі ціни такою, що порушує вимоги антимонопольно-конкурентного законодавства, антимонопольний орган має право вимагати від сторін зміни умови договору щодо ціни.

Публічним є договір, в якому одна сторона - підприємець взяла на себе обов'язок здійснювати продаж товарів, виконання робіт або надання послуг кожному, хто до неї звернеться (роздрібна торгівля, перевезення транспортом загального користування, послуги зв'язку, медичне, готельне, банківське обслуговування тощо).

Умови публічного договору встановлюються однаковими для всіх споживачів, крім тих, кому за законом надані відповідні пільги. Підприємець не має права надавати переваги одному споживачеві перед іншим щодо укладення публічного договору, якщо інше не встановлено законом та не має права відмовитися від укладення публічного договору за наявності у нього можливостей надання споживачеві відповідних товарів (робіт, послуг).

У разі необгрунтованої відмови підприємця від укладення публічного договору він має відшкодувати збитки, завдані споживачеві такою відмовою.

Актами цивільного законодавства можуть бути встановлені правила, обов'язкові для сторін при укладенні і виконанні публічного договору.

Умови публічного договору, які суперечать ЦК та правилам, обов'язковим для сторін при укладенні і виконанні публічного договору, є нікчемними.

Договором *приєднання* є договір, умови якого встановлені однією із сторін у певних стандартних формах, який може бути укладений лише шляхом приєднання другої сторони до запропонованого договору в цілому. Друга сторона не може пропонувати свої умови договору.

Національний університет водного господарства та природокористування

Попереднім є договір, сторони якого зобов'язуються протягом певного строку (у певний термін) укласти договір в майбутньому (основний договір) на умовах, встановлених попереднім договором.

Сторона, яка необгрунтовано ухиляється від укладення договору, передбаченого попереднім договором, повинна відшкодувати другій стороні збитки, завдані простроченням, якщо інше не встановлено попереднім договором або актами цивільного законодавства.

Зобов'язання, встановлене попереднім договором, припиняється, якщо основний договір не укладений протягом строку (у термін), встановленого попереднім договором, або якщо жодна із сторін не направить другій стороні пропозицію про його укладення.

Договір про наміри (протокол про наміри тощо), якщо в ньому немає волевиявлення сторін щодо надання йому сили попереднього договору, не вважається попереднім договором.

Договором на користь третьої особи є договір, в якому боржник зобов'язаний виконати свій обов'язок на користь третьої особи, яка встановлена або не встановлена у договорі.

Виконання договору на користь третьої особи може вимагати як особа, яка уклала договір, так і третя особа, на користь якої передбачено виконання, якщо інше не встановлено договором або законом чи не випливає із суті договору. З моменту вираження третьою особою наміру скористатися своїм правом сторони не можуть розірвати або змінити договір без згоди третьої особи, якщо інше не встановлено договором або законом. Якщо третя особа відмовилася від права, наданого їй на підставі договору, сторона, яка уклала договір на користь третьої особи, може сама скористатися цим правом, якщо інше не випливає із суті договору.

Тлумачення умов договору здійснюється відповідно до статті 213 ЦК.У разі тлумачення умов договору можуть враховуватися також типові умови (типові договори), навіть якщо в договорі немає посилання на ці умови.

Під **укладенням договору** розуміють зустрічні договірно-процедурні дії двох або більше осіб щодо укладення договору, вироблення його умов (відповідно до реальних намірів та економічних інтересів його сторін) та оформлення його як правового акту.

У господарській практиці розрізняють конкурентні і неконкурентні способи укладення договорів.

До ***конкурентних способів*** відносять:

1. торги, аукціони, тендери тощо щодо реалізації чи закупівлі майна робіт, послуг;
2. конкурси щодо способів виконання;
3. конкурентні переговори, або так звані двохступеневі торги, за допомогою яких проводиться закупівля товарів, робіт, послуг для державних потреб. На першому етапі виконавці подають свої пропозиції без зазначення ціни, після оцінки яких замовник проводить переговори

Національний університет водного господарства та природокористування

щодо уточнення вимог щодо виконання з будь-ким з виконавців; на другому етапі виконавці, пропозиції яких не були відхилені подають свої уточнені пропозиції із зазначенням ціни;

4. процедура запиту цінових пропозицій щодо готових до споживання товарів з метою їх закупівлі для державних потреб.

До ***неконкурентних способів*** належать:

1. загальний порядок укладення господарського договору визначений ст.638 – 651 ЦК та ст.181 ГК, який відбувається у 4 етапи:

І етап – Пропозиція укласти договір (оферта) може бути здійснена як шляхом запрошення до укладення договору (для переговорів) так і шляхом пропонування готового проекту договору. Пропозиція повинна містити всі істотні умови майбутнього договору, або спосіб їх визначення і погодження.

ІІ етап – Прийняття пропозиції (акцепт). Пропозиція вважається прийнятою, якщо відповідь на неї надійшла у зазначений в пропозиції строк, а якщо він не зазначений, то негайно по отриманню з врахуванням строків поштового обігу. Якщо акцептант здійснив фактичні дії, спрямовані на виконання зобов'язання договору, то відповідно до ст.642 ЦК така дія вважається прийняттям пропозиції, якщо інше не вказано у пропозиції або не встановлено законом. Відповідь, яка спізнилась вважається новою пропозицією. І пропозиція, і відповідь на неї може бути відкликана або змінена не пізніше як в момент її одержання адресатом.

ІІІ етап – Вироблення умов договору. При здійсненні пропозиції у вигляді запрошення цей етап реалізується при переговорах, а якщо пропозиція була здійснена у вигляді проекту договору - то сторона, яка його отримала, при наявності заперечень до договору, має право у 20-денний термін скласти протокол розбіжностей (у трьох примірниках), про що обов'язково робиться відмітка у проекті договору типу: «Договір підписаний разом з протоколом розбіжностей». Підписаний проект договору разом з двома примірниками протоколу надсилається іншій стороні, яка в 20-денний термін повинна розглянути його та вжити заходів для узгодження розбіжностей, а не врегульовані розбіжності передати на розгляд до господарського суду.(ст.181ГК).

ІV етап – Підписання та оформлення договору.

2. Прямі переговори, у яких об'єднані перші три етапи і які закінчуються укладенням попереднього, або основного договору.

Зміна, або розірвання договору допускається тільки за згодою його сторін і оформляється в той же спосіб, що і основний договір. У разі істотного порушення умов договору однією з його сторін інша має право вимагати одностороннього розірвання договору у судовому порядку.

Сторона договору, яка вважає за необхідне змінити або розірвати договір, повинна надіслати пропозиції про це другій стороні за договором (ст.188 ГК).

Національний університет водного господарства та природокористування

Сторона договору, яка одержала пропозицію про зміну чи розірвання договору, у двадцятиденний строк після одержання пропозиції повідомляє другу сторону про результати її розгляду. У разі якщо сторони не досягли згоди щодо зміни (розірвання) договору або у разі неодержання відповіді у встановлений строк з урахуванням часу поштового обігу, заінтересована сторона має право передати спір на вирішення суду. Якщо судовим рішенням договір змінено або розірвано, договір вважається зміненим або розірваним з дня набрання чинності даним рішенням, якщо іншого строку набрання чинності не встановлено за рішенням суду.

Загальні принципи і умови виконання зобов'язань визначений статтями 526 – 545 Цивільного Кодексу стосовно суб'єкта виконання, місця виконання, способу виконання, строку виконання, черговості виконання тощо. **Особливості виконання** зобов'язань у сфері господарської діяльності визначений главою 22 Господарського Кодексу (статті 193 – 198). Крім того спеціальні вимоги щодо виконання окремих видів зобов'язань за предметом зобов'язань конкретизується нормами Цивільного і Господарського Кодексів в особливих частинах, які врегульовує відносини в межах окремих видів зобов'язань.

Договір і зобов'язання повинні бути виконані належним чином у повному обсязі, вчасно, в натурі і з дотриманням вимог законодавства. Таке виконання називається **належним** і є основним і нормальним способом припинення договірних відносин між сторонами. Кожна сторона повинна вжити всіх заходів необхідних для належного виконання нею зобов'язань враховуючи інтереси другої сторони та забезпечення загального господарського інтересу. Дана вимога закріплена господарським кодексом на рівні обов'язку суб'єктів господарювання. Невиконання зобов'язань є підставою для притягнення до договірної відповідальності, при чому застосування штрафних санкцій не є підставою для звільнення від обов'язку виконання зобов'язання в натурі. *Управлена сторона має право* не приймати виконання зобов'язань частинами, якщо інше непередбачене законом, договором чи не випливає зі змісту зобов'язання.

Зобов'язана сторона має право на тих же умовах:

1. достроково виконати зобов'язання;
2. відмовитись від виконання у разі неналежного виконання іншою стороною своїх обов'язків, які є необхідною умовою виконання.

Не допускаються одностороння відмова від виконання зобов'язань, крім випадків, передбачених законом, а також відмова від виконання або відстрочка виконання з мотиву, що зобов'язання другої сторони за іншим договором не було виконано належним чином.

Управнена сторона, приймаючи виконання господарського зобов'язання, на вимогу зобов'язаної сторони повинна видати письмове посвідчення виконання зобов'язання повністю або його частини.

Національний університет водного господарства та природокористування

Невиконання обов’язків за одним договором не може бути підставою для відмови від виконання обов’язків за іншим договором навіть якщо мова іде про ті ж сторони договорів.

Виконання господарського зобов'язання може бути покладено в цілому або в частині на третю особу, що не є стороною в зобов'язанні. Управнена сторона зобов'язана прийняти виконання, запропоноване третьою особою - безпосереднім виконавцем, якщо із закону, господарського договору або характеру зобов'язання не випливає обов'язок сторони виконати зобов'язання особисто. Неналежне виконання зобов'язання третьою особою, в загальному випадку не звільняє сторони від обов'язку виконати зобов'язання в натурі.

Управнений суб'єкт господарського зобов'язання, якщо інше не передбачено законом, може передати другій стороні, за її згодою, належні йому за законом, статутом чи договором права на одержання майна від третьої особи з метою вирішення певних питань щодо управління майном або делегувати права для здійснення господарсько-управлінських повноважень. Передачу (делегування) таких прав може бути зумовлено певним строком. Акт передачі прав вважається чинним з дня одержання повідомлення про це зобов'язаною стороною, а акт делегування господарсько-управлінських повноважень іншому суб'єкту - з дня офіційного опублікування цього акта. Суб'єкт, який одержав у результаті такої передачі (делегування) додаткові повноваження, вирішує відповідне до цих повноважень коло господарських питань та несе відповідальність за наслідки рішень, що ним приймаються.

У разі якщо в господарському зобов'язанні беруть участь кілька управнених або кілька зобов'язаних суб'єктів, кожний з управнених суб'єктів має право вимагати виконання, а кожний із зобов'язаних суб'єктів повинен виконати зобов'язання відповідно до частки цього суб'єкта, визначеної зобов'язанням.

У разі якщо це передбачено законодавством або договором, зобов'язання повинно виконуватися солідарно.

Господарське зобов'язання підлягає виконанню за місцем, визначеним законом, господарським договором, або місцем, яке визначено змістом зобов'язання.

У разі якщо місце виконання зобов'язання не визначено, зобов'язання повинно бути виконано:

- за зобов'язаннями, змістом яких є передача прав на будівлю або земельну ділянку, іншого нерухомого майна - за місцезнаходженням будівлі чи земельної ділянки, іншого нерухомого майна;

- за грошовими зобов'язаннями - за місцем розташування управненої сторони на момент виникнення зобов'язання, або за новим місцем її розташування за умови, що управнена сторона своєчасно повідомила про нього зобов'язану сторону;

Національний університет водного господарства та природокористування

- за іншими зобов'язаннями - за місцезнаходженням постійно діючого органу управління(місцем проживання) зобов'язаної сторони, якщо інше не передбачено законом.

У разі відсутності управненої сторони, ухилення її від прийняття виконання або іншого прострочення нею виконання зобов'язана сторона за грошовим зобов'язанням має право внести належні з неї гроші або передати за зобов'язанням цінні папери до депозиту нотаріальної контори, яка повідомляє про це управнену сторону. Внесення грошей (цінних паперів) до депозиту нотаріальної контори вважається виконанням зобов'язання.

Платежі за грошовими зобов'язаннями, що виникають у господарських відносинах, здійснюються у безготівковій формі або готівкою через установи банків, якщо інше не встановлено законом. (ст.198 ГК).

Грошові зобов'язання учасників господарських відносин повинні бути виражені і підлягають оплаті у гривнях. Грошові зобов'язання можуть бути виражені в іноземній валюті лише у випадках, якщо суб'єкти господарювання мають право проводити розрахунки між собою в іноземній валюті відповідно до законодавства. Виконання зобов'язань, виражених в іноземній валюті, здійснюється відповідно до закону.

Відсотки за грошовими зобов'язаннями учасників господарських відносин застосовуються у випадках, розмірах та порядку, визначених законом або договором.

13.4. Господарсько-правова відповідальність. Банкрутство суб'єктів господарської діяльності

В загальному під **юридичною відповідальністю** розуміють зобов'язання особи відповідати за вчинені нею правопорушення, невиконання цивільно-правових обов'язків, спричинення збитків тощо.

Господарська відповідальність є самостійним видом юридичної відповідальності.

Господарсько-правова відповідальність є законодавчо визначеним способом забезпечення правомірної поведінки господарюючих суб'єктів, належного виконання ними своїх обов'язків та способом боротьби з господарськими правопорушеннями.

Учасники господарських відносин несуть господарсько-правову відповідальність за правопорушення у сфері господарювання шляхом застосування до правопорушників господарських санкцій на підставах і в порядку, передбачених господарським законодавством та договором.

Застосування господарських санкцій повинно гарантувати захист прав і законних інтересів громадян, організацій та держави, в тому числі вішкодування збитків учасникам господарських відносин, завданих внаслідок правопорушення, та забезпечувати правопорядок у сфері господарювання.

Господарсько-правова відповідальність базується на **принципах**:

- потерпіла сторона має право на відшкодування збитків незалежно від того, чи є застереження про це в договорі; передбачена законом відпо-

відальність виробника (продавця) за недоброякісність продукції застосовується також незалежно від того, чи є застереження про це в договорі;

- сплата штрафних санкцій за порушення зобов'язання, а також відшкодування збитків не звільняють правопорушника без згоди другої сторони від виконання прийнятих зобов'язань у натурі;

- у господарському договорі неприпустимі застереження щодо виключення або обмеження відповідальності виробника (продавця) продукції.

По **формі** господарська відповідальність є *юридичною* – являє собою вплив потерпілого на порушника або безпосередньо, або за допомогою арбітражного суду через застосування засобів матеріального характеру.

По **змісту** господарська відповідальність є *економічною* – застосовується у формі майнових господарських санкцій і є обов'язком правопорушника нести саме майнові втрати.

Господарська відповідальність виконує п'ять **основних функцій**, під якими розуміють сукупність дій щодо застосування до правопорушника передбачених законом або договором санкції та правових наслідків такого застосування: стимулюючу; штрафну; попередження правопорушень; компенсаційну; інформаційну.

Як і інші інститути господарського права господарсько-правова відповідальність є комплексною.

Господарський орган може бути притягнутий до:

1) *цивільно-правової* відповідальності за заподіяння шкоди іншим господарюючим суб'єктам. Її суть у застосуванні на користь потерпілого майнових санкцій до правопорушника;

2) *адміністративно-правової* відповідальності за порушення порядку управління і порядку здійснення господарської діяльності. Вона полягає у застосуванні до порушника економічних санкцій, санкцій організаційного характеру;

3) *фінансово-правової* відповідальності за порушення порядку здійснення розрахунків та платежів. Зміст її у стягненні пені.

Господарська відповідальність як різновид юридичної відповідальності ґрунтується на певних **правових підставах**:

1. Нормативні підстави: наявність правових норм у чинному законодавстві, які передбачають відповідальність за певні, вчинені господарським органом, дії.

2. Наявність господарської правосуб'єктності у порушника: порушник повинен бути легітимований у встановленому законом порядку як суб'єкт господарської (підприємницької) діяльності.

3. Юридично-фактичні підстави:

а) факт скоєння правопорушення;

б) наявність протиправної поведінки у господарського органу;

Національний університет водного господарства та природокористування

в) причинно-наслідковий зв'язок між протиправною поведінкою і вчиненим порушенням (заподіяними збитками);

г) наявність вини. Вина господарського органу на практиці – це наявність двох обставин:

– реальної можливості в особи-правопорушника виконати зобов'язання належним чином;

– невжиття порушником заходів для недопущення правопорушення, запобіганню збитків тощо.

Наявність вини не обов'язкова при притягненні господарського органу до адміністративно-правової відповідальності.

Підставою притягнення господарського органу до юридичної відповідальності є **господарське правопорушення** під яким розуміють протиправне діяння господарюючого суб'єкта, що не відповідає нормам господарського законодавства, не узгоджується з юридичними обов'язками даного суб'єкта, порушує права іншого господарюючого суб'єкта або права третіх осіб. Розрізняють договірні та позадоговірні господарські правопорушення.

Учасник господарських відносин відповідає за невиконання або неналежне виконання господарського зобов'язання чи порушення правил здійснення господарської діяльності, якщо не доведе, що ним вжито усіх залежних від нього заходів для недопущення господарського правопорушення. У разі якщо інше не передбачено законом або договором, суб'єкт господарювання за порушення господарського зобов'язання несе господарсько-правову відповідальність, якщо не доведе, що належне виконання зобов'язання виявилося неможливим внаслідок дії непереборної сили, тобто надзвичайних і невідворотних обставин за даних умов здійснення господарської діяльності. Не вважаються такими обставинами, зокрема, порушення зобов'язань контрагентами правопорушника, відсутність на ринку потрібних для виконання зобов'язання товарів, відсутність у боржника необхідних коштів.

Господарсько-правова санкція – це міра відповідальності правопорушника, що визначена безпосередньо законом або договором, а саме заходи впливу на правопорушника у сфері господарювання, в результаті застосування яких для нього настають несприятливі економічні та /або правові наслідки.

Залежно від виду господарської відповідальності, до якої притягається господарський орган, до нього можуть бути застосовані такі санкції:

- ***відшкодування збитків***. Під збитками розуміються витрати, зроблені управленою стороною, втрата або пошкодження її майна, а також не одержані нею доходи, які управнена сторона одержала б у разі належного виконання зобов'язання або додержання правил здійснення господарської діяльності іншою стороною.Склад та розмір збитків визначений ст.225 ГК.

Національний університет водного господарства та природокористування

Учасник господарських відносин, який вчинив господарське правопорушення, зобов'язаний вжити необхідних заходів щодо запобігання збиткам у господарській сфері інших учасників господарських відносин або щодо зменшення їх розміру, а у разі якщо збитків завдано іншим суб'єктам, - зобов'язаний відшкодувати на вимогу цих суб'єктів збитки у добровільному порядку в повному обсязі, якщо законом або договором сторін не передбачено відшкодування збитків в іншому обсязі.

Сторона, яка порушила своє зобов'язання або напевно знає, що порушить його при настанні строку виконання, повинна невідкладно повідомити про це другу сторону. У протилежному випадку ця сторона позбавляється права посилатися на невжиття другою стороною заходів щодо запобігання збиткам та вимагати відповідного зменшення розміру збитків.

Сторона господарського зобов'язання позбавляється права на відшкодування збитків у разі якщо вона була своєчасно попереджена другою стороною про можливе невиконання нею зобов'язання і могла запобігти виникненню збитків своїми діями, але не зробила цього, крім випадків, якщо законом або договором не передбачено інше. Не підлягають вішкодуванню збитки, завдані правомірною відмовою зобов'язаної сторони від подальшого виконання зобов'язання. Відшкодування збитків, завданих неналежним виконанням зобов'язання, у загальному випадку не звільняє зобов'язану сторону від виконання зобов'язання в натурі.

- ***штрафні санкції*** – це грошові суми, які господарюючий суб’єкт повинен сплатити у разі порушення ним правил здійснення господарської діяльності, невиконання або неналежного виконання господарського договору: неустойка; штраф; пеня.

Розмір штрафних санкцій визначається за правилами ст.231 ГК. Якщо за невиконання (неналежне) виконання зобов'язання встановлено штрафні санкції, то збитки відшкодовуються в частині, не покритій цими санкціями. Законом або договором можуть бути передбачені випадки, коли:

- ✓ допускається стягнення тільки штрафних санкцій;
- ✓ збитки можуть бути стягнуті у повній сумі понад штрафні санкції;
- ✓ за вибором кредитора можуть бути стягнуті або збитки, або штрафні санкції.

Вимогу щодо сплати штрафних санкцій за господарське правопорушення може заявити учасник господарських відносин, права чи законні інтереси якого порушено, а у випадках, передбачених законом, уповноважений орган, наділений господарською компетенцією.

Відсотки за неправомірне користування чужими коштами справляються по день сплати суми цих коштів кредитору, якщо законом або договором не встановлено для нарахування відсотків інший строк. За грошовим зобов'язанням боржник не повинен платити відсотки за час прострочення кредитора.

Нарахування штрафних санкцій за прострочення виконання зобов'язання, якщо інше не встановлено законом або договором, припиняється через шість місяців від дня, коли зобов'язання мало бути виконано.

У випадках, передбачених законом, штрафні санкції за порушення господарських зобов'язань стягуються судом у доход держави.

- ***оперативно-господарські санкції*** – це заходи оперативного впливу на правопорушника з метою припинення або попередження повторення порушень зобов'язання, що використовуються самими сторонами зобов'язання в односторонньому порядку:

- одностороння відмова від виконання свого зобов'язання управненою стороною, із звільненням її від відповідальності за це - у разі порушення зобов'язання другою стороною;

- відмова від оплати за зобов'язанням, яке виконано неналежним чином або достроково виконано боржником без згоди другої сторони;

- відстрочення відвантаження продукції чи виконання робіт внаслідок прострочення виставлення акредитива платником, припинення видачі банківських позичок тощо;

- відмова управненої сторони зобов'язання від прийняття подальшого виконання зобов'язання, порушеного другою стороною, або повернення в односторонньому порядку виконаного кредитором за зобов'язанням (списання з рахунку боржника в безакцептному порядку коштів, сплачених за неякісну продукцію, тощо);

- встановлення в односторонньому порядку на майбутнє додаткових гарантій належного виконання зобов'язань стороною, яка порушила зобов'язання: зміна порядку оплати продукції (робіт, послуг), переведення платника на попередню оплату продукції (робіт, послуг) або на оплату після перевірки їх якості тощо;

- відмова від встановлення на майбутнє господарських відносин із стороною, яка порушує зобов'язання.

Цей перелік оперативно-господарських санкцій не є вичерпним. Сторони можуть передбачити у договорі також інші оперативно-господарські санкції. До суб'єкта, який порушив господарське зобов'язання, можуть бути застосовані лише ті оперативно-господарські санкції, застосування яких передбачено договором.

Оперативно-господарські санкції застосовуються незалежно від вини суб'єкта, який порушив господарське зобов'язання стороною, яка потерпіла від правопорушення, у позасудовому порядку та без попереднього пред'явлення претензії порушнику зобов'язання.

Порядок застосування сторонами конкретних оперативно-господарських санкцій визначається договором. У разі незгоди з застосуванням оперативно-господарської санкції заінтересована сторона

Національний університет водного господарства та природокористування

може звернутися до суду з заявою про скасування такої санкції та відшкодування збитків, завданих її застосуванням.

Оперативно-господарські санкції можуть застосовуватися одночасно з відшкодуванням збитків та стягненням штрафних санкцій.

- ***адміністративно-господарські санкції:***

-вилучення прибутку (доходу);

-вилучення товарів,

-адміністративно-господарський штраф;

-стягнення зборів (обов'язкових платежів);

-зупинення операцій за рахунками суб'єктів господарювання;

-застосування антидемпінгових заходів;

-припинення експортно-імпортних операцій;

-застосування індивідуального режиму ліцензування;

-зупинення дії ліцензії (патенту) на здійснення суб'єктом господарювання певних видів господарської діяльності;

-анулювання ліцензії (патенту) на здійснення суб'єктом господарювання окремих видів господарської діяльності;

-обмеження або зупинення діяльності суб'єкта господарювання;

-скасування державної реєстрації та ліквідація суб'єкта господарювання;

-інші адміністративно-господарські санкції, встановлені законами.

Адміністративно-господарські санкції можуть бути застосовані до суб'єкта господарювання протягом шести місяців з дня виявлення порушення, але не пізніш як через один рік з дня порушення цим суб'єктом встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності, крім випадків, передбачених законом.

У разі неспроможності суб'єкта господарювання через недостатність його майна задовольнити вимоги кредиторів він може бути оголошений за рішенням суду банкрутом. (ст.205 ГК). Нездатність боржника відновити свою платоспроможність та задовольнити визнані судом вимоги кредиторів інакше як через застосування визначеної судом ліквідаційної процедури вважається банкрутством. Банкрутом може бути визнаний лише суб’єкт комерційної господарської діяльності. Право звернутися до суду з заявою про банкрутство мають кредитори неплатоспроможного боржника та він сам.

З економічної т. зору **банкрутство** – це неспроможність продовження суб’єктом своєї підприємницької діяльності в наслідок її безприбутковості. З юридичної т. зору **банкрутство** означає, що у господарюючого суб’єкта є кредитори (особи, що мають задокументовані законні майнові вимоги до цього господарського суб’єкта як боржника),реалізація вимог яких може привести до ліквідації господарюючого суб’єкта.

Суб'єктами банкрутства є юридичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, що неспроможні своєчасно виконати свої зобов'язання або перед кредиторами, або перед бюджетом протягом трьох місяців після настання встановленого строку для їх сплати. Не можуть бути визнані банкрутом казенні підприємства, а також відокремлені структурні підрозділи господарської організації.

Неплатоспроможний суб'єкт визнається банкрутом лише за рішенням господарського суду. До винесення такого рішення суб'єкту надається можливість вийти зі стану неплатоспроможності через застосування заходів по санації.

Справи про банкрутство підвідомчі господарським судам і розглядаються ними за місцезнаходженням боржника.

Справа про банкрутство порушується господарським судом, якщо безспірні вимоги кредиторів до боржника сукупно складають не менше 300 min з/п, які не були задоволені боржником протягом трьох місяців після встановленого для їх погашення строку.

Контрольні запитання

1. Що представляє собою господарська діяльність?
2. Які є види господарської діяльності?
3. Який правовий статус суб'єкта господарювання?
4. Які істотні умови господарського договору?
5. В якій формі повинен бути укладений господарський договір?
6. Які є способи укладення господарського договору?
7. Які є види господарсько-правових санкцій?
8. Які ви знаєте підстави для притягнення до господарсько-правової відповідальності?
9. Які суб'єкти господарювання можуть бути оголошені банкрутами і в якому порядку?
10. Що представляє собою легітимація суб'єкта господарювання?

Тема рефератів

1. Учасники господарських відносин та їх правові статуси.
2. Правовий режим комерційної господарської діяльності.
3. Майнові права суб'єктів господарювання.
4. Ціноутворення у господарських договірних відносинах.
5. Процедура оголошення суб'єкта господарювання банкрутом.

Практичні завдання

1. Посадову особу районної податкової інспекції було звинувачено у корупції і притягнуто до відповідальності за незаконне зайняття підприємницькою діяльністю. Дана особа була учасником ТОВ. Працівник РДПІ заперечував проти звинувачення, оскільки він як фізична особа – учасник ТОВ не є підприємцем, а підприємництвом займається створене за його участю ТОВ.

Національний університет водного господарства та природокористування

Яким нормативним актом визначено коло суб'єктів, які не можуть займатися підприємницькою діяльністю? Чи заслуговують на увагу доводи працівника РДПІ? Чи змінилася б ситуація, якби дана особа була б акціонером, а не учасником ТОВ?

2. Виробничий кооператив "Будівельник", ставши співзасновником товариства з обмеженою відповідальністю "Вікторія", зобов'язався внести до статутного фонду товариства 200 тисяч грн. До реєстрації товариства кооператив вніс мінімально необхідну частину вкладу, однак решта вкладу у встановлений строк кооперативом не була внесена.

Яку частину вкладу вніс кооператив до статутного фонду ТОВ?

У який строк кооператив повинен був внести свій вклад повністю?

Які санкції, ким і в якому порядку можуть бути застосовані до кооперативу за прострочку внесення вкладу?

Висвітліть також порядок формування статутного фонду товариства з обмеженою відповідальністю.

3. Державний деревопереробний комбінат, не маючи можливості (через відсутність необхідних коштів) протягом останнього півроку розплатитися із своїми кредиторами, а також в зв'язку з відмовою Міністерства, до відання якого входив комбінат, надати йому фінансову допомогу, звернувся до арбітражного суду з заявою про визнання комбінату банкрутом. До заяви були додані: копії установчих документів комбінату, балансовий звіт за останнє півріччя, перелік кредиторів комбінату.

Який сенс комбінату-боржнику подавати заяву про визнання його банкрутом і чи має він на це право? Якщо "ТАК", то чи може господарський суд розглянути справу на підставі перелічених документів? Назвіть нормативні акти, що регулюють питання банкрутства.

4. Командитне товариство, що складається із 2-х учасників з повною відповідальністю (їх частки у статутному фонді становлять 20% та 30% і п'ятьох вкладників, кожний з яких має частку у розмірі 10%), у встановленому законом порядку визнано банкрутом. При цьому виявилося, що борги товариства на 600 тис. грн. перевищують його майнову масу.

Визначіть розмір і порядок відповідальності учасників товариства по його боргах. Висвітліть права та обов'язки учасників командитного товариства.

Тести для самоконтролю

1. Що розуміють під некомерційною господарською діяльністю?

А. Самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, яка здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку.

Б. Самостійна систематична господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання, спрямована на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку.

Національний університет водного господарства та природокористування

В. Діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність.

Г. Будь-яка діяльність з метою обслуговування потреб суспільства у товарах, роботах, послугах, в т.ч. протизаконних.

2. Які організації називають комерційними?

А. Будь-які організації, що мають самостійний баланс та кошторис;

Б. Будь-які організації, що отримують прибуток, незалежно від мети своєї діяльності;

В. Організації, основною метою яких є отримання прибутку.

Г. Будь-які організації, що мають власну назву і засновані на спільній діяльності громадян.

3. Які є організаційно-правові форми суб'єктів господарювання – юридичних осіб?

А. Підприємства, установи, організації, громадяни-підприємці, громадські організації, органи державного управління;

Б. Підприємства, установи, господарські товариства, споживчі кооперативи, об'єднання підприємств;

В. Підприємства, установи, господарські товариства, партії, фінансові та посередницькі організації, органи державної виконавчої влади;

Г. Підприємства, установи, господарські товариства, виробничі кооперативи, об'єднання підприємств.

4. Що називається господарським правом?

А. Система правових норм, що регулюють відносини з приводу безпосереднього здійснення господарської діяльності та/або управління нею із застосуванням різних методів правового регулювання між суб'єктами господарювання та між суб'єктами господарювання і іншими суб'єктами господарсько-управлінської і засновницької компетенції.

Б. Сукупність чинних нормативно-правових актів, які є матеріальними джерелами норм господарського права.

В. Сукупність способів регулюючого впливу норм господарського права на поведінку суб'єктів господарських правовідносин.

Г. Сукупність відносин, що виникає при організації і здійсненні господарської діяльності.

5. Що називається господарським законодавством?

А. Система правових норм, що регулюють відносини з приводу безпосереднього здійснення господарської діяльності та/або управління нею із застосуванням різних методів правового регулювання між суб'єктами господарювання та між суб'єктами господарювання і іншими суб'єктами господарсько-управлінської і засновницької компетенції.

Б. Сукупність чинних нормативно-правових актів, які є матеріальними джерелами норм господарського права.

Національний університет водного господарства та природокористування

В. Сукупність способів регулюючого впливу норм господарського права на поведінку суб'єктів господарських правовідносин.

Г. Сукупність відносин, що виникає при організації і здійсненні господарської діяльності.

6. Підприємство позбавляється статусу юридичної особи після:

А. Оцінки і реалізації майна;

Б. Складення ліквідаційного балансу;

В. Внесення запису до Єдиного державного реєстру;

Г. Повідомлення у пресі про ліквідацію.

7. Що представляє собою господарська правосуб'єктність?

А. Визначені законодавством умови легітимації підприємства;

Б. Майново-відокремлену організацію або окремого громадянина, легітимованих у певній організаційно-правовій формі, яка допускається законом для здійснення господарської діяльності та керівництва нею і які наділені певними господарськими правами та обов'язками;

В. Передбачена або санкціонована нормами господарського законодавства внутрішня організаційна структура у якій діє суб'єкт господарських відносин;

Г. Визнану та закріплену законодавством за суб'єктом господарювання сукупність прав, загальних юридичних можливостей та обов'язків щодо організації і участі у безпосередній господарській діяльності та управлінні нею.

8. Що таке установчі документи?

А. Це документи, встановленої законом форми, відповідно до яких підприємство здійснює виробничу діяльність;

Б. Це комплекс документів, встановленої законом форми, згідно з якими підприємство виникає та припиняється як суб'єкт права;

В. Це комплекс документів, встановленої законом форми, згідно з якими підприємство виникає, припиняється і діє як суб'єкт права.

Г. Це комплекс документів, встановленої законом форми, які регламентують порядок управління юридичною особою.

9. Які з наведених нижче даних обов'язково повинні бути відображені в установчих документах?

А. Найменування суб'єкта господарювання.

Б. Предмет та мета діяльності суб'єкта господарювання.

В. Положення про трудові відносини.

Г. Юридичний статус суб'єкта господарювання.

Д. Про трудову раду суб'єкта господарювання.

Е. Про склад майна засновників суб'єкта господарювання.

Є. Про ЗЕД.

Ж. Про порядок припинення діяльності підприємства.

10. Що називають підприємством?

Національний університет водного господарства та природокористування

А. Це організація, створена з метою здійснення професійної діяльності, що діє на підставі статуту, має самостійний баланс, розрахунковий та інші рахунки в банку.

Б. Це самостійна господарююча організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку з метою задоволення суспільних потреб у товарі і отримання прибутку, що діє на підставі статуту, є юридичною особою, має самостійний баланс, розрахунковий та інші рахунки.

В. Це самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому ГК та іншими законами.

Г. Це самостійна господарююча організація, створена для здійснення господарської діяльності, що є юридичною особою, має самостійний баланс, розрахунковий та інші рахунки в банку.

11. Що представляє собою суб'єкт господарювання?

А. Визначені законодавством умови легітимації підприємства.

Б. Майново-відокремлену організацію або окремого громадянина, легітимованих у певній організаційно-правовій формі, яка допускається законом для здійснення господарської діяльності та керівництва нею і які наділені певними господарськими правами та обов'язками.

В. Передбачена або санкціонована нормами господарського законодавства внутрішня організаційна структура у якій діє суб'єкт господарських відносин.

Г. Визнану та закріплену законодавством за суб'єктом господарювання сукупність прав, загальних юридичних можливостей та обов'язків щодо організації і участі у безпосередній господарській діяльності та управлінні нею.

12. Які особи відносяться до кола учасників господарських правовідносин?

А. Територіальні громади.

Б. Фізичні особи-підприємці.

В. Юридичні особи – суб'єкти господарювання.

Г. Держава.

Д. Міжнародні громадсько-політичні організації.

Е. Засновники суб'єктів господарювання.

Є. Органи адміністративно-господарського контролю і управління.

Ж. Посадові особи органів влади.

13. В загальні обов'язки суб'єкта господарювання входить ...

А. Захищати свою власність.

Б. Не порушувати законні права та інтереси споживачів та будь-яких інших осіб.

В. Використовувати свою власність.

Національний університет водного господарства та природокористування

Г. Не завдавати шкоди своїй власності.

Д. Не завдавати шкоди навколишньому природному середовищу, раціонально використовувати природні ресурси, охороняти довкілля від забруднення та шкідливого впливу.

Е. Не виконувати господарські зобов'язання.

Є. Вести бухгалтерський облік та надавати органам статистики передбачену законом звітність.

Ж. Не допускати недобросовісної конкуренції, інших порушень антимонопольного законодавства.

14. До господарських товариств відносять…

А. Асоціації **Г.** Командитні **Є.** Концерни
Б. Акціонерні компанії **Д.** Повні **Ж.** Холдинги
В. Кооперативи **Е.** Корпорації

15. Хто укладає установчий договір?

А. Засновники господарського товариства.
Б. Власники колективного підприємства.
В. Засновники комунального підприємства.
Г. Засновники державного підприємства.

16. Ким призначається ліквідаційна комісія?

А. Власниками юридичної особи.
Б. Засновниками юридичної особи.
В. Тим, хто був повноважний прийняти рішення про припинення юридичної особи.
Г. Керівним органом юридичної особи.

17. Хто затверджує установчі документи юридичної особи?

А. Керівник. **В.** Засновник.
Б. Державний реєстратор. **Г**. Орган податкової служби.

18. В яких формах можуть бути укладені господарські договори?

А. Усна, письмова, типова, електронна.

Б. Усна засвідчена, письмова нотаріально-посвідчена, письмова реєстраційна.

В. Повна письмова, скорочена письмова, письмова нотаріально-посвідчена, письмова реєстраційна, липовій.

Г. Скорочена письмова; повна письмова, типовій, електронній, письмовій нотаріально-посвідченій, письмовій реєстраційній.

19. В який термін оферент повинен розглянути протокол розбіжностей надісланий акцептантом?

А. 10-денний. **Б.** 15-ти денний. **В.** 20-денний. **Г.** 30-денний.

20. Що таке договір?

А. Це домовленість двох або більше осіб про встановлення, зміну та припинення цивільних прав та обов'язків.

Б. Це домовленість двох або більше господарюючих суб'єктів про встановлення, зміну та припинення адміністративних правовідносин.

Національний університет водного господарства та природокористування

В. Це домовленість, у якій обома сторонами є господарюючі суб'єкти, яка укладена з метою особисто споживання громадян.

Г. Це домовленість двох або більше осіб про використання найманої праці.

21. Які ви знаєте способи продовження дії господарського договору?

А. Дзвінком по телефону.

Б. Повідомлення через кур'єра.

В. Обмін газетними повідомленнями.

Г. Обмін листами, телеграмами, телетайпограмами тощо.

Д. Підписання додаткового договору.

Е. Обмін виступами у засобах масової інформації.

22. В який термін суб'єкт господарювання повинен розглянути пропозиції свого контрагента за договором щодо внесення змін до договору?

А. 10-денний. **Б.** 15-денний. **В.** 20-денний. **Г.** 30-денний.

23. У якій формі передбачена відповідальність за невиконання договірних зобов'язань?

А. Встановленого законодавством фіксованого за розміром штрафу.

Б. Визначених у договорі неустойки, штрафу, пені та/або відшкодування збитків.

В. Відпрацювання сум невиконаних договорів у будь-який спосіб або сплата компенсації у певному пропорційному розмірі до втрачених сум.

Г. Встановленого законодавством фіксованого за розміром відшкодування збитків.

24. Що представляють собою істотні умови договору?

А. Будь-які умови, що вносяться до тексту договору.

Б. Будь-які умови, що присутні у змісті зобов'язання.

В. Найважливіші умови договору, передбачені як такі чинним законодавством для кожного виду договору або є необхідними для договорів даного виду або визначені як такі його сторонами.

Г. Умови договору які вносять до нього сторони на власний розсуд і які є для них бажаними.

25. Який спосіб припинення договірних зобов'язань є нормальним?

А. Належне виконання основних умов.

Б. Своєчасне виконання всіх умов договору.

В. Фактичне виконання основних умов.

Г. Реальне виконання основних умов.

Д. Належне виконання всіх умов договору.

Е. Фактичне виконання всіх умов договору.

26. Чи можливе одночасне стягнення неустойки та збитків при невиконанні договору?

А. ні.

Б. Можливе у випадках передбачених законом або умовами договору.

В. Стягується або неустойка або збитки.

Національний університет водного господарства та природокористування

Г. Немає вірної відповіді.

27. Що є підставою для притягнення до господарсько-правової відповідальності?

А. Наявність несумлінного відношення до виконання договірного зобов'язання.

Б. Господарське правопорушення.

В. Наявність відповідної постанови прокурора.

Г. Скарга споживача на суб'єкта господарювання.

28. Що розуміють під відшкодуванням збитків, завданих невиконанням договірного зобов'язання?

А. Сплату витрат, понесених внаслідок невиконання договору.

Б. Сплату вартості втраченого або пошкодженого майна і не отриманих по цій причині доходів.

В. Сплату витрат, що настали внаслідок невиконання угоди, а також вартість втраченого або пошкодженого майна і не отриманих по цій причині доходів.

Г. Сплату витрат на одержання виконання, вартість пошкодженого невиконанням майна.

29. Хто вправі звертатись із заявою про визнання господарюючого суб'єкта банкрутом до господарського суду?

А. Кредитори. **Г.** Органи державної податкової служби.

Б. Боржник. **Д.** Органи державної контрольно-ревізійної служби.

В. Прокурор. **Е.** Кредитори, зобов'язання яких повністю забезпечені заставою.

30. Що є підставою для порушення справи про банкрутство?

А. Наявність майнових вимог кредиторів на суму не менше 300 min з/п, що не були задоволені боржником протягом трьох місяців з дня настання терміну їх виконання.

Б. Наявність майнових вимог кредиторів на суму не менше 300 н.м.д.г., що не були задоволені боржником протягом трьох місяців з дня настання терміну їх виконання.

В. Наявність майнових вимог кредиторів на суму не менше 300 min з/п, що не були задоволені боржником протягом двох місяців з дня настання терміну їх виконання.

Г. Наявність майнових вимог кредиторів на суму не менше 500 min з/п, що не були задоволені боржником протягом трьох місяців з дня настання терміну їх виконання.

Відповіді до тестових завдань

1.Б. 2.В. 3.Г. 4.А. 5.Б. 6.В. 7.Г. 8.В. 9.А,Б,Г,Ж. 10.В. 11.Б. 12.Б,В,Е,Є. 13.Б,Д,Є,Ж. 14.Б,Г,Д. 15.А. 16.В. 17.В. 18.Г. 19.В. 20.А. 21.Г,Д, 22.В. 23.Б. 24.В. 25.Д. 26.Б. 27.Б. 28.В. 29.А,Б. 30.А.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Тема 14. Основи банківського права

Ключові терміни теми: ***банківське право, банківські правовідносини, банківська система, банк, банківська корпорація, банківська холдингова група, фінансова холдингова група, банківське регулювання, банківський нагляд.***

14.1.Банківські правовідносини, їх види та суб'єкти

Банківське право – сукупність правових норм, що регулюють правовідносини між суб'єктами банківської діяльності, організацію та діяльність банків та інших фінансово-кредитних установ, порядок здійснення банківських операцій та надання банківських послуг, що передбачені законодавством.

Банківські правовідносини — це урегульовані нормами права суспільні відносини, що виникають у процесі діяльності банків та інших фінансово-кредитних установ, які реалізують встановлений чинним законодавством їхній правовий статус та використовують гроші, цінні папери та інші фінансові ресурси як засіб обігу, накопичення, збереження та як товар.

Банківські правовідносини характеризуються такими специфічними *ознаками*:

— обмеженість суб'єктів банківської діяльності — банки або інші фінансово-кредитні установи;

— специфічність об'єкта правовідносин — фінансові інструменти (гроші, цінні папери, інші оборотні кошти);

— зміст банківських правовідносин визначається значною мірою грошово-кредитною політикою держави, що проявляється у методі правового регулювання цих правовідносин. Метод характеризується владними приписами держави у визначенні форм правовідносин та правил їх реалізації, а також прямою чи непрямою участю держави в цих правовідносинах.

Банківські правовідносини можуть виникати:

— між банками та споживачами банківських послуг (фізичними та юридичними особами);

— між комерційними банками з приводу здійснення банківських операцій;

— між Національним банком та комерційними банками;

— між комерційними банками з приводу створення банківських об'єднань (корпорацій чи асоціацій, які базуються на членських правовідносинах);

— між Національним банком та урядом — відносини взаємного представництва;

— між Національним банком та органами представницької та виконавчої влади — призначення та звіт.

Залежно від характеру банківських операцій банківські правовідносини також можна класифікувати як:

Національний університет водного господарства та природокористування

— пасивні правовідносини — банківські операції, в яких банк виступає боржником (інститут банківського вкладу, банківського рахунку, випуск цінних паперів тощо);

— активні правовідносини — банківські операції, в яких банк бере участь як кредитор (кредитні договори, договори про уступку грошової вимоги);

— посередницькі правовідносини — розрахункові банківські операції;

— допоміжні банківські правовідносини — банківські операції з приводу надання інформаційних, консультаційних та інших послуг.

Відповідно до змісту правовідносин банківські правовідносини можна класифікувати як:

— майнові правовідносини, пов'язані з грошовими коштами як видом майна;

— немайнові правовідносини, пов'язані з забезпеченням банківської таємниці, зниженням банківських ризиків, захистом ділової репутації банку, присвоєнням рейтингу тощо;

— організаційно-правові правовідносини, пов'язані з побудовою внутрішньої організаційної структури самого банку та банківської системи в цілому.

Виникнення, зміна та припинення банківських правовідносин відбуваються за наявності юридичних фактів чітко визначених в правових нормах. Підставами виникнення банківських правовідносин можуть бути:

— укладання договору чи угоди;

— законодавчий акт;

— адміністративний акт (наприклад, видача ліцензії на здійснення банківської діяльності чи операції або її відкликання).

Припинення та зміна банківських правовідносин також здійснюється на підставі юридичних фактів та подій, визначених законодавчими чи нормативними актами.

Суб'єктами банківських правовідносин є:

— клієнти банків — фізичні особи (громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства) та юридичні особи (організації, установи, підприємства їх об'єднання чи відокремлені підрозділи);

— комерційні банки та інші фінансово-кредитні установи;

— Національний банк України, який виступає як банк банків, орган державної виконавчої влади та центр банківської системи;

— похідні банківські утворення — банківські об'єднання (асоціації, ліги, групи, концерни, консорціуми);

— органи влади та місцевого самоврядування, які здійснюють функції державного регулювання банківської діяльності та взаємозв'язку з банківською системою.

Джерела банківського права — це нормативно-правові акти законодавства України та міжнародні угоди, в яких містяться норми

Національний університет водного господарства та природокористування

банківського права.

Отже, національними джерелами банківського права є:

— Конституція України, в якій закріплено основні засади функціонування банківської системи України;

— закони України, що регулюють банківську діяльність та банківські правовідносини;

— укази Президента України;

— постанови Верховної Ради України;

— декрети та постанови Кабінету Міністрів України;

— закони та постанови Автономної Республіки Крим;

— положення та інструкції фінансово-кредитних органів (Міністерства фінансів України, Національного банку України, Державної податкової адміністрації).

14.2.Банківська система України

Відповідно до ст. 334 Господарського кодексу України (ГКУ), ***банківська система*** України включає Національний банк України та інші банки (державні та недержавні), які створені та діють на території України, що утворює дворівневу структуру цієї системи.

Верхній рівень становить Національний банк України — центральний банк держави, який крім прямих функцій фінансової установи, виступає також спеціально-уповноваженим органом державної влади, який здійснює управління банківською системою і грошовим обігом з метою утримання стабільності фінансової системи держави.

Основою правового статусу Національного банку України є положення, закріплене ст. 2 Закону України "Про Національний банк України", де вказується, що Національний банк України є особливим центральним органом державного управління. Вказане законодавче визначення зазначає державно-управлінську природу діяльності Національного банку України в процесі реалізації покладених на нього функцій, а саме: Національний банк бере активну участь у державному управлінні економікою в Україні шляхом проведення грошово-кредитної політики, а також здійснює спеціальні управлінські заходи у формі адміністративного та індикативного регулювання банківської діяльності.

Особливість правового статусу Національного банку України визначається також положенням ст. 6 Конституції України щодо здійснення державної влади в України на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. З цього положення випливає, що Національний банк України не входить до жодної з гілок влади, і це є важливою гарантією його незалежності від органів державної влади. Тому незалежність Національного банку від органів державної влади слід вважати основним принципом його діяльності.

Особливість статусу Національного банку України зумовлена також особливістю функцій, які він виконує. До таких функцій належать:

Національний університет водного господарства та природокористування

забезпечення стабільності національної грошової одиниці; проведення грошово-кредитної політики; емісія грошей і організація обігу їх; організація системи рефінансування комерційних банків; банківське регулювання та банківський нагляд тощо.

Відповідно до ст. 51 Закону України "Про Національний банк України" — Національний банк підзвітний главі держави та Верховній Раді України в межах їхніх конституційних повноважень.

Особливості взаємовідносин Національного банку України з Кабінетом Міністрів України визначені в ст. 52 Закону України "Про Національний банк України" , яка закріплює такі їхні форми:

— Національний банк і Кабінет Міністрів України проводять взаємні консультації з питань грошово-кредитної політики, розробки й здійснення загальнодержавної програми економічного та соціального розвитку;

— Національний банк на запит Кабінету Міністрів України надає інформацію щодо монетарних процесів;

— Кабінет Міністрів України, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади на запит Національного банку надають інформацію, що має вплив на стан платіжного балансу;

— Національний банк підтримує економічну політику Кабінету Міністрів України, якщо вона не суперечить забезпеченню стабільності грошової одиниці України;

— Голова Національного банку або за його дорученням один із його заступників можуть брати участь у засіданнях Кабінету Міністрів України з правом дорадчого голосу.

Нижній рівень банківської системи утворюють усі інші державні та недержавні банки, що здійснюють власну фінансово-господарську діяльність на території України.

Головним елементом банківської системи є банк. У частині другій ст. 334 ГКУ визначено, що ***банк*** — це фінансова установа, функціями якої є залучення до вкладів грошових коштів фізичних та юридичних осіб та розміщення цих коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття та ведення банківських рахунків громадян і юридичних осіб. Банки є юридичними особами і можуть функціонувати як універсальні або як спеціалізовані банки (ощадні, інвестиційні, іпотечні, розрахункові тощо).

Банки створюються у формі акціонерного товариства, товариства з обмеженою відповідальністю або кооперативного банку. Учасниками банку можуть бути юридичні та фізичні особи, резиденти та нерезиденти, а також держава в особі Кабінету Міністрів України чи уповноважених ним органів. Учасниками банку не можуть бути юридичні особи, в яких банк має істотну участь, об'єднання громадян, релігійні та благодійні організації.

Умови та порядок створення, державної реєстрації, ліцензування

Національний університет водного господарства та природокористування

діяльності та реорганізації банків, вимоги до статуту, формування статутного та інших фондів, а також здійснення функцій банків встановлюється Законом України "Про банки та банківську діяльність".

Відповідно до Господарського Кодексу України, в Україні можуть діяти два види банків нижнього рівня — державні банки та кооперативні банки.

Державний банк — банк, який був створений за рішенням Кабінету Міністрів України на основі державної власності. У його найменуванні обов'язково має бути слово "державний". Держава здійснює повноваження власника щодо акцій (паїв), що належать їй у статутному фонді державного банку, через органи управління державного банку.

Кооперативний банк — це банк, створений суб'єктами господарювання, а також іншими особами за принципом територіальності, на засадах добровільності членства та об'єднання пайових внесків для сумісної грошово-кредитної діяльності. Згідно з чинним законодавством можуть створюватись центральні та місцеві кооперативні банки.

Мінімальна кількість учасників місцевого (в межах області) кооперативного банку має бути не менш як 50 осіб. У разі зменшення кількості учасників і неспроможності кооперативного банку протягом одного року збільшити кількість їх до мінімальної необхідної кількості діяльність такого банку припиняють шляхом зміни організаційно-правової форми або ліквідації.

Учасниками центрального банку є місцеві кооперативні банки. До функцій центрального кооперативного банку належать централізація та перерозподіл ресурсів, акумульованих місцевими кооперативними банками, а також здійснення контролю за діяльністю кооперативних банків регіонального рівня.

На банки поширюється законодавство про господарські товариства та про кооперацію, але лише в тих межах, що не суперечать вимогам ГК України та Закону України "Про банки та банківську діяльність".

Згідно з частиною першою ст. 9 Закону України "Про банки і банківську діяльність" банки мають право створювати ***банківські об'єднання*** таких типів: банківська корпорація, банківська холдингова група, фінансова холдингова група.

Банківське об'єднання створюється за попередньою згодою Національного банку України та підлягає державній реєстрації шляхом внесення відповідного запису до Державного реєстру банків. Банк може бути учасником лише одного банківського об'єднання.

Банківська корпорація — це юридична особа (банк), засновниками й акціонерами якої можуть бути виключно банки. Банківську корпорацію створюють із метою концентрації капіталів банків — учасників корпорації, підвищення їхньої загальної ліквідності та платоспроможності, а також забезпечення координації та нагляду за їхньою діяльністю.

Національний університет водного господарства та природокористування

Банки, що увійшли до банківської корпорації, передають корпорації повноваження на здійснення окремих операцій і забезпечують централізацію виконання окремих функцій. Централізації в межах банківської корпорації підлягають: виконання розрахунків як серед членів корпорації, так і за її межами; операції на ринках грошей і капіталів; встановлення та ведення кореспондентських рахунків (у національній та іноземних валютах); моніторинг кредитних ризиків; розробка та прийняття загальних для членів банківської корпорації правил і процедур виконання операцій і внутрішньої звітності; формування зовнішньої звітності; внутрішній аудит. Банки, що увійшли до банківської корпорації, зберігають свою юридичну самостійність у межах, обумовлених їхніми статутами та статутом банківської корпорації.

Банківська холдингова група — це банківське об'єднання, до складу якого входять виключно банки. Материнському банку банківської холдингової групи має належати не менш як 50 % акціонерного (пайового) капіталу або голосів кожного з інших учасників групи, які є його дочірніми банками. Материнський банк банківської холдингової групи відповідає за зобов'язаннями своїх членів у межах свого внеску в капітал кожного з них, якщо інше не передбачено законом або угодою між ними. Дочірній банк не має права володіти акціями материнського банку. Банківські холдингові групи дозволено створювати лише за умови, що угода про їх створення передбачає покладання на головний банк групи додаткових організаційних функцій стосовно банків-членів, а також створення системи управління спільною діяльністю. Банківській нагляд за діяльністю банківської холдингової групи здійснюють на індивідуальній та консолідованій основі.

Фінансова холдингова група має складатися виключно з установ, що надають фінансові послуги. Серед них має бути щонайменше один банк, а материнська компанія має бути фінансовою установою. Згідно зі ст. 1 Закону України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" від 12 липня 2001 р. ***фінансовою установою*** є юридична особа, яка відповідно до закону надає одну чи декілька фінансових послуг і яку внесено до відповідного реєстру в порядку, встановленому законом. До професійних *фінансових установ належать* банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди й компанії та інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг. Материнській компанії має належати більш як 50 % акціонерного (пайового) капіталу кожного з учасників фінансової холдингової групи. Материнська компанія фінансової холдингової групи відповідає за зобов'язаннями своїх членів у межах свого внеску в капітал кожного з них, якщо інше не передбачено законом або угодою між ними.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

14.3.Правові основи банківських операцій. Банківське регулювання й банківський нагляд

Пункт 8 ст. 7 Закону України "Про Національний банк України" визначає однією з функцій Національного банку України здійснення банківського регулювання та нагляду. Порядок здійснення банківського регулювання та нагляду регламентується вимогами розділу X Закону України "Про Національний банк України" та розділу IV Закону України "Про банки і банківську діяльність", а також вимогами інших нормативно-правових актів Національного банку України.

Відповідно до ст. 1 Закону України "Про Національний банк України" "***банківське регулювання*** — це одна з функцій Національного банку України, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства". Поняття "банківський нагляд" — це один із методів здійснення банківського регулювання і за змістом є вужчим поняттям, ніж поняття "банківське регулювання".

Метою банківського регулювання є:

— безпека й фінансова стабільність банківської системи;

— захист інтересів вкладників і кредиторів;

— забезпечення дотримання державних, суспільних і приватних інтересів у процесі підприємницької діяльності кредитних організацій;

— забезпечення безперервного грошового обігу, ефективності платежів і міжбанківських розрахунків між суб'єктами економічного обороту, безперебійного функціонування платіжно-розрахункової системи в межах банківської системи.

Чинним законодавством визначені основні форми банківського регулювання. Згідно зі ст. 66 Закону України "Про банки і банківську діяльність" *державне регулювання діяльності банків* здійснює Національний банк України в таких *формах*:

— реєстрація банків і ліцензування їхньої діяльності;

— встановлення вимог і обмежень щодо діяльності банків;

— застосування санкцій адміністративного чи фінансового характеру;

— нагляд за діяльністю банків;

— надання рекомендацій щодо діяльності банків. II. Індикативне регулювання:

— встановлення обов'язкових економічних нормативів;

— визначення норм обов'язкових резервів для банків;

— встановлення норм відрахувань до резервів на покриття ризиків від активних банківських операцій;

— визначення процентної політики;

— рефінансування банків;

— управління золотовалютними резервами (в т.ч. валютні інтервенції);

Національний університет водного господарства та природокористування

— операції з цінними паперами на відкритому ринку;
— імпорт й експорт капіталу.

Визначені форми банківського регулювання спрямовані на створення єдиних державних стандартів банківської діяльності в Україні, що забезпечує рівні умови здійснення діяльності банків та інших фінансово-кредитних установ і стабільність банківської системи України.

Банківський нагляд — це система контролю й активних впорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забезпечення дотримання в процесі їхньої діяльності законодавства України й установлених нормативів, з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників.

Нагляд Національного банку України поширюється на всі банки, їхні підрозділи, афілійованих і споріднених осіб на території України та за кордоном, установи іноземних банків в Україні, а також на інших юридичних і фізичних осіб у частині дотримання Закону України "Про банки і банківську діяльність" щодо здійснення банківської діяльності.

Під час здійснення банківського нагляду Національний банк України має право вимагати від банків та їхніх керівників виконання вимог банківського законодавства і Національного банку України для уникнення або подолання небажаних наслідків, що можуть поставити під загрозу безпеку коштів, довірених таким банкам, або завдати шкоди належному веденню банківської діяльності та вимагати усунення порушень банківського законодавства.

Контрольні запитання

1. Визначте зміст поняття «Банківське право».
2. Що представляють собою банківські правовідносини?
3. Хто є суб'єктами банківських правовідносин?
4. Визначте види джерел банківського права.
5. Опишіть банківську систему України.
6. Яке правове становище Національного банку України?
7. Який правовий статус банків на території України?
8. Які ви знаєте форми банківського регулювання?
9. Хто і як здійснює банківський нагляд?

Тема рефератів

1. Правовий статус комерційних банків.
2. Функції та операції Національного банку України.
3. Система фінансово-кредитних установ в Україні.
4. Види фінансових послуг.
5. Типи банківських операцій.
6. Механізми здійснення банківського нагляду.

Практичні завдання

1. Складіть порівняльну таблицю правового статусу комерційного банку та державного банку.

Національний університет водного господарства та природокористування

2. Проаналізуйте повноваження Національного банку України та складіть таблицю у якій систематизуйте які з цих повноважень відносяться до владних, а які до спеціальних повноважень фінансової установи.

3. Між споживчим товариством і банком "Ажіо" було укладено договір на розрахунково-касове обслуговування. За цим договором товариство передавало до банку платіжні доручення на перерахування грошових сум, але списання з поточного рахунку проводились із затримкою, на адресу одержувачів платежів списані суми вчасно не перераховувались. На листи та претензії, що пред'являлися, банк не реагував. Товариство звернулося до суду із вимогами про стягнення передбаченої договором пені.

Яка природа договору на розрахунково-касове обслуговування? Чи є цей договір грошовим зобов'язанням?

Який максимальний розмір неустойки за затримку зарахування грошових надходжень на рахунок клієнта?

4. Ощадний банк в особі директора Донецької філії надав ЗАТ "Корох" кредит, перерахувавши в липні 2001р визначену суму на поточний рахунок позичальника. Гарантом за цим договором виступив "Південний металургійний комбінат". У гарантійному листі, який комбінат надіслав банку, містилося застереження про те, що гарант і позичальник несуть солідарну відповідальність за невиконання або неналежне виконання кредитного договору.

Яку відповідальність несуть гарант і позичальник? Чи може фінансовим гарантом виступати не банківська установа?

5. За кредитною угодою позичальник зобов'язався сплатити 20% від суми несвоєчасно повернутої позики за кожний день прострочки. Повернувши 75% боргу, позичальник допустив 3-х місячну прострочку в поверненні залишку боргу. Кредитор пред'явив позов до суду про стягнення решти боргу та сплати передбаченої договором неустойки. *Як визначено законодавством кредитну угоду? Які є види кредитів? Як здійснюється банківський нагляд за виконанням кредитних угод?*

Тести для самоконтролю

1. Що складає предмет правового регулювання банківського права?

А. Банківський нагляд. **В**. Банківські правовідносини.

Б. Банківські операції. **Г**. Банківська система.

2. Що таке банківське право за правовою сутністю?

А. Система банківських установ.

Б. Система правових норм, які присвячені регулюванню банківських правовідносин.

В. Система нормативно-правових актів, які присвячені регулюванню банківських правовідносин.

Г. Система суспільних відносин, які складаються у процесі діяльності фінансово-кредитних установ.

3. Що представляють собою джерела банківського права?

Національний університет водного господарства та природокористування

А. Нормативно-правові акти законодавства України та міжнародні угоди, в яких містяться норми банківського права.

Б. Центральний банк держави, який здійснює управління банківською системою і грошовим обігом з метою утримання стабільності фінансової системи держави.

В. Урегульовані нормами права суспільні відносини, що виникають у процесі діяльності банків та інших фінансово-кредитних установ та використовують гроші, цінні папери та інші фінансові ресурси як засіб обігу, накопичення, збереження та як товар.

Г. Сукупність правових норм, що регулюють правовідносини між суб'єктами банківської діяльності, організацію та діяльність банків та інших фінансово-кредитних установ, порядок здійснення банківських операцій та надання банківських послуг, що передбачені законодавством.

4. Хто з наведених нижче осіб відноситься до професійного кола учасників банківських правовідносин?

А. Громадяни-підприємці.
Б. Пенсіонери.
В. Кредитні спілки.
Г. Міністерства.
Д. Бібліотеки.
Е. Банки.
Є. Фінансові холдингові групи.
Ж. Будь-які юридичні особи.

5. Яка мінімальна кількість учасників місцевого кооперативного банку передбачена законодавством?

А. 10. **Б.** 20 **В**. 30 **Г**. 40. **Д.** 50. **Е.** 60.

6. Які з наведених нижче правових статусів відносяться до банків?

А. Юридична особа.
Б. Фінансова установа.
В. Громадська організація.
Г. Орган влади.
Д. Суб'єкт господарювання.
Е. Посадова особа.
Є. Господарське товариство.
Ж. Об'єднання громадян.

7. Що таке банк?

А. Юридична особа, засновниками й акціонерами якої можуть бути виключно банки.

Б. Юридична особа, яка відповідно до закону надає одну чи декілька фінансових послуг і яку внесено до відповідного реєстру в порядку, встановленому законом.

В. Банківське об'єднання, до складу якого входять виключно банки.

Г. Фінансова установа, функціями якої є залучення до вкладів грошових коштів фізичних та юридичних осіб та розміщення цих коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття та ведення банківських рахунків громадян і юридичних осіб.

8. Хто не може бути учасниками банку?

А. Юридичні особи, в яких банк має істотну участь.
Б. Іноземний інвестор.
В. Транспортна корпорація.

Г. Об'єднання громадян.
Д. Органи державної влади.
Е. Виконком міської ради депутатів.
Є. Релігійні та благодійні організації.
Ж. Органи місцевого самоврядування.

9. Якими нормативними актами визначено основи правового статусу комерційних банків?
А. Цивільним кодексом України.
Б. Законом України «Про Національний банк України»
В. Господарським кодексом України.
Г. Законом України «Про банки і банківську діяльність»
Д. Бюджетним кодексом України.
Е. Митним кодексом України.

10. У якій організаційно-правовій формі переважно створюються банки?
А. Приватного підприємства.
Б. Асоціації.
В. Акціонерного товариства.
Г. Орендного підприємства.
Д. Державного підприємства.
Е. Об'єднання громадян.

11. Що таке банківський нагляд?
А. Функція Національного банку України, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства.
Б. Система контролю й активних впорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забезпечення дотримання в процесі їхньої діяльності законодавства України й установлених нормативів, з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників.
В. Система повноважень банківської або фінансової установи в яких реалізуються їх функції.
Г. Система суспільних відносин, що виникають у процесі діяльності банків та інших фінансово-кредитних установ.

12. Скільки капіталу кожного учасника фінансової холдингової групи повинно належати її материнській компанії?
А. 25% **Б**. 50%. **В**. 75%. **Г**. 100%.

Відповіді до тестових завдань

1.В. 2.Б. 3.А. 4.В,Е,Є. 5.Д. 6.А,Б,Д,Є. 7.Г. 8.А,Г,Є. 9.А,В,Г. 10.В. 11.Б. 12.Б.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

5. ПЛАНИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

5.1. Плани практичних занять для студентів, що навчаються за напрямом підготовки 6.030601 «Менеджмент організацій» 6.030508 «Фінанси і кредит», 6.030504 «Економіка підприємства», 6.030509 «Облік і аудит», 6.030505 «Управління персоналом та економіка праці», 6.040301 «Прикладна математика», 6.050301 «Гірництво».

Практичне заняття 1. Правові засади регулювання суспільних відносин. - 2 години.

1. Право та його основні принципи. Суб'єктивне та об'єктивне право.

2. Норма права: поняття, ознаки, структура та форм реалізації.

3. Система права та система законодавства. Джерела права. Нормативно-правові акти.

4. Правовідносини та їх структура. Юридичний факт.

5. Правопорушення: поняття, ознаки, склад, види.

6. Юридична відповідальність: поняття, мета, види, підстави притягнення та звільнення.

7. Законність та правопорядок.

Практичне заняття 2. Основи конституційного права України. – 2 години.

1. Конституція України як основний закон держави.

2. Характеристика конституційних форм держави Україна.

3. Конституційні права, свободи та обов'язки громадян України.

4. Правовий статус Верховної Ради України.

5. Правовий статус Президента України.

6. Правовий статус Кабінету Міністрів України та система органів виконавчої влади.

7. Місцеве самоврядування. Система органів місцевого самоврядування.

Практичне заняття 3. Загальні положення цивільного права. – 2 години.

A. Поняття та види цивільних правовідносин.

B. Суб'єкти та об'єкти цивільного права. Цивільна право- та дієздатність.

C. Фізичні особи як учасники цивільних відносин.

D. Юридична особа: поняття, ознаки, юридичні властивості, способи виникнення та припинення.

E. Цивільний правочин.

F. Представництво та довіреність.

G. Позовна давність.

Практичне заняття 4. Основи зобов'язального права. – 2 (1) години.

1. Поняття, зміст та склад зобов'язання. Система зобов"язань.

Національний університет водного господарства та природокористування

2. Цивільно-правовий договір: поняття, зміст, умови чинності.
3. Порядок укладення, зміни та розірвання договору.
4. Виконання зобов'язань.
5. Припинення зобов'язань.

Практичне заняття 5. Власність. Спадкування. – 2 (1) години.

1. Зміст права власності.
2. Підстави виникнення та припинення права власності.
3. Цивільно-правовий захист права власності.
4. Основні поняття спадкового права.
5. Спадкування за заповітом і за законом.
6. Порядок реалізації та оформлення спадкових прав.

Практичне заняття 6. Трудовий договір. – 2 (1) години.

1. Поняття, зміст та види трудового договору.
2. Порядок укладення трудового договору. Строк випробування.
3. Переведення та переміщення працівників.
4. Припинення трудового договору.
5. Порядок та підстави розірвання трудового договору.

Практичне заняття 7. Відповідальність працівника у трудовому праві. – 2 (1) години.

1. Поняття та види дисциплінарної відповідальності. Підстави притягнення.
2. Порядок притягнення працівників до дисциплінарної відповідальності.
3. Поняття матеріальної відповідальності. Підстави та умови притягнення до матеріальної відповідальності.
4. Види матеріальної відповідальності працівників.
5. Порядок притягнення до матеріальної відповідальності працівників.
6. Органи, що вирішують індивідуальні трудові спори. Підвідомчість трудових спорів.

Практичне заняття 8. Адміністративна та кримінальна відповідальність. – 2 години.

1. Поняття адміністративного права та адміністративної відповідальності. Підстави притягнення до адміністративної відповідальності.
2. Види адміністративних стягнень.
3. Порядок притягнення до адміністративної відповідальності громадян.
4. Поняття, ознаки і склад злочину.
5. Види кримінальних покарань.
6. Підстави притягнення до кримінальної відповідальності. Звільнення від кримінальної відповідальності.

Практичне заняття 9. Основи сімейного права України. – 2 години.

1. Поняття сім'ї та шлюбу за сімейним правом України. Право на сім'ю.

Національний університет водного господарства та природокористування

2. Порядок укладення та припинення шлюбу. Недійсність шлюбу.

3. Права та обов'язки подружжя.

4. Права та обов'язки батьків та дітей. Реєстрація батьківства. Позбавлення батьківських прав.

5. Способи турботи про дітей, позбавлених батьківського піклування.

Практичне заняття 10. Судоустрій України – 2 години.

1. Поняття, форми та принципи здійснення правосуддя.

2. Система органів судової влади України.

3. Порядок розгляду цивільних справ судами загальної юрисдикції.

4. Порядок розгляду господарських спорів судами загальної юрисдикції.

5. Порядок розгляду адміністративних справ судами загальної юрисдикції.

5.2. Плани практичних занять для студентів які навчаються за напрямами підготовки 6.040106 «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування», 6.080101 «Геодезія, картографія та землеустрій», 6.090101 «Агрономія», 6.090201 «Водні біоресурси та аквакультура», 6.050503 «Машинобудування», 6.050601 «Теплоенергетика», 6.050602 «Гідроенергетика», 6.060101 «Будівництво», 6.050202 «Автоматизація та комп'ютерно-інтегровані технології", 6.070101 «Транспортні технології», 6.070106 «Автомобільний транспорт», 6.060103 «Гідротехніка», 6.060102 «Архітектура».

Практичне заняття 1. Правові засади регулювання суспільних відносин. - 2 години.

8. Право та його основні принципи. Суб'єктивне та об'єктивне право.

9. Норма права: поняття, ознаки, структура та форм реалізації.

10. Система права та система законодавства. Джерела права. Нормативно-правові акти.

11. Правовідносини та їх структура. Юридичний факт.

12. Правопорушення: поняття, ознаки, склад, види.

13. Юридична відповідальність: поняття, мета, види, підстави притягнення та звільнення.

14. Законність та правопорядок.

Практичне заняття 2. Основи конституційного права України. – 2 години.

1. Конституція України як основний закон держави.

2. Характеристика конституційних форм держави Україна.

3. Конституційні права, свободи та обов'язки громадян України.

4. Правовий статус Верховної Ради України.

5. Правовий статус Президента України.

6. Правовий статус Кабінету Міністрів України та система органів виконавчої влади.

7. Місцеве самоврядування. Система органів місцевого самоврядування.

Практичне заняття 3. Основи цивільного права. – 2 години.

1. Цивільні правовідносини: поняття, види, суб'єкти, об'єкти. Цивільна право- та дієздатність.

2. Цивільний правочин.

3. Представництво та довіреність.

4. Позовна давність.

5. Поняття, зміст та склад зобов'язання. Система зобов"язань.

6. Цивільно-правовий договір: поняття, зміст, умови чинності.

7. Виконання та припинення зобов'язань.

8. Право власності: зміст, виникнення, припинення, способи захисту.

9. Основні поняття спадкового права.

10. Спадкування за заповітом і за законом.

11. Порядок реалізації та оформлення спадкових прав.

Практичне заняття 4. Основи трудового права. – 2 години.

1. Поняття, зміст та види трудового договору.

2. Порядок укладення трудового договору.

3. Припинення та розірвання трудового договору.

4. Поняття та види дисциплінарної відповідальності. Підстави і порядок притягнення.

5. Поняття і види матеріальної відповідальності. Підстави та умови притягнення до матеріальної відповідальності.

6. Порядок притягнення до матеріальної відповідальності працівників.

7. Органи, що вирішують індивідуальні трудові спори. Підвідомчість трудових спорів.

Практичне заняття 5. Адміністративна та кримінальна відповідальність. – 2 години.

1. Поняття адміністративного права та адміністративної відповідальності. Підстави притягнення до адміністративної відповідальності.

2. Види адміністративних стягнень.

3. Порядок притягнення до адміністративної відповідальності громадян. Звільнення від адміністративної відповідальності.

4. Поняття, ознаки і склад злочину.

5. Види кримінальних покарань.

6. Підстави притягнення до кримінальної відповідальності. Звільнення від кримінальної відповідальності.

Практичне заняття 6. Основи сімейного права України. – 1 година.

1. Поняття сім'ї та шлюбу за сімейним правом України. Право на сім'ю.

Національний університет водного господарства та природокористування

2. Порядок укладення та припинення шлюбу. Недійсність шлюбу.
3. Права та обов'язки подружжя.
4. Права та обов'язки батьків та дітей. Реєстрація батьківства. Позбавлення батьківських прав.
5. Способи турботи про дітей, позбавлених батьківського піклування.

Практичне заняття 7. Основи права соціального захисту – 1 година.

1. Державне соціальне страхування: поняття, види, об'єкти.
2. Види державної соціальної допомоги. Соціальні послуги.
3. Порядок призначення державної соціальної допомоги.

Практичне заняття 7. Основи господарського права України. – 1 година.

1. Господарська діяльність як об'єкт правового регулювання.
2. Суб'єкти господарських правовідносин та їх правовий статус.
3. Господарський договір.
4. Господарсько-правова відповідальність. Банкрутство.

Примітка: тема 7 визначається згідно до навчальної програми відповідного напряму підготовки.

6.МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО ВИКОНАННЯ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ.

Виконання тестових завдань вимагає від студентів вибору правильної відповіді з запропонованих варіантів та навичок аналітично-логічного і асоціативного мислення при їх визначенні. Незначна частина тестових завдань вимагає від студентів правового аналізу, співставлень або узагальнення правових понять при визначені правильних відповідей.

В цілому автором запропоновано 3 основних види тестових завдань:

1. З 4-х запропонованих варіантів відповідей визначити одну правильну. (1 рівень складності).
2. З 6-х варіантів відповідей обрати одну, дві або три правильні відповіді.(2 рівень складності).
3. З 8-ти варіантів відповідей обрати від однієї до чотирьох правильних відповідей, які стосуються певного правового поняття чи його певних характеристик, наслідків тощо. (2 рівень складності).

Тестові завдання подані у відповідності з темами навчальної дисципліни "Правознавство". В останній частині подано правильні відповіді для самоконтролю якості підготовки студентів до здачі підсумкових контролів знань у формі тестів.

7. МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО ВИКОНАННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАВДАНЬ.

В даному розділі запропоновані дуже різні за структурою навчальні завдання. Одні спрямовані на розвиток логічного мислення, конструктивно-варіативних навиків, інші на розвиток навиків правового аналізу і правової

Національний університет водного господарства та природокористування

оцінки явищ і проблем суспільного життя, інші на узагальнення та систематизацію теоретичних знань.

В таблицях і логічних рядах задані поняття слід проаналізувати і групувати за якоюсь спільною ознакою, приналежністю або однорідним співвідношенням до певного правового поняття, що визначаються у завданні або які студенту потрібно визначити самому. При цьому слід враховувати, що певні поняття можуть бути там присутні помилкового і взагалі не входити у відповідь. Це також є частиною завдання для студента.

Завдання де запропоновані дві групи понять, наприклад, група подій і група дат, потрібно упорядкувати: визначити яке поняття з однієї групи відповідає поняттю з іншої групи. Наприклад, якій події яка дата відповідає.

Вставити пропущені у реченнях або схемах слова. Слід просто, через крапку з комою, навести ті слова, які заповнять пропущені у реченнях місця або повністю відтворити вірний варіант схеми. Причому у схем може бути потрібно самому студенту визначити логічні зв'язки між правовими поняттями і спробувати представити їх графічно. Цей тип завдань призначений для того, щоб закріпити і поглибити певні важливі теоретичні моменти і розвинути конструктивно-варіативні навики у студента.

Ситуація представляє собою практичне завдання у формі моделювання проблем у реалізації певних видів правовідносин, які можуть мати місце у реальному житті. Як правило студенту запропоновано проаналізувати процес реалізації правовідносин, визначити який саме вид правовідносин є проблемним у реалізації і знайти та обґрунтувати правовими нормами правильний варіант вирішення змодельованої проблеми або дати певну обґрунтовану правову оцінку подіям або вчинкам людей за умовою та дати певні теоретичні відповіді обґрунтовані нормами законодавства.

Ситуацію краще вирішувати згідно наступного **методичного плану**:

1. Проаналізувати умову та виписати з неї факти (скорочено), які мають юридичне значення при відповіді на поставлені питання. Юридичним фактом називають певну життєву подію, обставини або дії людей, які закріплені діючими нормами права і з настанням яких виникають, змінюються або припиняються правовідносини (права і обов'язки в учасників правовідносин).

2. Визначити види правовідносин, змодельовані як проблемні в умові ситуації, за приналежністю до предмету правового регулювання певної галузі права.

3. Визначити нормативні акти, які врегульовують проблемні види правовідносин, що були визначені у розділі другому. При зазначенні закону чи іншого нормативного акту слід вказувати: яким органом він виданий (крім законів і кодексів), дату його прийняття і реєстраційний номер, повне найменування, місце і час публікації.

4. Зробити аналіз законодавства (нормативних актів), якими врегульовані змодельовані види проблемних правовідносин. У цьому

Національний університет водного господарства та природокористування

розділі розв'язку слід навести витяги зі статей нормативних актів, які дають чітку вказівку про те, якими згідно законодавства мають бути дії учасників даної ситуації та які наслідки цих дій визначені законодавством. Обов'язково потрібно зазначати номера статей і з якого нормативного акту вони взяті, при цьому можна покликатись на список нормативних актів, що був зроблений у ІІІ розділі розв'язку.

5. Сформулювати відповідь точно по суті поставлених питань, як висновок з аналізу законодавства. Відповідь повинна містити детальний аргументований розбір поставленої за умовою проблеми по суті, мотивоване рішення і обов'язково вказівку на використані правові норми.

Приклад № 1. "Покалюк Н., у зв`язку з доглядом за хворою дитиною, подала заяву про звільнення за власним бажанням. Адміністрація заводу погодилась звільнити Покалюк Н., але через 2 тижні. *Чи вірно вчинила адміністрація?"*

Розв'язок:

1. Факти:

1.1. Заява про звільнення за власним бажанням.

1.2. Згода адміністрації звільнити через 2 тижні.

З умови даної ситуації нам відомо про дві юридично значимі дії її учасників. Інших дій, які не мали б юридичного значення для відповіді на поставлене питання в умові не має, але в інших ситуаціях такі дії в умові можуть бути.

2. Правовідносини: трудові.

У даній ситуації змодельовано лише один вид правовідносин – трудові (за галузевою ознакою), але в інших ситуаціях може бути і не один вид правовідносин, а декілька. Визначаючи вид правовідносин, слід пам'ятати, що у всіх ситуаціях моделюються лише тільки ті види правовідносин, вивчення яких передбачено програмою навчальної дисципліни.

3. Нормативні акти:

3.1. Кодекс законів про працю України N 322-VIII від 10.12.71 ВВР, 1971, додаток до N 50, ст. 375.

Для правильного визначення нормативних актів потрібно орієнтуватись у теоретичному матеріалі.

4. Аналіз законодавства:

Ст. 38.[3.1] "Працівник має право розірвати трудовий договір, укладений на невизначений строк, попередивши про це власника або уповноважений ним орган письмово за два тижні. У разі, коли заява працівника про звільнення з роботи за власним бажанням зумовлена неможливістю продовжувати роботу (... догляд за дитиною до досягнення нею чотирнадцятирічного віку або дитиною-інвалідом; догляд за хворим членом сім'ї відповідно до медичного висновку ...), власник або уповноважений ним орган повинен розірвати трудовий договір у строк, про який просить працівник."

Національний університет водного господарства та природокористування

В аналізі ми навели витяг з відповідної статті, якою передбачено як саме повинні діяти учасники нашої ситуації згідно законодавства. Зверніть увагу, як правильно посилатись на список розділу третього.

5. Відповідь: Адміністрація діяла вірно, якщо працівниця не додала до заяви відповідний медичний висновок і не вірно, якщо – додала.

Відповідь у даній ситуації неоднозначна, оскільки нам не відомо з умови ще одного факту, який має ключове значення для однозначної відповіді, а саме щодо наявності медичного висновку, тому ми враховуємо два можливі варіанти.

Приклад № 2. «Степанюк неодноразово запізнювався на роботу. Його запізнення в останній раз призвело до зриву виробничого завдання. Адміністрація заручившись згодою трудового колективу, звільнила Степанюка з роботи. За рішенням суду Степанюк був поновлений на роботі. *Чому саме Степанка поновили на роботі?»*

1. Факти:

- запізнення на роботу;
- згода трудового колективу на звільнення;
- звільнення Степанюка;
- поновлення за рішенням суду.

2. Правовідносини: трудові.

3. Нормативний акт: Кодекс законів про працю.

4. Аналіз законодавства:

Ст.40 "Трудовий договір, укладений на невизначений строк, а також строковий трудовий договір до закінчення строку його чинності можуть бути розірвані власником або уповноваженим ним органом лише у випадках:

3) систематичного невиконання працівником без поважних причин обов'язків, покладених на нього трудовим договором або правилами внутрішнього трудового розпорядку, якщо до працівника раніше застосовувалися заходи дисциплінарного чи громадського стягнення;"

Ст.43 " Розірвання трудового договору з підстав, передбачених пунктами 1, 2-5, 7 статті 40 … КЗпП, може бути проведено лише за попередньою згодою виборного органу (профспілкового представника), первинної профспілкової організації, членом якої є працівник."

Ст.139. " Працівники зобов'язані працювати чесно і сумлінно, своєчасно і точно виконувати розпорядження власника або уповноваженого ним органу, додержувати трудової і технологічної дисципліни, вимог нормативних актів про охорону праці, дбайливо ставитися до майна власника, з яким укладено трудовий договір."

Ст.140."Трудова дисципліна на підприємствах, в установах, організаціях забезпечується створенням необхідних організаційних та економічних умов для нормальної високопродуктивної роботи, свідомим

Національний університет водного господарства та природокористування

ставленням до праці, методами переконання, виховання, а також заохоченням за сумлінну працю.

У трудових колективах створюється обстановка нетерпимості до порушень трудової дисципліни, суворої товариської вимогливості до працівників, які несумлінно виконують трудові обов'язки. Щодо окремих несумлінних працівників застосовуються в необхідних випадках заходи дисциплінарного і громадського впливу."

Ст.147 " За порушення трудової дисципліни до працівника може бути застосовано тільки один з таких заходів стягнення:

1) догана;

2) звільнення."

Оскільки дана ситуація вирішується лише за одним нормативним актом, то в аналізі можна не покликатись на список ІІІ розділу.

5. Відповідь:

Степанка поновили на роботі, оскільки в умові немає інформації про те, що раніше до нього застосовувались заходи дисциплінарної відповідальності. А звільнення за п.3. ст..40 КзПП можливе лише у разі попереднього застосування до працівника таких стягнень і повторного вчинення порушення трудової дисципліни до закінчення терміну дії накладеного на працівника дисциплінарного стягнення.

Приклад 3. Рішенням виконкому райради від 25 листопада 1988р. була створена адміністративна комісія на строк повноважень районної ради (4 роки), в складі голови, секретаря та двох членів.

Чи законне це рішення виконкому? Який орган має право створювати таку комісію?

1. Факти:

1.1. Рішення виконкому про створення комісії.

1.2. Строк повноважень комісії 4 роки.

2. Правовідносини: конституційні, адміністративні.

3. Нормативні акти:

3.1.Конституція України.

3.2.Закон України "Про місцеве самоврядування" від 27.05.1997р.

4.Аналіз законодавства:

Ст.26 (3.2.) "Виключно на пленарних засіданнях сільської, селищної, міської ради вирішуються такі питання:

2) утворення і ліквідація постійних та інших комісій ради, затвердження та зміна їх складу, обрання голів комісій;

3) утворення виконавчого комітету ради, визначення його чисельності, затвердження персонального складу; внесення змін до складу виконавчого комітету та його розпуск;

6) утворення за поданням сільського, селищного, міського голови інших виконавчих органів ради;

Національний університет водного господарства та природокористування

2. Виключно на пленарних засіданнях міських рад (міськрайонних), крім питань, зазначених у ч.1 цієї статті, вирішуються такі питання:

1) визначення обсягу і меж повноважень, які здійснюють районні у містах (у разі їх створення) ради та їх виконавчі органи в інтересах територіальних громад районів у містах;

2) встановлення нормативів централізації коштів від земельного податку на спеціальних бюджетних рахунках районів міста."

Ст.47 (3.2.)"1. Постійні комісії ради є органами ради, що обираються з числа її депутатів, для вивчення, попереднього розгляду і підготовки питань, які належать до її відання, здійснення контролю за виконанням рішень ради, її виконавчого комітету.

2.Постійні комісії обираються радою на строк її повноважень у складі голови і членів комісії. Всі інші питання структури комісії вирішуються відповідною комісією.

3. До складу постійних комісій не можуть бути обрані сільський, селищний, міський голова, секретар сільської, селищної, міської ради, голова районної у місті (у разі її створення), районної, обласної ради, їх заступники."

Ст.140 (3.1.) "Органами місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст, є районні та обласні ради."

5. Відповідь: Комісії можуть створюватись виключно на пленарних засіданнях ради, при якій вони створюються. Отже дане, рішення не відповідає закону, тому що є поза межами повноважень виконавчого комітету.

8. ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК.

Адміністративна справа - зібрання юридичних документів, на підставі яких державний орган підтверджує якісь права, обов'язки юридичних, фізичних осіб або факти, дії, події або санкціонує, веде реєстрацію таких фактів або здійснює контроль чи нагляд та інші управлінські процедури.

Адміністративне нормотворення – це встановлене органами державного управління підзаконних обов'язкових правил поведінки в сфері виконавчої діяльності.

Адміністративне право – це сукупність правових норм, що регулюють в інтересах держави та громадян суспільні відносини управлінського характеру, які складаються в сфері діяльності органів виконавчої влади всіх рівнів, у внутрішньо організаційній діяльності інших органів влади та в процесі здійснення об'єднаннями громадян зовнішньо владних управлінських функцій.

Адміністративне правопорушення (проступок) – це винна (умисна або необережна), протиправна дія або бездіяльність, яка посягає на державний або громадський порядок, власність, права і свободи громадян,

Національний університет водного господарства та природокористування

на встановлений порядок управління, і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність.

Адміністративне розпорядження - виявляється в рішеннях посадових осіб органів управління стосовно до питань індивідуального характеру.

Адміністративне стягнення – міра адміністративної відповідальності, що передбачена законодавством і застосовується до порушника за вчинення адміністративного проступку з метою його виховання та запобігання вчинення нових правопорушень. Адміністративні стягнення існують наступні: попередження, штраф, виправні роботи, оплатне вилучення предмета, конфіскація предмета, позбавлення спеціального права, адміністративний арешт.

Адміністративний арешт встановлюється і застосовується лише у виняткових випадках за окремі види адміністративного правопорушення на строк до 15 діб і призначається тільки судом (суддею).

Адміністративний процес з одного боку – це провадження по справах про адміністративні правопорушення, з іншого боку, у більш широкому значенні –урегульований законодавством порядок розгляду індивідуально-конкретних справ у сфері виконавчої влади.

Адміністративний процес –це відповідна процедура, що відбувається в рамках, встановлених процесуальними правовими нормами, а їх сукупність представляє собою ***провадження***. Сукупність різних видів проваджень складає адміністративний процес.

До **адміністративних заходів** правоохоронного порядку належать різні форми та методи здійснення контролю та нагляду за дотриманням законності та державної дисципліни у сфері виконавчої діяльності та при застосуванні заходів виховного та примусового впливу передбачених законом.

Адміністративні правовідносини – це врегульовані адміністративно-правовими нормами управлінські правовідносини.

Під **адміністративно-правовим методом** розуміють сукупність прийомів впливу, що містяться в адміністративно-правових нормах, не відносини в сфері державного управління, за допомогою яких встановлюється юридично-владне і юридично підвладне становище суб'єктів у правовідносинах.

Апеляційні суди розглядають справи за апеляційними скаргами і поданнями на рішення (вироки, постанови) місцевих судів І-ї інстанції щодо їх правильності і законності відповідно до процесуального законодавства; розглядають справи по І інстанції, що віднесені до їх підсудності законом; ведуть та аналізують судову статистику, вивчають і узагальнюють судову практику; надають методичну допомогу у застосуванні законодавства місцевим судам тощо.

Арешт полягає в триманні засудженого в умовах ізоляції і встановлюється на строк від одного до шести місяців. Арешт не застосовується до

Національний університет водного господарства та природокористування

осіб віком до 16-ти років, вагітних жінок та жінок, що мають дітей віком до 7-ми років.

Банківське право – сукупність правових норм, що регулюють правовідносини між суб'єктами банківської діяльності, організацію та діяльність банків та інших фінансово-кредитних установ, порядок здійснення банківських операцій та надання банківських послуг, що передбачені законодавством.

Банк — це фінансова установа, функціями якої є залучення до вкладів грошових коштів фізичних та юридичних осіб та розміщення цих коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття та ведення банківських рахунків громадян і юридичних осіб.

Банківська корпорація — це юридична особа (банк), засновниками й акціонерами якої можуть бути виключно банки. Банківську корпорацію створюють із метою концентрації капіталів банків — учасників корпорації, підвищення їхньої загальної ліквідності та платоспроможності, а також забезпечення координації та нагляду за їхньою діяльністю.

Банківська холдингова група — це банківське об'єднання, до складу якого входять виключно банки. Материнському банку банківської холдингової групи має належати не менш як 50 % акціонерного (пайового) капіталу або голосів кожного з інших учасників групи, які є його дочірніми банками. Материнський банк банківської холдингової групи відповідає за зобов'язаннями своїх членів у межах свого внеску в капітал кожного з них, якщо інше не передбачено законом або угодою між ними. Дочірній банк не має права володіти акціями материнського банку.

Банківські правовідносини — це урегульовані нормами права суспільні відносини, що виникають у процесі діяльності банків та інших фінансово-кредитних установ, які реалізують встановлений чинним законодавством їхній правовий статус та використовують гроші, цінні папери та інші фінансові ресурси як засіб обігу, накопичення, збереження та як товар.

Банківське регулювання — це одна з функцій Національного банку України, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства.

Банківський нагляд — це система контролю й активних впорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забезпечення дотримання в процесі їхньої діяльності законодавства України й установлених нормативів, з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників.

З економічної точки зору **банкрутство** – це неспроможність продовження суб'єктом своєї підприємницької діяльності в наслідок її безприбутковості.

Національний університет водного господарства та природокористування

З юридичної точки зору **банкрутство** означає, що у господарюючого суб'єкта є кредитори (особи, що мають задокументовані законні майнові вимоги до цього господарського суб'єкта як боржника),реалізація вимог яких може привести до ліквідації господарюючого суб'єкта.

Виконання – це форма реалізації за якої особа своїми активними діями повинна виконати припис правової норми. Ця форма властива реалізації зобов'язуючих норм права.

Виконання наказу або розпорядження – дія або бездіяльність особи, яка заподіяла шкоду інтересам, що охороняються законом, визнається правомірною, якщо вона була вчинена з метою виконання законного наказу або розпорядження, тобто відданого відповідною особою в належному порядку та в межах повноважень цієї особи і за змістом, який не суперечить чинному законодавству та не пов'язаний з порушенням конституційних прав та свобод людини і громадянина.

Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації – вимушене заподіяння шкоди законним інтересам особою, яка відповідно до закону виконувала спеціальне завдання, беручи участь у злочинній групі чи злочинній організації з метою попередження чи розкриття їх злочинної діяльності.

Використання – це форма реалізації за якої особа своїми активними діями на власний розсуд використовує надані їй юридичні можливості певних видів поведінки. Ця форма властива для реалізації уповноважуючи норм права.

Вимоги законодавства щодо дійсності правочину:

1. Зміст правочину не може суперечити актам цивільного законодавства, а також моральним засадам суспільства.

2. Особа, яка вчиняє правочин, повинна мати необхідний обсяг цивільної право- і дієздатності.

3. Волевиявлення учасника правочину має бути вільним і відповідати його внутрішній волі.

4. Правочин має вчинятися у формі, встановленій законом.

5. Правочин має бути спрямований на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним.

6. Правочин, що вчиняється батьками (усиновлювачами), не може суперечити правам та інтересам їхніх малолітніх, неповнолітніх чи непрацездатних дітей.

Вина – це психічне ставлення особи у формі умислу або необережності до скоєного нею суспільно-небезпечного (суспільно-шкідливого) діяння та його суспільно-небезпечних наслідків. Умисел розрізняють прямий (коли особа усвідомлює протиправність свого вчинку і шкідливість його наслідків і бажає настання цих наслідків) і непрямий (коли особа усвідомлює протиправність свого вчинку і можливість його шкідливих

Національний університет водного господарства та природокористування

наслідків але байдуже ставиться до їх настання). Необережність в свою чергу теж буває двох видів: протиправна самовпевненість (коли особа усвідомлює протиправність свого вчинку і можливість настання його шкідливих наслідків, але сподівається що ці наслідки все ж таки не настануть) і протиправна недбалість (коли особа усвідомлює протиправність свого вчинку але не передбачає можливість його настання шкідливих наслідків, хоча може і повинна це передбачити).

Випадкові умови договору – умови, які включаються до договору на розсуд самих сторін і є обов'язковим до виконання лише тому, що включені в договір, який і є правовим актом, такі умови не повинні суперечити законодавству.

Виправні роботи – адміністративне стягнення, яке має за мету грошове покарання, тобто вплив на матеріальні інтереси порушника, призначається лише судом (суддею) на строк до 2 місяців. Особа відбуває його за місцем основної праці з відрахуванням до двадцяти відсотків її заробітку в доход держави.

Виправні роботи встановлюється на строк від шести місяців до двох років і відбувається за місцем роботи засудженого. Із суми заробітку засудженого до виправних робіт провадиться відрахування в доход держави у розмірі, встановленому вироком суду, в межах від десяти до двадцяти відсотків заробітної плати. Таке покарання не застосовується до вагітних жінок та жінок, що перебувають у відпустці по догляду за дитиною, до непрацездатних осіб, осіб-пенсіонерів, військовослужбовців, державних службовців тощо.

Власність - це конкретні, історично зумовлені суспільні відносини окремих індивідів та їх колективів, що складаються в процесі використання засобів виробництва і розподілу продуктів праці через відповідні форми привласнення.

Внутрішній трудовий розпорядок – порядок поведінки, взаємодії між працівниками на конкретному підприємстві, в установі, організації в процесі здійснення трудової діяльності.

Галузь права – це сукупність правових норм, які регулюють певну сферу однорідних суспільних відносин.

За **гарантією** банк чи інша фінансова установа, страхова організація (гарант), гарантує перед кредитором (бенефіціантом) виконання боржником (принципалом) свого обов'язку. Гарантія діє протягом строку на який вона видана. Гарантія не може бути відкликана гарантом, якщо в ній не встановлено інше.

Гіпотеза–частина норми, в якій зазначаються умови, обставини, з настанням яких можна чи необхідно здійснювати її диспозицію. Ці обставини відображаються спеціальним поняттям "юридичні факти". Призначення гіпотези–визначити сферу і межі регулятивної дії диспозиції правової норми.

Національний університет водного господарства та природокористування

Господарська діяльність - діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, яка спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт або надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність.

Господарська правосуб'єктність – це визнана та закріплена законодавством за суб'єктом господарської діяльності сукупність прав, загальних юридичних можливостей та обов'язків щодо участі у безпосередній господарській діяльності та управлінні нею.

Господарський договір - домовленість суб'єкта господарювання з іншим учасником відносин у сфері господарювання, яка спрямована на встановлення, зміну або припинення прав та обов'язків у сфері господарювання.

Господарське право – це система правових норм, що регулюють відносини з приводу безпосереднього здійснення господарської діяльності та/або управління нею із застосуванням різних методів правового регулювання між суб'єктами господарювання та між суб'єктами господарювання і іншими суб'єктами господарсько-управлінської і засновницької компетенції.

Господарське правопорушення - протиправне діяння господарюючого суб'єкта, що не відповідає нормам господарського законодавства, не узгоджується з юридичними обов'язками даного суб'єкта, порушує права іншого господарюючого суб'єкта або права третіх осіб.

Господарські товариства (ст.79 ГК) – це підприємства або інші суб'єкти господарювання, створені юридичними особами та/або громадянами шляхом об'єднання їх майна і участі в підприємницькій діяльності товариства з метою одержання прибутку. У випадках, передбачених цим Кодексом, господарське товариство може діяти у складі одного учасника.

Господарсько-правова відповідальність є законодавчо визначеним способом забезпечення правомірної поведінки господарюючих суб'єктів, належного виконання ними своїх обов'язків та способом боротьби з господарськими правопорушеннями.

Господарсько-правова санкція – це міра відповідальності правопорушника, що визначена безпосередньо законом або договором, а саме заходи впливу на правопорушника у сфері господарювання, в результаті застосування яких для нього настають несприятливі економічні та /або правові наслідки.

Громадські роботи полягають у виконанні засудженим у вільний від роботи чи навчання час безоплатних суспільно корисних робіт, вид яких визначають органи місцевого самоврядування. Вони встановлюються на строк від 60-ти до 240 годин і відбуваються не більше 4-х годин на день. Таке покарання не призначається інвалідам І-ї та ІІ-ї груп, вагітним жінкам, особам пенсійного віку та військовослужбовцям строкової служби.

Національний університет водного господарства та природокористування

Громадянство – це правова приналежність особи до певної держави, яка свідчить про наявність між людиною і цією державою певних юридичних прав і обов'язків.

Громадянин – це особа, яка належить до постійного населення певної держави, користується правами і виконує обов'язки встановлені законами цієї держави.

Деліктоздатність – це здатність особи нести юридичну відповідальність.

Держава – це організація політичної влади домінуючої частини суспільства, яка діє в першу чергу в інтересах цієї домінуючої частини суспільства і за допомогою якої здійснюється керівництво суспільством та управління всіма загальносуспільними справами.

Державний банк — банк, який був створений за рішенням Кабінету Міністрів України на основі державної власності. У його найменуванні обов'язково має бути слово "державний". Держава здійснює повноваження власника щодо акцій (паїв), що належать їй у статутному фонді державного банку, через органи управління державного банку.

Дефектні акти управління - акти видані з порушенням вимог, що до них ставляться. Вони є **недійсними** і не створюють правових наслідків обумовлених ними відразу ж або після засвідчення їх недійсності через певну правову процедуру.

Джерелами адміністративного права є різноманітні нормативно-правові акти різної юридичної сили, що видаються суб'єктами управління всіх рівнів.

Джерела банківського права — це нормативно-правові акти законодавства України та міжнародні угоди, в яких містяться норми банківського права.

Джерела (форми) права – це способи зовнішнього вираження і закріплення правових норм.

Дисциплінарна відповідальність – вид юридичної відповідальності, який полягає у обов'язку працівника відповідати перед роботодавцем за скоєний ним дисциплінарний проступок і понести дисциплінарне стягнення, передбачене нормами трудового законодавства чи спеціальними дисциплінарними статутами (положеннями), які діють на окремих підприємствах, установах, організаціях. Розрізняють загальну і спеціальну дисциплінарну відповідальність. Загальну дисциплінарну відповідальність несе будь-який працівник, на якого поширюються загальні положення чинного трудового законодавства про трудову дисципліну та правила внутрішнього трудового розпорядку. Спеціальну дисциплінарну відповідальність несуть працівники, котрі підпадають під дію спеціальних нормативно-правових актів: дисциплінарних статутів, положень, законів.

Диспозиція–частина норми, в якій зазначаються права та обов'язки суб'єктів. Це центральна, основна частина юридичної норми, яка власне й

Національний університет водного господарства та природокористування

вказує, описує дозволену (можливу), обов'язкову (необхідну) чи заборонену поведінку суб'єкта.

Дисциплінарне стягнення – міра примусу, що передбачена трудовим законодавством або дисциплінарним статутом і може бути застосована власником або уповноваженим ним органом до працівника по скоєнню ним дисциплінарного проступку. Трудовим законодавством (ст.147КЗпП) передбачено два види дисциплінарних стягнень: догана і звільнення. Звільнення може бути застосоване лише у випадках прямо передбачених трудовим законодавством (ст..40,41 КЗпП).

Дитиною визнається особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно з законом вона не набуває прав повнолітньої особи раніше.

Дієздатність - здатність особи своїми діями реалізовувати надані йому права і створювати для себе юридичні обов'язки.

Діяння пов'язане з ризиком – дія або бездіяльність, яке заподіяла шкоду законним інтересам, за умови, що була здійснена за обставин виправданого ризику для досягнення значної суспільної мети.

Довіреністю є письмовий документ, що видається однією особою іншій особі для представництва перед третіми особами.

Довічне позбавлення волі - найвища міра кримінального покарання. Таке покарання не застосовується до осіб, які вчинили злочин у віці до 18-ти років або понад 65 років, та до вагітних жінок.

Договір – домовленість двох, або більше сторін, яка спрямована на встановлення, зміну, або припинення цивільних прав і обов'язків.

За **договором про патронат** орган опіки та піклування передає дитину, яка є сиротою або з інших причин позбавлена батьківського піклування, на виховання у сім'ю іншої особи (патронатного вихователя) до досягнення дитиною повноліття, за плату.

Дозвіл – юридичний дозвіл чинити в умовах, передбачених нормою, ті чи інші дії, або утриматися від їх вчинення за своїм бажанням.

Дозвільна система – це сукупність правил , що регулюють порядок виробництва, придбання, користування, зберігання, збуту, перевезення певних предметів і речовин, а також порядок відкриття та функціонування окремих підприємств, лабораторій, майстерень з метою охорони інтересів держави та безпеки громадян .

Дотримання – це форма реалізації за якої особа повинна у своїх діях (активних чи пасивних) виконати заборону правової норми, тобто утриматись від якоїсь поведінки забороненої правом. Ця форма властива реалізації заборонних норм права.

Екологічна експертиза – це вид науково-практичної діяльності спеціально уповноважених державних органів, еколого-експертних формувань та об'єднань громадян, яка ґрунтується на міжгалузевому екологічному дослідженні, аналізі та оцінці гідропроектних, проектних та інших матеріалів чи об'єктів, реалізація і експлуатація яких може

негативно впливати або впливає на стан навколишнього природного середовища та здоров'я людей і спрямована на підготовку висновків про відповідність запланованої або здійснюваної діяльності нормам і вимогам законодавства про охорону навколишнього природного середовища, раціонального використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки. **Експертиза** представляє собою процесуальну дію, яка проводиться з метою отримання висновку з питань, які мають доказове значення по справі.

Емфітевзис - довгострокове, відчужуване і таке, що може бути успадкованим, право користування чужою земельною ділянкою з метою здійснення сільськогосподарського виробництва.

Заборони – покладення прямих юридичних обов'язків не чинити тих чи інших дій, в умовах, передбачених правовою нормою.

Завдатком є грошова сума, або рухоме майно, що видає кредиторові боржник в рахунок належних з нього за договором платежів і на забезпечення його виконання. Якщо не буде встановлено, що сума сплачена в рахунок належних з боржника платежів є задатком, вона вважається авансом, якщо порушення зобов'язання сталося з вини боржника завдаток залишається у кредитора. Він зобов'язаний повернути боржникові завдаток, та додатково сплатити суму в розмірі завдатку.

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування — це система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту, що включає матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків власником або уповноваженим ним органом (далі — роботодавець), громадянами, а також бюджетних та інших джерел, передбачених законом.

Закон – це нормативно-правовий акт вищого представницького органу державної влади або самого народу, який врегульовує найбільш важливі суспільні відносини та приймається в особливому порядку і має найвищу юридичну силу щодо всіх інших нормативно-правових актів.

Законність – це такий правовий режим у державі за якого відбувається виконання та точне застосування актів законодавства усіма суб'єктами правовідносин для забезпечення прав і свобод людини і громадянина, стабільності правопорядку у державі.

Заперечні акти – це такі, що містять окремі незаконні положення або технічні помилки (відсутні певні реквізити, видані з порушенням процедури, без належного кворуму тощо). Вони є частково дійсними, оскільки їх доопрацювання, усунення незаконних приписів повертає їм правову усталеність. Інструментом заперечення дійсності цих актів можуть стати протести прокурора, відповідні дії вищих владних і виконавчих інстанцій.

Національний університет водного господарства та природокористування

Заповітом, відповідно до ст.1233ЦК, є особисте розпорядження особи на випадок власної смерті.

В силу **застави**, кредитор (заставодержатель) має право у разі невиконання боржником (заставодавцем) зобов'язання забезпеченого заставою, одержати задоволення за рахунок заставленого майна переважно перед іншими кредиторами цього боржника, якщо інше не визначено законом.

Застосування – це форма реалізації за якої особа на власний розсуд проявляє ініціативу своїми власними активними діями щодо застосування до неї відповідним державним органом певного правового припису **.**

Затримання особи, що вчинила злочин – дії потерпілого та інших осіб безпосередньо після вчинення посягання, спрямовані на затримання особи, яка вчинила злочин і доставлення її відповідним органам влади, якщо не було перевищення необхідних меж.

Захист права власності та інших речових прав – це сукупність передбачених цивільним законом засобів, які застосовуються за ініціативою власника (законного володільця чи користувача майном) у разі порушення їх речових прав та які спрямовані на відновлення та захист цих прав та інтересів власника (законного володільця чи користувача).

Збитки - витрати, зроблені управленою стороною, втрата або пошкодження її майна, а також не одержані нею доходи, які управнена сторона одержала б у разі належного виконання зобов'язання або додержання правил здійснення господарської діяльності другою стороною.

Звичайні умови договору – умови, які присутні у змісті договірного зобов'язання не залежно від включення їх до змісту договору в силу вимог законодавства. Як правило, у договорах норми законодавства не дублюються, а в них робиться посилання на ці норми, або посилання на умови типових договорів оприлюднених у встановлених законом порядку.

Звільнення працівника – процедура оформлення припинених трудових відносин.

Зворотня сила дії акту - це вплив на правовідносини, які виникли до створення акту, але теоретично передбачений самим актом, начебто він існував у момент виникнення правовідношення.

Злочином є передбачене кримінальним кодексом суспільно небезпечне, винне та протиправне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину. Не є злочином дія або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого кримінальним законом, але через малозначимість не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі.

Зміна актів може бути стосовно заперечних актів, коли є потреба доредагувати окремі приписи, уточнити, доопрацювати реквізитарну частину загалом правомірних актів.

Національний університет водного господарства та природокористування

Зміст трудового договору – сукупність умов, що визначають взаємні права та обов'язки сторін трудового договору.

Зобов'язання – це правовідношення в якому одна сторона (боржник) зобов'язання вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послуги, сплатити гроші) або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку.

Знахідкою слід вважати загублену річ, яку знайшла інша особа. умислу або грубої необережності.

Зупинення дії незаконних актів – тимчасова процедура що передує процесу оспорюваності законності акту у судовому порядку. Зупинення дії незаконних актів є прерогативою органів надвідомчими наглядовими повноваженнями. (Наприклад, зупинення актів у зв'язку з принесенням прокурором протестів у порядку загального нагляду на незаконні акти).

Імпічмент - особлива процедура обвинувачення вищих посадових осіб держави у вчиненні злочинів та службових правопорушень.

Інвалідом є особа зі стійким розладом функцій організму, зумовленим захворюванням, наслідком травм або з уродженими дефектами, що призводить до обмеження життєдіяльності, до необхідності в соціальній допомозі і захисті.

Інститут права – це сукупність правових норм, що регулюють певний вид суспільних відносин в межах певної сфери однорідних відносин.

Істотні умови договору – умови, які обов'язково повинні бути включені до договору, відповідно до вимог його сторін і законодавства. Завжди істотними є умови, про предмет договору, умови визначені необхідними законодавством для договору певного виду і ті на яких настоюють сторони.

Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів державної виконавчої влади.

Касаційні суди – це органи вищого судового контролю і нагляду за діяльністю судів І-ї та ІІ-ї інстанцій.

Кваліфікація – рівень знань і практичних навичок за певною професією, який закріплений у певній правовій формі – тарифному розряді, класі, категорії, вченому ступені, вченому званні, яка встановлена нормативно-правовими актами.

Колективний договір – це локальний нормативно-правовий акт, який врегульовує особливості трудових, соціально-економічних відносин між власником (роботодавцем) та найманими працівниками даного підприємства.

Комісія з трудових спорів (КТС) – колегіальний орган, що створюється на підприємствах, установах і організаціях з числа членів трудового колективу для вирішення індивідуальних трудових спорів між працівниками та роботодавцем. Комісії з трудових спорів повинні

Національний університет
водного господарства
та природокористування

створюватись на всіх підприємствах, установах, організаціях, де кількість працюючих більше 15-ти чоловік.

Конституційні права – це гарантовані Конституцією України можливості людини і громадянина брати участь у громадському та державному житті держави, вносити пропозиції про покращення роботи державних органів, їх службових осіб та об'єднань громадян, брати участь у громадських об'єднаннях.

Конституційний обов'язок громадянина України – це встановлена конституцією міра і вид його необхідної поведінки.

Конституційний лад – сукупність основоположних правовідносин, закріплених нормами конституційного права, які визначають основи суспільного ладу і державного устрою.

Конституція – це Основний Закон держави, який приймається вищим представницьким органом держави або самим народом в особливому порядку, визначає суспільний, державний і адміністративно-територіальний устрій, порядок формування та діяльність органів державної влади і управління, основні права та обов'язки громадян і має найвищу юридичну силу.

Контракт – особлива форма трудового договору, в якому термін його дії, права, обов'язки і відповідальність сторін, умови матеріального забезпечення й організації праці працівника, умови розірвання трудового договору можуть встановлюватися безпосередньо трудовою угодою його сторін. При цьому умови контракту не повинні погіршувати становище працівника порівняно з нормами чинного трудового законодавства.

Конфіскація предмета, що став знаряддям або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення, грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення, зводиться до примусової безоплатної передачі цього предмету чи грошей у власність держави.

Кооперативний банк — це банк, створений суб'єктами господарювання, а також іншими особами за принципом територіальності, на засадах добровільності членства та об'єднання пайових внесків для сумісної грошово-кредитної діяльності. Згідно з чинним законодавством можуть створюватись центральні та місцеві кооперативні банки.

Кримінальна відповідальність - це обов'язок особи, яка скоїла злочин, терпіти покарання, який полягає у втратах особистого і майнового характеру, а також в осудженні її за скоєний злочин і який має за мету виправлення і перевиховання цієї особи, а також попередження скоєння нових злочинів як нею так і іншими особами.

Кримінальне право – галузь права України, норми якої визначають загальні підстави, принципи, умови та форми і розміри кримінальної відповідальності фізичних осіб.

Майнові цивільні відносини – система суспільних відносин, які зумовлені використанням товарно-грошової маси за участю фізичних осіб

Національний університет водного господарства та природокористування

(громадян України, іноземців, осіб без громадянства), юридичних осіб (будь-яких організацій, будь-якої форми власності, як приватного права, так і публічного), держави, територіальних громад, АР Крим, а також іноземних держав і організацій. Як правило цивільні майнові відносини виникають у зв'язку з задоволенням особистих потреб їх учасників.

Малозабезпеченою визнається сім'я, яка з поважних або незалежних від неї причин має середньомісячний сукупний дохід, нижчий від прожиткового мінімуму для сім'ї.

Матеріальна відповідальність - вид юридичної відповідальності, який передбачає обов'язок однієї сторони трудового договору – працівника або роботодавця відшкодувати іншій стороні шкоду, заподіяну внаслідок винного,протиправного невиконання або неналежного виконання своїх трудових обов'язків у встановленому законом розмірі й порядку.

Мета – кінцевий результат діяння, до якого прагне злочинець.

Метод правового регулювання представляє собою сукупність правових засобів та способів впливу норм відповідної галузі права на суспільні відносини, які становлять предмет її правового регулювання.

Міжнародно-правові акти – це письмові документи міжнародних утворень, дія яких з санкції (згоди) держави розповсюджується на територію цієї держави.

Місцеве самоврядування (**МС**)– це право територіальної громади (жителів села чи добровільне об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста) самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції та законів України.

Місцеві державні адміністрації – це місцеві, колегіальні державні органи виконавчої влади, які наділені правом представляти інтереси держави та приймати від її імені розпорядження в межах наданих повноважень, які діють на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

Місцеві суди І-ї інстанції першими здійснюють розгляд справ по їх суті з винесенням відповідного рішення (вироку, постанови) по справі.

Місцем відкриття спадщини є останнє постійне місце проживання спадкодавця, а якщо воно не відоме, то місцем відкриття вважається місце знаходження нерухомого майна (основної його частини), а за відсутності нерухомого – місце знаходження рухомого майна (основної його частини).

Мотив – це внутрішні процеси, що відображаються у свідомості особи та спонукають її до скоєння правопорушення.

Належне виконання договору – точне, повне, своєчасне і фактичне виконання всіх умов договору з дотриманням вимог законодавства, яке припиняє договірні зобов'язання між його сторонами.

Національний банк України — центральний банк держави, який крім прямих функцій фінансової установи, виступає також спеціально-уповноваженим органом державної влади, який здійснює управління

Національний університет водного господарства та природокористування

банківською системою і грошовим обігом з метою утримання стабільності фінансової системи держави.

Незаконне добросовісне володіння має місце тоді, коли особа-володілець не знає і не може знати, що у її володінні перебуває чуже майно. Якщо особа знає або не може не знати про незаконність свого володіння майном, вона вважається **недобросовісним незаконним володільцем.**

Некомерційне господарювання - це самостійна систематична господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання, спрямована на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку.

Необхідна оборона - дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони.

Неустойка (штраф, пеня) - це грошова сума, або інше майно, яке боржник повинен передати кредиторові, у разі порушення боржником зобов'язання. Право на неустойку виникає у кредитора незалежно від наявності збитків. Сплата неустойки не звільняє боржника від обов'язку виконання зобов'язання у натурі.

Нікчемні в силу оспорювання акти – це такі, що видаються з порушенням компетенції, за предметами та обсягом правового регулювання. Такі акти повинні оспорюватися у позовному порядку до суду, бути предметом прокурорського протесту, скасовуватися вищестоящими органами.

Нормативно-правовий акт - це письмовий документ правотворчого органу держави, в якому формально виражені та закріплені загальнообов'язкові правила поведінки.

Нормативно-правовий договір –це письмовий документ, в якому формально виражені та закріплені загальнообов'язкові правила поведінки, що встановлюються за взаємною згодою кількох правотворчих суб'єктів.

Об'єднання підприємств (ст.118 ГК) – це господарська організація, утворена у складі двох або більше підприємств з метою координації їх виробничої, наукової та іншої діяльності для вирішення спільних економічних та соціальних завдань.

Об'єкт – це ті суспільні відносини і суспільні блага, які охороняються нормами права і на які посягає дане правопорушення.

Об'єкт злочину – те, на що спрямований злочин: власність; права, свободи і обов'язки громадян; суспільні відносини тощо.

Національний університет водного господарства та природокористування

Об’єкт правовідносин – це те на що спрямовані спільні дії учасників правовідносин: речі, результати творчої діяльності, особисті майнові та немайнові блага, суспільні блага тощо.

Об'єктами цивільних прав є матеріальні та нематеріальні блага, які зумовлюють виникнення цивільно-правового відношення між певними особами як у процесі їх створення так і у процесі їх використання. Це речі, у тому числі гроші та цінні папери; інше майно; майнові права; результати робіт; послуги; результати інтелектуальної, творчої діяльності; інформація, а також інші матеріальні і нематеріальні блага.

Об’єктивна сторона злочину – це зовнішня форма злочинного діяння, яка піддається спостереженню і оцінці. Вона включає в себе: суспільно небезпечне діяння; суспільно небезпечний наслідок; причинно-наслідковий зв’язок між діяння і наслідком; обставини вчинення діяння: спосіб, місце, час, знаряддя і засоби вчинення злочину.

Об’єктивна сторона правопорушення – це зовнішній прояв суспільно-небезпечного діяння, яке посягає на охоронюваний нормами права об’єкт, завдає йому шкоди чи створює загрозу заподіяння шкоди. Вона характеризується такими ознаками: наявністю протиправного діяння; наявністю шкідливого або суспільно-небезпечного наслідку; причинно-наслідковим зв’язком між ними; місцем, часом, способом, засобами, обставинами скоєння правопорушення.

Об’єктивне право - це система загально обов’язкових, формально-визначених правил фізичної поведінки (правових норм), встановлених або санкціонованих державою, спрямовані на врегулювання і охорону суспільних відносин і соціальних цінностей, що забезпечуються державою.

Об’єктом державного управління є організоване суспільство в цілому.

Обмеження волі полягає у триманні особи в кримінально-виконавчих установах відкритого типу без ізоляції від суспільства в умовах здійснення за нею нагляду з обов'язковим залученням засудженого до праці. Встановлюється на строк від 1-го до 5-ти років. Обмеження волі не застосовується до неповнолітніх, вагітних жінок, жінок, що мають дітей віком до 14-ти років, осіб пенсійного віку, інвалідів І-ї та ІІ-ї груп, військовослужбовців строкової служби.

Обов’язковими (істотними) умовами трудового договору (праці) є: початок роботи; місце роботи; трудова функція працівника; розмір і порядок оплати праці; термін дії трудового договору; трудовий розпорядок.

Окреме провадження - це вид непозовного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються цивільні справи про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав та інтересів особи або створення умов здійснення нею

Національний університет водного господарства та природокористування
особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав.

Оперативно-господарські санкції – це заходи оперативного впливу на правопорушника з метою припинення або попередження повторення порушень зобов'язання, що використовуються самими сторонами зобов'язання в односторонньому порядку.

Оплатне вилучення предмета, що став знаряддям або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення, полягає в його примусовому вилученні і подальшій реалізації з поверненням вилученої суми колишньому власникові, з відрахуванням від неї витрат на реалізацію вилученого предмету. Вилученим може бути лише предмет, який знаходиться у приватній власності порушника.

Особисті немайнові відносини – це система суспільних відносин, що зумовлена реалізацією учасниками цивільних відносин прав на немайнові блага, які не відділні від їх особистості: гідність; честь; здоров'я; життя; ім'я; авторство.

Осудність – це такий стан людської психіки, за якого особа може усвідомити значення своїх дій і керувати ними.

Первісно нікчемні акти – це акти управління, що не породжують юридичних наслідків із початком свого виникнення. Такі недоліки усунути неможливо (наприклад акт містить вказівку до протизаконної дії). Вони є недійсними з дня їх видання.

Переведення на іншу роботу – будь-яка зміна трудової функції працівника (спеціальності, кваліфікації, посади), а також зміна інших умов трудового договору, обумовлена угодою сторін, що не була викликана загальними змінами в організації виробництва і праці на підприємстві і вимагає згоди працівника. Розрізняють переведення в межах одного й того ж підприємства, переведення на інше підприємство, установу, організацію, власника й переведення на роботу в іншу місцевість.

Переміщення – це така зміна умов праці, яка передбачає виконання роботи не обумовленої при укладенні трудового договору і яка не повинна торкатися зміни спеціальності, кваліфікації чи посади працівника.

Підгалузь права – це сукупність норм, що входить до окремої галузі або суміжних галузей і регулює тісно взаємопов'язані між собою правовідносини. Наприклад торгівельне право можна назвати комплексною підгалуззю господарського права.

Підзаконні нормативно-правові акти – це нормативні акти правотворчих органів держави, які вміщують правові норми та видаються на підставі закону, відповідно до закону і для його виконання.

Підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, яка здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку.

Національний університет водного господарства та природокористування

Підприємство(ст.62 ГК) –самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому законодавством.

Підставою недійсності правочину є недодержання в момент вчинення правочину стороною (сторонами) вимог його дійсності. Недійсність правочину може бути прямо встановлена законом (нікчемний правочин, у цьому разі визнання такого правочину недійсним судом не вимагається) або судом, якщо недійсність правочину прямо не встановлена законом, але одна із сторін або інша заінтересована особа заперечує його дійсність на підставах, встановлених законом (оспорюваний правочин). Недійсний правочин не створює юридичних наслідків, крім тих, що пов'язані з його недійсністю (сторони повинні повернути одна одній все отримане на виконання недійсного правочину, а в разі неможливості такого повернення, зокрема тоді, коли одержане полягає у користуванні майном, виконаній роботі, наданій послузі, - відшкодувати вартість того, що одержано, за цінами, які існують на момент відшкодування.).

Підсудність – це розмежування компетенції між різними судами з розгляду й вирішення ними підвідомчих їм цивільних справ по першій інстанції.

Позбавлення волі полягає в ізоляції засудженого та поміщенні його на строк від 1-го до 15-ти років до кримінально-виконавчої установи.

Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю може бути призначене як основне кримінальне покарання на строк від 2-х до 5-ти років або як додаткове на строк від 1-го до 3-х років.

Позбавлення спеціального права як адміністративне стягнення, наданого тому чи іншому громадянинові, застосовується на строк до 3^{x} років за грубе або систематичне порушення порядку користуванням цим правом. Під спеціальними правами розуміють права, надані компетентними державними органами, стверджені документом встановленої форми і зразка (право на керування транспортними засобами, право на полювання тощо).

Позов – це письмова заява до суду першої інстанції з вимогою про захист порушених цивільних прав та інтересів.

Позовна давність - це строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого порушеного, невизнаного або оспорюваного цивільного права або інтересу.

Покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого. Покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також

Національний університет водного господарства та природокористування

запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами. Покарання не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність.

Політичний режим визначає методи та засоби здійснення політичної влади держави. Він характеризує способи взаємодії влади з суспільством, політичний статус суспільно-політичних утворень та співвідношення різноманітних способів і засобів здійснення влади.

Попередження виноситься в письмовій формі службовою особою. Його суть полягає в офіційному, від імені держави, осуді протиправної поведінки. Воно застосовується, тоді, коли особа вперше скоїла незначне адміністративне правопорушення і до неї недоцільно застосовувати більш суворе стягнення.

Порука – цивільно-правовий договір у якому поручитель поручається перед кредитором боржника за виконання ним свого обов'язку. Порукою може забезпечуватися виконання зобов'язання частково або у повному обсязі. У разі порушення боржником зобов'язання забезпеченого порукою, боржник і поручитель відповідає перед кредитором, як солідарні боржники, якщо договором поруки не встановлено додаткову (субсидіарну) відповідальність поручителя.

Посада – певна компетенція працівника, тобто коло його права та обов'язків в межах підприємства.

Права на чужі речі (суміжні речові права)- це похідні від права власності речові права, які надають їх суб'єкту можливість безпосередньо користуватись певним майном, яке належить на праві власності іншій особі, для визначеної власником мети та у встановлених власником і законом межах.

Право власності в об'єктивному значенні – це сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини з приводу володіння, користування та розпорядження майном (відносини власності).

Право власності в суб'єктивному значенні – є основним видом речового права. Під ним розуміють право, яке забезпечує задоволеність інтересів уповноваженої особи шляхом впливу за своєю волею у межах закону на річ, яка знаходиться у сфері її господарського відання. Право власності – це юридично закріплена можливість кожного конкретного власника володіти, користуватись та розпоряджатись належним йому майном, в межах визначених законом. Повноваження володіння, користування та розпорядження складають *зміст права власності*.

Право володіння – це можливість власника фактично утримувати в себе майно та безпосередньо впливати на нього. Законодавство передбачає володіння законне і незаконне. Незаконне володіння, в свою чергу поділяється на добросовісне і недобросовісне.

Національний університет водного господарства та природокористування

Право інтелектуальної власності – право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший немайновий об'єкт визначений цивільним законом.

Право користування – це закріплена нормами права можливість власника вилучати корисні властивості майна для задоволення своїх потреб. Користування може бути законним і незаконним.

Право природокористування, в об'єктивному значенні – це система юридичних норм і засобів, які спрямовані на врегулювання відносин щодо ефективного і раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів в процесі забезпечення матеріальних, економічних і соціальних потреб суспільства та законних прав суб'єктів природокористування.

Право природокористування в суб'єктивному значенні - як сукупність повноважень окремого природокористувача щодо використання, відтворення і захисту природних ресурсів та інших благ природи для задоволення своїх життєвих потреб.

Право розпорядження – це закріплена у нормах права можливість власника визначити юридичну чи фактичну долю майна.

Право соціального захисту – це сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини, що виникають у сфері реалізації, охорони і захисту соціальних прав людини і громадянина.

Правова норма–це формально-визначене загальнообов'язкове правило фізичної поведінки, встановлене або санкціоноване державою з метою регулювання суспільних відносин між громадянами, організаціями та державою через надання їм суб'єктивних прав та покладення на них юридичних обов'язків, яке забезпечене організаційною, виховною та примусовою діяльністю держави.

Правове оформлення акту – це спосіб зовнішнього вираження приписів органу управління. Правові форми актів управління подаються у Конституції, законодавчих актах, у єдиній державній системі діловодства.

Правові акти державного управління – це владні, підзаконні, втілені в установлену форму волевиявлення суб'єктів державного управління, що безпосередньо впливають на правові норми і відносини з метою їх удосконалення відповідно до державних інтересів.

Правовідносини – це специфічні свідомо-вольові суспільні відносини, які виникають та припиняються з настанням певних юридичних фактів, передбачених відповідними правовими нормами, учасники яких взаємопов'язані суб'єктивними правами та юридичними обов'язками.

Правовий звичай – це санкціоноване державою звичаєве правило поведінки загального характеру.

Правовий прецедент – це об'єктивно виражене зовнішньо рішення органу державної судової чи виконавчої (адміністративної) влади в

Національний університет водного господарства та природокористування

конкретній справі, якому надається формальна обов'язковість при розв'язанні всіх наступних аналогічних справ.

Правовий статус людини – це юридично закріплена сукупність прав, обов'язків, відповідальності та їх гарантій за певною людиною.

Правоздатність – це здатність особи бути носієм юридичних прав та обов'язків.

Правопорушення – це свідомо-вольовий, суспільно шкідливий або суспільно-небезпечний, винний та протиправний вчинок, що передбачений чинним законодавством і здійснення якого передбачає притягнення до юридичної відповідальності.

Правосуддя представляє собою форму державного управління: засіб виконання державою внутрішньої функції охорони правопорядку, власності, прав і свобод громадян і організацій шляхом вирішення судом цивільних, кримінальних, адміністративних та господарських справ за правилами, встановленими відповідним процесуальним законодавством, а саме – шляхом застосування від імені держави норм права до встановлених у судовому засіданні фактів і відносин та мір примусу до правопорушників у необхідних випадках.

Правочином є дія особи, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

Предметом адміністративного права є суспільні відносини у сфері виконавчо-розпорядчої діяльності, або ж суспільні відносини, що виникають в процесі здійснення управлінської діяльності.

Предметом правового регулювання цивільного права України є майнові та особисті немайнові відносини, які засновані на юридичній рівності їх учасників, їх вільному волевиявленні і майнові самостійності кожного учасника.

Представництвом є правовідношення, в якому одна сторона (представник) зобов'язана або має право вчинити правочин від імені другої сторони, яку вона представляє.

Представництво у цивільному процесі – це процесуальна діяльність осіб (представників), яка спрямована на захист суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів іншої особи, держави або громадських інтересів або сприяння суду у з'ясуванні об'єктивної істини в суті справи й винесення законного й обгрунтованого рішення і яка бере безпосередню участь у справі.

Президент є главою держави та виступає від її імені. Він є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, дотримання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина.

Принципи здійснення правосуддя – це закріплені у законі панівні в державі політичні та правові ідеї щодо завдань, способу формування і здійснення правосуддя в цивільних, кримінальних і господарських справах, які визначають спрямованість і побудову відповідного процесу,

форму і зміст його стадій та інститутів, порушення яких обов'язково тягне за собою скасування постанови, рішення або вироку суду. Розрізняють конституційні та спеціально-галузеві принципи здійснення правосуддя.

Принципи права – це основні домінуючі ідеї та погляди, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображають головні вимоги до системи права тієї чи іншої держави.

Припинення зобов'язання, як правове поняття, означає що у його сторін припиняються всі взаємні права та обов'язки, що становили його зміст. Зобов'язання як правовідношення є певним процесом, який відбувається у часі а тому має момент виникнення та момент припинення.

Припинення трудового договору – припинення трудових правовідносин між працівником та власником за настання умов та обставин, передбачених нормами трудового законодавства (ст.36 КЗпП).

Приписи – покладення прямого юридичного зобов'язання чинити ті чи інші дії в умовах, передбачених правовою нормою.

Притримання. Кредитор, який правомірно володіє річчю, що підлягає передачі боржникові або особі вказаній боржником, у разі невиконання ним у строк зобов'язання, щодо оплати цієї речі, або відшкодування кредиторові пов'язаних з нею витрат або інших збитків має право **притримати** її у себе до виконання боржником зобов'язання.

Провадження у справі – це сукупність процесуальних дій суду щодо порушення й вирішення ним окремої справи.

Процедура–офіційно встановлений або прийнятий за звичаєм порядок у веденні, обговоренні, розгляданні, оформленні, виконанні будь-яких справ управлінського чи юрисдикційного характеру.

Професія – галузь застосування праці, яка відображає родовий розподіл праці (лікар, юрист, економіст, будівельник та ін.).

Пряма дійсна шкода – втрата, погіршення або пониження цінності майна, яка приводить до необхідності для підприємства, установи, організації зробити витрати на відновлення, придбання майна або інших цінностей або зробити інші зайві витрати для забезпечення умов праці.

Реалізація правових норм–це здійснення їх приписів у практичних діях суб'єктів. Розрізняють чотири основних способи реалізації норм права: дотримання, виконання, використання та застосування.

Релігійно-правові норми – релігійні норми, яким держава надала загальнообов'язкового характеру. Наприклад у Ватикані.

Робочий час – це час протягом якого працівник повинен виконувати свої трудові обов'язки.

Розірвання трудового договору – припинення трудового договору за вимогою і ініціативою однієї з його сторін, в порядку передбаченому нормами трудового законодавства.(ст.38-41, 45 КЗпП).

Національний університет водного господарства та природокористування

Санкція–частина норми, в якій зазначаються заходи державного примусу в разі невиконання, порушення її диспозиції. Призначення санкції–забезпечувати здійсненність диспозиції і правової норми.

Сезонні роботи – це роботи, які в силу природних та кліматичних умов виконуються не весь рік, а лише протягом певного сезону, який не перевищує 6-ти місяців.

Сервітут –право обмеженого користування чужими речами (майном). Може бути встановлене щодо земельної ділянки або іншого природного ресурсу (земельний сервітут) або щодо нерухомого майна для задоволення потреб іншої особи, які не можуть бути задоволені в інший спосіб (особистий сервітут). Сервітут може бути встановлений: договором, законом, заповітом, або рішенням суду. Сервітут не може бути відчужений. Він може бути строковим або без строковим, оплатним і безоплатним.

Система законодавства – це єдина система всіх чинних джерел права певної держави взаємопов'язаних між собою та розподілених на певні структурні елементи (галузі, підгалузі та законодавчі інститути – для України), яка виражає і закріплює зміст системи права.

Система права – це об'єктивно зумовлена внутрішня структура права, яка характеризується єдністю і узгодженістю всіх чинних правових норм певної держави з розподілом їх на галузі, підгалузі та інститути права (для системи романо-германського права).

Сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки. Сім'я утворюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення та інших підстав, не заборонених законодавством такі, що не суперечать моральним засадам суспільства.

Скарбом є закопані в землю чи приховані в інший спосіб гроші, валютні цінності, інші речі, власник яких невідомий або за законом втратив на них право власності.

Скарга –це найгостріша форма звернення, пов'язана з порушенням особистих прав. У них також виявляється реагування на зловживання. Скарги можуть бути адміністративні та судові.

Скасування правового акта виявляється у визнанні не чинним цілого акту або окремих його приписів, положень (заперечні акти).

Склад правопорушення – це сукупність названих законом ознак, при наявності яких діяння людини визнається конкретним правопорушенням. Правопорушення включає у себе наступні складові: суб'єкт, об'єкт, об'єктивна сторона та суб'єктивна сторона.

Службове обмеження застосовується до засуджених військовослужбовців, крім військовослужбовців строкової служби, на строк від шести місяців до двох років у випадках, передбачених ККУ, а також у випадках, коли суд, враховуючи обставини справи та особу засудженого, вважатиме за можливе замість обмеження волі чи позбавлення волі на строк не

більше двох років та призначити службове обмеження на той самий строк. Із суми грошового забезпечення засудженого до службового обмеження провадиться відрахування в доход держави у розмірі, встановленому вироком суду, в межах від десяти до двадцяти відсотків. Під час відбування цього покарання засуджений не може бути підвищений за посадою, у військовому званні, а строк покарання не зараховується йому в строк вислуги років для присвоєння чергового військового звання.

Соціальне забезпечення - система заходів щодо підтримки і матеріального забезпечення з боку держави соціально вразливих і найменш соціально захищених громадян.

Спадкоємцями можуть бути фізичні особи, які є живими на час відкриття спадщини (а за заповітом і юридичні особи та інші учасники цивільних відносин). Право на спадщину виникає в день відкриття спадщини.

Спадкування – перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавець) до інших осіб (спадкоємців).

Спадщина - усі права та обов'язки, які належали спадкодавцю на момент відкриття спадщини і не припинились внаслідок його смерті, крім тих, які нерозривно були пов'язані з особою спадкодавця (особисті немайнові права; право участі або членства у товариствах, об'єднаннях громадян, якщо інше не встановлене їх установчими документами; право на аліменти, пенсію, інші види виплат особистого характеру; право на відшкодування шкоди завдане каліцтвом чи іншим ушкодженням здоров'я спадкодавця).

Спеціальність – вузька спеціалізація праці всередині певної професії (лікар-терапевт, інженер-цивільного будівництва, тощо).

Способами турботи про дітей позбавлених батьківського піклування сімейне законодавство України визнає: опіку; піклування; патронатне виховання.

Способи забезпечення виконання зобов'язань - додаткові правові гарантії, які дозволяють кредитору досягнути задоволення своїх інтересів, незалежно від виконання зобов'язання. Такими гарантіями є: неустойка; порука; гарантія; застава; притримання; завдаток.

Стан крайньої необхідності, тобто дії для усунення небезпеки, що безпосередньо загрожує особі чи охоронюваним законом правам цієї людини або інших осіб, також суспільним інтересам чи інтересам держави, якщо цю небезпеку в даній обстановці не можна було усунути іншими засобами і якщо при цьому не було допущено перевищення меж крайньої необхідності.

Сторони цивільної справи: позивач і відповідач - особи (громадяни і організації), матеріально-правовий спір між якими становить предмет (суть) розгляду і вирішення справи в цивільному судочинстві.

Національний університет водного господарства та природокористування

Строк випробування – строк, що визначений угодою сторін, який встановлений з метою перевірки відповідності працівника дорученій роботі.

Суб'єкт злочину – це фізична особа (приватні, службові та спеціальні особи), яка досягла 16-ти річного віку (в окремих випадках 14-ти річного) і є осудною.

Суб'єкт правопорушення – це людина (фізична особа), що є деліктоздатною і осудною. В окремих випадках суб'єктами правопорушень визнаються певним чином організовані колективи людей, так звані юридичні особи.

Суб'єктами банкрутства є юридичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, що неспроможні своєчасно виконати свої зобов'язання або перед кредиторами, або перед бюджетом протягом трьох місяців після настання встановленого строку для їх сплати. Не можуть бути визнані банкрутом казенні підприємства, а також відокремлені структурні підрозділи господарської організації.

Суб'єкти правовідносин – це їх учасники**:**

– фізичні особи: громадяни України; іноземні громадяни; особи без громадянства;

– юридичні особи: підприємства та організації різних форм власності; громадські організації та об'єднання; державні та інші органи влади і управління;

– держави; республіки; територіальні громади.

Суб'єктивна сторона – це внутрішня психічна діяльність особи, яка характеризує її ставлення до свого протиправного вчинку та його наслідків. Ознаками її є мета, мотив, вина.

Суб'єктивне право – це міра дозволеної поведінки особи наділеної законом певним правом, яка забезпечуються юридичними обов'язками інших осіб.

Суб'єктом у адміністративному праві розуміють носія прав та обов'язків у сфері державного управління, що передбачені адміністративно-правовими нормами, здатного надані права реалізовувати, а покладені обов'язки виконувати.

Суб'єктом господарського права є майново-відокремлена організація або окремий громадянин, легітимовані у певній організаційно-правовій формі, яка допускається законом для здійснення господарської діяльності та керівництва нею, що наділені необхідними для цього правами та обов'язками та які несуть відповідальність за результати свого господарювання.

Суб'єктом державного управління є держава в цілому, яка представлена системою державних органів, що складають державний апарат.

Судовий наказ є особливою формою судового рішення про стягнення з боржника грошових коштів або витребування майна за заявою особи,

Національний університет водного господарства та природокористування

якій належить право такої вимоги. Судовий наказ підлягає виконанню за правилами, встановленими законом для виконання судових рішень.

Судочинство – це врегульований нормами процесуального права порядок провадження у цивільних, кримінальних, адміністративних або господарських справах, який визначається системою взаємопов'язаних процесуальних прав, обов'язків і процесуальних дій суду, органу виконання судових рішень та учасників процесу з їх реалізації у судовому процесі відповідного виду.

Сумісництвом вважається виконання працівником, крім своєї основної роботи, іншої регулярно оплачуваної роботи на умовах трудового договору у вільний від основної роботи час на тому ж або на іншому підприємстві, установі, організації або у громадянина.

Суміщення професій і посад – форма організації праці, при якій працівник, за його згодою, протягом робочого дня або робочої зміни поряд зі своєю основною роботою, обумовлену трудовим договором, виконує додаткову роботу за іншою професією або посадою на тому ж підприємстві, установі, організації, за що отримує відповідну оплату.

Суперфіцій – право користування чужо земельною ділянкою для забудови. Це право є довгостроковим, платним, відчужуваним і можливість його здійснення обмежена цільовим призначенням земельної ділянки.

Територіальна громада – добровільне об'єднання жителів населеного пункту.

Тимчасові роботи – роботи, що виконуються терміном до 2-х місяців, а для заміщення тимчасово відсутніх працівників, за якими зберігається їх робоче місце – до 4-х місяців.

Треті особи - це суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин, які вступають у порушену в суді цивільну справу для захисту особистих суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів нарівні з сторонами справи.

Трудова дисципліна – сукупність правових норм, які регулюють внутрішній трудовий розпорядок, встановлюють трудові обов'язки працівників і роботодавця, визначають заходи заохочення за успіхи у праці.

Трудове правопорушення – винне, протиправне діяння, яке полягає у невиконанні або порушенні трудових обов'язків працівником. Розрізняють дисциплінарні проступки та майнові трудові порушення.

Трудові спори – це неврегульовані шляхом безпосередніх переговорів розбіжності між працівником (колективом працівників) і власником підприємства (уповноваженим ним органом) з приводу застосування норм трудового законодавства, а також встановлення нових або зміни існуючих умов праці. Розрізняють індивідуальні і колективні трудові спори.

Трудовий договір – це угода між працівником і власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом

Національний університет водного господарства та природокористування

(роботодавцем), або фізичною особою, за якою працівник зобов'язується виконувати роботу визначену цією угодою, з підляганням правилам внутрішнього трудового розпорядку, а власник або уповноважений ним орган чи фізична особа зобов'язується виплачувати працівнику заробітну плату та забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін.

Укладення договору – зустрічні договірно-процедурні дії сторін щодо вироблення умов договору та оформлення його як правового акту.

Умовами матеріальної відповідальності є: наявність прямої дійсної шкоди внаслідок не виконання трудових обов'язків; протиправність дії або бездіяльності однієї із сторін трудового договору; причинно-наслідковий зв'язок між протиправними діями сторони трудового договору та заподіяною майновою шкодою; вина сторони, яка заподіяла майнову шкоду; перебування у трудових відносинах осіб взаємопов'язаних заподіянням шкоди; можливість обрахування розміру шкоди. Притягнення працівника або роботодавця до матеріальної відповідальності відбувається за наявності у сукупності цих умов.

Установчими документами називається комплект документів встановленої законом форми, згідно з якими виникає і діє як суб'єкт права суб'єкт господарювання у формі юридичної особи. З точки зору правової природи, установчі документи є локальними нормативними актами, тобто актами, які набувають юридичної сили внаслідок затвердження їх одним або кількома засновниками суб'єкта.

Утримання (аліменти) одному з подружжя надається другим із подружжя у натуральній або грошовій формі за їхньою згодою.

Уявна оборона - дії, пов'язані із заподіянням шкоди за таких обставин, коли реального суспільно небезпечного посягання не було і особа, неправильно оцінюючи дії потерпілого, лише помилково припускала наявність такого посягання.

Фактичний зміст правовідносин полягає у реально здійснюваних їх учасниками діях, спрямованих на реалізацію їх юридичних прав і обов'язків.

Фізичний або психічний примус – дія або бездіяльність особи, яка заподіяла шкоду законним інтересам вчинена під безпосереднім примусом, внаслідок якого особа не могла керувати своїми діями.

Фінансова холдингова група має складатися виключно з установ, що надають фінансові послуги.

Фінансовою установою є юридична особа, яка відповідно до закону надає одну чи декілька фінансових послуг і яку внесено до відповідного реєстру в порядку, встановленому законом.

Форма державного правління відображає визначений Конституцією порядок утворення та організації вищих органів влади. Форма правління

характеризує структуру органів державної влади, порядок їх створення, розподіл повноважень, принципи взаємодії органів влади між собою та з іншими суспільно-політичними утвореннями.

Форма державного устрою відображає спосіб територіально-політичного устрою держави та порядок організації і взаємодії центральної і регіональної і місцевої влад. Ця форма держави характеризує принципи поділу держави на складові частини та організації влади народу на цій території з врахуванням інтересів цих складових частин і їх поєднання з інтересами держави і суспільства в цілому.

Функції держави – це напрямки діяльності держави, які відображають соціально-економічну і політичну суть держави.

Функції права – це основні напрями впливу права на суспільні відносини. Функції права поділяються на соціальні і спеціально-юридичні.

Цивільна деліктоздатність визначається наявністю у учасника цивільних відносин майна, яке відокремлене від майна інших осіб як ознака можливості нести майнову відповідальність.

Цивільна дієздатність. Її має кожна фізична особа, яка усвідомлює значення своїх дій та може керувати ними.

Цивільна правоздатність. Всі без винятку фізичні особи мають права та обов'язки, які виникають з народження людини і припиняються з її смерті. Усі люди рівні у цивільній правоздатності і не можуть бути позбавлені її.

Цивільне право України – система правових норм, які регулюють майнові та особисті немайнові правовідносини, що засновані на юридичній рівності їх учасників, їх вільному волевиявленні та майновій самостійності кожного з них.

Час відпочинку – це час, протягом якого працівник вільний від виконання своїх службових обов'язків і який може використовувати на свій власний розсуд.

Часом відкриття спадщини є день смерті особи визначений відповідно до свідоцтва про смерть або рішення суду про оголошення людини померлою.

Шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка, який зареєстрований у державному органі реєстрації актів цивільного стану.

Штраф – це грошове стягнення у розмірі передбаченому законодавством за вчинення правопорушення. Розмір штрафу встановлюється залежно від тяжкості вчиненого правопорушення з врахуванням майнового стану винного.

Штрафні санкції – це грошові суми, які господарюючий суб'єкт повинен сплатити у разі порушення ним правил здійснення господарської діяльності, невиконання або неналежного виконання господарського договору: неустойка; штраф; пеня.

Національний університет водного господарства та природокористування

Юридична відповідальність – це закріплена у законодавстві міра державного примусу, що застосовується до правопорушника і полягає у позбавленні або обмеженні його певних матеріальних та соціальних благ.

Юридичні гарантії законності – це передбачені законодавством засоби реалізації, охорони і відновлення законності.

Юридичні факти – це конкретні життєві обставини, що передбачені гіпотезами правових норм, настання яких викликає виникнення, зміну або припинення правовідносин (прав та обов'язків у певних осіб).

Юридичний зміст правовідносин полягає у за фіксованості у нормах права суб'єктивних прав і юридичних обов'язків їх учасників.

Юридичний обов'язок – це міра необхідної поведінки зобов'язаної законом особи.

Юридичною особою визначається організація створена і зареєстрована у зареєстрованому порядку, яка наділена цивільною право- і дієздатністю та може бути позивачем і відповідачем у суді.

Юрисдикція – це встановлені законом (нормативно-правовим актом) повноваження відповідних державних органів щодо розв'язання правових спорів та вирішення справ про притягнення до юридичної відповідальності за вчинення правопорушення, тобто правомочність давати оцінку діям певної особи чи іншого суб'єкта правовідносин з погляду їх правомірності, вдаватися до юридичних санкцій стосовно правопорушників. Юрисдикція визначається залежно від виду і характеру справи, яка розглядається, її територіальної належності, осіб, які беруть участь у справі. У більш широкому розумінні до поняття юрисдикція включають також сферу відносин, на яку поширюються вказані вище повноваження.

9. НАВЧАЛЬНА ЛІТЕРАТУРА

9.1. Базова навчальна література дисципліни «Правознавство»

1. Правознавство. Й.Г.Богдан, В.Я.Бурак, В.К.Грицук, С.Доминська. За ред.П.Д.Пилипенка. Навчальний посібник. 3-тє вид. Стереотипне. – Львів: Новий світ - 2006.
2. Правознавство. С.В.Дрожжина, О.О.Одінцова, В.О.Кондратьев та ін. За ред. С.В.Дрожжиної. – К.: Знання, 2006.
3. Основи правознавства. Шпиталенко Г.А. Шпиталенко Р.Б. Навчальний посібник. К. – Каравела, 2004.

9.2.Рекомендована література дисципліни „Правознавство"

1. Загальна теорія держави і права п/р В.В.Копейчикова, Київ, Юрінком Інтер, 2005р.
2. Основи загальної теорії держави і права. П.М.Рабінович, Київ, Істина, 2001р.
3. Теорія права. Котюк В.О., Київ, Вентурі, 1996р.

Національний університет водного господарства та природокористування

4. Основи держави і права п/р А.М.Колодія, А.Ю.Олійника, Київ, Наукова думка, 2004р.
5. Основи правознавства. Маляр І.В. Навчальний посібник. -2-е вид. Доп.і. перероб. – Харків: Гімназія Країна мрій, 2002.
6. Правознавство. За ред. В.В.Копейчикова, Київ, Юрінком Інтер, 2002р.
7. Правознавство. Атамась Г.О., Шелепов А.П., Якута А.М. Навчальний посібник. – Л.: Львівська політехніка, 2004.
8. Основи правознавства. За заг.ред. І.П.Лавринчук, Київ, Каравела, 2004р.
9. Муніципальне право України. Кравченко В.В., Пітцик М.В., Київ, Атіка, 2003р.
10. Муніципальне право України. За ред. В.Ф.Погорілка, О.Ф.Фризького, Київ, Юрінком Інтер, 2001р.
11. Конституційне право України. За ред. В.Ф.Погорілка, Київ, Наукова думка,1999р.
12. Основи конституційного права України. За ред.В.В.Копейчикова, Київ, Юрінком інтер, 1999р.
13. Конституційне право: Шляхтун П.П. Словник термінів. – К.: Либідь, 2005.
14. Правоохоронні органи та правоохоронна діяльність. Мельник М.І., Хавронюк М.І., Київ, Атіка, 2002р.
15. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України. За ред. Я.Кондратьева, Київ, Юрінком Інтер, 2002р.
16. Адміністративне право України. В.К. Колпаков. Київ, Юрінком Інтер, 1999, 2004р.
17. Адміністративний процес: Загальна частина . Навчальний посібник. – 2-е вид., змін. і доп. К.: ЦНЛ, 2004.
18. Адміністративне право. Л.В.Коваль, Київ, 1998р.
19. Кримінальне право України. Загальна частина. За ред. В.А.Климента, М.І.Мельника, Київ, Правові джерела, 2002р.
20. Кримінальне право України. Особлива частина. За ред. М.І.Бемсанова, В.В.Сташиса, В.Я.Тація, Київ, Юрінком Інтер, 2001р.
21. Цивільне право України. Є.О.Харитонов, Н.О.Саніахметова Київ, Істина, 2003р.
22. Цивільне право України. За ред.Р.О.Стефанчука , Київ, Наукова Думка; Прецедент, 2004р.
23. Цивільне право України. І.А.Бірюков, Ю.О.Заїка, В.М.Співак, Київ, Істина, 2004р.
24. Цивільне процесуальне право України. Стефан М.Й. Підручник. – К.: Ін Юре, 2005.
25. Зобов‘язальне право. За ред. О.В.Дзери. Київ, Юрінком Інтер, 2002р.
26. Право інтелектуальної власності. Дроб’язко В.С., Дроб’язко Р.В., Київ, Юрінком Інтер, 2004р.

Національний університет водного господарства та природокористування

Національний університет водного господарства та природокористування

27. Інтелектуальна власність і комп'ютерне авторське право / 2-е вид.стереотипне. К.: КНТ, 2006.
28. Основи інтелектуальної власності. Мікульонок І.О. Навчальний посібник. К.: Політехніка НТУУ „КПІ", 2005.
29. Цивільний процес. За ред. Ю.В.Білоус., Київ, Наукова Думка, 2004р.
30. Сімейне право України. За ред. В.С.Гопанчук, Київ, Істина, 2002р.
31. Екологічне право. О.С.Баб'як, П.Д.Біленчук, Ю.О.Чирва, Київ, Атіка, 2000р.
32. Природноресурсове право. Каракаша І.І., Київ, Істина, 2005р.
33. Трудове право. О.Г.Гирич. Київ, Вілбор, 1999р.
34. Трудове право України. За ред. Н.Б.Болотіної, Г.І. Чанишевої, Київ, Знання, 2000,р.
35. Трудове право України. Болотіна Н.Б. , Київ, Вікар, 2004р.
36. Господарське право України.ЩербинаВ.С. Київ, Юрінком Інтер, 2005р.
37. Юридична енциклопедія в 6-ти томах. За ред. Ю.С.Шемшученко та ін., Київ, Українська енциклопедія, 1998-2003рр.
38. Інформаційне законодавство: збірник законодавчих актів у 6-ти томах. Т.1-6. Довідкове видання./ Ю.С.Шемшученко, І.С.Чиж, В.Ф.Погорілко, Т.А.Костецька. За заг.ред.Ю.С.Шемшученка та І.С.Чижа. – К.: Юридична думка, 2005
39. Виконання судових рішень: Навчальний посібник. М.Й.Штефан, П.Омельченко, С.М.Штефан. К.: Юрінком Інтер, 2001.
40. Збірник договорів: договори, акти, доручення, повідомлення, розписки з урахуванням цивільного і господарського кодексів України (коментарі). – Харків: Консул, 2005.
41. Банківське право. Ващенко Ю.В. Навчальний посібник. К.: ЦНЛ, 2006.
42. Місцеве самоврядування в Україні: концептуальні засади статусу та діяльності виконавчих органів. – Львів: Афіша, 2003.
43. Теорія права соціального забезпечення. Сташків Б.І. Навчальний посібник. – К.: Знання, 2005.
44. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України, Київ, Каннон, А.С.К.,2002р.
45. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України. Київ, Юрінком Інтер, 2004р.
46. Науково-практичний коментар до законодавства України про працю. Київ, А.С.К., 2003р.
47. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України. Київ, 2003р.

9.3. Нормативна правова база навчальної дисципліни «Правознавство»

1. Конституція України.
2. Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра, спеціаліста і магістра відповідного напряму підготовки. Київ, 2002 р.
3. Закон України «Про правонаступництво України» від 12.09.1991 р.

Національний університет водного господарства та природокористування

4. Закон України «Про громадянство України» від 8.10.1991 р.
5. Закон України «Про міжнародні договори України» від 22.12.1993 р.
6. Закон України «Про внесення змін до Конституції України» від 8.12.2004р.
7. Закон України «Про правовий статус іноземців» від 4.02.1994 р.
8. Закон України «Про власність» від 7.02.1991 р.
9. Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні" від 21.05.1997 р.
10. Закон України "Про місцеві державні адміністрації" від 09.04.1999 р.
11. Закон України "Про статус депутатів місцевих Рад народних депутатів" від 04.02.1994 р.
12. Закон України «Про Кабінет Міністрів України» від 21.12.2006 р.
13. Закон України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу» від 25.03.1992 р.
14. Закон України «Про альтернативну військову службу» від 12.13.1991р.
15. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23.04.1991 р.
16. Закон України «Про оплату праці» від 24.03.1997 р.
17. Закон України «Про охорону праці» від 14.10.1992 р.
18. Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» від 05.02.1991 р.
19. Закон України «Про відпустки» від 15.11.1996 р.
20. Закон України «Про правовий статус іноземців» від 04.02.1994 р.
21. Закон України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок чорнобильської катастрофи» від 28.02.1997 р.
22. Закон України «Про колективні договори і угоди» від 01.07.1993 р.
23. Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» від 24.02.1997 р.
24. Закон України «Про зайнятість населення» від 01.03.1991 р.
25. Закон України «Про порядок застосування кримінальних покарань і заходів адміністративного стягнення у вигляді штрафу» від 17.10.1992 р.
26. Закон України «Про адвокатуру» від 19.12.1992 р.
27. Закон України «Про міліцію» від 20.12.1990 р.
28. Закон України «Про нотаріат» від 02.09.1993 р.
29. Закон України «Про державну службу» від 16.12.1993 р.
30. Закон України «Про статус суддів» від 15.12.1992 р.
31. Закон України «Про антимонопольний комітет України» від 26.11.1993р.
32. Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 р.
33. Закон України «Про судоустрій України» від 07.02.2002 р.
34. Закон України "Про третейські суди" від 11.05.2004р.
35. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 р.
36. Закон України «Про охорону атмосферного повітря» від 16.10.1992 р.

Національний університет водного господарства та природокористування

37. Закон України «Про тваринний світ» від 03.03.1993 р.
38. Закон України «Про заставу» від 02.10.1992 р.
39. Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» від15.12.1993.
40. Закон України «Про охорону права на промислові зразки» від 16.12.1993 р.
41. Закон України «Про охорону прав на зразки для товарів і послуг» від 15.12.1993 р.
42. Закон України «Про авторські права і суміжні з ними права».
43. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від 14.01.1998 р.
44. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням» від 18.01.2001р.
45. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» від 23.09.1999р.
46. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» від 2 березня 2000р.
47. Закон України «Про благодійництво та благодійні організації» від 16.09.1997р.
48. Закон України «Про пенсійне забезпечення» від 5.11.1991р.
49. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9.07.2003р.
50. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 9.07.2003р.
51. Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми" від 21.11.1992р.
52. Закон України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам» від 16.11.2000р.
53. Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» від 21.03.1991р.
54. Закон України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям" від 01.06.2000р.
55. Цивільний кодекс України від 16.01.2003р.
56. Цивільно-процесуальний кодекс України від 18.03.2004р.
57. Господарський кодекс України 16.01.2003.
58. Господарсько-процесуальний кодекс України в ред. від21.06.2001р.
59. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971р.
60. Сімейний кодекс України від 10.01.2002р.
61. Кодекс законів України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984р.
62. Кодекс адміністративного судочинства від 06.07.2005р.

Національний університет водного господарства та природокористування

63. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001р.
64. Водний кодекс України від 06.06.1995р.
65. Лісовий кодекс України від 24.01.1994р.
66. Кодекс законів України про надра від 27.07.1994р.
67. Земельний кодекс України від 25.10.2001р.

10. Розподіл балів що присвоюється студентам

Розподіл балів, що присвоюється студентам денної форми навчання (залік)

Поточне оцінювання															**Індивідуальна робота**	**Всього**
Змістовий модуль 1								**Змістовий модуль 2**								
Т.1	**Т.2**	**Т.3**	**Т.4**	**Т.5**	**Т.6**	**Модульний контроль**	**Сам.робота**	**Т.7**	**Т.8**	**Т.9**	**Т. 10**	**Т. 11**	**Т .12**	**Модульний Контроль**	**Сам.робота**	
3	3	3	3	3	3			3	3	3	3	3	3			
До 18						до 10	до 12	до 18						до 10	до 12	**До 20**	**До 100**

Розподіл балів, що присвоюється студентам денної форми навчання (іспит)

Поточне оцінювання														Індивідуальна робота	Іспит	Всього
Змістовий модуль 1							Змістовий модуль 2									
Тема 1	Тема 2	Тема 3	Тема 4	Тема 5	Тема 6	Модульний контроль	Тема 7	Тема 8	Тема 9	Тема 10	Тема11	Тема12	Модульний контроль			
до 13						до 8	до 13						до 8	До 18	До 40	До 100

Розподіл балів, що присвоюються студентам заочної форми навчання.

Поточне оцінювання												**Контрольна робота**	**Захист контрольної роботи**	**Модуль 3. Підсумковий**	**Всього**
Змістовий модуль 1						**Змістовий модуль 2**									
Т.1	Т.2	Т.3	Т.4	Т.5	Т. 6	Т.7	Т.8	Т.9	Т.10	Т.11	Т.1 2				
До 10						**До 10**						**До 30**	**До 10**	**До 40**	**До 100**

Примітки: Зазначена загальна кількість тем, зміст яких вивчається за відповідним напрямом підготовки, відповідно до структури залікового кредиту.

Національний університет водного господарства та природокористування

11. Шкала підсумкових результатів контролю знань і критерії оцінювання студента

Сума балів за 100-б.шкалою	Оцінка в ECTS	Значення оцінки ECTS	Критерії оцінювання	Рівень компетентності	Оцінка за 4-х бальною шкалою	
					Іспит	Залік
90-100	A	Відмінно	Студент виявляє особливі здібності, вміє самостійно здобувати знання, без допомоги викладача знаходить та опрацьовує необхідну інформацію, вміє використовувати набуті знання і вміє приймати рішення в нестандартних ситуаціях, переконливо аргументує відповіді	Високий (творчий)	Відмінно (5)	Зараховано
82-89	B	Добре	Студент вільно володіє вивченим обсягом матеріалу, застосовує його на практиці, вільно розв'язує вправи у стандартних ситуаціях, самостійно виправляє допущені помилки, кількість яких незначна	Достатній (конструктивно-варіативний)	Добре (4)	
74-81	C		Студент вміє зіставляти, узагальнювати, систематизувати інформацію під керівництвом викладача; в цілому самостійно застосовувати її на практиці; контролювати власну діяльність; виправляти помилки (в т.ч. суттєві), добирати аргументи для підтвердження думок			
64-73	D	Задовільно	Студент відтворює значну кількість теоретичного матеріалу, виявляє знання і розуміння основних положень; з допомогою викладача може аналізувати навчальний матеріал, виправляти помилки, серед яких є значна кількість суттєвих	Середній (репродуктивний)	Задовільно(3)	
60-63	E	Достатньо	Студент володіє навчальним матеріалом на рівні вищому за початковий, значну частину його відтворює на репродуктивному рівні			
35-59	FX	Н (пс)	Студент володіє на рівні окремих фрагментів навчального матеріалу	Низький	Незадовільно(2)	Не зараховано
1-34	F	Н (пв)	Студент володіє на рівні елементарного розпізнання і відтворення окремих фактів, елементів, об'єктів			

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Навчальне видання

Ірина Миколаївна Жмура

Правознавство

Інтерактивний комплекс методичного забезпечення дисципліни.

Відповідальний за випуск:
Г.І.Ткаченко, кандидат політичних наук, доцент, завідуюча кафедрою політології, соціології і права НУВГП

Підписано до друку Формат 60х83 1/16
Папір друкарський №1. Гарнітура Times. Друк трафаретний.
Ум.-друк.арк. Тираж 330 прим. Зам. №

Редакційно-видавничий центр
Національного університету
водного господарства та природокористування
33028, Рівне, вул.Соборна,11

Національний університет
водного господарства
та природокористування